CRONICELE MOLDOVENESCI

INAINTE DE URECHIĂ

VECHILE
CRONICE MOLDOVENESCI
PANA LA URECHIA

TEXTE SLAVE

CU

STUDIU, TRADUCERI SI NOTE

DE

IOAN BOGDAN

CU DOUE FACSIMILE

BUCURESCI
LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL
16, STRADA DOAMNEI, 16
1891

Domniloră

B. Petriceicu-Hasdeu

și

Dimitrie A. Sturdza

închină

acestă carte

Autorulŭ.

PREFAȚĂ

Sunt două-decĭ și patru de anĭ împlinițĭ de când d-lŭ B. P. Hasdeŭ a reeditatŭ în Archiva istorică a Românieĭ (vol. III, 1867) cronica moldopolonă, publicată la 1844 de Wójcicki, și prin studiulŭ făcutŭ asupra eĭ a pusŭ temelia istoriografieĭ moldovenescĭ. D-sa a recunoscutŭ din analisa textuluĭ polonŭ, că acesta nu este decât o traducere a «celeĭ maĭ vechĭ cronicĭ moldovenescĭ», a cronniceĭ pe care Urechiă a numitŭ-o «letopisețulŭ nostru celŭ moldovenescŭ».

De atuncĭ și până astădĭ istoriografia vechiă a Moldoveĭ n'a făcutŭ nicĭ unŭ pasŭ înainte. Resultatele, la care a ajunsŭ d-lŭ Hasdeŭ, aŭ fostŭ adoptate de toțĭ istoriciĭ noștriĭ și străinĭ; ele rĕmaseră însă în stare de hipotese, de óre-ce cronica vechiă moldovenéscă, păstrată în traducerea polonă, până acum nu s'a descoperitŭ. A fostŭ datŭ autoruluĭ acestorŭ șire să o descopere într'unŭ «codex miscellaneus» din Chievŭ și să constate că aprópe tóte prevederile cuprinse în studiulŭ d-luĭ Hasdeŭ s'aŭ adeveritŭ într'unŭ modŭ surprindĕtorŭ.

D-lŭ Hasdeŭ n'ar fi ajunsŭ nicĭ odată la resultatele câștigate prin studiulŭ sĕŭ dela 1867, dacă n'ar fi fostŭ ajutatŭ de bogatele séle cunoscințe în domeniulŭ limbelorŭ și literaturilorŭ slave. Dovadă este faptulŭ că dela 1844 până la 1867 publicația luĭ Wójcicki a rĕmasŭ cu totulŭ necunoscută la noĭ.

Călcândŭ pe urmele d-luĭ Hasdeŭ în studiulŭ limbelorŭ slave, oropsitŭ la noĭ din pricina unorŭ prejudiciĭ, care póte în timpulŭ lorŭ n'aŭ fostŭ

stricăciόse, care însă acum sunt spre paguba sciinţeĭ române, îmĭ facŭ o plăcută datorie de recunoscinţă faţă de meritele acestuĭ învĕţatŭ, închinându-ĭ acéstă carte, ce în întregimea eĭ nu este altceva decât o completare şi o rectificare a resultatelorŭ cuprinse în studiulŭ citatŭ, unulŭ din cele maĭ fecunde din câte aŭ eşitŭ de sub pana d-séle. D-lŭ Hasdeŭ este întâiulŭ promotorŭ alŭ studiilorŭ slavo-române la noĭ şi d-séle îĭ datorescŭ primulŭ impulsŭ pentru aceste studiĭ.

Amŭ pusŭ lângă numele d-séle numele d-luĭ D. A. Sturdza, care este uniculŭ nostru numismatŭ şi căruia, pe lângă multe altele, îĭ datorimŭ monumentala publicaţie a documentelorŭ luĭ Hurmuzachi şi a «Actelorŭ şi documentelorŭ relative la istoria renascereĭ Românieĭ» şi despre care trebue să amintescŭ că, fiindŭ convinsŭ de însemnătatea studiilorŭ slave pentru noĭ Româniĭ, a creatŭ, în timpulŭ când era ministru alŭ Instrucţiuneĭ Publice, mijlócele ce m'aŭ pusŭ în stare să visitezŭ centrele de căpetenie ale acestorŭ studiĭ. D-sa a urmăritŭ cu multŭ interesŭ şi cu multă bună-voinţă cele maĭ micĭ progrese ale mele şi fără concursulŭ d-séle publicaţia de faţă nu s'ar fi pututŭ face nicĭ aşa de curândŭ, nicĭ aşa de frumosŭ.

Cercetările cuprinse în publicaţia de faţă intră în domeniulŭ filologieĭ slavo-române; obiectulŭ lorŭ sunt textele bulgărescĭ, rusescĭ şi polonescĭ, în care ni s'aŭ păstratŭ cronicele moldovenescĭ din sec. XV şi XVI. Avêndŭ în faţa mea nisce texte, pentru care nu puteamŭ presupune unŭ interesŭ generalŭ în publiculŭ nostru, amŭ credutŭ că va fi bine, pentru a le face accesibile unuĭ cercŭ maĭ largŭ de cetitorĭ, să le însoţescŭ de traducerĭ românescĭ, cărora amŭ căutatŭ a le da o formă câtŭ se póte maĭ apropiată de stilulŭ vechilorŭ cronicarĭ moldovenĭ.

Amŭ căutatŭ să facŭ expunerile din «Studiŭ» accesibile şi pentru ceĭ ce nu cunoscŭ limbele slave şi amŭ tratatŭ din pricina acésta unele lucrurĭ cu o prolixitate ce n'ar fi avutŭ locŭ, dacă acéstă scriere ar fi fostŭ destinată unuĭ cercŭ restrînsŭ de specialiştĭ. Tendinţa de a satisface şi cerinţele severe ale sciinţeĭ, şi trebuinţele publiculuĭ nostru, a făcutŭ ca expunerea mea să iasă în multe locurĭ altŭ-felŭ de cum aşĭ fi doritŭ.

Pe lângă acestea, făgăduința ce amŭ datŭ direcțiuneĭ museuluĭ eclesiastico-archeologicŭ din Chievŭ, care — cu o liberalitate demnă de laudă — mĭ-a concesŭ publicarea textelorŭ din sbornicululŭ de la Slatina, făgăduința, ḑicŭ, de a da aceste texte câtŭ maĭ curândŭ la lumină, m'a făcutŭ să tratezŭ unele părțĭ maĭ pe scurtŭ decât arŭ fi meritatŭ. Acésta privesce maĭ alesŭ capitolele despre sbornicululŭ de la Chievŭ și despre cronicele luĭ Macarie și Eftimie, în specialŭ elementulŭ bizantinŭ în aceste cronicĭ. Amŭ credutŭ însă că o descriere maĭ amănunțită, decât cea dată de mine sbornicululuĭ, m'ar fi dusŭ prea departe; iar câtŭ pentru influența bizantină asupra luĭ Macarie și Eftimie, sperŭ că voiŭ trata pe largŭ despre dînsa în două publicațiunĭ ce vorŭ urma acesteia și anume: a) într'unŭ studiŭ asupra isvórelorŭ cronicei luĭ Moxa, unde se vorŭ discuta tóte isvórele eĭ de origine bizantină și slavonă și se va face o privire generală asupra istoriografieĭ bizantino-slavone în țerile nóstre, b) în edițiunea cronicei bulgărescĭ a luĭ Manasses, pe care o pregătescŭ după două manuscripte din véculŭ XIV. După ce va fi scósă la lumină acéstă cronică, care a servitŭ de isvorŭ principalŭ pentru istoriografia bulgărescă, sêrbéscă, ruséscă și românéscă din vécurile XIV—XVII, se va puté ilustra cu maĭ multe detaliurĭ și influența eĭ asupra luĭ Macarie și Eftimie. Până atuncĭ extrasele comunicate în capitolele V și VI ale acesteĭ scrierĭ mi s'aŭ părutŭ suficiente.

Nu potŭ încheia aceste șire fără să nu aducŭ încă odată mulțămirile mele d-luĭ N. I. Petrovъ, profesorŭ alŭ Academieĭ Teologice și directorŭ alŭ museuluĭ eclesiastico-archeologicŭ din Chievŭ, care a avutŭ bunătatea să-mĭ trimită cele două facsimile fotografice, precum și fostuluĭ meŭ profesorŭ V. Jagić, care, pe lângă interesulŭ și dragostea cu care a condusŭ studiile mele slave, șĭ-a datŭ ostenéla de a ceti odată împreună cu mine tóte pasagele obscure din cronica luĭ Macarie și Eftimie.

Bucurescĭ în 8 Octomvrie 1891.

IOAN BOGDAN.

CUPRINSULŬ

STUDIU

CAPITOLULŬ I.

Sbornicululŭ dela Chievŭ şi publicaţia nóstră.

Biblioteca academicei teologice din Chievŭ are sub No. 116 din manuscriptele lavreĭ dela Počaevъ unulŭ din cele maĭ preţióse sbornice (din câte se cunoscŭ până acuma) ale literatureĭ vechĭ slavone. Sbornicululŭ e scrisŭ pe hârtie lucie, cu semiuncială frumósă şi de maĭ multe mânĭ, are 504 file în 8° şi aparţine, cum se vede dintr'o notiţă dela sfîrşitŭ, véculuĭ alŭ 16-lea. Elŭ a ajunsŭ din Moldova, nu se scie când şi pe ce cale, în lavra din Počaevъ (unŭ orăşelŭ în Rusia vestică, gubernia Volynĭ) şi de aci împreună cu alte manuscripte ale acesteĭ lavre în biblioteca academiceĭ dela Chievŭ şi a fostŭ descrisŭ pentru prima oară de Vasilij Berezinъ în Описаніе рукописей почаевской лавры, хранящихся въ библіотекѣ музея при кіевской духовной академіи (Descrierea manuscriptelorŭ lavreĭ din Počaevъ, conservate în biblioteca museuluĭ academiceĭ teologice din Chievŭ), Кіевъ, 1881, No. 47, p.

69—75 din ediția separată (1). Descrierea luĭ Berezinъ este însă fórte nesuficientă. Afară de aceea că în citațiile sale nu păstréză ortografia mediobulgară a originaluluĭ, în descrierea luĭ se găsescŭ o mulțime de neajunsurĭ și greșelĭ. Ast-felŭ pe ultimulŭ copiatorŭ îlŭ numesce Icaia Отслатиновъ în locŭ de Icaia отъ Слатина, iar despre părțile din urmă ale sborniculuĭ, cele maĭ prețióse din tóte, dă nisce informațiĭ cu totulŭ greșite. După dînsulŭ Cronologia dela Adamŭ merge până la luarea Constantinopoluluĭ de Turcĭ, pe când în realitate ea merge până la Manuilŭ Paleologulŭ (1425), iar Povestirea în scurtŭ despre Domniĭ moldovenescĭ se termină cu veaculŭ al 14-lea, pe când în realitate ea se termină cu anulŭ 1553. Acésta a fostŭ probabilŭ și causa că descrierea luĭ Berezinъ n'a atrasŭ atențiunea învěțațilorŭ rușĭ asupra însemnătățiĭ sborniculuĭ. Ea a atrasŭ însă atențiunea mea asupra părțiĭ din urmă a luĭ și de óre-ce mě aflamŭ în Moscva, când mi-a cădutŭ în mânĭ, am hotărîtŭ a pleca de acolo la Chievŭ și a studia pe lângă cele-lalte manuscripte sbornicŭlŭ, în care după citatulŭ luĭ Berezinъ: Сказанie въкратцѣ о молдавскыхъ господарехъ nădăjduiamŭ să găsescŭ o nouă versiune a «Povestireĭ pe scurtŭ despre Domniĭ moldovenescĭ» din «Voskresenskaja lêtopisĭ». In intențiunea mea am fostŭ întăritŭ din întêmplare de unulŭ din membriĭ congresuluĭ archeologicŭ, ce se ținea pe atuncĭ în Moscva, d-lŭ V. Z. Zavitnjevičъ, docentŭ alŭ academieĭ teologice dela Chievŭ. D-sa mĭ-a comunicatŭ că «Povestirea în scurtŭ despre Domniĭ moldovenescĭ» este o istorie a Moldoveĭ până prin sec. 16-lea și că s'ar afla într'însa și numele autorilorŭ. Cu sprijinulŭ bine-voitorŭ alŭ d-sale, alŭ d-luĭ N. I. Petrovъ, directorulŭ museuluĭ bisericescŭ, și alŭ d-luĭ A. S. Krylovskij, biblio-

(1) Acéstă lucrare s'a publicatŭ în Труды кiевской духовной академiи за 1881 г. (Lucrările academieĭ duhovnicescĭ din Chievŭ pe anulŭ 1881). O altă descriere aŭ comunicatŭ K. D. Popovъ profesoruluĭ V. Jagić împreună cu nisce fragmente din materiele gramaticale ale sborniculuĭ. Acestea vorŭ eși în publicația prof. Jagić Разсужденiя старины о церковно-славянскомъ языкѣ (Părerile celorŭ vechĭ asupra limbeĭ slavone bisericescĭ), pe care autorulŭ ne-a pus-o până acum la disposiție în cóle. Descrierea luĭ Popovъ este cu multŭ maĭ exactă, are însă două erorĭ de dată, nu este completă și nu distinge elementele cronologieĭ dela Adamŭ; afară de acésta nu conține nicĭ unŭ felŭ de notițe bibliografice asupra părțilorŭ sborniculuĭ.

tecarulŭ academieĭ, am pututŭ studia în scurtulŭ timpŭ de două săptĕmânĭ atâtŭ sbornicululŭ nostru câtŭ şi o parte din cele-lalte manuscripte slavone de acolo. Studiulŭ sbornicululuĭ mĭ-a fostŭ uşuratŭ prin întêmplarea că n'am fostŭ silitŭ a copia însu-mĭ partea moldovenéscă, de óre-ce lucrarea acésta o făcuse unŭ elevŭ alŭ seminaruluĭ pentru d-lŭ V. Erbiceanu, pe atuncĭ studentŭ alŭ academieĭ teologice. D-lŭ Erbiceanu a avutŭ bunătatea să-mĭ cedeze copia d-sale, iar eŭ am colaţionat-o încă odată cu originalulŭ, o lucrare ce s'a arătatŭ în urmă indispensabilă, de óre ce copia era fórte rea şi cu o mulţime de lacune. Partea acésta se editéză în lucrarea de faţă.

Fiindŭ însă că sbornicululŭ presentă unŭ deosebitŭ interesŭ prin cuprinsulŭ sĕŭ şi fiindŭ-că descrierea luĭ Berezinъ este cu totulŭ nesuficientă, voiŭ da maĭ întâiŭ de tóte o descriere detailată a luĭ. Acésta ne va arĕta în ce consta prin véculŭ alŭ 15 şi 16 interesulŭ literarŭ alŭ ómenilorŭ învĕţaţĭ din Moldova; ḑicŭ alŭ ómenilorŭ învĕţaţĭ, de óre-ce pentru vremurile acelea călugĕrŭ şi omŭ învĕţatŭ eraŭ noţiunĭ aprópe identice. Erudiţia era representată atuncĭ în ţĕrile nóstre numaĭ prin călugĕrĭ; sanctuarele eĭ eraŭ mânăstirile.

Sbornicululŭ cuprinde următórele materiĭ:

f. 1 a. **с҃тго Василїа великаг̑ слово како достоить инокѡм̑ быти нестѧжателнѡмь** (Cuvîntulŭ sf. Vasilie celŭ mare, cum se cuvine călugărilorŭ a fi fără avere) (1). Incepe cu: **достоить инокоу прѣжде всѣх̑ нестѧжателно житїе имѣти.**

f. 5 b. **иже въ с҃тых̑ о҃ца нашего Аѳанасїа великаго, архїе҃пкпа алеѯандрїискаго, слово ѡглавлено къ заповѣдемь б҃жїамь всѣм̑ ѿвръгшїим̑ сѧ мира и хотѧщим̑ спасти сѧ** (Cuvîntulŭ impărţitŭ în capitole alŭ sf. părinteluĭ nostru Atanasie celŭ Mare, archiepiscopulŭ Alexandrieĭ, asupra poruncilorŭ dumneḑeescĭ, pentru toţĭ ceĭ ce s'aŭ lăpădatŭ de lume şi voescŭ să se mân-

---

(1) Traducemŭ titlurile tuturorŭ materiilorŭ pentru a da celorŭ ce nu cunoscŭ limba slavonă posibilitatea de a-şĭ forma o idee de cuprinsulŭ sbornicululuĭ. Extrasele le tipărimŭ aci cu ortografia originaluluĭ, cu tóte semnele şi cu tóte prescurtările, pentru ca să servéscă de modelŭ şi pentru textulŭ cronicelorŭ, ce se publică fără semne şi fără prescurtărĭ.

tuéscă.) Incepe cu: възлюбленїи, попецѣм сѧ ѿ стынїи нашем, яко врѣмѧ съкращенно ѥ прочее.

f. 16 b. тогожде слово полезно ѿ иночьскым житїи (Alŭ acceluiașĭ (sc. Atanasie celŭ Mare) cuvîntŭ folositorŭ despre viața călugărescă.) Incepe cu: оуслышите, братїе, колико почтень бы иночьскыи чин.

f. 19 a. Sub titlulŭ: ѿца Исаїа se povestesce o istorióră din patericŭ, ce începe cu: повѣда намъ ѿцъ Исаїа гла, яко сѣдащоу ми иногдà близь ѿца Макарїа прїидоша семь братїи ѿ Алеѯандрїа искоушающе его. Acéstă parte este scrisă de altă mână.

f. 27 b. Θеофила, архїепкпа алеѯан'дрїискаго, ѿ стѣм приношени (Despre sfînta prescură, de Teofilŭ arhiepiscopulŭ de Alexandria). Incepe cu: глаахѫ ѡ нѣкоем братѣ, яко бывшоу събранїю въ врѣмѧ нѣлноѣ въстà по ѡбычаю прїити въ цркывь. Scrisŭ de mâna a doua.

f. 31 b. прпдбнаго ѿца нашего Стефана Θївенскаго заповѣди ѿрекшїих сѧ мира и яже въ мирѣ (Poruncile sf. părintelui nostru Stefanŭ Tebanulŭ pentru ceĭ ce s'aŭ lepădatŭ de lume și de cele ce sunt în lume.) Incepe cu: прѣвое оубо не имѣти причастїа съ женами.

f. 32 b. тогожде прпдбнаго ѿца нашего Стефана ѡ бьдѣних въсенощних еже въ стѫа нелѧ и въ празникы господскых оучиненых повѣсти чюдны ѕѣлѡ (Ale acceluiașĭ sf. părintelui nostru Stefanŭ prea minunate voroave despre vegherile de nópte din sĕptămâna cea sfîntă și sĕrbătorile domnuluĭ.) Incepe cu: сътворенных пѣснемь часовы никако же не некрѣѕи.

f. 35 a. стго и великаго Макарїа ѡ еже како подбаеть быти инокоу (Cum trebue să se pórte călugărulŭ, de sfîntulŭ și marele Macarie.) Incepe cu: помышлѣѫ оубо, чада, по моемоу нравоу.

f. 36 b. Іѡ златоустаго ѡ млт (Ioanŭ Gură de aurŭ, despre rugăciune.) Incepe cu: їже хощеть непорочно быти дѣлы и словесы и помышленїи.

f. 38 b. Sub titlulŭ прпбнаго Симеѡна, новаго бгослова (de sf. Simeonŭ, noulŭ bogoslovŭ) se daŭ instrucțiĭ asupra spoveduireĭ, ce începŭ cu: и оубо и помысли срца твое .... исповѣдоуи.

f. 39 a. сїа рѣчи избрани ѿ стго Доροдеа ѕѣло полезны (Aceste cuvinte fórte folositóre sunt alese din sf. Doroteiŭ.) Incepe cu: сѫ же въ мирѣ велици члци и свѣли.

f. 46 b. ѿца Аммѡны (de părintele Ammona) despre patru păcate marĭ.

Incepe cu: четыри вѣщи сѫть, и аще коа има҃ члкь, не покаати са можеть.

f. 53 a. оца Исаїѫ (de părintele Isaia) despre mântuirea sufletuluĭ prin călugăriе. Incepe cu: члкъ, аще не оставить въсѣко дѣиство міра сего, не можеть слѫжити бгу.

f. 54 a. тогожде (de acelaşĭ) învĕţăturĭ ce începŭ cu: рече авва Исаїа, въспомѣнѣмь не имѣвшаго где главы пѡклонити.

f. 54 b. тогожде începêndŭ cu: подобна есть дша желѣзѫ.

f. 55 b. тогожде începêndŭ cu: невъзможно оубо есть дши вънити въ црство.

f. 56 a. тогожде începêndŭ cu: испытаи оубо себе, брате, по вьса дни.

f. 56 b. тогожде începêndŭ cu: рече ѡцъ Исаїа, ѿ пѧти страстеи брань блѫда оумножает са.

f. 57 a. стго Нила (de sf. Nilŭ). Inceputulŭ: иже оубо вънѧтрь мысли своеѧ бывь.

f. 59 a. ѿца Исаїѫ (de părintele Isaia). Inceputulŭ: рє авва Исаїа, богать сыи и добрѣ мысла.

f. 61 a. ѿ покаани сло .є., тлъ метафрастѡ, лѣ (Alŭ cincelea cuvîntŭ despre pocăinţă, tălcuirea luĭ Metafrastŭ, Scara.) Incepe cu: ничтоже дрѫгое кажщомѫ са прикланѣише.

f. 61 b. тогожде лѣ тлъ (De acelaşĭ, scara, tălcuire.) Incepe cu: вѣдомо бѫ, іако къждо вѣрны има аггла хранителѣ.

f 62 a. что єть ѡбразь иночьскаго жителства и что ѡбразованїа коегождо истина (Care este simbolulŭ vieţeĭ călugăresсĭ şi în ce constă adevĕrulŭ fie-căruĭ simbolŭ.) Incepe cu: пострижен͞їе оубо власѡмь іавлѣеть вьсѣ помышленїи и печалеи житїискы ѡѧтїе.

f. 63 a. кое є еже по иночьскомѫ жительствоу сщенначалїе и како по добродѣтѣли сътварѣет са (Cum este darulŭ preoţieĭ după vieţa călugărescă şi cum se face prin bine-facere.) Incepe :cu: образное оубо сщенначальство ѡбразы едины сщенначальствоуѫ.

f. 64 a. ѡ ѡбразѣ зрака иночьскаго ѡдѣанїа (Despre simbolulŭ aspectuluĭ îmbrăcăminţeĭ călugărescĭ.) Incepe cu: очръненое же иночьское ѡдѣанїе многообразно.

ibid. что сѫ ѡбразы црковнаго сщенначалнаго оустроенїа (Care sunt simbólele ordineĭ hierarchice în tagma bisericéscă) Incepe cu: понеже чини ѡбои ѡбразни сѫть.

f. 65 b. α. оуставн бгѡвидѣтелни (Așeḑăminte ce simbolisézӑ dumneḑeirea.) Incepe cu: чашá е҃ ѧже кръв'ми болѣзни смрътныѧ.

f. 65 b. β. ѿ повиновани и послоушанїи (Despre supunere și ascultare.) Incepe cu: повиновáнїе е҃ х҃ви работанїе, а҃гглъское дѣланїе, испльненїе заповѣдем'.

f. 66 b. тогожде (1) главизны ѿ сънных искоушених (Capitole despre ispitirile somnuluĭ, de acelașĭ.) Incepe cu: въпро҃: колижди истицателныи грѣх бываеть грѣшное и безгрѣшное; ѿвѣтъ: ѿ грїехъ оубо вещиен съгрѣшател'но.

f. 68 a. о еже како подобаеть възимати мѧтына безмлъвникꙋ (Cum se cuvine să ridice pomana celŭ ce nu vorbesce.) Incepe cu: иже на единѣ сѣдаи и ѧды любовь.

f. 68 b. ѿ мѧтыни (Despre pomanӑ.) Incepe cu: хóдащоу ми нѣкогда по стъгнѣ града рече нѣкыи старець. Tóte filele dela 31 b. — 69 b. parŭ a fi scrise de aceeașĭ mânӑ; în unele se cunósce numaĭ deosebirea condeiuluĭ.

f. 71 a. Їѡанна златаоуста сло҃ на ст҃ѫѧ пáсхѫ (Cuvîntulŭ luĭ Ioanŭ Gurӑ de aurŭ la sf. Pascĭ.) Incepe cu: иже е҃ бл҃гоговѣинь и х҃олюбець, прїидѣте добрóмоу сéмꙋ тръжьств. Acestŭ cuvîntŭ este scrisŭ de altӑ mânӑ.

f. 73 a. прпо҃бна о҃ца наше҃ Дорѡѳеа сло҃ ѿ постѣ (Cuvîntŭ despre postŭ alŭ sf. pӑrinteluĭ nostru Doroteiŭ.) Incepe cu: въ зáкѡнѣ повелѣ б҃ъ сн҃ѡмь ї҃илевомь.

f. 79 b. слóво ѿ҃ца Макарїа (Cuvîntulŭ pӑrinteluĭ Macarie.) Incepe cu: ѿ҃ца Макарїа алеѯандръскаго оученикъ повѣда нáмь сице. 73a.—79b. sunt scrise de altӑ mânӑ.

f. 86 a. въпрѡ҃ и ѿвѣть. La întrebarea, ce deosebire este între pӑcatulŭ de mórte și nu de mórte, se dӑ rĕspunsulŭ prin

f. 86 b. въпрóсъ никодимов (Intrebarea luĭ Nicodimŭ.) Incepe cu: понéже въ правилох сты х ѿ҃цъ ѿбрѣтае", мѫжьскꙋ пóлоу ѿ вїше .еі. лѣт расѫждаати иже ѿ блѫдѣ съгрѣшенїа. Se întrébӑ apoĭ, dacӑ ceĭ ce facŭ malahie pânӑ la 15 anĭ potŭ fi numițĭ maĭ apoĭ preoțĭ, și la acésta se dӑ rĕspunsulŭ luĭ Eftimie:

f. 87 a. Е҃ѵѳїмїа пáтрїарха ѿвѣ".

---

(1) тогожде n'are nicĭ unŭ înțelesŭ aci, de óre-ce în capitolulŭ precedentŭ «despre supunere și ascultare» autorulŭ nu este numitŭ. Acésta se explicӑ prin copiarea mechanicӑ dintr'unŭ altŭ manuscriptŭ, lucru fórte obicĭnuitŭ în sbornice.

f. 90 a. ѹ҆стаѵле́нїе стыⷯ ѿцъ ѿ житїи вьсего лѣта, и҆зло́жено въ кра́тцѣ (Așeḑămîntulŭ sf. părinţĭ despre traiulŭ de peste totŭ anulŭ, pe scurtŭ espusŭ.) Incepe cu: бра́тїе, хлѣбѡⷨ и҆ во́дом повелѣно бы̑ на́ⷨ быти și sfîrșesce la f. 93 b. — 94 a. cu următórele, scrise cu chinovarŭ: и҆зло́жено бы̑ насто́ѧщее сїе бл҃гоч҃тивое велѣнїе ѿ бг҃одъⷯныⷯ писа́нїи бг҃осло́ва Гри́горїа и ѿ заповѣден стыⷯ а҆п҃лъ и ѿ събѡ́рѡвъ бг҃оно́сныⷯ ѿц҃ъ въ вѣрж правжа и҆ бл҃гочьстное жи́телство и҆же пра́вославно въ житїи семь хо́дѧщїимии, i. e. așeḑămîntulŭ aŭ fostŭ compusŭ din scrierile luĭ Grigorie teologulŭ, din poruncile sf. apostolĭ, sf. părinţĭ și ale sobórelorŭ. După acésta urméză epitimiile:

f. 94 a. зако́ннаго прави́ла ст҃го І҆ѡа́нна постника, care cuprinde запрѣщенїе и҆спо́вѣдажщиⷨ сѧ f. 94 b. și пра́вила стыⷯ .ѕ҃. събо́ръ І҆ѡа́нна постника f. 96 b.

f. 100 a. ѡ̑ небрѣжени сїе. Inceputulŭ: а҆́ще жена̀ прѣнебрѣгши ѡ̑ роже́ни своеⷨ.

f. 101 a. ѡ̑ скотоложьствѣ. Inceputulŭ: а҆́ще кто съ ско́тоⷨ съблѫдиⷮ и҆ли̑ є҆ди́ном и҆ли̑ мнѡ́гаж҃и.

f. 101 b. ѿ пра́вилъ стыⷯ ѿц҃ъ въ кра́ⷮцѣ и҆збра́нно ѿ цр҃ковноⷨ ѹ҆ставоу (sic). Inceputulŭ: а҆́ще что̀ па́деⷮ на зе́млѧ ѿ стыⷯ.

f. 102 b. да́же до коиⷯ г҃лъ пра́зносло́вїе сѫдит сѧ, Васи́лїе р҃е.

f. 103 a. ѿ жи́тїи, си̑ рѣ҃ ѡ̑ поще́нии и҆ разⷣрѣшени въсе́го лѣта.

f. 104 b. и҆же въ Гагрѣхъ събѡ́ра прави́ло .н҃і. и҆. .д҃і.

f. 105 a. ѿ житїа ст҃го Николы.

ibid. великаго Василїа.

f. 105 b. ст҃го Петра а҆лез̑андрїнскаго прави́ло .е҃і.

ibid. ст҃го И҆гна́тїа.

f. 106 a. ѿ лаѵсаи́ка.

f. 106 b. ѿ житїа ст҃го Пахѡ́мїа. Cu acésta se isprăvesce «așeḑămîntulŭ sf. părinţĭ» și prima parte a sborniculuĭ.

f. 109 a. посла́нїе ст҃го І҆ѡ҃ Дамаски́на къ и҆же въ ст҃ыхъ Ко́змѣ, ст҃моу и҆ бг҃опочьтенномоу Космѣ, с҃щенномꙋ є҆п҃копоу маноумьскомоу, І҆ѡ҃ и҆нокъ (Epistola sf. Ioanŭ Damaschinŭ către celuĭ între sfinţĭ Cozma, sfîntuluĭ și de Dumneḑeŭ cinstitoriuluĭ Cozma, sfinţituluĭ episcopŭ de Maium, Ioanŭ Călugărulŭ.) Incepe cu: е҆́же ѹ҆бо̀ тѣсное разоу́ма и҆ недоѹмѣтелное ѧ҆зыка моего̀ свѣды. Scrisŭ cu o singură mână până la sfîrșitŭ, f. 204 b.

f. 205 a. ѿ пи́сменехъ чрьнори́зца Хра́бра (Calugărulŭ Chrabrъ, despre litere.)

f. 208 b. ѿсмь частїи сло́ва, є҆ли́ко гл҃емь и҆ пи́шемъ (Cele optŭ părţĭ ale vorbireĭ, câte le vorbimŭ şi scriemŭ.)

f. 216 b. сїа̀ словеса̂ вь кра́тцѣ и҆збра́нна ѿ кні́гы Константи́на фило́софа и҆ оу҆чи́тела срьб'скаго, бы́вшаго при блгочьстивѣмь деспотоу Сте́фаноу, снꙋ стго кна́ѕа Ла́зара (Aceste cuvinte sunt alese pre scurtŭ din cartea luĭ Constantinŭ filosofulŭ şi dascălulŭ sêrbescŭ, celŭ ce a trăitŭ în vremea blagocestivuluĭ despotŭ Stefanŭ, fiulŭ sfîntuluĭ cnézŭ Lazărŭ.) Pe marginea fileĭ 233 a. se află scrisŭ Рωма́нь, probabilŭ numele copiatoruluĭ acestorŭ 3 tratate din urmă. Scrisoarea este în toate aceiaşĭ, deosebită însă de cea premergătoare.

f 237 este ruptă din altŭ sbornicŭ şi pusă aci fără legătură cu textulŭ. Ea conţine o tăbliţă astronomică a pascalieĭ cu subscrierea: Матѳеи позна сїє сьста́вити (Mateiŭ au sciutŭ să compună acestea) şi cu signatura quaterniunceĭ (.к҃ѕ.), ce nu se ţine de sborniculŭ nostru.

f. 238. пасха́лїа сь лоуно́вникωмъ и҆ синаѯарωмъ, имѣѫ вь коупѣ па́схѫ и ма́сопоу́ ...... сложе́нное ѿ скари дамаскинови, и҆зьѡ҆брѣте́нное гнꙋмь Гю́ргемь Црьноѥ҆викемъ, оу҆довь же ѡ҆брѣта́емое типи́кωмъ напрѣдъ (Pascalia cu lunovnicŭ şi sinaxariŭ, avêndŭ la unŭ locŭ Paştele, posturile....., compusă din scara luĭ Damaschinŭ, inventată de Domnulŭ Gheorghe Crnojević şi îmbogăţită spre folosinţă la începutŭ cu tipiculŭ). Pe fila 246 b. se află la margine următórea însemnare în limba română: «че претрꙋ кь а̂ре сметѣль а̂ патра прентрꙋ а̂даоусꙋ ѕилелоръ соарелꙋ».

f. 257. сьпрѣнїє Панагїωта фило́софа сь .в҃і. гардина́ри, є҆гда̀ прїидоша ѿ па́пы ри́мскаго и҆ прѣша са вь Константи́нѣ гра́дѣ ѡ҆ православнѣи вѣрѣ хртїанской, є҆гда̀ побѣди Панагїѿть вѣрѫ фрѫжьскѫѫ вь Црⷭ҇иградѣ (Disputa filosofuluĭ Panaghiotŭ cu 12 cardinalĭ, cândŭ aceştia aŭ venitŭ de la papa din Roma şi s'aŭ disputatŭ în oraşulŭ luĭ Constantinŭ despre credinţa creştinéscă cea adevĕrată şi când aŭ biruitŭ Panaghiotŭ credinţa frăncéscă în Ţarigradŭ). Incepe cu: є҆гда̀ прїиде Іѡа́ннь ѿ па́пы сь .в҃і. гардина́ри и прикедо́ша мьскѫ ѡ҆сѣла́нѫ и҆ ѡ҆бэузда́нѫ и҆звьноу, и҆ вьна́трь ѿкразь па́пиⷩ҇ но́сащїе.

f. 276. повѣⷭ҇ Никифора Калиста ѿ вечерѣхъ хвѣхъ (Istorisirea luĭ Nichiforŭ Calistŭ despre cinele luĭ Christosŭ.) Incepe cu: вечерѣ га нашего Іс҃ Х҃а єдина бы҃ вь домоу Симона прокаженнаго.

f. 277 b. и҆́но сказані́е, ка́ко бѣ̀ бцⷣа по пла́ти сꙋро́дница Єлисаве́ѳи (Altă poveste, cum născătórea de Dumnedeŭ a fostŭ trupesce rudenie cu Elisabeta.)

f. 278. повѣ́сть како же и҆ прⷣтча сꙋро́днич бы҃ прѣ́вѣи же́нѣ І҆ѡсі́фа ѡ҆бржчнич (Poveste cum şi botezătorulŭ a fostŭ rudenie cu întâia femee a luĭ Iosifŭ logodniculŭ.)

f. 280. и҆́на повѣ́, ка́ко Марі́а Клеѡ́пина бѣ̀ се́стра бцⷣи (Altă poveste, cum Maria Cleopina fu soră născătóreĭ de Dumnedeŭ.)

f. 281. тогожде,(1) ѡ҆ помаза́вшихъ мѵ́ромъ (Despre cele ce aŭ unsŭ cu mirŭ, de aceiaşĭ.)

f. 283 b. вꙋпро́си и҆ ѿвѣ́ти ѡ҆ вѣ́рѣ хрⷭ҇тїа́нскои, ка́ко подоба́еть бы́ти и҆ вѣ́ровати хрⷭ҇тїа́нинꙋ, и҆ и҆́ное, како́вѣмь хоще́ть бы́ти хрⷭ҇тїа́ни, слиши и҆ вꙋнꙋши (Intrebărĭ şi rĕspunsurĭ despre credinţa creştinéscă, cum se cuvine a fi şi a crede creştinuluĭ, şi alta, cum trebue să fie creştinulŭ, ascultă şi bagă de sémă.) Se vorbesce despre sf. treime, despre bine-facere, despre părţile sufletuluĭ, despre simţirĭ ş. c. Se termină cu cele 3 împĕrăţiĭ: grecéscă, bulgăréscă şi alamană (цртво гръчьское, блъгарское, аламанское) şi cu înşirarea popórelorŭ după credinţă (правовѣрна ꙗзыка, ortodocşiĭ, полоувѣрна ꙗзыка, catoliciĭ ş. c.)

f. 295. по́вѣсть поле́зна ѡ҆ Лати́нѣхъ, когда̀ ѿлꙋчи́шасѧ ѿ Грѣ́кь и҆ ѿ стыѧ бжїѧ цркве, ка́ко и҆зобрѣ́тошѧ себѣ̀ е҆́реси: е҆же ѡ҆прѣсно́чнаа слꙋжи́ти и҆ хꙋ́лѧ ѧ҆́же глаѧть на стго дха (Istorisire folositóre despre Latinĭ, când s'au despărţitŭ de Grecĭ şi de sfînta biserică Dumnedeéscă, cum şĭ-aŭ inventatŭ eresurĭ: de a sluji azimă şi batjocura ce o vorbescŭ despre sf. duhŭ.) Incepe cu: въ лѣ́та̀ блгочьсти́выхъ црїи Конста́нти́на и҆ мтре е҆го̀ Єрі́ны.

f. 310. сло́во ѡ҆ нѣме́чьскомъ прѣлыще́нии, ка́ко прѣльсти́ их гꙋгни́вы Пе́трь, е҆́реси проклѧтыѧ̀ (Cuvîntŭ despre păgănătatea nemţéscă, cum i-aŭ amăgitŭ Petru celŭ gângavŭ, eresurĭ afurisite.) Incepe cu: е҆гда̀ прѣлꙋсть бы ѿ Сі́мона влъ́хвꙋ въ Рі́мѣ.

f. 311 b. чьстнѣ́йшаа́го хартофила́ка и҆ протосі́ггела Ники́ти никеи́скыѧ цркве ѡ҆ безква́сном слꙋ́жбѣ и҆...... и҆ ѡ҆ слꙋ́жбѣ и҆́хь (Despre slujba cu pâne nedospită, de prea cinsti-

(1) Cf. nota de maĭ susŭ asupra luĭ тогожде.

tulŭ chartofilacŭ şi protosingelŭ Nichita alŭ bisericeĭ de la Nichea.) Incepe cu: безквáснѫѧ слоужбѫ, си рѣ҇ ѡпрѣснóчнѫѧ, не прїéмлеⷨ.

f. 323. пóвѣсть дроуга ѡ тоⷨжⷣе Пéтра, патрїáрха антиóхїйскаго (Altă istorisire despre acelaşĭ lucru, de Petru, patriarchulŭ Antiochieĭ.) Începe cu: глетъ оу҆бо Ӏѡáннъ бгословъ, и҆́же на вéри възлéгыи на пръси гⷭа нáшего іⷭ҇ хⷭа.

f. 327. и҆́же въ стыⷯ ѻ҆ца нáшего Нíкона ѡ тóмжде (Despre acelaşĭ lucru, de sf. părintele nostru Niconŭ.) Incepe cu: и҆́же въ стыⷯ ѻпрѣснóчноⷨ слоужáть бжⷭтвнѫѧ слоужбѫ хвѫ гáвѣ гáко їоу҆деиствоуѫть.

f. 329 b. ѿ възнесенїа гнѣ до .а҃.-го събѡра лѣть .тиі. (Dela înălţarea Domnuluĭ până la celŭ dintâiŭ soborŭ anĭ 318.) Incepe cu: пръвыи събóрь бѣ при велíцѣⷨ црⷭи Констáнтинѣ şi se dă o listă a tuturorŭ sobórelorŭ ecumenice şi principalelorŭ hotărîrĭ.

f. 333. въпрошéнїе и҆ ѿвѣти въ кратцѣ ѿ еѵлскыⷯ рѣнїи велíкаго Васíлїа и Григóрїа бгослóва (Intrebare şi rĕspunsurĭ în scurtŭ din cuvîntările evanghelice ale mareluĭ Vasilie şi ale luĭ Grigorie teologulŭ.) Inceputulŭ: въпроⷭ, члкь нѣкто съхóдѧ ѿ Ӏерлма въ Ерихонь и҆ въ разбóинникы въпаде etc. ѿвѣⷮ: Григорїе, Ӏерⷭлм' ё раи, Ӏерихóнь ё вѣ мíрь etc.

f. 345. стго А҆ѳанáсїа, архїепⷭкопа алеѯан'дръскаго, къ А҆нтиѡху кнѧѕоу ѡ мнѡзѣⷯ потрѣбныⷯ и҆сканиⷯ въ бжⷭтвныⷯ писаниⷯ недооумѣемыⷯ, и҆ ѡ въсѣⷯ хрⷭтїанѡⷯ вѣдѣти длъжно е҆смо (Scrisórea sf. Atanasie, archiepiscopulŭ din Alexandria, către principele Antiochŭ despre multele cercetărĭ trebuinciόse în sfintele scripturĭ neînţelese pe deplinŭ, pe care însă toţĭ creştiniĭ trebuescŭ să le scie) Inceputulŭ: вѣровáвшеи и҆ крⷭтившеи сѧ въ трⷪцѫ е҆диносѫщнѫѧ и глѧщеи ба сѫща ѿца и҆ ба сѫща сна, тáкожде ба сѫща и҆ дха стго etc. Intrebărĭ şi rĕspunsurĭ de natură dogmatică până la f. 419 b., unde la sfîrşitŭ se află următórea însemnare: Рѡмаⷩ дїакь ѿ Баѣ писаль сїи въпроⷭ и ѿвѣти (Romanŭ, diacŭ din Baie, a scrisŭ aceste întrebărĭ şi rĕspunsurĭ.) Este acelaşŭ Romanŭ pe care l'amŭ întêlnitŭ la fila 233 a.

f. 420. ѿ прѣмѫдрóсти соⷧмѡна, кáко и҆сти въ всѧ мⷭцѧ. Pentru ѿⷷ se dă următorulŭ sfatŭ: възкоушаи млѣко на глáднѫѧ ѫтрóбѫ и҆ врáчюет тѧ ѿ дѫны прѣзь въсѧ годинѫ. Sfaturĭ de acestŭ feliŭ se daŭ pentru tóte lunile următóre.

f. 420 b. творéнїе Езⷣры прⷪрка (Scrierea proroculuĭ Ezdra.) Incepe

cu: áще слоу́чит сѧ рож^ство х҃во в нєлѧ, бѫдє^т зимà раство́рєна, весна мокрà, лѣто соу́хо, е́сень вѣтрьна etc. Ast-feliŭ de prorocirĭ se daŭ și pentru cele-lalte ḑile ale sĕptĕmâneĭ, în care se întêmplă nascerea Domnuluĭ. Cea pentru Sâmbătă și sfîrșitulŭ celeĭ pentru Vinerĭ s'aŭ perdutŭ, de óre-ce lipsesce o filă din quaterniunea .н҃д. (54).

f. 422. сказанїє въ кра^тцѣ лѣто^м сѫщи^м ѿ Ядама до нн҃ѣшнѣго врѣмене рωдо^м (Povestire în scurtŭ a anilorŭ dela Adamŭ până în vremea de aḑĭ, după neamurĭ.)

f. 440. După fila 439 rĕmasă nescrisă urméză o *cronică bulgară fără titlu dela 1296—1413.* Despre acésta va fi vorba maĭ josŭ.

f. 450. După filele 448 și 449 rĕmase góle urméză ultima și pentru noĭ cea maĭ însemnată parte a sborniculuĭ: сказанїє въ кра^т цѣ ѡ мол'дάвскы^х г҃сп^рєхь (Povestire în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ), scrisă de Isaia din Slatina: сїє писáнїє писа^х Ісаіа ѿ Слатина (Acéstă scrisóre aŭ scris-o Isaia din Slatina.)

f. 500—504 sunt scrise cu o seminucială fórte măruntă, ceva maĭ târḑiŭ de câtŭ cele-lalte părţĭ ale sborniculuĭ. Ele cuprindŭ notiţe asupra sobórelorŭ ecumenice, din care s'a păstratŭ însă numaĭ alŭ 7-lea (ст҃ы сємы събо^р въселєнскы etc.) La sfîrșitulŭ acestorŭ însemnărĭ se află următórea notiţă contimporană:

„Въ сїє лѣто прїиде патрїа^рхъ цр҃ограскы^и кир Іωаса^ф въ земли мω^лда^вско^и въ дн҃и Ялеѯа^ндра воєводї и при митрополитѣ Григорїа и при еп^скѹпѣ Янастасїа и Єѵфимїа ра^довска^г в лѣто .з҃ѯ҃. и на декато текѫщиє, м^ца генѹарїа .а҃., крѫ^г слнцѹ .в҃і., лѹ^ны .ѳі., єндиктїω^н .г҃., єпа^кта .а҃., златочисло .г҃.", ceea ce va să ḑică:

«In anulŭ acesta venit-aŭ patriarchulŭ de Constantinopolŭ chir Ioasafŭ în ţéra Moldoveĭ, în ḑilele luĭ *Alexandru voevodŭ* și în vremea mitropolituluĭ *Grigorie* și a episcopilorŭ *Anastasie* și *Eftimie de Rădăuţŭ*, în anulŭ 7060 și noue (9) curgătorŭ, luna luĭ Ianuarie 1, cerculŭ sóreluĭ 12, alŭ luneĭ 19, indictionulŭ 3, epacta 1, numĕrulŭ de aurŭ 3.»

Sbornicułŭ este scrisŭ prin urmare parte în *Baĭa*, parte în *Slatina*, póte și în alte locurĭ, înainte de 1 Ianuarie 1561 și fiindŭ-că partea

din urmă a luĭ (istoria Moldoveĭ) se termină cu anulŭ 1553, copiarea întrégă s'a făcutŭ între aniĭ 1554—1561.

Cu tótă varietatea materiilorŭ ce conţine, elŭ se împarte în cincĭ părţi principale, în care materiile se grupéză după înrudirea lorŭ, căcĭ în coordonarea acestora compilatoriĭ aŭ procedatŭ sistematicŭ. Astfelŭ tóte materiile cuprinse în cele 204 file dela începutŭ sub 39 de capitole nu sunt decât felurite extrase din scrierile morale şi ascetice ale celorŭ maĭ renumiţĭ sf. părinţĭ aĭ bisericeĭ greco-orientale, cum sunt Vasilie celŭ Mare, Atanasie celŭ Mare, Macarie celŭ Mare, Ioanŭ Gură de aurŭ, Simeonŭ teologulŭ, Teofilŭ ş. c.; pe lângă acestea naraţiunĭ micĭ de cuprinsŭ moralŭ, asceticŭ şi instructivŭ, maĭ tóte din viéţa călugăréscă şi scóse din sbornice de caracterŭ tipicŭ, ca aşa numitele lapsaicurĭ, patericurĭ, scărĭ, dioptre ş. c. (λαυσαϊκόν, πατερικόν, κλῖμαξ, διόπτρα) (1), în sfîrşitŭ scurte estrase din Nomocanon şi alte aşeḑămînturĭ călugărescĭ. Tóte aceste materiĭ, ce se găsescŭ de sute de orĭ repetate în sbornicele bulgărescĭ, sêrbescĭ şi rusescĭ, îşĭ aŭ originalele lorŭ în literatura bisericéscă bizantină, din care ele aŭ începutŭ a fi traduse de timpuriŭ (prin secolulŭ 10 şi 11) maĭ întâiŭ la Bulgarĭ, apoĭ la Sêrbĭ şi Ruşĭ, şi aŭ formatŭ în timpŭ de câte-va vécurĭ unica hrană intelectuală a călugărilorŭ acestorŭ popóre. Dela eĭ aŭ trecutŭ şi la noĭ. Ne-ar duce prea departe dacă pentru fie care din materiile sbornicululĭ am cita locurile unde ele se maĭ găsescŭ şi originalele grecescĭ. Acestea, mulţămită laboriósclorŭ cercetărĭ ale învĕţaţilorŭ ruşĭ dela Vostokovъ încóce, sunt aflate pentru cele maĭ multe dintr'însele şi se găsescŭ indicate în numĕrósele descrierĭ de manuscripte slavone tipărite în Rusia. Vomŭ da cu tóte acestea câte-va exemple, pentru ca şi ceĭ ce nu sunt familiarisaţĭ cu acestŭ genŭ de literatură să-şĭ pótă face o idee despre natura sbornicululĭ nostru (2).

(1) Asupra acestorŭ numirĭ veḑĭ dicţionarele grecescĭ de Ducange, Henricus Stephanus, Sophocles precum şi istoriile de literatura bizantină bisericéscă.

(2) Datorescŭ o parte din notiţele bibliografice următóre d-luĭ V. N. Ščepkinъ, custode alŭ museuluĭ istoricŭ din Moscva, care a avutŭ bunătatea să-mĭ trimétă unele informaţiĭ, de óre-ce în loculŭ, unde am scrisŭ lucrarea acésta, am fostŭ lipsitŭ aprópe de tóte isvórele bibliografice.

Tratatulŭ dela f. 1—5 este luatŭ din operele ascetice ale luĭ Vasilie celŭ Mare, arhiepiscopulŭ Cesarieĭ din Capadocia; în edițiile grecescĭ elŭ se află în fruntea scrierilorŭ ascetice ale luĭ Vasilie, iar în manuscriptele slavone se găsesce de nenumĕrate orĭ, maĭ alesŭ sub titlulŭ: **свѧтаго Васнлиꙗ о постьничьствѣ, како подобаѥтъ оукрашеноу быти нноконоу**. Orig. grec. la Migne, t. XXXI, col. 648; texte slave în tóte descrierile de manuscripte. Cf. de pildă descrierea mscr. museuluĭ dela Chievŭ (Описаніе рукописей церковно-археологическаго музея при кіевской духовной академіи), v. III, No. 572, f. 88, după Berezinъ, p. 69.

Tratatulŭ dela f. 5—16 este luatŭ din scrierile ascetice ale luĭ Atanasie M, patriarhulŭ Alexandrieĭ, și se găsesce fórte desŭ în sborniceele slave de cuprinsŭ moralŭ și asceticŭ; elŭ se întituléză de obiceiŭ: **иже въ свѧтыхъ отьца нашего Аѳанасиꙗ великаго, патриꙗрха алеѯандрискаго, наказаниѥ къ отъвръгшиимъ сѧ мира и хотѧщиимъ спасти сѧ**. Cf. Berezinъ, p. 41.

Tratatulŭ dela f. 16—19 e cunoscutŭ din aceleașĭ sbornice și are, pe lângă titlulŭ sborniculuĭ nostru, și următorulŭ: **иже въ свѧтыхъ.....о иночьскомь житии, ꙗко равно ѥсть мѫченичьствоу**. Cf. descrierea manuscriptelorŭ mănăstireĭ Solovețŭ (Описаніе рукописей Соловецкаго монастыря), partea II, p. 191.

F. 19—27 conținŭ o convorbire a luĭ Macarie celŭ Mare Egipteanulŭ cu șépte frațĭ asupra mijloculuĭ de a-șĭ mântui sufletulŭ. Convorbirea este îndreptată în contra călugărilorŭ ce călcaŭ jurămîntulŭ de a trăi în lipsă și sărăcie. Intre convorbirile editate ale luĭ Macarie acésta nu se găsesce; textulŭ grecescŭ până acum nu este aflatŭ; raportulŭ eĭ decĭ cu cele-lalte convorbirĭ ale luĭ Macarie este încă neesplicatŭ. Cf. asupra acestorŭ cestiunĭ descrierea manuscriptelorŭ bibliotecеĭ sinodale (Описаніе славянскихъ рукописей московской синодальной библіотеки), No. 204, unŭ lapsaicŭ între manuscriptele luĭ Undolskij (Славянорусскія рукописи В. М. Ундольскаго) No. 220, descr. mscr. muz. din Chievŭ, v. I, No. 154.

Dintre tratatele dela f. 27—32 celŭ d'întâiŭ nu l'am aflatŭ până acum în descrierĭ, de Teofilŭ se găsescŭ însă destulŭ de desŭ *pravile* și *învĕțăturĭ* (**правила** și **поучениꙗ**); alŭ doilea se află fórte desŭ în

sbornicele ascetice, ca unulŭ ce începe cu «maĭ întâiŭ de tóte să n'aĭ atingere cu femeĭ»; originalulŭ grecescŭ mi-e necunoscutŭ. Cf. descr. mscr. muz. din Chievŭ, v. I, unŭ sbornicŭ sub N. 154.

Tratatulŭ dela f. 32 se află desŭ în sbornice. Cf. sbornicul citatŭ în urmă, descrierea manuscriptelorŭ bibliotecei din lavra sf. Serghie (lângă Moscva) (Описаніе славянскихъ рукописей библіотеки св. Троицкой сергіевой лавры), partea I, N. 156, descr. mscr. mânăstireĭ Solovețŭ, partea II, p. 197 (într'unŭ patericŭ din sec. 16—17).

F. 35 conține unŭ cuvîntŭ (слово) din tratatulŭ fórte rĕspânditŭ în sbornice sub titlulŭ: иже въ сватыхъ прѣподобнаго отьца Макарніа великаго пооученніе зѣло полезно și subîmpărțitŭ în maĭ multe слова, din care alŭ nostru este alŭ 5-lea.

F. 36—38 conținŭ extrase din diferite locurĭ ale scrierilorŭ luĭ Ioanŭ Gură de aurŭ și Simeonŭ noulŭ teologŭ; astŭ-felŭ de extrase sunt fórte obicĭnuite în sbornice.

Dela f. 39—106 sbornicul se compune maĭ alesŭ din escerpte din *lapsaicurĭ, scărĭ* și *patericurĭ schitice* (slav. лапсаикъ s. лавсаикъ, лѣствица și патерикъ скитьскыи, unde скитьскъ nu însémnă dórŭ sciticŭ, adecă de némulŭ Sciților, ci *anahoreticŭ*, dela скитъ, rum. schitŭ, grec. σκῆτις, σκήτη, pustietate, schitŭ, i. e. locuință pentru anahoreți); pe lângă acestea câte-va *pravile* de ale sobórelorŭ, intercalate în «așeḑămîntulŭ» dela f. 90. Ast-felŭ tratatulŭ dela f. 49 se află sub titlulŭ отъ оучительства отьца Аммона în patericulŭ schiticŭ No. 468, f. 475 alŭ bibliotecei dela Solovețŭ (sec. 17). Cf. și v. I, No. 151 din descr. mscr. muzeuluĭ dela Chievŭ, Berezinъ, p. 70. Pentru cele-lalte tratate cf. descrierea manuscriptelorŭ slavo-rusescĭ ale luĭ Undolskij No. 140, unde se află la f. 1 bucățile dela f. 62 și 64 din sbornicul nostru; descrierea manuscriptelorŭ dela Počaevъ, unde sub N. 18, f. 144 se află tratatulŭ dela f. 65 b. alŭ sbornicului nostru; escerptele din Doroteiŭ, fórte preferite in sbornice ascetice, sunt făcute din operele acestuia, publicate în Migne, Patrolog. ser. graec. t. 88, ș. a. m. d. De aceste materiĭ nu se ține epistola luĭ Ioanŭ Damaschinŭ către Cozma f. 109—204, asupra căreia cf. Kalajdovičъ, Ioanŭ exarhulŭ bulgărescŭ, p. 81 și de-

scrierea mscr. lavreĭ sf. Serghie, partea I, No. 176, după Berezinъ, p. 72.

Cu f. 205 începe partea a doua a sborniculuĭ. Ea se compune din treĭ *tratate gramaticale* ale Slavilorŭ de sudŭ, dintre carĭ cele două d'întâiŭ, «despre litere» de Chrabrь și «despre cele optŭ părțĭ ale vorbireĭ» de Damaschinŭ aparținŭ primelorŭ timpurĭ ale literatureĭ vechĭ. bulgărescĭ; alŭ treilea aparține sec. 14-lea. Elŭ este unŭ estrasŭ din opera gramaticală a luĭ Constantinŭ Filosofulŭ, unŭ învĕțatŭ sêrbescŭ din timpulŭ luĭ Stefanŭ Lazarević și autorŭ alŭ biografieĭ acestuia. Tóte aceste tratate sunt cunoscute de multŭ, editate de câte-va orĭ și în felurite redacțiĭ și studiate de maĭ mulțĭ slaviștĭ. Asupra lorŭ pregătesce acum Prof. Jagić o lucrare însemnată, care va cuprinde edițiunea lorŭ după cele maĭ vechĭ codice, o sumă mare de variante și o cercetare fórte amĕnunțită asupra isvórelorŭ grecescĭ și a tuturorŭ chestiunilorŭ ce se légă de acestea. Publicația Prof. Jagić va arunca o lumină nouă asupra tuturorŭ tratatelorŭ gramaticale ale Slavilorŭ din evulŭ mediŭ. Ea se tipăresce în «Cercetările asupra limbeĭ rusescĭ» (Изслѣдованія по русскому языку), vol. I (1), sub titlulŭ: Разсужденія старины о церковно-славянскомъ языкѣ i. e. Opiniunile celorŭ vechĭ asupra limbeĭ slavone bisericescĭ. Aci se vorŭ afla și tóte notițele bibliografice trebuinciόse. Din sborniculŭ nostru se tipărescŭ unele părțĭ și variante.

După notițele *astronomice* și *calendaristice* de la f. 237—257, ce constituescŭ partea a treia a sborniculuĭ, urméză partea a patra a luĭ: tratatele de natură *dogmatică*, *polemică* și *apocrifică*. Amesteculŭ, pentru noĭ neexplicabilŭ, alŭ dogmelorŭ cu apocrifele nu trebue să ne uiméscă de felŭ, de óre-ce elŭ este fórte obicĭnuitŭ în manuscriptele vechĭ slavone și românescĭ. Nu trebue să uitămŭ că pentru ceĭ maĭ mulțĭ cetitorĭ aĭ acestorŭ manuscripte subtilitățile dogmatice ale creștinismuluĭ, presentate în haina greóie a limbeĭ bulgare (care la rîndulŭ sĕŭ nu presenta decât o traducere rea a celeĭ grecescĭ) eraŭ aprópe cu totulŭ neînțelese; ele nu împedecaŭ deci pe apocrife a-șĭ

(1) Acestea vorŭ eși ca publicație separată a Academieĭ imperiale din St.-Petersburg.

lua loculŭ lângă dînsele. Astŭ-felŭ sborniculŭ nostru are la f. 276—283 și f. 420 narațiunĭ apocrife asupra persónelorŭ din noulŭ testamentŭ (Maica Domnuluĭ, Ioanŭ Botezătorulŭ etc.) și prevestirĭ după semnele timpuluĭ; între ele se află tóte tratatele dogmatice și polemice.

Acestea din urmă sunt fórte obicĭnuite în totŭ felulŭ de sbornice. De multe orĭ se găsescŭ chiar în aceașĭ ordine ca într' alŭ nostru, fără una saŭ maĭ multe din ele, adese orĭ se găsescŭ câte două, treĭ la unŭ locŭ, rare orĭ numaĭ câte una. Interesulŭ lorŭ principalŭ consta în combaterea Latinilorŭ, adecă Catolicilorŭ, căcĭ cu ceĭ-lalțĭ ereticĭ ele se ocupă fórte puținŭ. Materialulŭ lorŭ îlŭ dădeaŭ Nomocanonulŭ (rus. кормчая, plsl. кръмьчаꙗ, πηδάλιον), sintagma (σύνταγμα) luĭ Vlastaris, Zonaras etc., precum și anumite sbornice de cuprinsŭ polemicŭ, aĭ cărorŭ autorĭ nu sunt totŭ-d'auna cunoscuțĭ. Unŭ sbornicŭ de natura acésta se află între manuscriptele bibliotecĭ de la Solovețŭ, No. 283 (sec. 17), unde găsimŭ sub titlulŭ: «(tratatulŭ) luĭ Grigorie Palama și Nilŭ Cavasila, Solunenilorŭ, împotriva Latinilorŭ» maĭ multe bucățĭ împotriva Latinilorŭ. Aci găsimŭ bucata, care în sborniculŭ nostru începe la f. 295, și cea dela f. 310 contopite cu altele într'una sub titlulŭ: «Povestire despre Latinĭ, cum s'aŭ despărțitŭ de pravoslavie» (сказаніе о латынѣхъ, како отъ православіа отстѹпиша), f. 287. Ea începe întocmaĭ ca a nóstră (при семъ царѣ Константинѣ и матери его Иринѣ) și se împarte în capitole: despre papa Formosŭ (о папѣ Θормосѣ), povestire despre papa Ioanŭ (сказаніе о папѣ Иванѣ), despre blĕstĕmațiĭ Latinĭ (о проклатіи латынь), despre Petru gângavulŭ (о Петрѣ гѹгнивомъ), cf. f. 310 din sborniculŭ nostru, despre Britania (о Бретании) și despre prințulŭ alamanidŭ (о кнѧзѣ аламанидьскомъ). Tratatulŭ dela f. 257—276 se află, începêndŭ dela unŭ prologŭ sêrbescŭ din sec. 14, în multe manuscripte bulgare, sêrbescĭ și maĭ alesŭ rusescĭ și este fórte interesantŭ prin cuprinsulŭ sĕŭ; cf. descrierea manuscriptelorŭ bibliotecĭ Chludovъ (Описаніе рукописей и каталогъ книгъ церковной печати библіотеки А. И. Хлудова) No. 189.

Filele 345—420 conținŭ traducerea întrebărilorŭ și rĕspunsurilorŭ atribuite pe nedreptŭ luĭ Atanasie; originalulŭ grecescŭ în Migne, Patrolog. ser. graec., t. XXVIII, p. 598—700. Acestŭ tratatŭ se găsesce

de nenumĕrate orĭ în feliŭ de feliŭ de manuscripte slave și variază fórte în privința numĕruluĭ întrebărilorŭ și rĕspunsurilorŭ; vomŭ însemna spre exemplu manuscriptele bibliotecei dela Solovețŭ, în care elŭ se află întregŭ saŭ în excerpte : 1) într'o tâlcuire a psaltireĭ (No. 129, sec. 18—19), 2) în învĕțăturile luĭ Efremŭ Siru (No. 194, sec. 18), 3) în scara st. Ioanŭ (No. 221, sec. 17), 4) în învĕțăturile luĭ abba Doroteiŭ (No. 239, sec. 16—17), 5) într'unŭ adausŭ la teologia, gramatica și dialectica luĭ Ioanŭ Damaschinŭ (No. 259, sec. 17), 6) în Grigorie Sinaitulŭ (No. 289, sec. 17), 7) într'o critică contra luteranilorŭ și latinilorŭ (No. 324, sec. 17), 8) în așa numitulŭ «zercalo velikoje» (oglinda cea mare) (No. 355, sec. 17), 9) într'unŭ sbornicŭ, ce se chiamă «izmaragdъ» (No. 359, sfîrșitulŭ sec. 15 saŭ încep. sec. 16), 10) într'unŭ Ioanŭ Gură de aurŭ (No. 363, sec. 17), 11) în treĭ Nomocanóne (No. 414, sec. 15—16, No. 413, finea sec. 15, și No. 415 dela 1519), 12) într'unŭ lavsaicŭ (No. 452, sec. 15), 13) într'o viéță a luĭ Grigorie Omiriteanulŭ (No. 508, sec. 17), 14) într'unŭ sbornicŭ de mineĭe (No. 641, sec. 16). Cf. și citatele luĭ Berezinъ din manuscriptele bibliotecei mânăstireĭ troickosergievskaja. Aceste citate s'ar putea înmulți din tóte cele-lalte descrierĭ, este însă pentru scopurile nóstre netrebuinciosŭ.

Observările de până aci sunt de ajunsŭ pentru a convinge că afară de douĕ treĭ tratate, ce se întâlnescŭ maĭ rarŭ și a cărorŭ isvóre grecescĭ nu sunt cunoscute, tóte cele-lalte tratate de natură dogmatică și polemică sunt fórte obicĭnuite în literaturele vechĭ slavone. Sbornicului nostru presentă o colecțiune din cele maĭ frumóse, făcută de bună sémă de unŭ călugărŭ pentru acele vremurĭ fórte învĕțatŭ.

Bucățile apocrifice sunt cunoscute tóte și se găsescŭ în publicațiile luĭ Pypinъ, Tichonravovъ, Porfirijevъ și ceĭ-lalțĭ scriitorĭ, ce s'aŭ ocupatŭ cu editarea lorŭ Sborniculŭ nostru nu presentă nimic deosebitŭ.

Partea din urmă a luĭ (a cincea) este curatŭ *istorică;* ea conține unŭ feliŭ de istorie universală, pe lângă care se alătură și istoria particulară a Moldoveĭ. Cea d'întâiŭ e representată prin cronologia dela Adamŭ până în vremurile nóstre (1425), prin cronica bulgărescă și prin analele sêrbescĭ, a doua prin povestirea în scurtŭ despre dom-

niĭ moldovenescĭ. Acésta este partea cea maĭ prețiósă a sborniculuĭ, fiindŭ-că nicĭ una din cele patru bucățĭ, ce conține ea, n'aŭ fostŭ până acum cunoscute. Bucata întâia se scie sub o altă redacție, cu multŭ maĭ scurtă, din analele sêrbescĭ și din redacțiile sêrbescĭ ale luĭ Hamartolŭ; ea este o traducere dintr'unŭ originalŭ grecescŭ, alŭ căruĭ titlu va fi fostŭ: Ἑρμηνεία ἐν συντόμῳ ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τοῦ νῦν καιροῦ și care la rêndulŭ sĕŭ este alcătuită din chronographikon syntomon a luĭ Nikephoros Patriarches, din cronica luĭ Georgios Monachos Hamartolos și din «Cuvîntulŭ despre cele 7 sobóre ecumenice», ce se află în introducerea pidaliónelorŭ saŭ în sbornice. Sbornicului nostru ne descopere pentru întâiașĭ dată o redacție *bulgară* a acesteĭ «Povestirĭ pe scurtŭ a anilorŭ dela Adam până în vremurile nóstre.»

Bucata a doua, contopită cu cea d'întâiŭ, cu tóte că este independentă, presentă *cele maĭ vechĭ anale sêrbescĭ* din tóte câte s'aŭ descoperitŭ până acuma. Analele nóstre, pe care le-am putea numi după codice «*Analele din Slatina*» spre deosebire de cele-lalte, sunt scrise curêndŭ după 1490, anulŭ cu care ele se închee. Tóte cele-lalte anale sunt maĭ nouĕ: cele din Sečenik dela c. 1500, cele din Karlovac dela 1503, cele din Cetina de pe la 1574 ș. a. m. d.; cele din Krušedol, care se 'nchee cu 1453, intră maĭ multŭ în categoria cronicelorŭ, decât analelorŭ.

Bucata a treĭa este *cea d'întâiŭ cronică bulgăréscă cunoscută până acum* și de o valóre fórte mare pentru istoria timpuluĭ ce îmbrățișézã, 1296—1413. Ea va trebui să fie privită ca unŭ izvorŭ de căpetenie pentru istoria Turcilorŭ în sec. 14 și 15 și maĭ alesŭ pentru timpulŭ cădereĭ Bulgarilorŭ, Sêrbilorŭ și Românilorŭ sub eĭ. Ca monumentŭ de literatură istoriografică bulgară ea este cea maĭ însemnată producțiune originală a Bulgarilorŭ vechĭ și una din cele maĭ însemnate ale Slavilorŭ în genere.

Pentru noĭ Româniĭ maĭ are importanța că a slujitŭ împreună cu celelalte douĕ dreptŭ izvorŭ luĭ Moxa, care în cronica sa «de 'nceputulŭ lumieeĭ de'ntâiŭ» (1620) le-a compilatŭ pe tóte treĭ.

Aceste treĭ însemnate monumente ale istoriografieĭ bulgare și sêrbescĭ aŭ fostŭ publicate și studiate de mine în Archiv für slavische

Philologie, vol. XIII, p. 481—543, sub titlulŭ «Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung.» O discuţiune maĭ detailată asupra raportuluĭ lorŭ cu cronica luĭ Moxa amŭ de gândŭ să publicŭ separatŭ într'o scriere asupra tuturorŭ izvórelorŭ luĭ Moxa, de óre-ce în tratatulŭ citatŭ, destinatŭ maĭ multŭ pentru specialiştiĭ slavĭ, a trebuitŭ să mĕ mulţămescŭ cu o caracteristică generală a cronriceĭ luĭ Moxa, p. 501—502.

Restulŭ sborniculuĭ, *partea luĭ curatŭ moldovenéscă*, se editéză în acéstă scriere.

Importanţa eĭ se va vedea din cercetările cuprinse în studiŭ şi din notele ce însoţescŭ textele. Aci voescŭ să daŭ numaĭ câte-va esplicaţiunĭ asupra moduluĭ cum amŭ înţelesŭ şi esecutatŭ lucrarea mea.

Cronicĭ moldovenescĭ în limba slavă cunosceamŭ până acum numaĭ una şi acésta în recensiunea ruséscă a croniceĭ voskresenskaja; traducerea polonă dela 1566 nu póte fi numĕrată aci, de óre-ce ea a schimbatŭ fórte multŭ originalulŭ şi conţine elemente polone. Descoperindŭ în sbornicŭlŭ dela Chievŭ treĭ cronicĭ moldovescĭ până acum necunoscute: analele putnene cu o cronică intercalată în ele, cronica luĭ Macarie şi cronica luĭ Eftimie, din care cele două d'întâiŭ aŭ slujitŭ de izvorŭ luĭ Urechiă, iar a treia a rĕmasŭ cu totulŭ nefolosită de cronicariĭ ceĭ vechĭ, amŭ credutŭ că arŭ fi de lipsă a completa ediţia acestorŭ cronicĭ anterióre luĭ Urechiă cu reeditarea celorŭ-lalte două: a croniceĭ anonime din «Voskresenskaja lêtopisĭ» şi a croniceĭ moldopolone, cunoscută din ediţiile luĭ Wójcicki şi Hasdeu. In chipulŭ acesta publicaţia nóstră se presentă ca unŭ corpus alŭ tuturorŭ cronicelorŭ moldovenescĭ înainte de Ureche şi în limba slavonă, bine înţelesŭ alŭ celorŭ aflate până acum, căcĭ, precum se va vedé din cercetările nóstre, Ureche a cunoscutŭ afară de acestea şi alte cronicĭ dinainte de dînsulŭ. Aceste, ca şi cele găsite în sbornicŭlŭ dela Chievŭ, circulaŭ, se vede, în fórte puţine copiĭ atâtŭ înainte de Ureche, câtŭ şi în timpulŭ luĭ, astŭ-feliŭ că dacă copiile lorŭ nu se vorŭ fi perdutŭ fără urmă, ele se păstréză cine scie prin ce colţurĭ ale vechilorŭ nóstre mânăstirĭ în vre-una saŭ câte-va copiĭ numaĭ. Cu tóte cercetările făcute până adĭ prin mânăstirile nóstre şi

prin bibliotecele străine nu scimŭ să-ĭ fi succesŭ cuĭ-va a le aflą. E însă de nădăjduitŭ că cu vremea se vorŭ găsi și acestea și că ne va fi permisŭ peste câțĭ-va anĭ a edita unŭ corpŭ completŭ alŭ cronicelorŭ moldovenescĭ în limba slavă. Tóte parŭ a fi fostŭ scrise înainte de Urechiă numaĭ în acéstă limbă.

Până atuncĭ însă suntemŭ încredințațĭ că și publicația de față va fi primită de publicŭ și specialiștĭ cu interesŭ. Ea descopere pentru prima óră o întrégă epocă a istoriografieĭ nóstre vechĭ, epoca *bizantino-slavonă,* ale căreĭ caractere de căpetenie sunt: limbă bulgară și manieră bizantină, transmisă nouă prin traducerile vechĭ slovenescĭ și mediobulgare. Monumentele istoriografice aruncă prin urmare o lumină asupra întregeĭ culturĭ din vécurile 14—16, în decursulŭ cărora în țĕrile nóstre aŭ predominatŭ bizantinismulŭ și bulgarismulŭ sub tóte formele sale: ca instituțiĭ de statŭ, ca literatură, ca sciință, ca limbă, ca năravurĭ ș. a. m. d.

Nu maĭ mică este însemnătatea istorică a cronicelorŭ aflate. Deși ele conținŭ puține fapte, ce n'arŭ fi cunoscute din Urechiă (cu totulŭ nouă și necunoscută este numaĭ cronica luĭ Eftimie), ele rectifică însă și îmbogățescŭ cronica luĭ Urechiă prin multe date nouĕ. Insemnătatea lorŭ constă însă maĭ cu sémă în faptulŭ că ele ne dovedescŭ contimporanitatea notițelorŭ corĕspundĕtóre din Urechiă și ni le descoperŭ pe acestea sub forma lorŭ primitivă. Urechiă perde pe de o parte, pe de alta însă câștigă în valórea sa de până acum.

Nisce monumente de atâta prețŭ aŭ trebuitŭ să fie editate cu note esplicative și cu unŭ studiŭ detailatŭ, în care să se analiseze cuprinsulŭ și să se aprecieze forma lorŭ, să li se caute izvórele indigene și străine și în sfîrșitŭ să se stabiléscă raportulŭ lorŭ față de cronica luĭ Urechiă. Acesta este scopulŭ notelorŭ și alŭ studiuluĭ, ce premerge texturile. O traducere a acestora în românesce a fostŭ totŭ atâtŭ de indispensabilă, pentru a face cu putință cetirea lorŭ și celorŭ ce nu cunoscŭ limbile slave. Mărturisimŭ, că acéstă parte a lucrăriĭ nóstre a fostŭ cea maĭ ingrată, căcĭ a traduce unŭ textŭ ca alŭ luĭ Macarie saŭ Eftimie într'o limbă românéscă pe înțelesŭ este pentru celŭ maĭ agerŭ slavistŭ unŭ lucru fórte greŭ. Textulŭ fiindŭ în multe locurĭ fórte ob-

scurŭ, în unele chiar neînțelesŭ, afară de acésta stilulŭ fiindŭ plinŭ de pleonasme, intortocherĭ retorice, construcțiĭ falșe ș. a. m. d., am trebuitŭ să daŭ maĭ multŭ o traducere liberă, decât literală. O traducere cuvîntŭ de cuvîntŭ ar fi eșitŭ o monstruositate în limba română. Despre acésta se vorŭ convinge ceĭ ce potŭ înțelege originalulŭ.

Traducerea e făcută într'unŭ stilŭ arhaisantŭ, pentru ca forma să nu fie în prea mare contrastŭ cu spiritulŭ cronicelorŭ. Unŭ cronicarŭ din sec. 17-lea ar fi tradusŭ cam totŭ așa; dovadă este Urechiă (1).»

Citațiile din cronica luĭ Urechiă se vorŭ părea póte prea lungĭ; acésta am făcut'o însă cu intențiunea de a lămuri pe deplinŭ chestiunea împrumuturilorŭ luĭ Urechiă din cronicele până acum cunoscute. Pentru apreciarea celorŭ-lalte izvóre ale luĭ Urechiă lucrarea acésta s'a arătatŭ fórte folositóre; în urma eĭ ne-a fostŭ fórte ușorŭ a reconstitui cronicele necunoscute și a deosebi împrumuturile din izvóre străine de împrumurile din izvóre indigene. O clasificare completă a împrumuturilorŭ va putea fi făcută numaĭ după descoperirea celorŭ-lalte cronicĭ și într'o ediție critică a textuluĭ, saŭ într'o analisă pe anĭ de felulŭ celeĭ făcute de Semkowicz pentru cronica luĭ Długosz.

Excursele istorice din câte-va note aŭ scopulŭ de a îndrepta unele greșelĭ provocate de textulŭ neexactŭ saŭ obscurŭ alŭ luĭ Urechiă și de lipsa altorŭ izvóre. Acolo unde izvórele nouĕ daŭ posibilitatea unorŭ explicărĭ maĭ bune ca cele încercate până acum, am căutatŭ a îndrepta erorile cronicarilorŭ și istoricilorŭ noștri. Am citatŭ maĭ totŭ-d'a-una cărțile d-lorŭ Xenopolŭ și Tocilescu, de óre ce acestea sunt singurele încercărĭ de a expune istoria nóstră întrégă după tóte izvórele publicate până acum. Manualulŭ d-luĭ Tocilescu are pe lângă acésta meritulŭ că ține sémă și de unele izvóre needitate și completéză în acestŭ chipŭ în maĭ multe locurĭ Istoria d-luĭ Xenopolŭ.

Asupra edițiuneĭ însășĭ sunt puține de ḑisŭ. Am publicatŭ textele medio-bulgare fără semne diacritice și fără prescurtărĭ saŭ title. Abstracție făcêndŭ de dificultățile tipografice, ce aduce cu sine acestŭ sistemŭ adoptatŭ în maĭ tóte publicațiunile rusescĭ, pentru unŭ monumentŭ

(1) D-lŭ A. I. Odobescu a avutŭ bunătatea să asculte o dată traducerea nóstră și să ne facă atențĭ la câte-va espresiunĭ nepotrivite.

literarŭ alŭ secoluluĭ alŭ 15 saŭ 16 nicĭ semnele, nicĭ prescurtările n'aŭ vre-o importanţă deosebită. Acestea sunt tot-d'a-una aceléşĭ şi e destulŭ a da o probă, pentru a ne face o ideo de întregŭ textulŭ. Deslegarea tuturorŭ prescurtărilorŭ se face fără nicĭ o dificultate şi fără nicĭ o nedumerire. Totŭ aşa amŭ publicatŭ şi textele bulgare şi sêrbescĭ în studiulŭ «Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung», Archiv für slavische Philologie, vol. XIII, fasc. IV, p. 481—543. Principiele urmate la editarea textelorŭ sunt resumate în nota dela p. 535.

Textulŭ croniceĭ moldo-polone este o copie credincióså a celeĭ din museulŭ principilorŭ Czartoryski, făcută de mine în timpulŭ petreceriĭ mele la Cracovia Acéstă cronică se publică decĭ întâiaşĭ dată aşa cum s'a conservatŭ în singura copie până acum cunoscută. Deosebirile principale ale ediţiuneĭ nóstre de cele-lalte ediţiĭ sunt indicate în capitolulŭ despre cronica moldo-polonă.

Textulŭ croniceĭ anonime este o reproducţie a ediţiuneĭ făcută de comisiunea archeografică în «Polnoe sobranie russkichъ lětopisej», vol. VII, St. Petersburg 1856. Copiĭ nouĕ ale acesteĭ cronicĭ n'am avutŭ la disposiţie. Ediţia nóstră îndréptă cu tóte aceste maĭ multe greşelĭ ale ediţiuneĭ archeografice : în date, în lecturĭ de nume propriĭ, într'unŭ pasajŭ stricatŭ, etc. O traducere a acesteĭ cronicĭ a fostŭ trebuincióså, pentru că altŭ-felŭ ea arŭ fi rĕmasŭ totŭ aşa de puţinŭ cunoscută publiculuĭ nostru ca şi până acum.

CAPITOLULŬ II.

Cronica şi analele putnene.

«Povestirea în scurtŭ despre Domniĭ Moldoveĭ», saŭ «Letopisețulŭ Moldovenescŭ» în forma ce ni s'a păstratŭ prin sborniculŭ dela Chievŭ, are patru părțĭ independente una de alta : 1) Cronica dela începutulŭ Moldoveĭ până la Petru Aronŭ (1456), 2) Analele dela suirea în scaunŭ a luĭ Ștefanŭ celŭ Mare (1457) până la mórtea luĭ Petru, fiulŭ luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ (1525), 3) Cronica luĭ Macarie dela mórtea luĭ Ștefanŭ celŭ Mare (1504) până la domnia a doua a luĭ Petru Rareșŭ (1541), 4) Cronica luĭ Eftimie dela domnia a doua a luĭ Petru Rareșŭ până la 1553. De óre-ce fie-care din aceste părțĭ îșĭ are caracterulŭ sĕŭ deosebitŭ, cu tóte că una este continuarea celeĭ-lalte, vomŭ vorbi despre fie-care în parte, evitândŭ în chipulŭ acesta confusia, în care amŭ cădé fără de voie, dacă amŭ adopta pentru tóte o singură numire, fie chiar și titlulŭ datŭ lorŭ de copiștiĭ și cronicariĭ moldovenĭ. Insă fiindŭ-că cele douĕ părțĭ dela începutŭ ale «povestiriĭ în scurtŭ», amêndouĕ anonime, sunt contopite într'una, a doua nefiindŭ decât continuarea celeĭ d'întâiŭ, și fiindŭ-că a doua este scrisă fără îndoială în Putna, le vomŭ cuprinde pe amêndouĕ sub titlulŭ de «Cronica și analele putnene.»

A. Cronica.

Cronica, ce premerge analelorŭ putnene și care după tóte probabilitățile a fostŭ scrisă, ca și ceste din urmă, în mânăstirea dela Putna (celŭ puținŭ în redacția ce ni s'a păstratŭ prin sborniculŭ dela Slatina),

este o înșirare pe scurtŭ a Domnilorŭ țĕreĭ Moldoveĭ dela întemeietorulŭ Dragoșŭ, 1359, până la Petru Aronŭ, 1456. Despre ceĭ maĭ mulțĭ nu se spune altŭ-ceva, decât aĭ cuĭ fiĭ aŭ fostŭ și câțĭ anĭ aŭ domnitŭ, așa că întréga cronică are maĭ multŭ caracterulŭ uneĭ genealogiĭ (γενεαλογία, родословние), în felulŭ rodosloviilorŭ slovenescĭ venite la noĭ din Bulgaria și Sêrbia; la câțĭ-va dintre dînșiĭ se amintesce despre faptele principale petrecute în timpulŭ domnieĭ lorŭ, precum biruința luĭ Ștefanŭ Mușatŭ asupra regeluĭ ungurescŭ Sigismundŭ, cedarea Chilieĭ de către Petru II Ungurilorŭ, conciliulŭ din Florența și sfințirea mitropolituluĭ Teoctistŭ de către patriarhulŭ sêrbescŭ Nicodim sub Alexandru II. Făcêndŭ abstracție de scurta descriere a moduluĭ cum a descălecatŭ Dragoșŭ Moldova și a certelorŭ între Iliașŭ și Ștefanŭ, nu ne rĕmâne decât o înlănțuire aridă de nume propiĭ și de anĭ, expusă prin o continuă repețire a acelorașĭ expresiunĭ.

Cu tóte acestea cronica nu este lipsită de orĭ-ce interesŭ istoricŭ și literarŭ. Fiindŭ una din cele maĭ vechĭ însemnărĭ istorice moldovenescĭ, dacă nu chiar cea maĭ veche, ea ne deschide o perspectivă asupra influențelorŭ, sub carĭ a începutŭ să se desvólte viéța literară în Moldova prin véculŭ alŭ 15-lea, și ne dă totŭ-d'odată posibilitatea de a ne forma, după originale, o idee de natura interesuluĭ istoricŭ din acele vremurĭ. E adevĕratŭ că aceste trebuințe literare le-arŭ fi îndestulitŭ și Urechiă, care ne-a păstratŭ în traducere aprópe verbală întréga cronică; cuĭ i-ar fi succesŭ însă a reconstitui textulŭ acesteĭ cronicĭ, așa cum l'avemŭ noĭ acum, după cele d'întâiŭ unŭ-spre-ḍece capitole ale luĭ Urechiă? Nicĭ cronica moldo-polonă dela 1566 n'ar fi putută împlini acestŭ scopŭ, de óre-ce, în lipsa originalelorŭ, a fostŭ cu neputință până acum a sci positivŭ ce a primitŭ traducĕtorulŭ dela 1566 din originalŭ și ce a adausŭ dela sine. Dar afară de acestea, cronica păstrată în sborniculŭ dela Slatina ne descopere câte-va fapte, ce din alte izvóre nu le sciamŭ. Ast-felŭ suntŭ : a) lupta dela *Ghindăoanĭ* (**Хиндовъ**—Hindăŭ) (1) între Sigismundŭ și Ștefanŭ Mușatŭ, b) epitetulŭ «*Ologulŭ*» (оулогыи) alŭ luĭ Iuga Vodă și c) sfințirea luĭ

(1) Cf. Баковъ—Bacău, Краковъ—Cracău, Брашевъ—Brașeu, etc.; din numele localitățiĭ *Hindău* saŭ *Ghindău* s'a făcutŭ *Ghindăoanĭ* i. e. ómeniĭ din Ghindău.

Teoctistŭ sub *Alexandru II,* ce o cunoscémŭ numaĭ dintr'o glossă a luĭ Eustratie logofĕtulŭ la cronica luĭ Urechiă și din traducerea confusă a compilatoruluĭ polonŭ dela 1566 ; acéstă notiță a cronicei nóstre ne lămuresce pe deplinŭ erórea luĭ Urechiă asupra conciliuluĭ de Florența și a luĭ Mironŭ Costinŭ asupra aduceriĭ cărților sêrbescĭ din Ochrida (1). In sfîrșitŭ d) cronica lămuresce definitivŭ chestiunea dateĭ, cu care analiștiĭ vechĭ începeaŭ istoria Moldoveĭ (2).

E fórte greŭ a spune ceva positivŭ asupra loculuĭ, timpuluĭ și autoruluĭ acesteĭ cronicĭ, de óre-ce copia dela Slatina, singura aflată până acum, nu conține nicĭ o indicațiune de acestŭ felŭ. Putemŭ presupune însă, după caracterulŭ internŭ alŭ croniceĭ, că ea *este scrisă în vre-una din mânăstirile vechĭ moldovenescĭ, de maĭ mulțĭ călugărĭ și în diferite vremurĭ.* Două părțĭ celŭ puținŭ se potŭ distinge și atribui unorŭ autorĭ diferițĭ : întâia, dela începutŭ până la Alexandru celŭ Bunŭ, a doua, dela Alexandru celŭ Bunŭ până la Petru Aronŭ. In partea d'întâiŭ se înșiră Domniĭ dela Dragoșŭ până la Iuga unulŭ după altulŭ, însemnându-se câțĭ anĭ aŭ domnitŭ fie-care și în ce raportŭ de înrudire aŭ statŭ cu predecesorulŭ sĕŭ ; redacțiunea este la toțĭ aceașĭ, terminiĭ, în care este făcută, de asemenea (3). Partea acésta póte fi pusă *în timpulŭ domnieĭ luĭ Alecsandru celŭ Bunŭ,* cu care parŭ a fi începutŭ *primele încercărĭ de istoriografie națională.* Acestea ar coincide în acestŭ casŭ — ceea ce este fórte probabilŭ și naturalŭ — cu înființarea mânăstirilorŭ celorŭ marĭ din nordulŭ Moldoveĭ, cum sunt *Némțulŭ, Bistrița* și *Moldovița.* Este chiar fórte probabilŭ că forma sa primitivă și-a primit-o cronica nóstră într'una din aceste mânăstirĭ.

Partea a doua a croniceĭ se deosebesce în câtŭ-va de cea d'întâiŭ prin modulŭ eĭ de redacțiune. Acésta nu repetéză la fie-care Domnŭ că «aŭ domnitŭ atâția și atâția anĭ și apoĭ aŭ muritŭ», ci este ceva maĭ variată, maĭ desghețată, maĭ liberă și pe lângă acésta cu multŭ maĭ detailată. Inceputulŭ pasagiuluĭ despre Alecsandru celŭ Bunŭ «în anulŭ 6907 se sui în domnie Alexandru voevodŭ» dovedesce de asemenea

(1) Asupra acestora vedĭ nota 14 la cronica putnénă.
(2) Vedĭ nota 1 la cronica putnénă.
(3) Maĭ bine se vede acésta la cronica moldo-polonă.

că cu elŭ se începe o parte nouă a cronicei, scrisă de o altă persónă. Din domniile anterióre nicĭ una nu începe aşa.

Acéstă a doua parte a cronicei nóstre a fostŭ scrisă *în aniĭ d'întâiŭ aĭ domnieĭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare,* de óre-ce ea se încheie cu suirea acestuia în tronŭ şi alungarea (după cronică, decapitarea) luĭ Petru Aronŭ, despre care în redacţia păstrată prin cronica moldo-polonă se spune că a domnitŭ 2 saŭ 3 anĭ (1).

Două adnotaţiunĭ ale luĭ Eustratie logofĕtulŭ la cronica luĭ Urechiă ne descoperŭ chiar, cum mi se pare mie, pe *autorulŭ* acesteĭ părţĭ din cronica putnénă. Iată-le după ediţia a doua a letopiseţelorŭ luĭ Cogălniceanu (I, 147 şi 149): «Află-se scrisŭ *la unŭ letopiseţŭ sêrbescŭ de Azarie călugărulŭ,* precum în ḑilele acestuĭ Domnŭ, Alexandru Vodă, s'aŭ hirotonisitŭ pré-o-sânţitulŭ mitropolitŭ Teoctistŭ de Nicodim den ţéra sêrbéscă, prin ḑilele bunŭ-credinciosuluĭ cneazuluĭ Gheorghe Despota» şi «scrie la *unŭ letopiseţŭ vechiŭ sêrbescŭ, de Azarie călugărulŭ izvoditŭ,* precum în ḑilele acestuĭ Bogdanŭ Vodă s'aŭ începutŭ a da dajdie Turcilorŭ şi pentru aceea ne aŭ numitŭ Bogdanĭ până astăḑĭ. Acestŭ Bogdanŭ Vodă este tatălŭ luĭ Ştefanŭ Vodă celŭ Bunŭ.» Abstracţie făcêndŭ de adausele din urmă ale luĭ Eustratie (că dela Bogdanŭ Vodă aŭ numitŭ Turciĭ pe Moldovenĭ «Bogdanĭ» şi că elŭ a fostŭ tatălŭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare), ambele aceste notiţe, atribuite de Eustratie logofĕtulŭ luĭ Azarie călugărulŭ, le găsimŭ în cronica putnénă: cea d'întâiŭ în redacţia nóstră şi a cronicei moldo-polone, a doua numaĭ în cea din urmă, cu deosebirea că în locŭ de *Petru* Eustratie are *Bogdanŭ* (2). Acésta pare a fi o schimbare arbitrară a luĭ Eustratie, care în locŭ de Petru alŭ cronicei putnene a pusŭ pe Bogdanŭ, pentru a-şĭ esplica numirea dată de Turcĭ Moldoveĭ. In urma diplomeĭ dela 15 Iunie 1456 (3) nu încape nicĭ cea maĭ mică îndoială că Petru a consimţitŭ celŭ d'întâiŭ a da tributŭ Turcilorŭ.

---

(1) Asupra acestuĭ faptŭ veḑĭ capitolulŭ despre cronica moldo-polonă.

(2) Urechiă are *Petru,* C. I², 151.

(3) Păstrată în arhivele din Moscva şi publicată de Uljanickij, Materialurĭ, No. 79 (Матеріалы для исторіи взаимныхъ отношеній Россіи, Польши, Молдавіи, Валахіи и Турціи въ XV—XVI вв. Москва 1887).

Adnotațiunile luĭ Eustratie logofĕtulŭ dovedescŭ că elŭ s'a folositŭ de unŭ letopisețŭ vechiŭ sêrbescŭ i. e. de o cronică moldovenéscă scrisă în limba slavonă (căcĭ «sêrbescŭ» nu însémnă aci decât «slavonŭ»), care conținea notițele despre Teoctistŭ și despre tributulŭ datŭ Turcilorŭ de Petru II. Acestŭ letopisețŭ n'a putută fi altulŭ, decât cronica putnénă în redacția păstrată prin cronica moldo-polonă și decĭ acéstă cronică este scrisă de Azarie călugărulŭ. S'ar putea ivi însă îndoială asupra punctuluĭ, dacă Azarie călugărulŭ este *autorulŭ* saŭ *copiatorulŭ* cronicei avute de Eustratie? Și una și alta este posibilă. Mi se pare însă că cuvîntulŭ «izvoditŭ» (din slav. изводити, cf. изводъ, origo, archetypon, de pildă отъ извода грьчьскаго: din originalulŭ grecescŭ) însémnă aci: compusŭ, alcătuitŭ, elŭ indică decĭ pe autorulŭ, nu pe copiatorulŭ cronicei. Atributulŭ «vechiŭ» adausŭ lângă «letopisețŭ» ne permite a crede că letopisețulŭ luĭ Eustratie logofĕtulŭ se ocupa *numaĭ* de vremurile cele maĭ vechĭ ale țĕreĭ Moldoveĭ, ceea ce se confirmă și prin faptulŭ, că în totŭ restulŭ adnotațiunilorŭ sale la cronica luĭ Urechiă Eustratie nu maĭ citéză nicĭ o dată letopisețulŭ luĭ Azarie. In urma acestora mi se pare că putemŭ admite, fără témă de a ne depărta de adevĕrŭ, că *sub letopisețulŭ luĭ Azarie călugărulŭ este de înțelesŭ cronica putnénă dela 1359—1457;* elŭ cuprindea decĭ întâiulŭ secolŭ din istoria Moldoveĭ. Partea dela Alexandru celŭ Bunŭ până la Petru Aronŭ a fost scrisă de Azarie, partea de la începutŭ de către unŭ altŭ călugărŭ; Azarie le-a întrunitŭ pe ambele într'una (1).

Unde să fi scrisŭ acestŭ Azarie cronica sa? Nimicŭ positivŭ nu putemŭ spune. Dacă ne gândimŭ însă că focarulŭ cultureĭ și literatureĭ monahale în véculŭ alŭ 15-lea eraŭ mânăstirile din nordulŭ Moldoveĭ, maĭ alesŭ Bistrița și Némțulŭ, că celŭ maĭ vechiŭ și maĭ bogatŭ pomelnicŭ din câte cunóscemŭ până acum este pomelniculŭ dela Bistrița, care începe cu anulŭ 1407, că cele maĭ multe manuscripte slavone din sec. 15 sunt scrise în aceste două mânăstirĭ și în sfîrșitŭ

(1) Exemplarulŭ cronicei putnene, unitŭ cu analele și avutŭ de Macarie, nu conținea numele autoruluĭ; Macarie spune lămuritŭ la introducerea cronicei sale că nu scie de cine suntŭ scrise cele de maĭ 'nainte de elŭ.

că o notiță de acelașŭ cuprinsŭ cu cronica putnénă asupra luĭ Teoctistŭ se găsesce într'unŭ sbornicŭ din sec. 16 alŭ mânăstiriĭ dela Némțŭ, dacă ne gândimŭ la tóte acestea și încă la faptulŭ că din ceĭ douĭ cronicarĭ din véculŭ alŭ 16-lea (Macarie și Eftimie) unulŭ a eșitŭ din mânăstirea dela Némțŭ, suntemŭ aplicațĭ a crede că și Azarie va fi fostŭ unŭ călugărŭ alŭ acesteĭ mânăstirĭ. Póte că o cercetare maĭ detailată și maĭ seriósă decât cea făcută de ep. Melchisedecŭ asupra manuscriptelorŭ dela mânăstirea Némțŭ va scóte ceva la lumină asupra luĭ Azarie și istoriografieĭ vechĭ moldovenescĭ. Până atuncĭ trebue să ne mulțămimŭ cu aceste vagĭ presupunerĭ și indicațiunĭ.

Cronica nu conține nicĭ unŭ elementŭ *analisticŭ;* tóte scirile eĭ sunt scóse din *tradiție.* De aci se esplică greșelele cronologice, asupra cărora nu este de lipsă a atrage atențiunea cititoruluĭ, de óre-ce ele sunt bine cunoscute, de când prin cercetările critice din ultimiĭ anĭ cronologia și genealogia primilorŭ Domnĭ modovenescĭ sunt maĭ multŭ saŭ maĭ puținŭ lămurite. Póte ca autoriĭ croniceĭ să se fi folositŭ de *pomelnice,* carĭ sunt fără îndoială maĭ vechĭ decât cronicele, și de unele *însemnărĭ istorice pe manuscripte,* ca cele ce se găsescŭ în sbornicŭlŭ dela 1557 dela Neamțŭ (1). Dacă am avé unŭ corpus alŭ tuturorŭ notițelorŭ de acestŭ felŭ, publicate în limba originală, nu în traducerĭ, amŭ puté urmări influența lorŭ asupra cronicelorŭ vechĭ; unŭ ast-felŭ de corpus însă ne lipsesce deocamdată.

Unŭ singurŭ isvorŭ alŭ croniceĭ putnene se póte stabili cu siguranță și acesta nu ca materialŭ istoricŭ ci ca formă, ca *modelŭ literarŭ,* după care aŭ fostŭ scrisă partea d'întâiŭ a cĭ și din care acésta 'și-a împrumutatŭ titlulŭ «povestire pe scurtŭ» (**сказанїе вь кратцѣ**, ἑρμηνεία ἐν συντόμῳ) (2). Ințelegŭ *genealogia universală,* cunoscută în manuscriptele bulgare și sêrbescĭ sub titlulŭ de «Povestire în scurtŭ a anilorŭ dela Adamŭ până în vremurile nóstre, după neamurĭ», mediobulg. **Сказанїе вь кратцѣ лѣтомь сжщимь оть Адама до нынѣшнѣго**

(1) Veḑĭ nota 14 la cronica putnénă.

(2) Acestŭ titlu a fostŭ la începutŭ de bună sémă numaĭ titlulŭ cronicuțeĭ intercalată în analele putnene. Elŭ a fostŭ adoptatŭ în urmă pentru întregŭ letopisețulŭ moldovenescŭ.

връмене, родомь, sêrbesce totŭ așa cu neînsemnate variante (1). Acéstă genealogie este o traducere după Ἑρμηνεία ἐν συντόμῳ ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τοῦ νῦν καιροῦ, care în manuscriptele grecescĭ se găsesce ca apendice la cronica luĭ Georgios Monachos saŭ Hamartolos (Γεώργιος ἁμαρτωλός) (2) saŭ independentŭ de acésta ca unŭ resumatŭ îndemânaticŭ de istorie universală, după trebuințele modeste ale călugărilorŭ greco-slavonĭ din sec. 9—16-lea. Acéstă genealogie, născută în Bulgaria, rĕspândită fórte în Sêrbia și cunoscută destulŭ de bine la noĭ din manuscriptele slavice de sudŭ, a fostŭ luată de modelŭ de către primulŭ cronicarŭ moldovenescŭ și precum într'însa se spune despre fie-care personagiŭ istoricŭ din cine s'a născutŭ, ce fiŭ saŭ câțĭ fiĭ a avutŭ și câțĭ anĭ a trăitŭ, ast-felŭ și cronicarulŭ moldovenescŭ după o scurtă introducere asupra descălecăriĭ prin Dragoșŭ spune despre fie-care din urmașiĭ acestuia alŭ cuĭ fiŭ a fostŭ și câțĭ anĭ a domnitŭ.

Dintre nenumeratele versiunĭ ale acesteĭ genealogiĭ pare să-ĭ fi slujitŭ de modelŭ cronicaruluĭ moldoveanŭ tocmaĭ cea păstrată prin sbornicululŭ dela Slatina, f. 422 sq., unica redacțiune bulgară cunoscută până acuma. Pentru a ne convinge despre acésta, să dămŭ câte-va exemple din ἑρμηνεία, сказанїе въ кратцѣ și cronica putneană:

(1) Vedĭ Archiv für slavische Philologie, XIII, p. 483.

(2) *Georgios Hamartolos* este autorulŭ uneĭ cronicĭ universale dela Adamŭ până la împĕratulŭ bizantinŭ Teofilŭ, 842 d. Ch.; ea pórtă titlulŭ: Χρονικὸν σύντομον ἐκ διαφόρων χρονογράφων τε καὶ ἐξηγητῶν συλλεγὲν καὶ συντεθὲν ὑπὸ Γεωργίου ἁμαρτωλοῦ și fu continuată de unŭ λογοθέτης până la 948, iar de alțĭ compilatorĭ până pe la 1081 și 1143. Lucrată în spiritŭ popularŭ și monachalŭ și îndreptată cu deosebire în contra iconoclaștilorŭ, cronica acésta deveni cea maĭ populară din tóte producțiunile bizantine de aceĭașĭ natură. Ea fu copiată și interpolată de nenumĕrate orĭ în grecesce și în slavonesce (bulgăresce și sêrbesce) și servi de unŭ isvorŭ principalŭ pentru compilațiunile slave originale, cum sunt cronicele vechĭ rusescĭ, chronografele ș. a. m. d. Traducerea bulgară a acesteĭ cronicĭ este fórte veche (ea trebue pusă în timpulŭ țaruluĭ Simeonŭ) și s'a păstratŭ în câte-va versiunĭ rusescĭ (una din sec. 12), bulgărescĭ și sêrbescĭ. Editată este numaĭ o redacție sêrbéscă din sec. 14-lea de societatea amatorilorŭ de literatura cea veche din St.-Petersburg (Общество любителей древней письменности), 2 volume litografiate. La sfirșitulŭ vol. II se află și ἑρμηνεία, de care este vorba aci. Asupra isvórelorŭ redacțiuneĭ din cod. dela Slatina vedĭ Archiv für slavische Philologie, XIII, 483—487.

Ἀδὰμ... γενόμενος ἐτῶν σλ' ἐγέννησε τὸν Σὴθ καὶ μετὰ τοῦτο ἔζησεν ἔτη ψ' καὶ ἀπέθανε ζήσας τὰ πάντα ἔτη ϡλ'.	Ꙗдамъ бывъ лѣтъ .сл. роди Сифа и прижитъ .ѱ. лѣтъ и оумрѣтъ; житъ вьсѣхъ лѣтъ .цл.	И господствова Богданъ воевода .д. лѣта и оумрѣтъ.
		Сынъ его Лацко воевода господствова .и. лѣтъ и оумрѣтъ.
Σὴθ δὲ γενόμενος ἐτῶν σε' ἐγέννησε Ἐνὼς καὶ μετὰ τοῦτο ἔζησεν ἔτη ψζ' καὶ ἀπέθανε ζήσας τὰ πάντα ἔτη ϡιβ'.	Сидъ бывъ лѣтъ .се. роди Єноса и прижитъ лѣтъ .ѱз. и оумрѣтъ; житъ вьсѣхъ лѣтъ .цві.	Петръ воевода, сынъ Моушатинъ, .ѕі. (лѣтъ) и оумрѣтъ.
(Hamartolos, ediţia luĭ Muralt, p. 31.)	(Archiv für slavische Philologie XIII, p. 502.)	(Cronica putneană.)

Acestea sunt de ajunsŭ pentru a ne convinge că autorul părţiĭ întâĭ a cronicéĭ putnene a cunoscutŭ şi imitatŭ ἑρμηνεία ἐν συντόμῳ în traducerea slavonă: bulgară saŭ sêrbéscă. Alt-felŭ nu ne-amŭ puté esplica repeţirea atâtŭ de désă şi netrebuinciósă a predicatuluĭ «и оумрѣтъ» («şi a muritŭ»), care în ἑρμηνεία îşĭ are înţelesulŭ sĕŭ, de óre-ce unuluĭ dintre personagele înşirate acolo, anume Enohŭ, n'a muritŭ, ci a fostŭ transformatŭ de Dumneḑeŭ (grec. în textulŭ luĭ Muralt p. 32 în locŭ de obicĭnuitulŭ καὶ ἀπέθανε se află καὶ μετετέθη, bulg. şi sêrb. прѣставленъ бысть), pe cândŭ în cronica moldovenéscă predicatulŭ «a muritŭ» n'are nicĭ unŭ înţelesŭ, de óre-ce nicĭ unuluĭ din Domniĭ moldovenescĭ n'aŭ fostŭ învrednicitŭ de Dumneḑeŭ cu sórtea luĭ Enohŭ. Acestŭ non-sens l'a observatŭ autorulŭ părţiĭ a doua a cronicéĭ putnene şi nu l'a maĭ repetatŭ (1): una din deosebirile principale de redacţiune între aceste două părţĭ şi sprijinulŭ celŭ maĭ bunŭ alŭ păreréĭ nóstre, că ele derivă dela doĭ autorĭ. Traducĕtorulŭ polonŭ dela 1566 a lăsatŭ peste totŭ afară pe «оумрѣтъ», dovedindŭ prin acésta unŭ bunŭ simţŭ maĭ desvoltatŭ decât alŭ călugăruluĭ din véculŭ alŭ 15-lea,

(1) O singură dată se află în pasagiulŭ despre Alecsandru celŭ Bunŭ; acesta însă póte fi pusŭ pe socotéla copiştilorŭ, carĭ în alte locurĭ l'aŭ lăsatŭ afară, ca în pasagiele despre Romanŭ, Ştefanŭ şi Juga.

răpindu-ne însă posibilitatea de a găci, în lipsa originalului, modelele acestuia. Numaĭ originalulŭ croniceĭ putnene este în stare a ne arĕta sub ce influențe literare s'a născutŭ istoriografia moldovenéscă. Ea a avutŭ sub raportulŭ acesta o sórte comună cu cea sêrbéscă și — după tóte probabilitățile — cu cea bulgăréscă, din care până acum nu s'aŭ pututŭ descoperi cronicĭ analóge cu ale nóstre și cu cele sêrbescĭ.

Alte isvóre, afară de cele indicate aci, nu pare să fi folositŭ autorulŭ croniceĭ putnene. D. Hasdeŭ în analisa acesteĭ cronicĭ (după traducerea polonă) a admisŭ în trécătŭ că «pasagiulŭ despre Dragoșŭ nu póte fi decât o reproducere după vr'o inscripțiune mormîntală saŭ monumentală, precum dovedesce aerulŭ întregimiĭ, o desvoltare nepotrivită cu ariditatea textuluĭ, cuvintele «cu mila luĭ Dumnedeŭ», espresiunea «pe *acestŭ* fluviu Moldova» etc.». Caracterulŭ croniceĭ, așa cum reese elŭ din copia dela Slatina, este în contra uneĭ ast-felŭ de presupunerĭ. Desvoltarea maĭ mare a pasagiuluĭ despre Dragoșŭ și cuvintele «cu mila luĭ Dumnedeŭ» se explică prin natura lucruluĭ. Cronistulŭ trebuia să spună ceva despre descălecarea Moldoveĭ și, conformŭ cu spiritulŭ timpuluĭ de atuncĭ și alŭ autoruluĭ, s'a atribuitŭ acestŭ faptŭ provedințeĭ divine. Totŭ așa face cronica anonimă din «Voskresenskaja lêtopisĭ», unde descălecarea ocupă loculŭ de căpetenie și se întêmplă, ca și la cronica putneană, cu voea luĭ Dumnedeŭ, «божіимъ произволеніемъ.» Espresiunea «pe *acestŭ* fluviŭ Moldova» (na *tey* rzece Mołdawie) se esplică prin particularitatea traducĕtoruluĭ polonŭ dela 1566, care întrebuințéză pronumele *ten* și unde trebue și unde nu trebue. Originalulŭ medio-bulgarŭ a avutŭ de bună sémă «на рѣцѣ Молдавѣ,» nu «на тои рѣцѣ Молдавѣ » Dacă originalulŭ ar fi avutŭ acéstă din urmă lectură, ne-amŭ fi așteptatŭ a avé în pasagiulŭ ce-ĭ urméză: «i tuże» (był wesół z swoimi pany), nu «i tamże», medio-bulgăresce и тоужде (et eodem loco), nu и тамождє, cum pare să fi fostŭ, după traducerea polonă. Dar afară de aceste, dacă pasagiulŭ despre Dragoșŭ ar fi fostŭ împrumutatŭ uneĭ inscripțiĭ monumentale, óre data înființăriĭ Moldoveĭ (1359) s'ar fi depărtatŭ așa de multŭ de data ce se póte precisa după alte isvóre prin aniĭ 1342 — 1345?

Totŭ în analisa citată pare să fi admisŭ d. Hasdeŭ că «pasagiulŭ despre patriarchulŭ sêrbescŭ Nicodim este luatŭ textualmente din cronica *sêrbă* a unuĭ călugărŭ Azaria» ; explicarea însă ce amŭ dat-o noĭ terminuluĭ «sêrbescŭ» ni se pare maĭ naturală în casulŭ de faţă şi decĭ autorulŭ cronicеĭ putnene n'a folositŭ la domnia luĭ Alexandru II cronicĭ sêrbescĭ. Pasagiulŭ despre Nicodim şi Teoctistŭ nu se află în nicĭ una din cronicele sêrbescĭ cunoscute până acum. Cf. Archiva istorică a Românieĭ, vol. III, p. 21.

B. Analele.

Analele putnene, păstrate în sbornicŭlŭ dela Slatina, îmbrăţoşéză istoria Moldoveĭ dela suirea în scaunŭ a luĭ Ştefanŭ celŭ Mare (1457) până la mórtea luĭ Petru, fiulŭ luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ (1525). Ele sunt consacrate aprópe întregĭ domnieĭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare, care ocupă 32 de alineate, pe când domniile luĭ Bogdanŭ şi Ştefăniţă împreună cu notiţele despre luarea Belgraduluĭ de Turcĭ şi lupta dela Mohaciŭ sunt tratate numaĭ în 6 alineate. Putemŭ, prin urmare, numi *analele putnene istoria contimporană a luĭ Ştefanŭ celŭ Mare.* Şi în adevĕrŭ, tóte notiţele dintre aniĭ 1457 şi 1504 aŭ caracterulŭ neîndoiosŭ alŭ contimporanităţiĭ: ele aŭ fostŭ scrise din anŭ în anŭ îndată după trecerea întêmplărilorŭ povestite. Notiţele dela 1504—1525 nu facŭ aceiaşĭ impresie. Despre Bogdanŭ celŭ Orbŭ (1504—1517) nu se spune decât câţĭ anĭ a domnitŭ, iar despre Ştefăniţă se amintesce numaĭ că a bătutŭ pe Tătarĭ la Prutŭ (1518), ne-însemnându-se nicĭ mórtea luĭ. Din cele-l'alte treĭ pasage numaĭ celŭ de pe urmă pare a fi scrisŭ sub impresia próspĕtă a întêmplăriĭ. «Vecĭnica pomenire», cu care analistulŭ însoţesce scirea despre mórtea luĭ Petru şi cu care se încheiă redacţia analelorŭ, nu póte fi scrisă decât îndată după mórtea luĭ Petru.

Ast-felŭ redacţiunea analelor putnene în versiunea sborniculuĭ dela Slatina trebuesce pusă între aniĭ 1466 (anulŭ fundaţiuneĭ mânăstireĭ Putna) şi 1525. Evenimentele petrecute între 1457 şi 1466, i. e în ceĭ d'întâiŭ 9 anĭ aĭ domnieĭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare, sunt înşirate totŭ

în forma analistică, cu tóte că autorulŭ lorŭ nu le-a pututŭ sci decât din memorie (1). Datele cronologice și narațiunea evenimentelorŭ se distingŭ prin aceiașĭ exactitate și amĕnunțime, ca și restulŭ analelorŭ. Aceste constatărĭ ar fi de ajunsŭ pentru a stabili importanța istorică a analelorŭ; vomŭ încerca, cu tóte acestea, a le analisa mai cu deamĕruntulŭ și maĭ întâiŭ de tóte a dovedi că ele nu potŭ fi scrise decât în mânăstirea dela Putna.

Numerósele însemnărĭ asupra evenimentelorŭ de căpetenie din istoria acesteĭ mânăstirĭ și exactitatea minuțiósă, cu care sunt făcute, nu lasă nicĭ o îndoială asupra acesteĭ presupunerĭ, făcută întâiașĭ dată de d-lŭ Hasdeu pentru redacția analelorŭ păstrate în cronica moldo-polonă. Din redacția nóstră se repórtă la istoria mânăstireĭ Putna următórele date:

a) Sub 4 Iunie 1466 începutulŭ zidireĭ mânăstireĭ Putna.

b) Sub 3 Septemvrie 1470 sfințirea eĭ.

c) Sub 15 Martie 1484 «Mercurea mare, la méḍă-nópte» arderea totală a mânăstireĭ. Urechiă n'are acéstă notiță.

d) Sub 1484 (19 Octomvrie, după Urechiă C. I² 168) mórtea luĭ Iosifŭ, arhimandritulŭ d'întâiŭ alŭ Putneĭ.

e) Sub 1486 numirea arhimandrituluĭ Paisie de alŭ doilea egumenŭ alŭ Putneĭ.

Pe lângă aceste date din copia nóstră să se maĭ adauge următórele treĭ, păstrate la Urechiă și interpolatoriĭ sĕĭ:

f) Sub 1500 mórtea Despineĭ, soțieĭ luĭ Radulŭ Vodă din Muntenia, și îngroparea eĭ la Putna (Adnotațiunea luĭ Simeonŭ dascălulŭ la cronica luĭ Urechiă, C. I², 175).

g) Sub 1502 mórtea luĭ Paisie egumenulŭ și a unuĭ călugărŭ Afanasie Bolsunŭ, care pare să fi trăitŭ totŭ în mânăstirea Putneĭ (C. I², 177); acestŭ Bolsunŭ e amintitŭ și în pomelniculŭ dela Bistrița, f. 10 b. (**Болсѹнъ**).

h) Sub 1511 mórtea Marieĭ, soțieĭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare, și îngroparea eĭ la Putna, C. I², 184.

Amintirea atâtŭ de désă a mânăstiriĭ Putna și tăcerea completă

(1) Cf. Hasdeu, l. c. p. 20.

asupra tuturorŭ celorŭ-lalte mânăstirĭ moldovenescĭ nu se póte esplica decât prin interesulŭ localŭ alŭ autorilorŭ analelorŭ și prin predilecțiunea ce era naturalŭ să o aibă pentru lăcașulŭ lorŭ. Acestŭ caracterŭ îlŭ aŭ și analele monahale vestice, elŭ este inherentŭ tuturorŭ analelorŭ : germane, italiene, rusescĭ (de pildă Nestorŭ), sêrbescĭ și cele-lalte. Pasagiulŭ despre sfințirea mânăstiriĭ (1470) ne dă și o dovadă formală despre tesa susținută aci. Numaĭ unŭ călugărŭ ce locuia în mânăstirea dela Putna putea să scrie despre Ștefanŭ M. «възврати сѧ и прїиде и освѧти храмь» («se întórse și *veni* și sfinți hramulŭ»), de óre-ce verbulŭ приити póte fi întrebuințatŭ numaĭ despre o mișcare ce se îndréptă dintr'altă parte spre subiectulŭ care vorbesce saŭ scrie (1). In traducerea acestuĭ pasagiŭ la Urechiă (C. I², 157) nuanța în expresiune nu este păstrată; Urechiă spune numaĭ că după biruința asupra Tătarilorŭ Ștefanŭ «aŭ mulțămitŭ luĭ Dumnedeŭ și aŭ sfințitŭ mânăstirea Putna, carea era zidită de dînsulŭ, Septemvrie în triĭ, spre lauda prea curateĭ fecióreĭ Marieĭ» ; въꙁвратн сѧ и прїиде aŭ rĕmasŭ netraduse.

Este de regretatŭ că acestŭ însemnatŭ monumentŭ alŭ istoriografieĭ moldovenescĭ din sec. 15-lea ni s'a păstratŭ într'o copie așa de defectuósă ca cea de la Slatina. Căcĭ acéstă copie este departe de a ne fi conservatŭ analele putnene în întregimea lorŭ. Judecândŭ numaĭ după notițele luĭ Urechiă și ale cronicei moldo-polone, ce se potŭ raporta fără îndoială la analele putnene, acestea aŭ fostŭ cu multŭ maĭ voluminóse decât versiunea nóstră. Dar dacă socotimŭ și acele notițe, ce se vorŭ fi aflatŭ în analele putnene și n'aŭ fostŭ primite nicĭ de Ureche în cronica sa, nicĭ de compilatorulŭ polonŭ în traducerea de la 1566? Că și unuia și altuia i-aŭ scăpatŭ unele notițe, se vede de pildă din lipsa la Urechiă a sciriĭ de sub anulŭ 1484, 15 Martie, precum și din lipsa maĭ multorŭ date privitóre la istoria mânăstiriĭ Putna, la suirea luĭ Ștefanŭ în scanŭ, la luarea Crăciuneĭ ș. c. în cronica moldo-polonă.

---

(1) Eŭ nu potŭ dice, dacă vreaŭ să spunŭ că cine-va a venitŭ din altă parte la mine, decât пришьлъ естъ, rus. пришелъ; пошьлъ естъ, rus. пошелъ însémnă că cine-va s'a dusŭ de la mine într'altă parte saŭ s'a mișcatŭ în genere, dela unŭ punctŭ la altulŭ.

Mulţămită însă luĭ Urechiă şi acesteĭ din urmă cronicĭ putemŭ restabili câte-va date şi umplea astŭ-felŭ lacunele lăsate de copiştĭ în redacţia nóstră. Aceste restabilirĭ suntŭ de douĕ felurĭ: a) de *fapte*, când scirile lipsescŭ cu totulŭ, b) de *redacţiune*, cândŭ din textŭ s'aŭ omisŭ unele expresiĭ saŭ precisărĭ de date cronologice, fără de care connexulŭ analelorŭ este greŭ de înţelesŭ.

Din cele d'întâiŭ notămŭ următórele:

a) Scirea de sub 1461 asupra expediţiuniĭ în contra Sĕcuilorŭ, păstrată la Urechĭă şi cronica moldo-polonă. Cf. nota 18 de la analele putnene.

b) Scirea de sub 1466 asupra prădăriĭ Sĕcuilorŭ, păstrată numaĭ la Urechiă. Cf. nota 24.

c) Scirea de sub 1471 asupra tăieriĭ capetelorŭ maĭ multorŭ boierĭ, păstrată la Urechiă şi cron. moldo-pol. Cf. nota 27.

d) Maĭ multe notiţe sub an. 1473, 1, 5 şi 20 Octomvrie, asupra luptelorŭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare cu Ţepeluşŭ (Basarabŭ celŭ Tînĕrŭ), păstrate la Urechiă, şi notiţa de sub 9 Octomvrie 1473 asupra rĕsboiuluĭ Muntenilorŭ cu Unguriĭ, păstrată de cron. moldo-pol. Cf. nota 31.

e) Sub 1497 descrierea lupteĭ de la Cozminŭ, păstrată la Urechiă şi cron. moldo-pol. Cf. capitolulŭ despre «Urechiă şi analele putnene.»

f) Sub 1498 prădările luĭ Ştefanŭ celŭ Mare şi Malcociŭ în Polonia, păstrate la Urechiă şi cron. moldo-pol. Cf. capitolulŭ despre «Urechiă şi analele putnene.»

Lacunele de natura a doua sunt următórele:

a) Din data morţiĭ Evdochieĭ, soţieĭ luĭ Ştefanŭ celŭ M., s'a omisŭ «25 Novembrie», păstratŭ la Urechiă. Cf. nota 23.

b) La cutremurulŭ din 29 Augustŭ 1471 s'a omisŭ «въ полоуднине», ce se află la Urechiă şi cron. moldo-pol. Cf. nota 29.

c) Data morţiĭ luĭ Teoctistŭ mitropolitulŭ e pusă greşitŭ la 1476, Novembrie 8, în locŭ de 1477, Novembrie 18. Cf. nota 34.

d) Data morţiĭ Marieĭ dela Mangopŭ are 7 în locŭ de 19 Dechemvrie, păstratŭ de Urechiă. Cf. nota 35.

e) Maĭ multe greşelĭ în datele morţiĭ luĭ Bogdanŭ şi Petru, fii luĭ Ştefanŭ celŭ M. Cf. nota 36.

f) La prădarea Suceveĭ de Hronetŭ s'a omisŭ data «19 Septemvrie, Lunĭ și Marțĭ», păstrată la Urechiă. Cf. nota 41.

g) La mórtea luĭ Iosifŭ, arhimandritulŭ Putneĭ, s'a omisŭ în dată «19 Octomvrie», păstratŭ la Urechiă. Cf. nota 42.

h) Sub 1486, în descrierea lupteĭ dela Șcheia cu Hronetŭ, s'a omisŭ din textulŭ analelorŭ «и съ Тоурки» și data «6 Martie», care amêndouĕ se află în cron. moldo-pol. (*«z Turki»*) și în Urechiă (*«cu Turciĭ»* și *«Martie în 6»*). Cf. nota 45.

Cu tóte aceste lacune redacția nóstră a analelorŭ are o mare însemnătate. Nu nu maĭ că ea este *singura versiune a analelorŭ putnene păstrată în originalŭ,* dar ea conține pe lângă câte-va *date nouĕ* și câte-va *rectificărĭ* interesante la cronica luĭ Urechiă și cea moldo-pol. Astŭ-felŭ suntŭ :

a) Lipsa sciriĭ că după lupta dela Orbicŭ Ștefanŭ celŭ M. ar fi omorîtŭ pe Petru Aronŭ; acésta este fără îndoială versiunea primitivă a analelorŭ putnene, căcĭ analistulŭ, care nota aceste fapte vre-o 10 anĭ după întêmplarea lorŭ, nu putea să introducă în ele o astŭ-felŭ de neexactitate. Redacția nóstră a analelorŭ e de acordŭ cu cele-lalte isvóre. Greșala luĭ Urechiă și a «unorŭ letopisețe moldovenescĭ», carĭ spuneaŭ că Ștefanŭ celŭ Mare a omorîtŭ pe Petru Aronŭ, a observat'o și Mironŭ Costinŭ; elŭ o îndréptă într'o adnotațiune la cronica luĭ Urechiă, C. I², 151, nota 2. Cf. nota 16 la analele putnene.

b) După redacția nóstră Ștefanŭ a luatŭ la 1465 numaĭ *Chilia,* nu și *Cetatea Albă* (ca la Urechiă), care atuncĭ se afla în mânile Moldovenilorŭ. Cf. nota 20.

c) Se îndréptă greșala luĭ Urechiă că Șendrea hatmanulŭ ar fi peritŭ la 1475; elŭ a căḑutŭ în lupta cu Țepelușŭ la 1481. Cf. nota 37.

d) Se constată că Crăciuna cu județulŭ Putna aŭ fostŭ anexate la Moldova în 1482, nu în 1475 (ca la Urechiă). Cf. nota 38.

e) Afară de aceste rectificărĭ de căpetenie versiunea dela Slatina întregesce versiunea croniceĭ moldo-polone prin următórele date: α) prin descrierea luptelorŭ luĭ Ștefanŭ cu Petru Aronŭ, omise în cronica moldo-polonă și păstrate numaĭ la Urechiă (cu unele greșelĭ), β) mórtea luĭ Teoctistŭ și Marieĭ dela Mangopŭ la 1476, γ) mórtea luĭ Io-

sifŭ, arhimandritulŭ Putneĭ, și arderea mânăstiriĭ la 1484 (acésta din urmă lipsesce și la Urechiă), cf. nota 39; δ) în sfîrșitŭ se completéză și Urechiă și cronica moldo-polonă cu cele două notițe de sub 1520 și 1526 asupra luăriĭ Belgraduluĭ de Turcĭ și asupra lupteĭ dela Mohaciŭ. Cf. notele 54 și 55.

Cu multŭ maĭ importantă este însă redacția nóstră a analelorŭ din punctulŭ de vedere *literarŭ*. Dacă ea nu ne-a descoperitŭ fapte nouĕ istorice, dacă rectificările celorŭ cunoscute (maĭ alesŭ din Urechiă) nu sunt așa de numeróse, cum ne-amŭ fi așteptatŭ de la o descoperire de acestŭ felŭ, desilusiunea nóstră este rĕsplătită prin faptulŭ că copia dela Slatina deslégă în modŭ definitivŭ chestia asupra limbeĭ, în care aŭ fostŭ scrise cronicele moldovescĭ anterióre luĭ Urechiă. «Letopisețulŭ moldovenescŭ» alŭ acestuia și «letopisețele nóstre», pomenite de dînsulŭ în atâtea locurĭ, aŭ fostŭ scrise tóte în limba slavonă, redacția medio-bulgară, nu în limba română, cum amŭ presupusŭ cu toțiĭ până acuma, indușĭ fiindŭ în eróre de termeniĭ luĭ Urechiă «moldovenescŭ» și «alŭ nostru». Cf. Hasdeu, Archiva istorică, III, p. 19, 27, 33 și passim. «Moldovenescŭ» și «alŭ nostru» în Urechiă nu suntŭ prin urmare identice cu «românescŭ». Rĕmâne totușĭ fórte curiosŭ că Urechiă nu amintesce nicĭ măcarŭ o singură dată despre limba în care aŭ fostŭ scrise l'etopisețele moldovescĭ înainte de dînsulŭ, cu atâtŭ maĭ multŭ că elŭ este celŭ d'întâiŭ traducĕtorŭ alŭ lorŭ în limba română și că la traducere a avutŭ să lupte cu dificultățĭ, pe carĭ, cum vomŭ vedé, adese-orĭ nu le-a pututŭ birui. Eŭ îmĭ esplicŭ acéstă particularitate a terminologieĭ luĭ Urechiă tocmaĭ prin faptulŭ că elŭ *este celŭ d'întâiŭ, care a scrisŭ istoria Domnilorŭ Moldoveĭ în romănesce.* Interpolatoriĭ luĭ, cum sunt Eustratie logofĕtulŭ, Simionŭ dascălulŭ și Misailŭ călugărulŭ (póte și alțiĭ, carĭ nu-ĭ cunóscemŭ încă) aŭ avutŭ înaintea lorŭ două felurĭ de letopisețe : cele «*vechĭ sêrbescĭ*» i. e. medio-bulgare și celŭ «*românescŭ*» i. e. moldovenescŭ alŭ luĭ Urechiă ; de aceea de câte orĭ eĭ se provócă la letopisețele înainte de Urechiă le numescŭ «letopisețe sêrbescĭ (1).»

---

(1) Cf. C. I², 147, 149, 219, 235. Asupra terminuluĭ «sérbescŭ»=«slovenescŭ» cf. Nicolae Costinŭ, despre diplomele moldovenescĭ : «Iară Kromer cronicarulŭ în cartea XXV scrie

Limba, în care sunt redactate analele și cronica putnénă (căcĭ nu există nicĭ o deosebire între una și alta) este așa numita *limbă medio-bulgară* (mittelbulgarische Sprache, среднеболгарскій языкъ), adecă limba literară întrebuințată în Bulgaria, începêndŭ cam din véculŭ alŭ 12 și până la aparițiunea limbeĭ bulgare moderne. De óre-ce istoria acesteĭ limbĭ este până acum fórte puținŭ cunoscută, nu putemŭ defini precisŭ nicĭ timpulŭ cândŭ începe, nicĭ celŭ cândŭ sfîrșesce perioda medio-bulgarismuluĭ. Pentru noĭ este destulŭ a constata că limbá medio-bulgară s'a introdusŭ în țěrile nóstre prin literatura bisericéscă bulgară și a fostŭ păstrată în literatura nóstră bisericéscă până la înlocuirea eĭ prin cea română. Perioda ruséscă în redacția cărțilorŭ bisericescĭ a fostŭ, în comparație cu cea bulgăréscă, de fórte scurtă durată. Acéstă limbă a fost adoptată, cum se vede, și de literatoriĭ noștriĭ profanĭ, căcĭ tóte cronicele descoperite până acum, dacă nu'sŭ românescĭ, sunt scrise în medio-bulgăresce: astŭ-felŭ analele nóstre, astŭ-felŭ cronicele luĭ Macarie și Eftimie, astŭ-felŭ cronica anonimă. In timpulŭ predomniriĭ bulgarismuluĭ din sec. 14, 15 și 16 nicĭ nu se putea altŭ-felŭ.

Cronistiĭ și analiștiĭ moldovenĭ din sec. 15-lea și începutulŭ sec. 16-lea cunosceaŭ destulŭ de bine limba bulgară. In cronica și analele putnene cuvintele sunt întrebuințate totŭ-d'a-una cu înțelesulŭ lorŭ propriŭ, formele gramaticale sunt de cele maĭ multe orĭ corecte, deși pe icĭ pe colea se găsesce câte o formă neexactă saŭ câte o lipsă de concordanță în genŭ și casŭ; chiarŭ sintaxa nu este rea, ceea ce de altminterea pe lângă extrema simplicitate a textuluĭ nu e de mirare. Redacțiunea medio-bulgară îșĭ păstréză în genere tóte particularitățile cu noscute din productele literare curatŭ bulgărescĭ. Limba este clară și naturală; scriitoriĭ parŭ a fi fostŭ pe de plinŭ stăpînĭ pe dînsa. S'aŭ strecuratŭ cu tóte acestea și unele abaterĭ dela redacțiunea me-

că aŭ cetitŭ in Cracăŭ, în cămara crăiască, *așeḑămînturile Moldoveĭ, scrise cu slovă sêrbéscă*» (C. I², 150, nota 2) și Urechiă, despre «*scrisórea sêrbéscă*» trimésă de Elena, soția luĭ Rareșŭ, Sultanuluĭ Solimanŭ (C. I³, 198). «Așeḑămînturile Moldoveĭ» sunt astăḑĭ cunoscute; ele sunt scrise în *limba ruséscă sud-vestică*, care se întrebuința în acelașŭ timpŭ în țěrile rusescĭ ale coróneĭ polone; scrisórea Dómneĭ Elena — dacă acésta a existatŭ — a trebuitŭ să fie scrisă saŭ în *rusesce* saŭ în *bulgăresce*.

dio-bulgară: maĭ multe rusisme în ortografie și în câte-va forme gramaticale, unŭ serbismŭ (gen. sin. -ога i. l. d. -аго în cuvîntulŭ оугръскога) și maĭ multe greșelĭ de gramatică. O parte din aceste abaterĭ trebuescŭ puse pe sóma copiștilorŭ din sec. 16-lea, carĭ și limba o cunosceaŭ maĭ rĕŭ și cu redacția ruséscă eraŭ maĭ familiarisațĭ decât ceĭ din sec. alŭ 15-lea.

Bulgarismele cele maĭ obicĭnuite sunt următórele: a) întrebuințarea luĭ ѫ, unde redacțiunea sêrbéscă saŭ rusescă are оу: шестотысѫщно, воеводѫ, Кнаїѫ, силоѫ, дѫбравѣ etc. și confusiunea luĭ ѫ cu ѧ, o particularitate esclusivŭ medio-bulgară și cea maĭ caracteristică din tóte: съ вьсеѧ воискоѧ своеѧ (în altŭ locŭ съ вьсеѫ воискоѫ своеѫ), лѫстїѧ, Бистрицѫ g. s., божїѫ (în раба божїѫ) pentru божїѧ, iar acésta pentru божиа, n. s.; cum vedemŭ, ѧ pentru ѫ este fórte rarŭ, iar ѫ pentru ѧ și maĭ rarŭ, elŭ nu se întélnesce nicĭ în a 3-a persónă plur. la aoriste, cândŭ îĭ premerge ш (unŭ faptŭ fórte obicĭnuitŭ în textele medio-bulgare): cronica și analele putnene aŭ totŭ-d'auna биша сѧ, быша, посѣкоша, нaѣхаша etc. b) lipsa de iotațiune: молдавскаа, тоурскаа; se află însă și ы în вои, Иаїшь și Матїашь pe lângă Иаїашь, Матїашь; ѭ, ѩ, ѥ nu se află. c) ѣ este întrebuințatŭ fórte desŭ după consonante ca ы: землѣ, вьсѣ, Боухтѣ, Шандрѣ, Моунтѣнь, ардѣлскои etc. și se confundă cu ѧ: вѣще, g. s. землѣ, etc. d) ѫ în locŭ de ъ: осмосѫтное, нѫ.

Rusisme sunt următórele: ѧ în înțelesŭ de а: Єѵдокїѧ, Марїѧ, воеваша etc. оу pentru ѫ și ю pentru ѭ: оугорска, оугръскога, срѣмскоу, землю, поушкою etc.

Atâtŭ câtŭ privesce *ortografia*. Intre particularitățile *fonetice* și *morfologice* se găsescŭ de asemenea rusisme amestecate cu bulgarisme. Intre cele d'întâiŭ sunt de numĕratŭ: въ în locŭ de оу în въгръскоѫ, въгръскымь, o influență a limbeĭ rusescĭ de sudŭ și vestŭ, în care оу trece fórte desŭ în въ; aceste forme s'ar putea însă esplica și ca bulgarisme în ortografie în locŭ de вѫгръскоѫ, вѫгръскымь, cu tóte că esplicarea d'întâiŭ este maĭ naturală, de óre-ce în cele-lalte casurĭ avemŭ оугръскъ, nicĭ o dată вѫгръскъ; gen. sing. -ого în оугръского; loc. și gen. sing. fem. în -ои: молдавскои gen., ардѣлскои loc., totŭ aci trebue

socotitŭ въ великыи în locŭ de великои срѣдѣ, unde великои se află în locŭ de medio-bulgarulŭ велицѣи. Dintre bulgarisme găsimŭ numaĭ pe а în locŭ de ѫ, în urma căruia nom. și acus. femeninelorŭ în а aŭ aceeașĭ formă: обьсѣде Килїа, плѣни Браила, Єудокыѧ сестра etc.

Greșelele gramaticale constaŭ cu deosebire în întrebuințarea neexactă a casurilorŭ și confundarea lorŭ, în regimulŭ necorectŭ alŭ preposițiunilorŭ, în formațiunĭ și analogiĭ falșe și în unele necorectitățĭ sintactice. Iată câte-va esemple pentru fie-care din aceste categoriĭ: instr. дарове, ac. s. всѣ землѣ; отъ оугорска землѣ, до Сочавѣ, въ монастыри, посла въ Ливовѣ; instr. s. воеводомь și ac. = gen. воевода de la unŭ nom. воеводъ în locŭ de воевода sub influența românesculuĭ «voevodŭ», instr. s. помощїемь în locŭ de помощїѫ (plsl. -ьѫ saŭ -иѫ), loc. s. кѫщехь, gen. pl. живѣхь etc.; .ꙁ҃. лѣта i. l. d. .ꙁ҃. лѣть, loc. s. срѣмскоу земли, постави... игоумень... Паисїе архїмандрить i. l. d. игоуменомь Паисїа архїмандрита, etc.

Atragemŭ atențiunea și asupra ortograficĭ numirilorŭ româncscĭ. Pentru *ă* se întrebuințéză ъ și ѫ: Балтѫ, Чюбѫрь, Цъпжлоушемь, Кътлъбоуѕѣ, Ръоусѣнь; vine însă și а în locŭ de *ă* în: Цапалоуша, Калоугера, Крачоуна; *î* = ъ în Дъмбовица; *ia* = ѣ în ардѣлаской, Моунтѣнь; *rr* în Маррамоуррешa; în Ѧрвикоу, loc. s., -оу póte representa pe *u* finalŭ românescŭ saŭ sufixulŭ slavonŭ alŭ locativuluĭ temelorŭ în *u*, pentru *ê* dela temele în *o* (Ѧрвикъ ar fi fostŭ tratatŭ în slavonesce ca o temă în *o*).

Pentru defectele numeróse ale limbeĭ ne recompenséză *valórea internă* a analelorŭ. Ele se distingŭ printr'o *obiectivitate* exemplară. S'ar părea că autoriĭ lorŭ aŭ fostŭ cu totulŭ străinĭ de evenimentele povestite într'însele, căcĭ personalitatea lorŭ nu respiră nicăirĭ. De aci marea lorŭ însemnătate pentru istoria luĭ Ștefanŭ celŭ Mare. Fără ele acésta nicĭ n'ar fi posibilă. O lipsă completă de părtinire națională și în urma acesteia o toleranță dréptă pentru ne-Moldovenĭ mergŭ mână în mână cu iubirea de adevĕrŭ și cu respectulŭ vrăjmașilorŭ. Câtŭ de departe este în acéstă privință însușĭ Urechiă de analele putnene! Pe cândŭ acesta îșĭ are convingerile sale politice, predilecțiunile sale de partidŭ și clasă socială, interesele sale naționale, ce vinŭ în conflictŭ

conscientŭ cu interesele altorŭ némurĭ, în mintea analiştilorŭ din Putna evenimentele din lăuntru şi din afară se rĕsfrîngŭ cu o egală liniște și claritate.

In urma noţiunilorŭ religióse asupra istoriei şi în urma credinţelorŭ superstiţióse ale acelorŭ timpurĭ, biruinţele şi perderile suferite de ţéră analiştiĭ nu le atribuescŭ Domnitoruluĭ saŭ vrăjmaşilorŭ, ci luĭ Dumneḑeŭ celuĭ iubitorŭ şi pedepsitorŭ de ómenĭ saŭ vre-unuĭ sfîntŭ, care a intervenitŭ în lupte; eĭ nu perdŭ nicĭ unŭ cuvîntŭ de laudă pentru stăpâniĭ pămîntescĭ, tóte sunt pentru celŭ cerescŭ. Acéstă înţelegere a istorieĭ predomnesce şi în epoca următóre, ea este însă amestecată şi turburată prin tendinţa lipsită de sinceritate de a lăuda peste mĕsură pe Domnitoriĭ favoriţĭ. Amesteculŭ *religiosităţiĭ* cu *panegirismulŭ* formézǎ caracterulŭ cronicelorŭ luĭ Macarie şi Eftimie; lipsa acestuĭ amestecŭ în analele putnene constitue superioritatea lorŭ asupra celorŭ-lalţĭ doĭ.

CAPITOLULŬ III.

Cronica moldo-polonă.

Cronica moldo-polonă, publicată întâiașĭ dată de Wójcicki la 1844 în *Biblioteka starożytna pisarzy polskich VI*, apoĭ de d-lŭ Hasdeu în Archiva Istorică III, 1867 cuprinde, așa precum s'a păstratŭ în copia museuluĭ principilorŭ Czartoryski (1), două părțĭ bine distinse una de alta: partea întâiŭ, dela 1359—1552, este aprópe întrégă o traducere credinciósă a uneĭ cronicĭ moldovenescĭ, care, după cum vom vedé, nu a fostŭ alta decât cronica și analele putnene; partea a doua este unŭ adausŭ alŭ traducĕtoruluĭ polonŭ dela 1566. Acésta a constatat'o d-lŭ Hasdeu în studiulŭ sĕŭ din Arch. ist. III, § 2 din comentariulŭ, ce însoțesce textulŭ și traducerea cronicei. De aceea amŭ preferitŭ a numi acéstă cronică «*moldo-polonă*», în loculŭ numiriĭ dată de d-lŭ Hasdeu: «*Cronica cea maĭ veche a Moldoveĭ.*» Este cu totulŭ neexactă numirea de «*Cronica putnénă*», dacă sub acésta se înțelege, ca de obiceiŭ, întréga cronică din copia cunoscută nouă; acéstă numire se póte da numaĭ părțiĭ de la începutŭ (1359—1457). Maĭ exactă și, în ce privesce partea moldovenéscă, singura numire îndreptățită ar fi «*Cronica țĕreĭ Moldoveĭ și a Domnilorŭ eĭ*» (Spisanie kroniki o ziemi wołoskiey, także i o hospodarach jey), care pare a fi fostŭ și titlulŭ

(1) Acéstă copie a fostŭ făcută pentru istoriculŭ polonŭ Adam Naruszewicz cam pe la finea seculuiuĭ alŭ 18-lea (1733—1796) și se păstrézǎ între materialele enorme, adunate de dînsulŭ pentru istoria polonă. O descriere a acestorŭ materiale se află în *J. Korzeniowski*, Catalogus codicum manuscriptorum musei principum Czartoryski Cracoviensis, Cracovia 1887—1891, treĭ fascicule până acum.

cronicei moldovenescĭ traduse de compilatorulŭ dela 1566. In originalulŭ medio-bulgarŭ va fi fostŭ : Сказанїе вкратцѣ о молдавскои земли и о господарехь еи. Cf. titlulŭ cronicei anonime : Сказаніе вкратцѣ о молдавскыхъ государехъ, отколѣ начася молдовскаа земля. De óre-ce însă titlulŭ «Cronica țĕreĭ Moldoveĭ și a Domnilorŭ eĭ» n'ar cuprinde întréga cronică moldo-polonă, preferimŭ acestŭ din urmă terminŭ, care maĭ are avantagiulŭ de a fi și scurtŭ. Vomŭ trata întâiŭ despre elementulŭ moldovenescŭ, apoĭ despre celŭ polonŭ.

A. *Elementulŭ moldovenescŭ.*

Acesta se deosebesce la rêndulŭ sĕŭ, precum a stabilitŭ și d-lŭ Hasdeu în studiulŭ citatŭ § 2, în două părțĭ, fie-care cu caracterulŭ sĕŭ deosebitŭ : partea întâiŭ este o cronicuță, ce cuprinde aniĭ 1359—1457 și pe care d-lŭ Hasdeu a numit-o «*Cronica intercalată în cronica putnénă*», pe care însă noĭ o numimŭ «*cronica putnénă II*», pentru a o distinge a) de analele putnene, ce începŭ cu 1457 și b) de cronica putnénă I din sbornicul dela Slatina; partea a doua sunt analele dela 1457—1552, numite de d-lŭ Hasdeu «*cronica putnénă*», de noĭ «*analele putnene II*», pentru a le deosebi de cronica și de analele putnene I. Este însă îndoielnicŭ dacă analele putnene II se terminaŭ cu anulŭ 1552 (cum a admisŭ d-lŭ Hasdeu) saŭ cu câțĭ-va anĭ maĭ înainte; a precisa în modŭ definitivŭ și indiscutabilŭ data, cu care începe elementulŭ polonŭ, este aprópe cu neputință.

aa) Cronica putnénă II.

Partea întâia a elementuluĭ moldovenescŭ din cronica moldo polonă nu este decât *cronica putnénă, cunoscută din sbornicul dela Slatina, însă într'o altă redacție.* Următórele fapte punŭ acéstă definițiune afară de orĭ-ce îndoială :

a) In cronica moldo-polonă se deosebescŭ cele două părțĭ: 1) până la Alexandru celŭ Bunŭ și 2) după acesta întocmaĭ ca în sbornicul dela Slatina. Ba ce e maĭ multŭ, cronica putnénă II, judecândŭ după traducerea polonă, presenta dela Dragoșŭ până la Alexandru celŭ

Bunŭ o redacţiune şi maĭ caracteristică în raportŭ cu partea dela Alexandru celŭ Bunŭ încóce: într'însa fie-care pasagiŭ despre urmaşiĭ luĭ Dragoşŭ începe cu «*Po tym*», ce pare a fi traducerea originaluluĭ «по немь» şi care în cronica putnénă I se întâlnesce numaĭ de două orĭ, la Sasŭ şi la Ştefanŭ Muşatŭ (по немь же, и по немь). Este fórte probabilŭ decĭ că în originalulŭ croniceĭ putnene, avutŭ de traducĕtorulŭ dela 1566, pasagele despre domniile între Dragoşŭ şi Alexandru celŭ Bunŭ începeaŭ tóte cu по немь, по немь же. Domnia luĭ Alexandru celŭ Bunŭ începe însă în amândouĕ cronicele cu «Anno 6907»— «Въ лѣто ҂ѕцз.»

b) Pasagiulŭ despre Iliaşŭ şi Ştefanŭ este în amêndouĕ cronicele de o potrivă redactatŭ.

c) Caracterulŭ naraţiuniĭ se schimbă, începêndŭ cu Ştefanŭ celŭ Mare, întocmaĭ ca la cronica putnénă I. De aci înainte fie-care pasagiŭ începe cu «anulŭ, luna şi ḑiua.»

Se 'nţelege, deosebirĭ micĭ de redacţiune există între ambele cronicĭ. Astŭ-felŭ cronica II începe şi domniile dela Alexandru celŭ Bunŭ încóce cu «*Po tym*»; o singură escepţiune se face la domnia luĭ Bogdanŭ, tatălŭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare, care începe cu «Anno Domini 6962, Augusta miesiąca 26». Data acésta este falşă, căcĭ Bogdanŭ nu s'a făcutŭ Domnŭ la 6962=1454, ci la 6957=1449. De aceea nu vomŭ greşi, dacă o vomŭ atribui interpolatorilorŭ de maĭ târḑiŭ saŭ uneĭ corupţiunĭ a copiştilorŭ polonĭ; tótă partea ce privesce pe Bogdanŭ II şi pe Petru Aronŭ este schimonisită de aceştia (1).

Aşa dar, partea a doua a croniceĭ putnene II nu se deosebesce esenţialŭ în modulŭ de redacţiune de către partea corĕspunḑĕtóre a croniceĭ putnene I; amêndouĕ se deosebescŭ însă cu totulŭ de analele ce urméză după ele. De aci însă nu deducemŭ că una ar fi numaĭ traducerea polonă a celeĭ-lalte; din potrivă, o comparaţie amĕnunţită a lorŭ ne dovedesce că originalulŭ croniceĭ moldo-polone era o altă redacţie a croniceĭ putnene, nu cea cunoscută nouĕ din copia dela Slatina. Acésta resultă din următórele deosebirĭ :

(1) Cf. pagina 46 şi nota 15 la cronica putnénă.

a) *Titlulŭ cronicei* și *pasagiulŭ despre Dragoșŭ* și descălecarea Moldovei eraŭ ceva maĭ desvoltate decât în copia dela Slatina. Cu acésta nu voescŭ să dicŭ că titluluĭ polonŭ ĭĭ corĕspundea cuvîntŭ de cuvîntŭ celŭ medio-bulgarŭ; mi se pare din contră că totŭ ce urméză după «Spisanie kroniki o ziemi wołoskiey także i o hospodarach jey» este adăogatŭ de traducătorulŭ polonŭ. Pasagiulŭ despre Dragoșŭ se deosebea însă fără îndoială de scurta amintire a luĭ în cronica putnénă I: în elŭ era vorba de descălecare («osadzał»), de «Moldoveniĭ unguresci» și de «apa Moldoveĭ», care tóte în cea-l'altă cronică nu se află.

b) Redacțiunea cronicei putnene II nu cunoscea cu numele pe *Sasŭ*, fiulŭ și urmașulŭ luĭ Dragoșŭ, nicĭ *numĕrulŭ anilorŭ luĭ de domnie*, de óre-ce traducĕtorulŭ polonŭ spune: «După elŭ (sc. Dragoșŭ) aŭ domnitŭ fiulŭ sĕŭ, n u s e s c r i e c e n u m e a ŭ a v u t ŭ.»

c) *Deosebirile în numĕrulŭ anilorŭ de domnie* la Petru și Romanŭ Mușatŭ nu potŭ fi puse pe séma copiștilorŭ polonĭ. Se pare că redacția cronicei II nu cunoscea aniĭ de domnie aĭ luĭ Petru (cf. nota 5 la cron. putn.), iar luĭ Romanŭ îĭ dădea 8 anĭ, cea-l'altă 3.

d) Pe Romanŭ Mușatŭ cronica II îlŭ numesce «fiulŭ luĭ Petru» în locŭ de fratele luĭ, ca cronica I, cronica anonimă și Urechiă.

e) Versiunea asupra cedăriĭ Chilieĭ de către Petru II era alt-felŭ redactată în cronica II; aci trebue să fi fostŭ în locŭ de: **прѣдаде Килїж градь Оугромь** — **прѣдаде Килїж градь оугрьскомоу кралю**, de óre-ce traducĕtorulŭ polonŭ are «*regeluĭ* unguerescŭ» și notéză: «nu se scrie *căruĭ rege.*» Adoasulŭ «ca s'o apere de Turcĭ» pare să fie alŭ traducătoruluĭ; Urechiă nu-lŭ are (C. I², 145.)

f) In sfîrșitŭ cronica II are douĕ date, ce lipsescŭ celeĭ-l'alte: mórtea luĭ Alexandru II la Cetatea-Albă și tributulŭ datŭ Turcilorŭ de Petru Aronŭ; eĭ îĭ lipsescŭ însă notițele cronicei I despre lupta dela Ghindăoanĭ și despre conciliulŭ dela Florența. Asupra celorŭ-l'alte deosebirĭ cf. nota 15 la cron. putn.

D-lŭ Hasdeu în Arch. ist. III, 21 a admisŭ, întemeindu-se pe ultimulŭ pasagiŭ al cronicei putnene II, că acésta a fostŭ redactată definitivŭ *în alŭ treilea anŭ alŭ domnieĭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare*, deci la

1460, după-ce a fostŭ admisŭ maĭ întâiŭ că frasa «ten był hospodarem trzy lata» se rapórtă la Ştefanŭ celŭ Mare. Pasagiulŭ întregŭ este: «Potym nastał woiewoda Stefan hospodarem i dał sciąć tego Petra Harnazana. Ten był hospodarem trzy lata.» Abstracţiune făcêndŭ de faptulŭ, că aci avemŭ a face cu unŭ pasagiŭ fórte coruptŭ prin copiatoriĭ polonĭ (dovadă cuvîntulŭ Harnazan şi repetiţia ce constitue acestŭ pasagiŭ, de óre-ce Petru Aronŭ este pomenitŭ încă odată şi acolo i-se dă douĭ anĭ), *ten* din frasa «ten był hospodarem trzy lata» nu se póte raporta decât la substantivulŭ celŭ maĭ de aprópe, adecă la «Petra Harnazana», de óre ce *ten* însémnă «acesta», nu «acela». Dacă cronistulŭ moldovénŭ saŭ traducĕtorulŭ polonŭ ar fi vrutŭ să ḑică despre Ştefanŭ celŭ Mare că a domnitŭ 3 anĭ, amŭ avé în textulŭ croniceĭ moldo-polone «*ów* (plsl. онъ) był hospodarem trzy lata.» Dificultatea cea maĭ mare însă a interpretaţiuneĭ d-luĭ Hasdeu este că cronistulŭ, care 'şĭ încheia redacţia croniceĭ sale pe la 1460, nu puté să ḑică despre Ştefanŭ celŭ Mare în acestŭ anŭ că «*a fostŭ* domnŭ 3 anĭ», de óre-ce la 1460 elŭ domnia în pace şi siguranţă. Ne-amŭ aştepta atuncĭ la o frasă ca «acesta domnesce de 3 anĭ» (ten hospodaruje od trzech lat.)

Pasagiulŭ în cestiune, dacă nu cum-va este coruptŭ de totŭ prin traducerea polonă, ar puté fi esplicatŭ maĭ bine ca adaosŭ alŭ vre-unuĭ copiatorŭ Moldovénŭ, căruia i-a căḑutŭ în mânĭ o redacţie a croniceĭ putnene II, dusă până la scirea despre tributulŭ datŭ Turcilorŭ. Acéstă redacţiune conţinea asupra luĭ Petru Aronŭ, afară de scirea din urmă, numaĭ că a domnitŭ douĭ anĭ. Copiatorulŭ Moldovénŭ, care cetia acestea în timpul domnieĭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare, probabilŭ în ceĭ d'întâĭ anĭ aĭ aceştia, a adausŭ dela sine pasagiulŭ despre ridicarea luĭ Ştefanŭ şi decapitarea luĭ Petru Aronŭ cu însemnarea că acesta a domnitŭ 3 anĭ. Acéstă dată se apropie maĭ multŭ de adevĕrata durată a domnieĭ luĭ Petru Aronŭ, care a domnitŭ nu 2, ci maĭ multŭ de 3 anĭ şi jumĕtate (1). Adausulŭ acesta făcêndu-se după alungarea luĭ Petru

(1) Durata domnieĭ saŭ maĭ bine domniilorŭ luĭ Petru Aronŭ nu se póte calcula precisŭ după isvórele cunoscute până acum.

Aronŭ din Moldova, autorulŭ luĭ a pututŭ să spună că Petru «*aŭ fostŭ* domnŭ 3 anĭ», nesciindŭ însă ce s'a întêmplatŭ cu dînsulŭ, a presupusŭ că Ştefanŭ îlŭ va fi decapitatŭ. Ast-felŭ s'a introdusŭ acéstă eróre în cronica putnénă II şi din acésta în Urechiă. Explicarea nóstră se confirmă prin faptulŭ că în cronica putn. I şi în cronica anonimă pasagiulŭ «ten byĭ hospodarem trzy lata» nu se află: în cea d'întâiŭ lipsesce de totŭ, în a doua îĭ corespunde pasagiulŭ: и по нѣколицѣ времени etc.

bb) Analele putnene II.

Am numitŭ «analele putnene II» partea a doua din elementulŭ moldovenescŭ alŭ cronicei moldo-polone, de óre-ce comparaţia cu «analele putnene I» dovedesce că cele d'întâiŭ nu sunt decât o altă redacţie a celorŭ din urmă. Fondulŭ este la amîndouĕ acelaşĭ; obĭectulŭ de căpetenie îlŭ formézä în ambele istoria luĭ Ştefanŭ celŭ Mare. Amŭ putea să deosebimŭ chiar în ambele redacţiunĭ douĕ părţĭ: una cuprindêndŭ domnia luĭ Ştefanŭ celŭ Mare (1457—1504), alta dela 1504—1525 în cron. putn. I, dela 1504—1552 în cron. putn. II.

Identitatea analelorŭ putnene II cu cele-lalte resultă fără cea maĭ mică îndoială din numerósele pasage, în care cronica moldo-polonă nu presentă decât traducerea maĭ multŭ saŭ maĭ puţinŭ exactă a analelorŭ putnene I. De comparatŭ sunt cu deosebire următórele: a) 1465 luarea Chilicĭ, b) 1466 lupta dela Baia, mórtea Evdochieĭ şi dăruirea cetăţilorŭ Balta şi Ciceulŭ (traducerea polonă are câte-va prescurtărĭ aci), c) 1470 lupta de la Lipinţĭ cu Tătariĭ, d) 1472 lupta dela Cursulŭ Apeĭ cu Radulŭ, e) 1475 lupta dela Vasluiŭ cu Turciĭ, f) 1476 lupta dela Valea Albă, g) 1484 prădarea Moldoveĭ de Hronetŭ, h) 1484 lupta cu Marcolciŭ la Cătlăbuga. Amŭ relevatŭ aci numaĭ pasagele în care traducĕtorulŭ polonŭ nu se depărtéză multŭ de originalulŭ sĕŭ; ceea ce dovedescŭ însă acestea, dovedescŭ şi cele-lalte pasage comune ambelorŭ cronicĭ. E de prisosŭ a maĭ da exemple, de óre-ce fie-care se póte convinge despre acésta, comparândŭ ambele cronicĭ după originale saŭ după traducerile nóstre.

Convingerea acésta se maĭ confirmă prin faptulŭ că şi cronica moldo-

polonă are maĭ multe pasage relative la mânăstirea *Putna*. Traducĕtorulŭ polonŭ a lăsatŭ afară câte-va din ele, ca unele ce pentru istoria generală a ţĕriĭ aveaŭ puţină importanţă; a primitŭ însă cele două pasage de căpetenie asupra *fundăriĭ* şi *sfinţiriĭ* acesteĭ mânăstirĭ, 1466 şi 1470. Comparaţia acestorŭ două pasage cu cele corespundĕtóre din codicele dela Slatina arată că ele sunt identice. Cronica moldo-polonă ne-a păstratŭ chiar o notiţă asupra mânăstiriĭ dela Putna, care în codicele de la Slatina nu se află: scirea de sub 1504 că Ştefanŭ celŭ Mare aŭ fostŭ îngropatŭ în Putna. Dacă considerămŭ că în cronica moldo-polonă Putna se maĭ pomenesce la an. 1527 ca loculŭ de înmormêntare alŭ luĭ Ştefăniţă-vodă (acéstă notiţă se află şi la Urechiă) şi că nicĭ o altă mânăstire din ţéră nu se maĭ pomenesce într'însa, nu putemŭ sta la indoială, că avemŭ a face cu analele de la Putna.

D-lŭ Hasdeu, care întâiaşĭ dată a atrasŭ atenţiunea asupra acestorŭ fapte şi a căruĭ presupunere se adeveresce într'unŭ modŭ neaşteptatŭ prin descoperirea codiceluĭ dela Slatina, citéză în favórea părereĭ sale şi faptulŭ că «cronicarulŭ, vorbindŭ despre sfinţirea mănăstireĭ Putna şi despre înmormîntarea luĭ Ştefanŭ celŭ Mare, întrebuinţéză în două rêndurĭ espresiunea «*acéstă* mănăstire.» (Arch. ist. III, p. 19.) La acésta e de notatŭ că în pasagiulŭ despre sfinţirea mănăstireĭ originalulŭ n'are pronumele «acéstă», iar în pasagiulŭ despre înmormîntarea luĭ Ştefanŭ, care în redacţia nóstră nu este aşa de completŭ ca în cronica moldo-polonă, «acéstă» este unŭ adaosŭ netrebuinciosŭ alŭ traducĕtoruluĭ polonŭ, care are curiósa particularitate de a întrebuinţa pronumele *ten, ta, to* (acestŭ, acésta) în o mulţime de casurĭ, în care sintaxa polonă nu'lŭ cere. Astŭ-felŭ se repetéză la elŭ de nenumĕrate orĭ «acestŭ Stefanŭ», «acelaşŭ Stefanŭ», în locŭ de «Stefanŭ» alŭ originaluluĭ. Traducĕtorulŭ este însă neconsecventŭ, căcĭ câte-odată nu adaugă pe «*ten*». Chiar în pasagele despre mănăstirea Putna într'unulŭ «ten» este omisŭ: «zbudował *monaster w Putnie*», pe cândŭ în cele-l'alte două avemŭ: «dał oswięcić *ten monaster* na Putnie» şi «pogrzebion *w tym monasterze* swoim w Putnie». Pasagiuluĭ penultimŭ îĭ corespunde în originalŭ: освати храмь... иже вꙿ Поутнои, fără pronume. Ca exemple de neconsecvenţă vorŭ fi de ajunsŭ următórele:

orig. Стефань, trad. tenże wojewoda, s. 1465; orig. Стефань же воевода, trad. ten Steffan woiewoda, s. 1466; fără pronume: orig. разбини ихь Стефань воевода, trad. bił się z niemi Stefan woiewoda, s. 1470; orig. прїять Стефань воевода себѣ, trad. wziął sobie Stefan wojewoda, s. 1471, ș. a. m. d. In pasagiulŭ despre mórtea luĭ Ștefanŭ celŭ Mare *ten* este întrebuințatŭ de 3 orĭ, în tóte 3 locurile de geaba.

In pasagele din Urechiă, relative la mănăstirea Putna, pronumele «acéstă» nu se întâlnesce nicĭ odată pe lângă «mănăstire», probabilŭ că nu se afla decĭ nicĭ în exemplarulŭ luĭ Urechiă alŭ analelorŭ.

După acéstă digresiune, menită maĭ multŭ să caracterizeze traducerea polonă, să ne întrebămŭ: óre până unde mergeaŭ analele putnene în redacția avută de traducĕtorulŭ polonŭ la 1566, saŭ, ceea-ce este totŭ atâtŭ, până la ce dată din cronica moldo-polonă putemŭ identifica pe acésta din urmă cu analele putnene? Și apoĭ: avutŭ-aŭ traducĕtorulŭ polonŭ, afară de analele putnene, vre-o altă cronică moldovenéscă, care să-i fi slujitŭ de isvorŭ pentru timpulŭ de unde încetaŭ analele putnene până unde începea propria luĭ experiență (1552)?

Cu deplină siguranță se póte afirma că dela 1457 până la 1504, i. e. pentru domnia întrégă a lui Ștefanŭ celŭ Mare, cronica moldo-polonă este o traducere credincióă a analelorŭ putnene, cu fórte puține deosebirĭ de redacție în raportŭ cu codicele din Slatina; numaĭ pasagele despre lupta din codrulŭ Cozminuluĭ nu se asémănă.

Deosebirile sunt următórele:

a) Sub 1462 și 1465 la ataculŭ și luarea Chilieĭ analele putnene II presupunŭ Chilia în stăpânirea Ungurilorŭ, cf. notele 18 și 20.

b) Sub 1471 lupta dela Socĭ are o redacție maĭ detailată decâtŭ an. putn. I, cf. nota 28.

c) Sub 1481 lupta dela Râmnicŭ cu Țepelușŭ este redactată cu multŭ maĭ pe scurtŭ decâtŭ în an. putn. I, dacă nu cumva avemŭ a face cu o prescurtare de traducere. Cf. nota 37.

d) Sub 1484 an. putn. II spunŭ că Baiazidŭ după luarea Chilieĭ și Cetățiĭ-Albe aŭ instalatŭ pe Vladŭ-Vodă Călugărulŭ în Muntenia, pe cândŭ an. putn. I punŭ acéstă instalare la 1481 prin Ștefanŭ celŭ Mare. Cf. nota 40.

e) Pe Marcolciŭ, sub 1498, îlŭ facŭ analele putn. II Moldovénŭ (1) și prădătorŭ alŭ Poloniei, pe cândŭ cele-l'alte îlŭ facŭ comandantŭ peste Turcii bătuți de Ștefanŭ la Cătlăbuga, 1484 (2).

Deosebirile de redacțiune se mărescŭ dela 1504 încóce. Pe cândŭ analele putnene I nu presentă dela acéstă dată până la sfîrșitŭ (1525) decâtŭ nisce notițe fragmentare și fórte scurte asupra luĭ Bogdanŭ și Ștefăniță, care nicĭ nu parŭ a fi fostŭ scrise în Putna, analele putnene II istorisescŭ cu multe detailurĭ luptele luĭ Bogdanŭ cu Radulŭ (1506-1507), prădările luĭ în Polonia (1508), invasiunea Tătarilorŭ (1513) și a luĭ Trifăilă (1514), iar din domnia luĭ Ștefăniță luptele cu Tătariĭ dela 1518, rĕscóla boerilorŭ la 1523, rĕsboiulŭ cu Radulŭ la 1526 și mórtea frateluĭ sĕŭ Petru la 1527. Sub acéstă dată se maĭ află mórtea luĭ Ștefăniță și îngroparea luĭ la Putna. Aflându-se notița acésta și la Urechiă («rĕposatŭ-aŭ Stefanŭ-Vodă celŭ Tînĕrŭ .... și cu cinste l'aŭ îngropatŭ în mânăstire în Putna, care este zidită de moșulŭ sĕŭ Stefanŭ-Vodă celŭ Bunŭ», C. I², 189) suntemŭ îndreptățițĭ a presupune că *analele putnene mergeaŭ celŭ puținŭ până la 1527, dacă nu și maĭ departe* (3). De aci înainte nu se face nicĭ o amintire despre mănăstirea Putna, nicĭ în cronica moldo-polonă, nicĭ la Urechiă.

Caracterulŭ internŭ alŭ analelorŭ dela 1504—1527 nu contradice presupunereĭ nóstre. Domniile luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ și Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ sunt redactate în acelașĭ spiritŭ ca și domnia luĭ Ștefanŭ celŭ Mare. Caracterulŭ analisticŭ alŭ notițelorŭ nu se schimbă de felŭ, modulŭ de redacțiune este acelașĭ. Aĭ dice că aceeașĭ persónă a continuatŭ și după mórtea luĭ Ștefanŭ celŭ Mare a înregistra din anŭ în anŭ faptele istorice maĭ importante, cu aceiașĭ admirabilă obiectivitate și

(1) Numirea acésta pare să fi fostŭ obicĭnuită în Moldova, deși fórte rarŭ. Intr'unŭ doc. din Iașĭ, 1626, găsimŭ pe unŭ *Malcociŭ slujériulŭ*. Gaster, Chrestomatia I, p. 75.

(2) Asupra luĭ Malcociŭ și asupra lupteĭ dela Cozminŭ cf. capitolulŭ despre «Urechiă și analele putnene.»

(3) Notița de sub 1526, 20 Sept., despre mórtea luĭ Petru, fratele luĭ Ștefanŭ Vodă celŭ Tinĕrŭ, este luată de Urechiă (C. I², 189) fără îndoială din analele putnene. Cf. cron. moldo-pol. sub 7035 și aceeașĭ notiță sub 1525, Sept. 25, în analele putnene I. Redacția este aceeașĭ, cu deosebirea numaĭ că originalulŭ luĭ Urechiă pare să nu fi avutŭ «въ Хрълоwѣ». Deosebirea în date póte fi pricinuită prin greșelĭ de copiștĭ. Vedĭ nota 56 la anal. putn.

scrupulositate ca și până aci, întrebuințândŭ acelașĭ stilŭ simplu și naturalŭ, aceleașĭ expresiunĭ chiar, repetate mereŭ ca într'unŭ poemŭ epicŭ: «pornitŭ-aŭ cu ostașiĭ sĕĭ», «s'aŭ întorsŭ îndărătŭ la ale sale» ș. a. m. d. (1)

Dela 1527—1552 nu găsimŭ în cronica moldo-polonă nicĭ o dovadă directă că originalulŭ eĭ ar fi fostŭ scrisŭ în mânăstirea dela Putna. Clarificarea acesteĭ chestiunĭ o îngreuéză fórte multŭ traducerea polonă, care în acéstă parte este cu multŭ maĭ liberă decât până aci și amestecată chiar cu notițe luate din alte isvóre. Scirile scurte asupra domnieĭ luĭ Petru Rareșŭ între 1528 și 1531 sunt, fără îndoială, luate din aceleașĭ anale, din care este luată tótă partea de până aci, adecă din analele putnene. Acésta o dovedesce forma lorŭ analistică, ce nu se deosebesce întru nimicŭ de cea precedentă. Dacă considerămŭ maĭ departe că și pentru expedițiunea comună a Polonilorŭ și Turcilorŭ dela 1538 traducĕtorulŭ polonŭ avea înaintea luĭ o cronică moldovenéscă (cf. cuvintele luĭ «anno, j a k o o n i p i s z ą, 7046»), credŭ că nu ne vomŭ înșela presupunêndŭ că acéstă cronică, ce conținea o istorisire pe scurtŭ a evenimentelorŭ petrecute în Moldova între aniĭ 1538—1546 (adecă dela alungarea luĭ Petru Rareșŭ până la mórtea luĭ în a doua domnie), nu este alta decât continuarea analelorŭ putnene. Este de regretatŭ că traducerea polonă, începêndŭ cu 1531, prelucréză originalulŭ slavonŭ astŭ-felŭ, în câtŭ este imposibilŭ a alege fondulŭ moldovenescŭ alŭ cronicéĭ de adaosele polone. Unŭ lucru este însă probabilŭ, anume că și acéstă parte a cronicéĭ moldo-polone este în fondŭ *continuarea analelorŭ putnene*, întocmaĭ ca partea dintre 1504—

(1) In partea dela 1504—1527 se potŭ recunósce celŭ puținŭ *douĭ* analiștĭ, dintre carĭ unulŭ pe la 1517, îndată după mórtea luĭ Bogdanŭ, începe domnia luĭ Ștefăniță cu vorbele «după elŭ (sc. Bogdan) aŭ domnitŭ fiulŭ sĕŭ Ștefanŭ, *în vremea căruia țéra aŭ avutŭ pace din tóte părțile*». Indată după acésta însă se povestesce pe largŭ rĕsboiulŭ dela 1518 cu Tătariĭ. Este evidentŭ că aceste douĕ pasage nu potŭ fi scrise de aceeașĭ persónă și că cea d'întâiŭ a scrisŭ frasa citată înainte de a 'ĭ fi venitŭ vestea despre incursiunile tătărescĭ. Cf. Hasdeu, Archiva istorică III, p. 24, unde din pasagiulŭ citatŭ se deduce că o redacțiune a letopisețuluĭ moldovenescŭ avutŭ de Urechiă mergea până la domnia luĭ Petru Rareșŭ esclusivŭ i. e. se încheea cu mórtea luĭ Ștefanŭ celŭ Tinĕrŭ la 1527. Acéstă presupunere este în contradicere cu «Povestirea pe scurtŭ despre Domniĭ moldovenescĭ», în urma căreia cuvintele luĭ Urechiă «până la domnia luĭ Petru Rareșŭ» trebuescŭ înțelese «până la a doua domnie a luĭ.»

1527 și 1528—1538. Nu este de felŭ probabilŭ ca traducĕtorulŭ polonŭ, care s'a folositŭ pentru tótă istoria Moldoveĭ dela 1359—1527 de o cronică alcătuită din cronica și analele putnene, să fi căutatŭ a utilisa pentru scurtulŭ timpŭ de 19 anĭ (dela 1527—1546) o altă cronică saŭ alte anale. Putemŭ dar admite că *analele putnene, folosite pe la 1566 de autorulŭ cronicei moldo-polone, mergeaŭ până la mórtea luĭ Petru Rareșŭ, 1546.* Fiindŭ scrise de călugăriĭ dela mânăstirea Putna, nu e nicĭ o mirare că ele nu sciŭ povesti nimicŭ de fuga luĭ Rareșŭ prin munțĭ și de aventurile luĭ din Ardélŭ. Acestea nicĭ n'arŭ fi intratŭ în cadrulŭ unorŭ anale de asemenea natură. Evenimentele petrecute în țéră sunt însemnate însă cu exactitate. «Tegoż czasu» și «Pod tym czasem», cu care începŭ douĕ pasage din acestŭ intervalŭ alŭ cronicei moldo-polone, ne amintescŭ pe obicĭnuitulŭ în analele putnene «въ тождє лѣто, тогождє лѣта, въ тожє врѣмѧ».

B) Elementulŭ polonŭ.

D-lŭ Hasdeu, întemeindu-se pe faptulŭ că dela 1552 până la sfîrșitŭ cronologia cronicei moldo-polone este cea dela Cristosŭ și pe caracterulŭ acesteĭ din urmă părțĭ a cronicei, a credutŭ că elementulŭ polonŭ alŭ eĭ începe cu 1552, că dela 1552—1566 cronica moldo-polonă presentă o «continuațiune originală» a traducĕtoruluĭ, ce s'ar putea numi *«continuațiunea polonă a cronicei putnene»*. Cf. maĭ alesŭ p. 19, 22, și 28 sq. din studiulŭ citatŭ.

Nu încape îndoială că partea dela 1552 până la sfîrșitŭ este unŭ *adausŭ independentŭ de orĭ-ce cronică moldovenéscă.* Domnia d'întâiŭ a luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ (1552—1561) și a luĭ Despotŭ Vodă (1561—1563), efemera domnie a luĭ Tomșa (dela Noemvrie 1563—Ianuarie 1564) și ceĭ douĭ anĭ dela începutulŭ domnieĭ a doua a luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ (1564—1566) sunt istorisite pe scurtŭ de traducĕtorulŭ polonŭ așa cum le sciea din propria luĭ experiență și din informațiunile adunate la Iașĭ dela boeriĭ, cu carĭ va fi fostŭ în legătură. Unŭ omŭ, care scria acestea pe la 1566, era în stare să cunóscă fórte bine intervalulŭ de 14 anĭ dintre 1552—1566. De aceea notițele conținute

în cronica moldo-polonă asupra acestuĭ timpŭ sunt fórte preţióse. Ele sunt cu atâtŭ maĭ preţióse, cu câtŭ multe dintr'însele nu le găsimŭ în alte isvóre. Totŭ aşa de preţióse sunt *notiţele statistice* adause la sfîrşitulŭ cronicei asupra *împărţireĭ administrative* a Moldoveĭ şi asupra *boeriilorŭ*. Cf. Hasdeu, l. c., p. 31 sq.

Modulŭ de espunere este deosebitŭ de părţile de până la 1552. *Forma analistică* este părăsită cu totulŭ şi naraţiunea iea maĭ multŭ chipulŭ unuĭ aperçu alŭ timpurilorŭ din urmă din istoria Moldoveĭ, asupra cărora traducĕtorulŭ nu maĭ putea folosi isvóre indigene. Din fie-care şirŭ se vede că aci scrie *străinulŭ*, nu omulŭ de ţéră. Cf. de pildă pasagiulŭ despre Alexandru Lăpuşnénulŭ: «postawił (Zygmunt) woiewodę wołoskiego Alexandra, też narodu wołoskiego» adecă «puse voevodŭ în Moldova pe Alexandru, şi acesta totŭ de némŭ moldovenescŭ.» Unŭ Moldovénŭ nu s'arŭ fi esprimatŭ în acestŭ chipŭ. Până şi *stilulŭ* traducĕtoruluĭ se schimbă în acéstă din urmă parte. Frasele scurte, ce traduceaŭ cu stângăcie textulŭ medio-bulgarŭ, facŭ locŭ periódelorŭ lungĭ, atâtŭ de iubite în stilulŭ vechiŭ polonŭ. Numaĭ întrebuinţarea cea désă a propoşiţiunilorŭ relative (cu *który*) arŭ fi de ajunsŭ pentru a ne convinge că autoruluĭ polonŭ nu-ĭ plutea înainte unŭ originalŭ bulgărescŭ. Maĭ caracteristicŭ decât tóte în acéstă privire este pasagiulŭ despre instalarea luĭ Despotŭ în domnie.

Elementulŭ polonŭ, esclusivŭ dela 1552—1566, începe a se introduce însă în cronica moldo-polonă dela 1531 încóce, astŭ-felŭ că textulŭ dela 1531—1552 nu póte fi privitŭ ca o traducere exactă a originaluluĭ moldovenescŭ, fără amestecŭ din alte isvóre. Acésta o dovedescŭ unele notiţe ale cronicei moldo-polone dintre 1531—1552, care nu se găsescŭ nicĭ la Urechiă, nicĭ la Macarie, nicĭ la Eftimie, de pildă luarea *Tighineĭ* de Turcĭ şi ocuparea uneĭ jumĕtăţĭ din teritoriulŭ moldoveanŭ în timpulŭ luĭ Ştefanŭ Lăcustă; ele n'aŭ fostŭ prin urmare împrumutate de autorŭ din cronicĭ modovenescĭ (le-amŭ găsi atuncĭ măcarŭ la Urechiă), ci aŭ fostŭ adunate prin alte informaţiunĭ şi introduse în resumatulŭ sĕŭ (1). Pasagele despre fiiĭ luĭ Rareşŭ pórtă evidentŭ caracterulŭ unuĭ resumatŭ rĕŭ făcutŭ.

(1) Cf. notele 15—19 la cronica moldo-polonă.

Unele expresiunĭ ne facŭ aceeașĭ impresie: sub 1531 «u Sereta *naszych* poraził» (sc. Petru Rareșŭ), titlulŭ de «wojewoda wołoski» și numirea «Wołochowie» pentru Rareșŭ și Moldova, frasa «Kornia, którego *oni* sobie byli obrali» etc. Unŭ analistŭ moldovénŭ n'ar fi ḑisŭ, vorbindŭ de alegerea luĭ Cornea, că «ei» (oni), adecă Moldovenii, și l'aŭ alesŭ, ci arŭ fi amintitŭ de *boeriĭ* ce l'aŭ alesŭ (cum face și Urechiă după isvórele sale). Șablonulŭ analelorŭ putnene nu se maĭ continuă între aniĭ 1531—1552; stilulŭ este curatŭ polonescŭ.

Tóte aceste consideraţiunĭ ne-aŭ înduplecatŭ a presupune în capitolulŭ precedentŭ, că redacţia analelorŭ putnene — singura cronică moldovenéscă avută de traducĕtorulŭ polonŭ dela 1566 — mergea celŭ multŭ până la 1546, în nicĭ unŭ casŭ până la 1552 saŭ maĭ departe. Este însă posibilŭ că ea se încheia cu 1531, unde caracterulŭ analisticŭ alŭ cronicei moldo-polone încetéză cu totulŭ. O delimitare precisă între analele putnene și elementulŭ polonŭ alŭ cronicei moldo-polone este imposibilă, câtŭ timpŭ nu cunóscemŭ încă cele-lalte cronicĭ moldovenescĭ înainte de Urechiă.

Acum să ne întrebămŭ, cum a tradusŭ compilatorulŭ polonŭ analele putnene și cronica intercalată într'însele? Lămurirea acesteĭ chestiunĭ ne va da criteriulŭ, după care va trebui să mĕsurămŭ valórea istorică a notiţelorŭ conţinute în cronica moldo-polonă.

Tótă cronica, dela începutŭ și până la 1531, pare a fi o traducere, pasagiŭ de pasagiŭ, alineatŭ de alineatŭ, după originalulŭ medio-bulgarŭ, nu însă așa de exactă, ca să putemŭ restitui cu ajutorulŭ eĭ până și *textulŭ* originaluluĭ. Despre acésta se va convinge orĭ-cine, dacă va compara maĭ alesŭ pasagele notate maĭ susŭ (1465, 1466, 1470, 1472, 1475, 1476, 1484). Traducĕtorulŭ a păstratŭ chiar câte o dată expresiunĭ nepotrivite în limba polonă, ca «Simiona, cara kijowskiego» pentru «Ѳемена, царѣ отъ Кіева», unde царь însémnă «domnŭ, principe» în mintea analistuluĭ moldovénŭ, nu «împĕratŭ», căcĭ Simionŭ era unŭ simplu «knjazĭ»; în polonesce ne-amŭ fi așteptatŭ a'lŭ ceti «Simiona, knjazia kijowskiego»; totŭ așa «Romanskiego torgu» de două orĭ (copia luĭ Naruszewicz: «Romanskiego Czorsu» și «Romańskim tocku) în locŭ de «targu» nu este de-

cât transcripția rusesculuĭ торгъ, ce înlocuise în copia traducĕtoruluĭ pe medio-bulgarulŭ тръгъ (cf. în copia nóstră: Романскыи тръгь). Până la 1552 este păstrată chiar *cronologia originaluluĭ*, cu tóte că persóna saŭ publiculŭ, pentru care era destinată traducerea polonă, nu eraŭ familiarisațĭ cu numĕrarea anilorŭ dela facerea lumeĭ. O altă particularitate, care nu lasă nicĭ o îndoială asupra originaluluĭ slavonŭ și care dovedesce traducerea credinciósă a acestuia, este păstrarea titluluĭ *«wojewoda»* în dosulŭ numeluĭ propriŭ: Bogdan wojewoda, Stefan wojewoda etc. Icĭ colea se găsescŭ însă și abaterĭ de la acéstă regulă: wojewoda Stefan sub 6962, 6981 și de câte-va orĭ încă. Asupra acestorŭ două particularitățĭ ale traducereĭ a atrasŭ atențiunea și d-lŭ Hasdeu în Arch. ist. III, p. 18—19.

Une-orĭ traducĕtorulŭ *prescurtéză* originalulŭ. Astŭ-felŭ pasagiulŭ de la 1461 asupra prădăreĭ țĕreĭ sĕcuescĭ, păstratŭ într'o traducere maĭ credinciósă și aprópe verbală de Urechiă, este evidentŭ o prescurtare; cf. nota 18. Totŭ așa pasagiulŭ de sub 1478 saŭ 1479 (6987), care resumă pasagele de sub 6987 și 6988, Iunie și Noemvrie, ale analelorŭ putnene asupra morțiĭ luĭ Bogdanŭ și Petru, fiiĭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare; cf. nota 36. Notița de sub an. 1490 asupra morțiĭ luĭ Matiașŭ Corvinŭ și Alexandru, fiulŭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare, este o prescurtare din datele analelorŭ sub aniĭ 1490 și 1496; cf. notele 46 și 48. Unŭ resumatŭ de acestŭ felŭ pare a fi și notița de sub 1531 asupra prădărilorŭ luĭ Petru Rareșŭ în Polonia și asupra lupteĭ dela Obertin; cf. nota 14 la cron. moldo-pol. Notițe de o importanță cu totulŭ secundară, ca cele privitóre la mânăstirea Putna, sunt *lăsate afară cu intențiune.*

Fórte dese sunt *glossele* adause de traducĕtorŭ în textulŭ cronicei. Cele maĭ multe le putemŭ distinge ușorŭ de originalŭ, maĭ alesŭ după ce cunóscemŭ acum redacția dela Slatina. Astŭ-felŭ sunt: sub 1470 observația despre Tătariĭ ce veneaŭ din Podolia, cf. nota 25; sub 1471 despre dinastia domnitóre dela Mangopŭ, cf. nota 30; sub 1475 despre ajutorulŭ polonŭ în lupta dela Vasluiŭ, cf. nota 32; sub 1476 despre posiția geografică a Văieĭ-Albe, cf. nota 33; sub 1484 despre Poloniĭ carĭ aŭ luatŭ parte la lupta dela Cătlăbuga, cf. nota 43; sub

1504 caracteristica luĭ Ștefanŭ celŭ Mare, cf. nota 50. Totŭ o glossă a traducĕtoruluĭ pare a fi observația făcută la narațiunea lupteĭ din codrulŭ Cosminuluĭ, sub 1497, că Dumneḑeŭ a vrutŭ să pedepséscă pe ostașiĭ, ce se arătaseră neascultătorĭ față de comandanțiĭ lorŭ. Adausele de felulŭ celorŭ «nu scrie alŭ cuĭ fiŭ aŭ fostŭ», «nu scrie ce nume aŭ avutŭ» etc. sunt evidente pentru orĭ cine ; amŭ atrasŭ cu tóte acestea atențiunea și asupra lorŭ în note. Cf. asupra tuturorŭ acestora Hasdeu, l. c., p. 29.

Traducerea este mediocră și câte-odată cu greșelĭ. Așa în pasagiulŭ asupra lupteĭ dela Vasluiŭ, sub an. 1475, observămŭ douĕ greșelĭ de traducere: a) „на Васлоуи“ adecă «la Vasluiŭ» e tradusŭ cu «na Wołoszu» (corectŭ ar fi «Wołoszy»), adecă «în Moldova», dacă acésta nu este cum-va o greșélă de-a copiștilorŭ polonĭ, carĭ și în alte locurĭ schimonosescŭ numele județuluĭ Vasluiŭ (cf. Walsiński powiat), b) „и вѣщє .м. стѣговъ вꙁѧть отъ нихъ“ («și maĭ multŭ de 40 de stégurĭ aŭ luatŭ dela eĭ») este tradusŭ cu «których było 40 chorągwi» («cariĭ, sc. Turciĭ, aŭ fostŭ 40 de stégurĭ») în locŭ de «których wzięto więcej 40 chorągwi» adecă «dela care aŭ luatŭ maĭ multŭ de 40 de stégurĭ». Exemplulŭ acesta ne arată cum o traducere neexactă póte să schimbe în modŭ esențialŭ înțelesulŭ originaluluĭ (1). Totŭ o greșélă de traducere póte să avemŭ sub an. 1484, unde cronica moldo-polonă spune că «în acelŭ timpŭ puse (sultanulŭ Baiazid) pe Vladŭ voevodŭ în Muntenia», pe cândŭ analele putnene I spunŭ că «Vladŭ, voevodulŭ muntenescŭ» aŭ venitŭ numaĭ în ajutorulŭ luĭ Baiazid la luarea Chilieĭ și Cetățiĭ-Albe. Vladŭ domnea înainte de 1484. Aci s'ar puté să avemŭ însă o deosebire de redacție a analelorŭ.

Cronica moldo-polonă s'a păstratŭ, pe câtŭ scimŭ noĭ, într'o singură copie, făcută în a doua jumĕtate a seculuĭ alŭ 18-lea pentru istoriculŭ polonŭ Adam Naruszewicz și păstrată până astăḑĭ în materialele bogate, adunate de elŭ pentru istoria polonă. (2) Acestea se conservă acum

(1) O greșélă neînsemnată este «był hospodarem» în locŭ de «został hospodarem» pentru наста на господство (pasagiulŭ despre Alexandru celŭ Bunŭ).

(2) D-lŭ *Dr. J. Korzeniowski* mĭ-a comunicatŭ, cândŭ eramŭ la Cracovia, că d-sa ar fi descoperitŭ încă o copie în biblioteca imperială din St.-Petersburg, după unŭ catalogŭ

în așa numitele «tece ale luĭ Naruszewicz» în biblioteca museuluĭ principilorŭ Czartoryski din Cracovia. După acéstă copie aŭ publicat'o Wójcicki și totŭ după acéstă copie trebue să fi fostŭ făcute copiile, căpĕtate de d-lŭ Hasdeu dela Dunin Borkowski și Cichocki; mi-e neesplicabilŭ însă cum de tóte aŭ o sumă de erorĭ comune și cum de în tóte lipsescŭ cele treĭ pasage de sub anulŭ 6979 (1471) α) asupra tăieriĭ luĭ Isaia vorniculŭ, Negrilă paharniculŭ și Alexe stolniculŭ, β) asupra lupteĭ dela Socĭ și γ) asupra unuĭ cutremurŭ dela 29 Augustŭ (1). Deosebirea copiilorŭ luĭ Borkowski și Cichocki de a luĭ Wójcicki consistă numaĭ în ortografiă, dacă ne gândimŭ că în ediția acestuĭ din urmă sunt și o mulțime de greșelĭ de tiparŭ. Cu tóte acestea ediția d-luĭ Hasdeu este incomparabilŭ superióră edițiuneĭ luĭ Wójcicki prin îndreptările introduse în textŭ și maĭ alesŭ în cetirea numelorŭ propriĭ. Pentru prima óră cronica moldo-polonă a devenitŭ accesibilă istoricilorŭ prin ediția d-luĭ Hasdeu.

Dacă ne-amŭ decisŭ a edita pentru a treia óră acéstă cronică, n'amŭ făcut'o din încrederea că ediția nóstră va eși maĭ bună decât a d-luĭ Hasdeu, ci pe de o parte fiindŭ-că am simțitŭ trebuința de a o reproduce într'o scriere, unde se găsescŭ adunate tóte cronicele moldovenescĭ cunoscute până acum dinainte de Urechiă, pe de altă fiindŭ-că Archiva istorică a devenitŭ rară, iar textulŭ din Cronicele Românieĭ, ed II, vol. III, nu este decât o reproducție a celuĭ din Archiva istorică. Afară de acésta copiindŭ cronica din însășĭ copia luĭ Naruszewicz ne-am convinsŭ că multe locurĭ din ediția luĭ Wójcicki și a d-luĭ Hasdeu sunt falșŭ cetite, iar unele sunt cu totulŭ omise; pe lângă acésta în nicĭ una din ele nu se păstréză cu consecvență ortografia originaluluĭ. D-lŭ Hasdeu a fostŭ împedecatŭ chiar prin dificultățile tipografice de a tipări textulŭ polonŭ cu ortografia obicĭnuită polonă; dînsulŭ a maĭ modernisatŭ unele forme vechĭ, ce se găsescŭ în cronică și dovedescŭ că copia este fórte ve-

alŭ fósteĭ bibliotecĭ Załuski din Varșovia; o informațiune precisă nu mĭ-a putută da însă până acum. Nu cum-va să fi confundatŭ d-lŭ Korzeniowski «Spisanie kroniki o ziemi wołoskiey» cu poemulŭ polonŭ alŭ luĭ Mironŭ Costinŭ, după care în biblioteca din Petersburg se află treĭ copiĭ, descoperite de prof. Brückner? Vedĭ Sitzungsberichte der königl. preuss. Akademie der Wissenschaften zu Berlin 1890, LI, p. 5 din ediția separată.

(1) Aceste notițe se află tóte la Urechiă.

chiă. Noĭ amŭ primitŭ aprópe tóte îndreptările admise de d-lŭ Hasdeu și amŭ schimbatŭ textulŭ d-sale numaĭ acolo, unde copia luĭ Naruszewicz se deosebesce de elŭ și unde nu trebue schimbatŭ nimicŭ pentru a înțelege textulŭ. O inovațiune amŭ întrodusŭ numaĭ într' aceea că amŭ publicatŭ în parentese tóte formele corupte din copia luĭ Naruszewicz, nu atâtŭ pentru că arŭ remânea îndoielĭ asupra corecturilorŭ (acestea în urma aflăriĭ cronniceĭ și analelorŭ putnene I, în urma textelorŭ luĭ Urechiă și a îndreptărilorŭ d-luĭ Hasdeu sunt maĭ tóte sigure), câtŭ pentru a da la lumină acéstă singură copie în tótă întregimea eĭ. Dacă ne va succede maĭ târḑiŭ să găsimŭ o a doua copie, ediția nóstră va puté servi pentru comparațiĭ în locŭ de originalŭ alŭ copieĭ Naruszewicz. Fie-care își póte face acum o idee de corupțiunilę îngrozitóre ale acesteĭ copiĭ și de meritulŭ d-luĭ Hasdeu de a-le fi îndreptatŭ aprópe pe tóte.

Ḑicŭ aprópe pe tóte, de óre-ce într'unŭ textŭ așa de stricatŭ nu potŭ fi înlăturate ușorŭ tóte îndoelile. Astŭ-felŭ completarea pasagiuluĭ despre asediulŭ luĭ Despotŭ-Vodă în Suceava sub an. 1561 prin frasa «że się nie miał z kim bronić, także wsiadłszy na koń wyjachał z zamku», care în copia luĭ Naruszewicz nu se află, póte să nu corĕspundă originaluluĭ; acesta arŭ avé înțelesŭ și fără adausulŭ amintitŭ, dacă am ceti ceva maĭ josŭ «ale nie uprosili» în locŭ de «ale nie uprosił». Versiunea corectată se potrivesce cu narațiunea luĭ Urechiă, C. I^2, 217. De îndreptatŭ ar fi pasagiulŭ de sub an. 6994, care în cronica moldo-polonă începe astŭ-felŭ: «Anno 6994, Februarii 15, a w ten czas poraził Stefan woiewoda Chromota»; aci s'a omisŭ, fără îndoială, înainte de «a w ten czas» o frasă ce trebuia să traducă pe originalulŭ „поставы Стефань воевода вторыи їгоуменъ въ Поутнои, Паисїе архїмандрить", care se află între „въ лѣто ҂ѕцҁд." și „и по семь быстъ развои съ Хронетомь." Textulŭ polonŭ completatŭ arŭ fi: «Anno 6994, Februarii 15, postawił Stephan wojewoda drugiego opata w Putnie, a w ten czas poraził Stephan wojewoda Chromota» etc. Amŭ lăsatŭ însă pasagiulŭ dela 6994 și alte câte-va din cronica moldo-polonă neîndreptate, în nădejdea că cu timpulŭ se va găsi încă vre-o copie a eĭ, care să ne ușureze îndreptarea lorŭ. Rectificarea greșelilorŭ strecurate într'însa s'a făcutŭ în note.

A arĕta tóte deosebirile între textulŭ nostru și alŭ d-luĭ Hasdeŭ nu

este de trebuință; atragemŭ atențiunea cetitorilorŭ numaĭ asupra celorŭ maĭ principale. Asupra celorŭ admise în lista ținuturilorŭ și boeriilorŭ moldovenescĭ vedĭ notele 30 și 33 la cronica moldo-polonă. Cifrele din colóna întâia indică pagina și șirulŭ din Archiva istorică III.

5, 10, 6850: 6867 (N. 8624)
5, 11, 1352: 1359 (N. 1342)
5, 15, uszedł z: przyszedł od
5, 16, lipsesce na łowy după za turem
5, 18, także: tamże
5, 19, temi: temiż
6, 18, bronił ją: bronili
6, 23, przy tym: po tym
6, 44, postrzelili: postrzelono
6, 46, 6972: 6971
7, 10, Bajów: Bań (N. Boron)
7, 36, pod Przekopskim Carem chrzescianskie:
z Przekopskim czarzem (sic), krzescianscy
8, 8, Januarii 7: Januarii 1
8, 27, tamteż: tam
8, 32, boc to było: bądz to bylo
8, 40, na Rakowcu: na Katlabudze
8, 44, był pod nim koń zabit: był pod koniem (N. podkoniuszym)
8, 45, wszakże: wszak
9, 27, tenże: tamże
9, 32, s'a omisŭ także după i samych
9, 34--35, Malkocz z Turki i: Marlkolcz Wołoski
9, 37, dwu zamków: dwa zamki
9, 44, s'a omisŭ fortunny după waleczny
10, 14, poszedł: przeszedł
10, 20, spalił: i Rohatyn spalił
10, 21, plonu: ludzi i plonu
10, 30, do Wołoch: do Wasluya (N. Waslyen)
10, 40, temi: tam temi
10, 50, ledwie: aż ledwie
11, 5, după pomógł s'a omisŭ i pobił ich
11, 6, Maxima wisticra: Maxima wisternika
11, 22—23, dwie wojska jakoby dwa pułki:
dwie woyszcze (sic), ono na dwa pułki

12, 18, niwczym: w ni czym
12, 23, s'a omisŭ w ziemi înainte de poscinali
13, 1, Ilaną żonę Piotre: starą żonę Piotra
13, 1, s'a omisŭ ten după jej
13, 2, wziął: miał
13, 14, hospodara: hospodarem
13, 17, gdy: aż gdy
13, 33—34, zostali, i ziemia mu się poddala: byli, ostatek ziemie się mu poddali
13, 38, przezczali: porzezali.

Ortografia copieĭ Naruszewicz este importantă prin aceea că conține o mulțime de *urme ale ortografieĭ polone din sec. 16-lea,* unŭ faptŭ, ce dovedesce că exemplarulŭ, după care s'a făcutŭ copia luĭ Naruszewicz, era aprópe de originalŭ.

Astŭ-felŭ š pe lângă *sz* de astădĭ se esprimă și prin *ss*: Drago*ss*a, Mu*ss*aczynów, Hu*ss*iech; *S*arbanka și u*s*arow sunt greșelĭ; maĭ desŭ este însă *sz:* wszak, pisze etc. In *Sassow* și *Bassaraba* avemŭ a face cu *s* duplu modernŭ. *c* se însémnă de maĭ multe orĭ, afară de *c* obicĭnuitŭ adĭ, prin *cz:* *cz*arstwo, *cz*arem (orig. czarzem, greșélă), Dembovi*cz*e și Dembovi*cz*y, *Cz*apalusi, *cz*esarz, Karabo*cz*a, woys*cz*e (orig. din greșélă woyszcze), Nieme*cz*, niemie*cz*ki, La*cz*ko, soro*cz*ki; dealtmintrelea *cz* însémnă ca de obiceiŭ pe č: cztery, Czuber etc. In loculŭ luĭ *j* de adĭ se întrebuințéză desŭ *y* și *i* fără distincțiune, ca în maĭ tóte cărțile și manuscriptele polone din sec. 16-lea: je*y*, na*y*-pierwe*y*, te*y*, boże*y*, *i*ako, *j*ego, wo*j*ewoda și wo*i*ewoda, wo*i*ował și wo*j*ował, czy*i*, *y* și *i* (copula «și»). In sfîrșitŭ avemŭ *th* pentru *t*: swa*th*, Koya*th*a, Bir*th*ok și Birtok, Chromotem și Chromo*th*a, etc. Cele-l'alte abaterĭ dela ortografia modernă sunt de atribuitŭ nebăgăriĭ de sémă a scriitoruluĭ. Astŭ-felŭ *z* în locŭ de *ż* câte odată (zona, niezywił, ządanie, Zolda etc.), *ó* fără accentŭ (ktoremu, krolowi, mowił etc.), ś, ć, ń, ź, dź fără semnulŭ înmuiereĭ (bądz, zas, ludzmi, więzniow etc.). O dată se află *u* pentru *ó*: puł ziemie.

Limba traducereĭ este modernă. Forme arhaice se găsescŭ fórte puține. Intre acestea notămŭ loc. s. *potocze* și *potoce* (na Białym Potocze, sub 6981), coresŭ în ediția d-luĭ Hasdeu în *potoku* (cf. Rybniku) și gen.

s. *granice* (do granice), coresŭ la Hasdeu în *granicy*, forma modernă (1). Asupra formelorŭ vechĭ vedĭ Miklosich, Vergleichende Grammatik III, p. 420—421.

(1) Formele gramaticale, ce se scriŭ în diferite chipurĭ, le-am lăsatŭ pe tóte cu ortografia originaluluĭ, pe când cele-l'alte două edițiunĭ le schimbă pe unele în modŭ arbitrarŭ. Astŭ-felŭ s'aŭ strecuratŭ în ele scrierĭ ca tem, potem, którem i. l. d. tym, potym, którym; piszy i. l. d. pisze (o particularitate a dialectuluĭ din Lemberg); ziemie în gen. și loc. s. i. l. d. ziemi; swoimi i. l. d. swymi, węgierskiemi i. l. d. węgierskimi, ploniach i. l. d. ploniech, Kolomiej i. l. d. Kolomei, Białygrod i. l. d. Białogrod ș. a. m. d. — Unŭ resumatŭ fórte bunŭ asupra istorieĭ ortografieĭ polone în sec. 15—17 se află la E. Kałużniacki, Historische Übersicht der Graphik und der Orthographik der Polen, Wien 1882. Cf. maĭ alesŭ p. 28—30, 33—35 din acéstă scriere.

CAPITOLULU IV.

Cronica anonimă.

«Voskresenskaja lêtopisĭ» — o adunătură de cronicĭ rusescĭ, făcută pe la sfîrșitulŭ véculuĭ alŭ 16-lea în marginile imperiuluĭ moscovitŭ — conține între cele treĭ-spre-ḑece capitole dela începutŭ, ce nu sunt contopite în corpulŭ cronicei și forméză fie-care unŭ întregŭ, o narațiune sub titlulŭ «Сказаніе вкратцѣ о молдавскыхъ государехъ, отколѣ пачася молдовскаа земля» i. e. Povestire în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ, de când s'a începutŭ țéra moldovenéscă (1). Povestirea acésta a fostŭ privită de maĭ toțĭ istoriciĭ noștriĭ ca o cronică moldovenéscă din secolulŭ 16 (2), nicĭ unulŭ însă nu s'a ocupatŭ în specialŭ de dînsa, pentru a defini caracterulŭ eĭ și a lămuri chestiunea dacă ea s'a păstratŭ intactă în cronica ruséscă saŭ dacă nu cum-va conține și elemente rusescĭ. O cercetare de felulŭ acesta s'ar fi pututŭ face, ce-ĭ dreptŭ, până acuma numaĭ cu ajutorulŭ cronicei moldo-polone și a luĭ Urechiă, care sunt nesuficiente. Cronica găsită în sbornicululŭ dela Slatina ne vine în ajutorŭ și ne permite a hotărî fără cea maĭ mică îndoială că «Povestirea pe scurtŭ» din Voskresenskaja lêtopisĭ este o

---

(1) Полное собраніе русскихъ лѣтописей, t. VII., St. Petersburg 1856, p. 256—259.

(2) Cf. Hasdeu, Archiva istorică III, 26 «o cronică redactată la începutulŭ secoluluĭ XVI de către unŭ Moldovénŭ, însă în limba slavă, dialectulŭ oficialŭ alŭ Româniloră în acea epocă.» De aceea o numesce d-lŭ Hasdeu totŭ acolo *«cronica slavo-română»*. In Istoria critică, ed. 2, p. 9 și passim este numită *«cronica moldo-slavică»*. Onciulŭ în studiulŭ sĕŭ Zur Geschichte der Bukowina, Czernowitz 1887, p. 27 o numesce «eine zu Anfang des XVI Jahrhunderts in russischer Sprache verfasste moldauische Chronik.» Cf. și Zur Geschichte der Romänen in Marmarosch, Romänische Revue, VI Jahrgang, Heft 1, p. 25.

cronică moldovenéscă, care pe icĭ pe colea a suferitŭ schimbărĭ de stilŭ prin copiatoriĭ ruşĭ, care însă de altmintrelea ni s'a păstratŭ aprópe întrégă în forma eĭ moldovenéscă (1). Noĭ amŭ numitŭ-o *anonimă,* de óre-ce nu scimŭ nicĭ loculŭ unde s'a scrisŭ nicĭ cine a scris'o, iar numirile «slavo-română» saŭ «moldo-slavică» ni se parŭ nepotrivite.

Titlulŭ eĭ este identicŭ cu alŭ cronicei putnene în copia dela Slatina, numaĭ câtŭ are adaosulŭ отколѣ начася молдовскаа земля, care trebue să fi fostŭ şi în originalulŭ medio-bulgarŭ: отъ колѣ нача сѧ молдовскаа землѣ.

Cronica începe cu o lungă narațiune asupra fundăriĭ Moldoveĭ în anulŭ 1359 (decĭ întocmaĭ ca cronica putnénă I), care merge până la mórtea luĭ Dragoşŭ. Acésta forméză *partea I* a cronicei, deosebită cu totulŭ de *partea II,* care conține şirulŭ domnilorŭ moldovenĭ, întocmaĭ ca cronica putnénă I şi cronica putnénă II, dela Dragoşŭ încóce până la suirea luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ în scaunŭ (1359—1504). Asemĕnarea între cronicele putnene şi cronica anonimă merge însă numaĭ până la domnia luĭ Ştefanŭ celŭ Mare; acésta din urmă este cuprinsă în patru pasage, redactate în forma analelorŭ (tóte începŭ cu «въ лѣто»), asupra luăriĭ Chilieĭ dela Ungurĭ la 1465, asupra perdereĭ cetățilorŭ Chilia şi Akerman la 1484, asupra rĕsboiuluĭ din codrulŭ Cosminuluĭ

---

(1) *Recensiunea* cronicei este transcrisă din *medio-bulgară* în *ruséscă,* pentru a nu se deosebi de restulŭ cronicei voskresenskaja. Textulŭ pare a nu fi alteratŭ însă de felŭ. S'a păstratŭ chiar cuvîntulŭ планины, pe care Rusulŭ nu-lŭ cunósce în înțelesŭ de «munte»; de aceea compilatorulŭ a adăugatŭ după elŭ glossa «сіи рече горы». Rusisme s'aŭ strecuratŭ fórte puține. Afară de obicĭnuitele particularitățĭ ale recensiunilorŭ rusescĭ, sunt de notatŭ expresiunile Олександръ (o dată) pentru Алеѯандрь, челомъ бити = a ruga (pe domnulŭ saŭ stăpânitorulŭ), государь şi государьствовати i. l. d. господарь şi господьствовати, perfectele ять, вʒять, господьствовалъ etc. i. l. d. aor. ѧтъ, вьзѧтъ saŭ вьзѧ, господьствова etc. Se află însă şi взл. Greşelĭ în transcrierea numelorŭ propriĭ sunt Драгожъ şi Крижѧ i. l. d. Драгошь şi Кришь (Crişulŭ, ung. Körös); altele suntŭ bine păstrate, ca Морешь, Мараморешь şi Марамурешь, Ердель. Greşelele în date la domnia luĭ Ştefanŭ celŭ Mare sunt de pusŭ pe séma copiştilorŭ ruşĭ. Unŭ singurŭ pasagiŭ pare a fi coruptŭ de totŭ, căcĭ n'are nicĭ unŭ înțelesŭ: e atributulŭ ce se dă luĭ Vladislavŭ «златыя затокъ рекше», pe care nu mi-lŭ potŭ esplica şi de aceea l'amŭ lăsatŭ netradusŭ. E posibilŭ ca exemplarulŭ, după care copica copiatorulŭ cronicei voskresenskaja, să fi avutŭ la margine glossa, referitóre la Vladislavŭ, златыя зачатокъ, adecă: inițială de aurŭ, scrisă greşitŭ златыя затокъ în locŭ de златыи за^чтокъ; fiindŭ lăsatŭ afară ч de unŭ copistŭ, unŭ altulŭ a luatŭ pe затокъ de atributŭ pe lângă Vladislavŭ şi a intercalatŭ apoĭ în textŭ златыи затокъ рекше.

(numitŭ aci, ca la analele putnene II, «Bucovina») la 1497 și în sfîrșitŭ asupra morțiĭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare la 1504. Restulŭ este unŭ pasagiŭ despre fiiĭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare și despre începutulŭ domnieĭ luĭ Bogdanŭ. Acestŭ din urmă pasagiŭ este o dovadă evidentă că *cronica a fostŭ redactată,* așa cum ne-a păstratŭ-o voskresenskaja lĕtopisĭ, *la începutulŭ domnieĭ luĭ Bogdanŭ, c. 1504—1508,* căcĭ se spune acolo: «iar după elŭ (sc. Ştefanŭ) *începu* (нача) să domnéscă fiulŭ sĕŭ Bogdanŭ.»

Partea a II-a a cronicei anonime, dela Dragoșŭ până la Ştefanŭ celŭ Mare, nu este de câtŭ o altă redacție a cronicei putnene și anume redacția care a avutŭ-o Urechiă. Şi aci, ca la cronica putnénă I și II, domniile dela Dragoșŭ până la Alexandru celŭ Bunŭ începŭ cu «по томъ» (cr. moldo-pol. *po tym*) saŭ cu «по немъ», iar domnia luĭ Alexandru celŭ Bunŭ cu «въ лѣто»; și aci partea dela Alexandru celŭ Bunŭ încóce are particularitățile relevate în capitolele despre cronica putnénă I și II. Ba-o transcripție greșită a copiatoruluĭ rusŭ ne arată chiar cum a fostŭ scrisŭ în originalulŭ medio-bulgarŭ pasagiulŭ despre Iliașŭ, fiulŭ luĭ Alexandru celŭ Bunŭ.

Cronica voskresenskaja are «по немь Ильяшь воевода, лѣто одно, сынъ его, господьствова самъ два лѣта и мѣсяць .θ.» în locŭ de «Илїашь воевода, пръвыи сынь его, господствова два лѣта» alŭ cron. putn. I. Este evidentŭ că în cea d'întâiŭ avemŭ a face cu o greșală a scriitoruluĭ rusŭ, care pe originalulŭ «.а. сынь его» (= пръвыи сынь его) l'a înțelesŭ: лѣто одно, сынъ его i. e. «unŭ anŭ, fiulŭ sĕŭ» în locŭ să-lŭ înțelégă: пръвыи сынь его i. e. întâiulŭ fiŭ alŭ sĕŭ, .а. fiindŭ aci ordinalŭ, nu cardinalŭ. Pe lângă transcripția cu totulŭ mecanică a textuluĭ, scriitorulŭ n'a observatŭ că maĭ departe se spune despre acelașĭ Iliașŭ: «a domnitŭ singurŭ douĭ anĭ și 9 lunĭ», nu unŭ anŭ.

Asupra deosebirilorŭ cronicei anonime de cronicele putnene I și II s'a vorbitŭ la capitolele despre acestea din urmă și în note. Arŭ fi de relevatŭ aci încă o singură deosebire în numele luĭ Alexandru II saŭ celŭ Tînĕrŭ, care într'o copie a cronicei voskresenskaja e numitŭ Александрелъ. Dacă acéstă formă nu este o greșală a copiștilorŭ rușĭ, amŭ putea-o privi ca unŭ deminutivŭ din Alexandru, ceea ce arŭ corĕspunde cu Алеѯандръ Младыи alŭ pomelniculuĭ dela Bistrița. E de no-

tatŭ că forma Александрелъ se găsesce în copia cea maĭ veche a «voskresenskoj lêtopisi». Asupra formeĭ Чюпель pentru Чювжрь în codicele Karamzin cf. nota 13 la cronica putnénă.

Dela Ștefanŭ celŭ Mare în coace cronica anonimă (judecândŭ după forma eĭ analistică și după pasagiulŭ de sub anulŭ 7005 (1497), care este evidentŭ unŭ resumatŭ) pare a fi *unŭ extrasŭ din analele putnene*, făcutŭ de *primulŭ compilatorŭ* alŭ «voskresenskoj lêtopisi» din redacția completă a acestora. Totŭ acelŭ compilatorŭ a adausŭ dela sine ultimulŭ pasagiŭ despre Bogdanŭ celŭ Orbŭ, care nu póte fi împrumutatŭ din analele putnene, de óre-ce arŭ conținea atuncĭ o dată maĭ precisă.

Din acestea resultă că compilatorulŭ rusŭ alŭ «voskresenskoj lêtopisi» aŭ avutŭ în mânile séle o cronică moldovenéscă, ce mergea până la mórtea luĭ Ștefanŭ celŭ Mare și se compunea *a)* din o cronică asemĕnătoare croniceĭ putnene, deosebită însă de ea în modŭ esențialŭ prin partea despre descălecare și originea Moldovenilorŭ, *b)* din analele de la Putna. Acéstă cronică, ce purta în manuscriptulŭ compilatoruluĭ rusŭ titlulŭ păstratŭ prin voskresenskaja lêtopisĭ (сказанїе въ кратцѣ о молдавскыхъ господарехъ, отъ колѣ нача са молдовскаа землѣ, cf. нача са молдавскаа землѣ în cod. dela Slatina) aŭ luatŭ-o cu sine din Moldova unulŭ din ómeniĭ luĭ Ivan III, marele cnézŭ al Moscveĭ, cu care Ștefanŭ celŭ Mare aŭ avutŭ dese relațiunĭ și alŭ căruĭ fiŭ Ivan Ivanovicĭ a luatŭ în căsătorie pe fiica luĭ Ștefanŭ, Elena. Cf. Uljanickij, Materialy, p. 113 și următórele.

Astŭ-felŭ se esplică cum o cronică moldovenéscă, care pentru Rușiĭ imperiuluĭ moscovitŭ din sec. 16 nu presenta nicĭ unŭ interesŭ, a intratŭ cu tóte acestea în compilația cea mare a cronicеĭ voskresenskaja, la unŭ locŭ cu «începutulŭ pravoslavnicilorŭ stăpânitorĭ și marilorŭ cnejĭ rusescĭ, a cărorŭ rădăcină se trage dela Augustŭ, împĕratulŭ romanŭ», la unŭ locŭ cu genalogiile principilorŭ rușĭ secundarĭ, cu catalogulŭ orașelorŭ rusescĭ, cu cronica universală de la Adamŭ până în vremurile nóstre, cu începutulŭ principilorŭ litvanĭ ș. a. m. d., p. 231—256 l. c.

Importanța cronicеĭ anonime constă în partea eĭ dela începutŭ, care ne-a păstratŭ una din cele maĭ curióse tradițiunĭ moldovenescĭ asupra înființăriĭ Moldoveĭ. După dînsa rouĭ frațĭ, *Roman* și *Vlahata*, fugŭ din

Veneţia din pricina persecuţiunilorŭ *ereticilorŭ* asupra creştinilorŭ şi se ducŭ în *Roma veche,* unde îşĭ zidescŭ o cetate cu numele *Roman,* şi trăescŭ într'însa până la despărţirea bisericeĭ luĭ Christosŭ în apusénă şi rĕsăriténă sub papa Formosŭ. Atuncĭ *Latiniĭ* îşĭ făcură o *nouă Romă,* iar *Românenii,* cu credinţa lorŭ ortodoxă, rĕmaseră pe lângă *Roma veche;* astŭ-felŭ purtară eĭ rĕzboiŭ până în timpulŭ luĭ *Vladislavŭ,* regele Ungarieĭ, care în sufletulŭ luĭ era creştinŭ şi nepotŭ luĭ Sava archiepiscopulŭ sêrbescŭ, ca rege însă era latinŭ. Acesta, fiindŭ strîmtoritŭ rĕŭ de *Tătarĭ,* cere ajutorŭ dela nouiĭ şi vechiĭ Rîmlenĭ, carĭ îĭ şi împlinescŭ dorinţa. Nouiĭ Rîmlenĭ însă, ca să se scape de duşmaniĭ lorŭ, rógă pe Vladislavŭ într'o scrisóre să pue în primulŭ planŭ de bătae pe vechiĭ Rîmlenĭ, că dór vorŭ cădea cu toţiĭ; iar de nu vorŭ cădea, să nu-ĭ lase a se întórce în vechiulŭ Rîmŭ, ci să-ĭ coloniseze în ţéra sa. Lupta se întêmplă, vechiĭ Rîmlenĭ se batŭ vitejesce, însă nu cadŭ decât fórte puţinĭ dintre dînşiĭ. Regele le mulţămesce şi, înduioşatŭ de bărbăţia lorŭ, le descopere intriga nouilorŭ Rîmlenĭ şi le propune să se aşeḑe în ţéra sa. Atuncĭ vechiĭ Rîmlenĭ cerŭ dela Vladislavŭ să-ĭ lase a trimete acasă ómenĭ, carĭ să vadă ce s'aŭ întêmplatŭ cu casele şi femeile lorŭ; după ce ómeniĭ trimeşĭ se convingŭ că totulŭ era pustiitŭ de nouiĭ Rîmlenĭ, eĭ se hotărescŭ a primi oferta regeluĭ, însă cu condiţia ca acesta *să-ĭ lase în legea lorŭ.* Regele le dete locŭ de şeḑutŭ în *Maramureşŭ,* la *Crişŭ.* Eĭ se căsătoriră cu Unguróice, le întórseră pe acestea la legea lorŭ, se înmulţiră şi trăescŭ acolo până astăḑĭ. Din eĭ a eşitŭ *Dragoşŭ.*

Despre acesta se povestesce apoĭ cunoscuta versiune asupra porniriĭ la vînatŭ, trecerea munţilorŭ, omorulŭ zimbruluĭ, întórcerea luĭ ca să aducă şi pe tovarăşiĭ sĕĭ în ţéra ce i-a plăcutŭ, ocuparea ţĕriĭ, alegerea de domnŭ, faptele luĭ în domnie şi mórtea luĭ.

Tradiţia acésta are cu cea dela Urechiă, interpolatoriĭ luĭ şi Mironŭ Costinŭ treĭ puncte comune: a) originea luĭ Dragoşŭ şi ómenilorŭ sĕĭ dela Maramureşŭ, b) originea Maramurĕşenilorŭ dela Roma (1) şi

(1) Spre scopulŭ acesta este inventatŭ basmulŭ luĭ Romanŭ şi Vlahata, precum şi povestea despre ómeniĭ rĕĭ, trimeşĭ de împĕratulŭ Rîmuluĭ în ajutorulŭ craiuluĭ Laslău. In ambele casurĭ ómeniĭ veniţĭ dela Rîmŭ sunt colonisaţĭ de Laslău în Maramurĕşŭ. «Sub acéstă colonisaţie» ḑice Onciulŭ în studiulŭ Zur Geschichte der Romänen in Marmarosch, p. 29 «dacă ea are unŭ fondŭ istoricŭ, este de înţelesŭ întórcerea fiilorŭ

c) lupta împreună cu Vladislavŭ, regele Ungariei (Laslău alŭ interpolatorilorŭ), în potriva Tătarilorŭ. Din aceste treĭ elemente mi se pare a fi fostŭ constituită cea maĭ veche tradiție asupra descălecăriĭ. Detailurile, care deosebescŭ versiunile cunoscute una de alta, sunt accesoriĭ: ele s'aŭ ivitŭ încetŭ cu încetulŭ în mintea copiatorilorŭ și interpolatorilorŭ; cele maĭ multe sunt invențiunĭ fantastice, croite după numirĭ de locurĭ saŭ persóne, pentru a esplica din datele presente trecutulŭ. Astŭ-felŭ *Molda* din *Moldova*, *bourulŭ* din *Bourenĭ*, *Ialco* din *Ițcanĭ* saŭ *Iețcanĭ*, *Siretulŭ* din *siretem* (ung. szeretem, iubescŭ pe cineva) *Romanŭ* și *Vlahata* din *Românŭ* (saŭ *Romanŭ*) și *Vlahŭ*, ș. a. m. d. Scopulŭ acestorŭ invențiunĭ de eroĭ eponymĭ este evidentŭ și de aceea nu insistămŭ asupra lorŭ. Constatămŭ numaĭ că în véculŭ alŭ 16-lea existaŭ maĭ multe versiunĭ amplificate asupra descălecăriĭ, unele chiar cu totulŭ deosebite între sine. Astŭ-felŭ versiunea interpolatorilorŭ luĭ Urechiă în partea eĭ despre originea Maramurĕșenilorŭ este cu totulŭ deosebită de a cronicei anonime. N'o reproducemŭ aci, de óre-ce ea este bine cunoscută (C. I², 377—399, 131 și 133); notămŭ numaĭ că nascerea eĭ trebue pusă în sec. 16-lea, de óre-ce ea a trebuitŭ să se afle în versiunile cronicelorŭ vechĭ moldovenescĭ de felulŭ cronicei anonime saŭ cronicei putnene II, întocmaĭ ca la Eustratie Logofĕtulŭ, Simionŭ Dascălulŭ și Misailŭ Călugărulŭ. Mie nu-mĭ vine să credŭ că aceștia ar fi luatŭ-o dintr'unŭ «letopisețŭ ungurescŭ», cum se spune în capitolulŭ despre ijderenia Moldovenilorŭ, C. I², 377. Intr'unŭ letopisețŭ ungurescŭ ne-amŭ aștepta să găsimŭ versiunea ungurésca a mituluĭ luĭ Laslăŭ, nu cea moldovenéscă. Afară de acésta, până acum nu s'a descoperitŭ nicĭ o cronică ungurésca, care să conțină tradiția interpolatorilorŭ luĭ Urechiă. Cum de aceștia numescŭ isvorulŭ lorŭ «létopisețulŭ celŭ ungurescŭ» nu-mĭ potŭ esplica. Despre

---

voevoduluĭ Sasŭ, alungațĭ de Bogdanŭ din Moldova, împreună cu suita lorŭ în Maramurĕșŭ, unde Ludovicŭ le dărui posesiunile necredinciosuluĭ Bogdanŭ». După esplicarea d-luĭ Onciulŭ Laslău alŭ tradițiuneĭ moldovenescĭ nu póte fi altulŭ decâtŭ Ludovicŭ I, în timpulŭ căruia se întâmplă alungarea Tătarilorŭ din Moldova. Cf. asupra tuturorŭ chestiunilorŭ, ce se légă de tradiția fundăriĭ Moldoveĭ, studiulŭ citatŭ alŭ d-luĭ Onciulŭ, în care se dă o analisă completă a tradițiilorŭ și cea maĭ naturală esplicare a lorŭ. De acelașĭ autorŭ este de comparatŭ Zur Geschichte der Bukowina 1887 și studiile premergătóre din «Convorbirile Literare» 1884, No. 7 și 8.

unŭ letopisețŭ scrisŭ în limba unguréscă saŭ latinéscă nu póte fi vorba, căcĭ astŭ-felŭ de letopisețe nu există. Nu cum-va să fie vorba aci de unŭ letopisețŭ moldovenescŭ, scrisŭ în limba slavonă și atribuitŭ de interpolatoriĭ luĭ Urechiă unuĭ autorŭ din Maramurĕșŭ, decĭ unuĭ Ungurénŭ? Explicarea *Siretuluĭ* din *szeretem* arată pe autorulŭ ca cunoscĕtorŭ alŭ limbeĭ unguresci. Cf. și esplicarea *Suceveĭ* saŭ *Socevcĭ* din ungurésculŭ *szöcs*, cojocarŭ (după interpolatorĭ *socĭ: cojocarŭ, Soccava: cojocărie*), C. I^2, 379.

Presupunerea acésta amŭ puté-o sprijini prin douĕ detailurĭ, ce se află pe de o parte în cronica anonimă, pe de alta la Urechiă și interpolatoriĭ luĭ: e vorba de descălecarea têrguluĭ *Baia* și de *Bourenĭ*. Cronica anonimă spune că Dragoșŭ a descălecatŭ *celŭ d'întâiŭ locŭ* pe apa Moldoveĭ și apoĭ *Baia*. Sub «celŭ d'întâiŭ locŭ» este de înțelesŭ Boureniĭ, care pare să fi fostŭ omisŭ în cronica anonimă printr'o nebăgare de sémă a copiatorilorŭ; pasagiulŭ este aci cĭuntitŭ. Trebue dar cetitŭ «насади пръвое мѣсто Бооурени на рѣкѣ на Молдавѣ и потомъ насадиша мѣсто Бани и иные мѣста». Cf. Urechiă C. I^2, 231: «la loculŭ unde se chiamă acmu *satulŭ Boureniĭ, pre acea apă a Moldoveĭ*» și interpolatoriĭ 379: «Așișderea și têrgulŭ Baia *scrie* că l'aŭ descălecatŭ nesce olarĭ.» Cine altulŭ puté să scrie despre descălecarea têrguluĭ Baia, decât o cronică moldovenéscă? Se înțelege, versiunea acesteĭ cronicĭ era deosebită de versiunea luĭ Urechiă; faptulŭ, ce voimŭ să afirmămŭ, este originea eĭ moldovenéscă, iară nu unguréscă.

Vedemŭ așa dar că redacțiunile croniceĭ putnene, ce mergeaŭ până la Ștefanŭ celŭ Mare, se diferențiaseră, în ce privesce partea despre descălecare, în maĭ multe versiunĭ; șirulŭ domnilorŭ era însă în tóte acelașĭ.

CAPITOLULŬ V

Cronica luĭ Macarie.

A. Macarie.

Aniĭ d'întâĭ aĭ vieţiĭ luĭ Macarie ni sunt cu totulŭ necunoscuţĭ. La 1523 elŭ era egumenŭ la mânăstirea Némţuluĭ, căcĭ într'unŭ tipicŭ alŭ acesteĭ mânăstirĭ, scrisŭ la porunca mitropolituluĭ Teoctistŭ de Silvanŭ, arhimandritulŭ mânăstireĭ Putna, şi dăruitŭ mânăstireĭ Némţuluĭ, se ḑice: «sub egumenulŭ Macarie, în anulŭ 7031» (1). Nu e de creḑutŭ că acestŭ Macarie să fie altulŭ decât autorulŭ croniceĭ nóstre. In calitate de egumenŭ la Némţŭ saŭ chiar de maĭ 'nainte elŭ a trebuitŭ să facă cunoscinţă cu Petru Rareşŭ, care (după cronica sa) la 23 Aprilie 1531 l'aŭ făcutŭ episcopŭ de Romanŭ.

Exactitatea acesteĭ date se adeveresce prin spusa luĭ Urechiă (C. I^2, 210), că Macarie «aŭ fostŭ la scaunulŭ Romanuluĭ 27 de anĭ» şi aŭ muritŭ în Septemvrie 7066 (1557 saŭ 1558). Cf. Melchisedecŭ, Cronica Romanuluĭ, p. 165. Intre episcopiĭ de Romanŭ elŭ este alŭ douilea cu acéstă numire, căcĭ într'unŭ documentŭ dela Bogdanŭ celŭ Orbŭ şi Grozavŭ din 8 Dechemvrie 7022 (1513) se pomenesce totŭ unŭ Macarie ca episcopŭ de Romanŭ (2). Unŭ documentŭ, care să amintéscă pe Macarie în scaunulŭ de Romanŭ la 1531, nu mĭ-e cunoscutŭ; este însă de admisŭ împreună cu ep. Melchisedecŭ că elŭ a fostŭ urmaşulŭ episcopu-

(1) Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie a d-luĭ Tocilescu, an. II, vol. I, fasc. 1 (1884), p. 131.

(2) Cronica Romanuluĭ, p. 153 sq.

luĭ Doroteiŭ, celŭ amintitŭ în actele dela 1528 (16 Ianuarie 7036) și 1529 (17 Martie 7037); acesta a fostŭ silitŭ, probabilŭ, să demisioneze între aniĭ 1530—1531, pentru a face locŭ luĭ Macarie. Cf. Melchisedecŭ, l. c. 159, 165 (1).

Ca episcopŭ de Romanŭ îlŭ întâlnimŭ în următórele acte: două documente dela 15 Maiŭ 1546 (7054) ale luĭ Petru Rareșŭ (2), unŭ documentŭ dela 2 Martie 1548 (7056) a luĭ Iliașŭ, fiulŭ luĭ Rareșŭ (3), inscripția de pe biserica episcopală din Romanŭ dela 1550 (4), unŭ documentŭ dela Ștefanŭ, fiulŭ luĭ Rareșŭ, din 25 Aprilie 1552 (7060) (5), o notiță dela 15 Dechemvrie 1553 (7062) pe o evanghelie din mânăstirea Némțuluĭ (6).

Archipăstoria luĭ pare să fi fostŭ întreruptă pentru scurtŭ timpŭ în ultimulŭ anŭ alŭ domnieĭ luĭ Iliașŭ vodă. Căcĭ, dacă sunt adevĕrate cele spuse de Eftimie, atuncĭ Macarie a fostŭ alungatŭ din scaunu'ŭ de Romanŭ la 1549 saŭ 1550 de către Iliașŭ în urma instigațiunilorŭ mameĭ séle Elena și a duorŭ sfetnicĭ, Nuorŭ și Mitrofanŭ. Dar acéstă destituire nelegală («nedréptă și fără judecată» cum ḑice Eftimie) n'a fostŭ de îndelungă durată; Macarie fu restituitŭ în primele ḑile ale domnieĭ luĭ Ștefanŭ Rareșŭ (1551—1552), căcĭ în documentulŭ acestuia dela 25 Aprilie 1552 (7060) elŭ întăresce unŭ schimbŭ de moșie, ce-lŭ făcuse

(1) Veḑĭ și unŭ doc. dela 1548 a luĭ Iliașŭ; unde se face amintire de «молебника нашего Дородеа, бившаго епископъ (sic) ꙋ Романова тръга», Cronica Romanuluĭ, p. 179.

(2) Cronica Romanuluĭ, 167 și 170.

(3) Ibid. 179.

(4) Ibid. 183. Biserica acésta începuse a se zidi sub Petru Rareșŭ (la 1542), se isprăvi însă în timpulŭ domnieĭ luĭ Iliașŭ. După turcirea acestuia la 1551 numele luĭ, ce fusese pusŭ în inscripție înaintea numelorŭ luĭ Ștefanŭ și Constantinŭ, fraților sĕĭ, fu ștersŭ dintr'însa. Notămŭ în trécĕtŭ că așa trebue esplicată și ștergerea luĭ Iliașŭ din pomelniculŭ dela Bistrița. Aci se citescŭ la f. 4 b. următórele: Помѣни господи ... Петра воевода ..... и чадъ его Стефана воевода, и сына его Петрꙋ и братїа его Костантина и (urméză o ștersătură) и Богдана и Марїѫ и Анна.

(5) Cronica Romanuluĭ, 187—189.

(6) Revista Tocilescu, 1884, an. II, v. I, fasc. 1, p. 141. Acéstă evanghelie s'a scrisŭ în ḑilele luĭ Ioanŭ Alexandru Voevodŭ, sub archiepiscopulŭ Grigorie alŭ Succeveĭ și sub egumenulŭ dela Némțŭ Eftimie. Intre altele se află într'însa, după traducerea p. Melchisedecŭ, următórea notiță: «S'a expusŭ (изложи сѧ?) acéstă subscriere cu mâna luĭ *Macarie, episcopulŭ de Romanŭ*, în anulŭ 7062, Dechemvrie 15». Intr'o altă notiță se spune că evanghelia s'a scrisŭ la 6 Aug. 7063 (1555).

Macarie cu tatălŭ sĕŭ, Petru Rareşŭ Macarie trăia aşa dar în pace cu Ştefanŭ Rareşŭ, care, precum scimŭ din maĭ multe izvóre, a arĕtatŭ la începutulŭ domnieĭ séle unŭ deosebitŭ zelŭ faţă de biserică şi slujitoriĭ eĭ.

Macarie a muritŭ la Septemvrie 1558 saŭ 15˒7. Cf. Urechiă (C. I², 210): «Şi într'acestaşĭ anŭ, 7066, Septemvrie, prestăvitu-s'aŭ Macarie, episcopulŭ de Romanŭ, ziditorulŭ şi începĕtorulŭ mânăstiriĭ Rîşcăi, carele aŭ fostŭ la scaunulŭ Romanuluĭ 27 de anĭ, şi cu cinste l'aŭ îngropatŭ în mânăstirea sa, în Rîşca».

Afară de fundaţiunea acesteĭ mânăstirĭ (judeţulŭ Sucéva, plasa Moldova), la zidirea căreia partea cea maĭ mare aŭ avutŭ-o de bună sémă Petru Rareşŭ, cunóscemŭ câte-va donaţiunĭ neînsemnate ale luĭ Macarie pe la mânăstirĭ. La 1548 elŭ dăruesce împreună cu Teodosie, episcopulŭ de Rădăuţĭ, nisce părţĭ din satulŭ Orţescĭ mânăstireĭ dela Némţŭ; pentru acestea Macarie a plătitŭ 150, Teodosie 200 de galbenĭ (1). Episcopieĭ de Romanŭ elŭ a dăruitŭ satulŭ Bêrlesciĭ, cumpĕratŭ dela Petru Rareşŭ cu 25.000 de aspriĭ (2).

Macarie s'a bucuratŭ în timpulŭ sĕŭ de reputaţiunea unuĭ om învĕţatŭ. De aceea îlŭ numesce Eftimie «învĕţătorulŭ Moldoveĭ» (молдавскаго оучитєлѣ), iar Urechiă într'o notiţă dela 1564 (C. I², 221) spune despre Teofanŭ, pe care Alexandru Lăpuşnénulŭ l'aŭ făcutŭ mitropolitŭ alŭ Suceveĭ, că fusese «*ucenicululŭ luĭ Macarie*». Că ar fi «avutŭ în ţéră unŭ renume deosebitŭ», cumŭ crede epp. Melchisedecŭ l. c. 193, este îndoelnicŭ; în paginele următóre vomŭ vedea în ce consta renumita luĭ erudiţiune.

B. Cronica sa.

Macarie a începutŭ a scrie cronica la îndemnulŭ luĭ Petru Rareşŭ şi alŭ mareluĭ logofĕtŭ Teodorŭ (3). Din cuvintele introductive se vede că

(1) Cronica Romanuluĭ, 178—180.

(2) ibid. 195—196. Acestŭ satŭ fu rĕscumpĕratŭ apoĭ de Bogdanŭ, fiulŭ luĭ Lăpuşnénulŭ, la 28 Ian. 1569 (7077) şi dăruitŭ mânăstireĭ Rişca. Cf. şi doc. dela 2 Aprilie 1569 7077), ibid. 199 200.

(3) Logofĕtulŭ Teodorŭ se întâlnesce în câte va documente din întâia domnie a luĭ Petru Rareşŭ. Cf. doc. din 3 Martie 1530 «vel-logofĕtŭ *Toaderŭ*», Arch. Ist. I, 1, 133; doc. din

îndemnulŭ acesta a pornitŭ în timpulŭ călugărieĭ séle, adecă în timpulŭ egumenieĭ séle dela Neamțŭ. Cf. «ultimuluĭ între călugărĭ», послѣднѣишомоу въ свѧщенноинноцѣхь(1). Cuvêntulŭ свѧщеноинокъ, ce însémnă de regulă «hieromonachus», arată că elŭ era atuncĭ egumenŭ. E de admisŭ că Macarie într'o visită, făcută mânăstireĭ séle de Petru Rareşŭ şi de marele sĕŭ logofĕtŭ, i-a uimitŭ pe aceştia prin eruditia sa şi a provocatŭ în eĭ idea, că dînsulŭ arŭ fi celŭ maĭ destoinicŭ pentru a scrie o istorie a faptelorŭ domnescĭ. Unŭ domnŭ de séma luĭ Petru Rareşŭ trebuia să fie convinsŭ nu numaĭ de valórea faptelorŭ séle, ci şi de însemnătatea istorieĭ, care singură le putea păstra pentru posteritate. Gândirea domnéscă o redă Macarie prin cuvintele: «не забвенїа гробомь покрыти, нж лѣтописечьству прѣдати», vorbindŭ de întêmplările din domnia luĭ Rareşŭ şi a domnilorŭ precedențĭ. Acestea trebue să se fi petrecutŭ în primiĭ anĭ aĭ domnieĭ luĭ Petru Rareşŭ, 1527—1531; scurtŭ timpŭ după aceea Macarie fu înaintatŭ la rangulŭ de episcopŭ alŭ Romanuluĭ şi este probabilŭ că în acéstă calitate a începutŭ a-şĭ scrie cronica sa. Câtŭ timpŭ va fi lucratŭ la dînsa nu scimŭ, a terminatŭ o însă în primă-vara anuluĭ 1542, luna luĭ Martie (пролѣтнѣго мѣсѧца). Compositia cronicei luĭ Macarie trebue pusă dar între aniĭ 1531—1542.

Ea cuprinde istoria Moldoveĭ dela mórtea luĭ Ştefanŭ celŭ Mare (1504) până la instalarea luĭ Petru Rareşŭ în a doua domnie a sa (1541) şi se póte împărți în douĕ părțĭ, deosebite una de alta: partea I, dela 1504—1527, nu se presentă decât ca o *completare a cronicei şi analelorŭ putnene I*, pe care Macarie le cunoscea în redacțiunea păstrată prin sbor-

---

3 Martie 1535 «logofĕtŭ *Toa(derŭ)*», Arch. Ist. III, 31. Documentulŭ din urmă e publicatŭ şi în Arch. Ist. I, 1, 83, însă necompletŭ. — Cuvintulŭ словоположникъ din textulŭ luĭ Macarie (великаго словоположника кѵрь Өеѡдора) corĕspunde literalmente grecesculuĭ λογοθέτης, se întrebuințéză însă fórte rarŭ în locŭ de логофетъ, логодетъ. In documente eŭ nu l'amŭ întâlnitŭ nicĭ-odată, în manuscripte rare-orĭ. Cf. de pildă notița din tetraevangheliulŭ slavonŭ dela mânăstirea Bistrița (No. 93 din descrierea epp. Melchisedecŭ, Revista Tocilescu, 1884, an. II, vol. I, fasc. 1, p. 141), unde словоголодникъ trebue să fie o greşélă de tiparŭ. Se înțelege de sine că acestŭ cuvintŭ nu póte fi tradusŭ cu „*puitorŭ de cuvinte*," cum face epp. Melchisedecŭ.

(1) In inscripția dela 1550, pusă de Macarie deasupra uşeĭ bisericeĭ catedrale din Romanŭ, elŭ se numesce «смѣреномꙋ въ свѧщеннихъ епископѣхъ Макарїю» (smerituluĭ între sfinţițiĭ episcopĭ Macarie). Cronica Romanuluĭ, 183.

niculŭ dela Slatina şi la care voia să adauge partea luĭ, pentru a împlea golulŭ lăsatŭ de autoriĭ lorŭ. Partea a II-a o forméză *domnia luĭ Petru Rareşŭ* saŭ viéța luĭ dela prima domnie până la 1542, obiectulŭ de căpetenie alŭ cronicei séle (1).

In partea întâia se tratéză domniile luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ şi Ştefanŭ celŭ Tînĕrŭ, pe lângă care se adaugă unele notițe din istoria țĕrilorŭ străine. Se povestesce prin urmare: rĕsboiulŭ luĭ Bogdanŭ cu Radulŭ, incursiunea dela 1508 în Polonia şi rĕsbunarea Polonilorŭ, năvălirea Tătarilorŭ dela 1513, încercarea luĭ Trifăilă d'a apuca tronulŭ şi mórtea luĭ Bogdanŭ, apoĭ rĕsboiulŭ luĭ Ştefanŭ cu Tătariĭ la 1518, tăerea capuluĭ luĭ Arbore, rĕscóla boerilorŭ dela 1523, lupta dela Tărăsăuțĭ la 1524 şi cele două incursiunĭ ale luĭ Ştefanŭ în Muntenia împotriva luĭ Radulŭ (despre a doua alte isvóre nu pomenescŭ nimicŭ). Intre acestea se intercaléză câte-va scirĭ din istoria contimporană a Turcilorŭ, Muntenilorŭ şi Ungurilorŭ.

Deşi narațiunea luĭ Macarie nu este aşa de simplă ca a analelorŭ putnene, ea păstréză totuşĭ în acéstă parte caracterulŭ analisticŭ, întru câtŭ evenimentele sunt înşirate una după alta din anŭ în anŭ. Deosebirea între anale şi Macarie este, că pe când cele d'întâĭ sunt scrise de ómenĭ, ce față de întêmplările descrise de dînşiĭ păstraŭ o posiție pasivă (de aci obiectivitatea narațiuneĭ lorŭ), Macarie caută să introducă în totŭ loculŭ modulŭ luĭ de pricepere şi apreciare alŭ faptelorŭ. Luĭ nu-ĭ zace la inimă atâtŭ faptele, câtŭ chipulŭ în care are să le istoriséscă şi impresia ce are să producă asupra cetitoruluĭ (2). De aceea Macarie nu se silesce

(1) Acéstă împrejurare a făcutŭ pe d-lŭ Hasdeŭ la analisa cronicei luĭ Urechiă față cu cronica putnénă (Arch. Ist. III, 27—28) să presupună că pentru domnia luĭ Petru Rareşŭ Urechiă a folositŭ unŭ *memoriŭ* despre desțĕrarea luĭ între aniĭ 1538—1541, care a trebuitŭ să fie scrisŭ de unŭ omŭ din casa luĭ Petru Rareşŭ în limba română şi alŭ căruĭ textŭ Urechiă l'a conservatŭ fără niciĭ o modificare esențială. Două din aceste presupunerĭ s'aŭ adeveritŭ prin descoperirea croniceĭ luĭ Macarie, de óre-ce elŭ a fostŭ unŭ omŭ de casa luĭ Petru Rareşŭ, iar cronica luĭ este aprópe întrégă tradusă de Urechiă. Pasagele presupuse de d-lŭ Hasdeŭ în acestŭ memoriŭ se găsescŭ o parte în cronica luĭ Macarie; o altă parte trebue să fi existatŭ într'o altă cronică despre domnia luĭ Petru Rareşŭ. Cf. capitolulŭ despre «Urechiă şi celelalte cronicĭ moldovenescĭ înainte de dînsulŭ».

(2) Cf. de pildă judecata luĭ asupra rĕsboiuluĭ între Bogdanŭ şi Radulŭ, asupra scopuluĭ providențialŭ alŭ prădărilorŭ tătărescĭ dela 1514 şi alŭ rĕsbunăriĭ totŭ providențiale dela 1518, asupra causeĭ rĕsculăriĭ boerilorŭ contra luĭ Ştefanŭ ş. a. m. d.

pré multŭ a-şĭ aduna date precise şi nu se sfiesce a spune chiar minciunĭ acolo unde-ĭ lipsiaŭ informaţiunile, fie măcarŭ pentru a rotunḑi o frasă şi a satisface trebuinţele séle retorice, cum a făcutŭ, de pildă, cu Maximŭ călugărulŭ şi la rĕsboiulŭ cu Poloniĭ din 1539. La domnia luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ elŭ nu amintesce nicĭ măcarŭ cu unŭ cuvîntŭ despre silinţele luĭ de a lua în căsătorie pe sora regeluĭ polonŭ, cu tóte că din nesuccesulŭ acestora s'a născutŭ campania dela 1508, descrisă de elŭ în trăsurĭ generale. Tótă partea I a croniceĭ luĭ Macarie nu dă nicĭ unŭ faptŭ noŭ pentru istoria Moldoveĭ, afară de a doua expediţie a luĭ Ştefanŭ celŭ Tînĕrŭ în Muntenia; analele putnene II şi cronica luĭ Urechiă sunt, sub acestŭ punctŭ de vedere, cu multŭ superióre.

Dar nicĭ partea a II-a, la care pare să fi lucratŭ fórte multŭ, nu se distinge prin bogăţia faptelorŭ. După unŭ excursŭ asupra vieţeĭ luĭ Teoctistŭ mitropolitulŭ, pe care ne rógă să-lŭ credemŭ că este adevĕratŭ, Macarie se ocupă exclusivŭ cu Petru Rareşŭ, din a căruĭ istorie ne povestesce lupta dela Feldióră, incursiunea a doua în Ardélŭ, rĕsboiulŭ cu Poloniĭ pentru Pocuţia şi în sfîrşitŭ obiectulŭ principalŭ alŭ croniceĭ séle: fuga luĭ Petru Rareşŭ în urma conjuraţiuneĭ boerilorŭ, aventurile luĭ prin munţĭ, în Ardélŭ, în cetatea Ciceuluĭ şi în Constantinopolŭ, la sfîrşitŭ instalarea din noŭ în domnie. Despre Ştefanŭ Lăcustă şi Alexandru Cornea Macarie de abia amintesce cu câte-va cuvinte; nu uită însă a înregistra înălţarea sa la scaunulŭ de Romanŭ.

Şi acéstă parte este sĕracă în detailurĭ precise asupra întêmplărilorŭ, pe care elŭ le-a vĕḑutŭ cu ochiĭ sĕĭ şi trebuia să le scie destulŭ de bine. Maĭ alesŭ luptele cu Poloniĭ sunt descrise într'unŭ modŭ fórte nesatisfăcĕtorŭ şi confusŭ (1). Lupta de la Obertinŭ nicĭ nu este amintită, probabilŭ, pentru a nu jigni demnitatea erouluĭ sĕŭ şi pentru a nu aduce acestuia aminte despre una din cele maĭ marĭ perderĭ ale séle (2). Că Macarie este părtinitorŭ pentru eroulŭ sĕŭ, se înţelege de la sine, odată ce elŭ scrie la însărcinarea domnuluĭ şi după instrucţiile acestuia. Scopulŭ luĭ a fostŭ de a lăuda pe protectorulŭ sĕŭ câtŭ se póte maĭ multŭ şi în terminĭ câtŭ se póte maĭ frumoşĭ. De aceea

(1) Cf. nota 24 la cronica luĭ Macarie.
(2) Cf. nota 22 la cronica luĭ Macarie.

lucrarea luĭ Macarie are pentru noĭ maĭ multŭ unŭ interesŭ *literarŭ* decâtŭ *istoriograficŭ*.

De óre-ce ea este unica producţiune moldovenéscă de acestŭ felŭ, descoperită până acum, merită o discuţiune amĕnunţită. Vomŭ vedea cum caracteriséză ea o întrégă epocă din literatura veche moldovenéscă.

Inţelegemŭ epoca *bizantino-slavonă*, care a duratŭ exclusivŭ treĭ secole întregĭ, de la alŭ 14—16, ale căreĭ urme puternice se găsescŭ şi în sec. 17, până cândŭ pe la jumĕtatea acestuĭ secolŭ a începutŭ a fi înlocuită cu cea greco-fanariotă. Cu limba slavonă în biserică şi în statŭ noĭ amŭ împrumutatŭ de la Bulgarĭ şi literatura lorŭ, bisericéscă şi profană. Aprópe tóte producţiunile literatureĭ bulgare, începêndŭ de la cele maĭ vechĭ din epoca ţaruluĭ Simeonŭ şi până la cele din epoca luĭ Ioanŭ Alexandru, eraŭ cunoscute şi se copieaŭ de nenumĕrate orĭ în mânăstirile nóstre. De la căderea statuluĭ bulgarŭ sub Turcĭ acestea aŭ devenitŭ chiar singurele asile ale literatureĭ bulgare şi cultivatorilorŭ eĭ. Traducerĭ nouĕ după originalele grecescĭ saŭ opere originale în limba slavonă nu s'aŭ făcutŭ multe în ţĕrile nóstre, cele ce s'aŭ adusŭ însă de călugăriĭ bulgarĭ şi românĭ de peste Dunăre în deosebite vremurĭ s'aŭ păstratŭ cu sfinţenie şi s'aŭ înmulţitŭ într'o grămadă de copiĭ, din care numaĭ nisce jalnice resturĭ se maĭ păstréză adĭ în mânăstirile nóstre. In timpŭ de 4 vécurĭ ele aŭ fostŭ aprópe singura hrană intelectuală a literatorilorŭ noştriĭ, adecă a călugărilorŭ şi cărturarilorŭ. De acéstă literatură s'a îmbuibatŭ şi Macarie în timpulŭ câtŭ a petrecutŭ la Neamţŭ, una din cele maĭ bogate mănăstirĭ în colecţiĭ de manuscripte slavone şi, fără îndoială, cea maĭ vestită în Moldova prin activitatea literară a călugărilorŭ eĭ. Aci a avutŭ Macarie cea maĭ bună ocasie a se familiariza cu limba şi literatura bulgară, pe care se vede că le-a cunoscutŭ destulŭ de bine. Cetirea luĭ de predilecţie se vede a fi fostŭ manuscriptele mediobulgare şi cu deosebire cronica luĭ *Constantinos Manasses*, din care şĭ-a împrumutatŭ totŭ materialulŭ linguisticŭ şi tóte mijlócele de expunere în lucrarea sa originală.

Cronica mediobulgară a luĭ Manasses (Κωνσταντίνος ὁ Μανασσῆς) este o traducere făcută în timpulŭ ţaruluĭ bulgarŭ Ioanŭ Alexandru (cam pe la 1350) după originalulŭ grecescŭ, ce pórtă titlulŭ: τοῦ φιλοσό-

φου κυρίου Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ σύνοψις ἱστορικὴ (1) διὰ στίχων, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τὴν ἀρχὴν ποιουμένη καὶ διήκουσα μέχρι τῆς βασιλείας κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου; în traducerea bulgară: **прѣмѫдраго Манасїа и лѣтописца събранїе лѣтно отъ създанїа мирꙋ начинаѫщее и текѫще до самого царства кир Никифора Вотаниѡта** (2). Ea cuprinde istoria universală de la facerea lumeï până la mórtea luï Nikephoros Botoniates în anulŭ 1081 și este compusă după scriitoriï bizantinï dinaintea luï Manasses, în formă de romanŭ istoricŭ (originalulŭ grecescŭ este în versurï), cu tóte apucăturile retorice obicïnuite în lucrările de acestŭ genŭ ale Bizantinilorŭ. Cunoscută Slavilorŭ de sudŭ și Rușilorŭ prin traducerea bulgară, ea a devenitŭ una din cele maï favorite cărțï de istorie ale acestora. Ea este cunoscută în redacțiunï sêrbescï și a datŭ materialulŭ de căpetenie, în totŭ ce privesce istoria universală, chronografelorŭ rusescï din sec. 16 și 17 (3). Nu maï puținŭ cunoscută și apreciată a fostŭ în țêrile nóstre, de óre-ce Moxa pe la 1620 a făcutŭ în partea d'întâï a compilațiuneï séle «De 'nceputulŭ lumieeï de 'ntăiŭ» unŭ resumatŭ dintr'însa (4), iar Macarie cu multŭ înaintea luï Moxa și-a luatŭ-o de modelŭ pentru lucrările séle literare. Fără cronica luï Manasses ne-arŭ fi imposibilŭ a înțelege nu numaï limba luï

(1) In unele manuscripte χρονικὴ.

(2) Traducerea bulgară a luï Manasses s'a păstratŭ în maï multe codice, din carï cele maï cunoscute sunt douĕ: unulŭ în biblioteca sinodală din Moscva, altulŭ în biblioteca Vaticanuluï. Unŭ codice se află și la Atosŭ. Celŭ d'întâiŭ a fostŭ studiatŭ pentru fonetica limbeï mediobulgare de Biljarskij în О среднеболгарскомъ вокализмѣ, ed. 2, St. Petersburg 1858. După acesta și celŭ din Vaticanŭ a publicatŭ Čertkovъ glossele la istoria bulgară în О переводѣ Манассіиной лѣтописи, tom. VI din Русскій историческій сборникъ. Ediția acesteï cronicï după codicele sinodalŭ și alŭ vaticanuluï o pregătesce autorulŭ acestorŭ șire. Din textulŭ eï este cunoscutŭ până acum numaï unŭ micŭ fragmentŭ, publicatŭ de Biljarskij în lucrarea citată.

(3) Asupra acestora veḑï lucrarea cea mare a luï A. Popovъ, Обзоръ хронографовъ русской редакціи, 2 vol., Moscva 1866, 1869. In volumulŭ întâiŭ se arată tóte împrumuturile din Manasses, după capitolele chronografelorŭ, în vol. 2, p. 1—67 se dă o caracteristică generală a isvórelorŭ; despre Manasses cf. p. 6—7. Notițe bibliografice conține și introducerea la «Ein Beitrag zur serbischen Annalistik» de prof. V. Jagić, Archiv für slavische Philologie, Bd. II. Despre o redacție sêrbéscă a luï Manasses cf. Popovъ, l. c. v. I, p. 224 sq.

(4) Asupra raportuluï între Moxa și Manasses s'a tratatŭ pe scurtŭ în «Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung» Archiv f. sl. Ph. XIII, p. 501-502, și se va trata maï pe largŭ într'o scriere specială despre «isvórele luï Moxa».

Macarie, dar şi o mare parte din cuprinsulŭ croniceĭ séle, îmbrăcatŭ din creştetŭ până în tălpĭ în haina greóie a Bizantínuluĭ.

Macarie a voitŭ să imiteze pe Manasses şi l'a imitatŭ, n'a fostŭ în stare însă a o face cu óre-care independenţă; pentru acésta îĭ lipsea şi talentulŭ şi cunoscinţa maĭ aprofundată a limbeĭ. Elŭ a adoptatŭ aşa dar sistemulŭ maĭ uşorŭ de a copia pasage întregĭ din modelulŭ sĕŭ şi de a căuta să le pună înlăuntrulŭ naraţiuneĭ séle acolo, unde i se părea că se potrivescŭ cu cuprinsulŭ acesteia. Ast-felŭ sunt cea maĭ mare parte din împrumuturile făcute din Manasses. Pentru vremurile nóstre se pare ceva cu neputinţă, pentru cele de atuncĭ era unŭ mijlocŭ de a scăpa din greutatea, ce cauza întrebuinţarea uneĭ limbĭ străine, şi de a se împodobi cu penele altora. Unŭ alŭ douilea exemplu de felulŭ acesta nu cunoscŭ, nicĭ în literatura nóstră veche, nicĭ în literatura slavă, întru câtŭ ea putea fi cunoscută luĭ Macarie. Elŭ a ajunsŭ decĭ la remediulŭ întrebuinţatŭ prin propria luĭ invenţiune.

In ce constă acéstă invenţiune?

Macarie, însărcinatŭ fiindŭ a scrie domnia luĭ Petru Rareşŭ, a face prin urmare o operă ce avea să cadă în mânile domnuluĭ, s'a gânditŭ să producă ceva, ce să placă prin cuprinsŭ şi să impună prin frumseţe şi erudiţie ca formă; şi fiindŭ-că aprópe întréga literatură istorică cunoscută atuncĭ în Moldova se mărginea la Bizantiniĭ traduşĭ în slavonesce (Ioannes Malalas, Georgios Monachos saŭ Hamartolos, Zonaras şi Manasses) şi la biografiile şi panegiricele regilorŭ sêrbescĭ, făcute totŭ după modele bizantine, Macarie şĭ-a alesŭ din aceştia pe Manasses, ca pe celŭ maĭ înfloritŭ şi pentru unŭ omŭ crescutŭ în literatura bizantino-bulgară celŭ maĭ de valóre dintre toţĭ. A produce ceva asemĕnătorŭ cu Manasses, fie chiar prin celŭ maĭ prostŭ plagiatŭ din câte s'aŭ făcutŭ până acuma, pare a fi fostŭ scopulŭ şi ambiţiunea luĭ Macarie. Elŭ a cetitŭ prin urmare şi rĕscititŭ cronica luĭ Manasses, şĭ-a însemnatŭ tóte pasagele ce i-aŭ plăcutŭ şi la compunerea croniceĭ séle, maĭ alesŭ la scrierea părţiĭ despre Rareşŭ, s'a silitŭ a găsi pentru fie-care situaţiune a erouluĭ sĕŭ expresiunea corĕspundĕtóre din Manasses, negândindu-se că situaţiunile nu sunt nicĭ odată perfectŭ identice, de óre-ce ele se compunŭ tot-deauna din elemente deosebite. Din pricina acésta s'aŭ introdusŭ în

opera sa cele maĭ ridicole greşelĭ, s'aŭ falşificatŭ chiar faptele, ce-a voitŭ să le povestéscă, şi în locŭ de o naraţiune frumósă a eşitŭ o încurcătură, fără ajutorulŭ luĭ Manasses nedescifrabilă. Iată câte-va exemple de procedura luĭ Macarie:

Dacă voesce să spună cum şĭ-a rĕsbunatŭ Petru Rareşŭ asupra Polonilorŭ în urma devastărilorŭ făcute de aceştia în Moldova, Macarie caută în Manasses unŭ pasagiŭ, unde să fie vorba de *rĕsbunare*, şi-lŭ găsesce, de pildă, în istoria rĕsboiuluĭ troianŭ, unde se ḑice despre Grecii plecaţĭ împotriva Troieĭ: **хотѣхѫ же и отъмъстити оскръбившїимъ ихъ, не храбрость бо и смѣренїе и слабость непщевахѫ еже не отъдати поношению своемꙋ мѫжи достоиныѧ**, cod. sinodalŭ f. 55 b., grecesce, după ed. dela Bonn, p. 56, v. 1257—1259 :

ἤθελον δὲ καὶ τίσασθαι τοὺς προλελυπηκότας·
ἄνανδρον γὰρ καὶ μαλακὸν καὶ ταπεινὸν ἡγοῦντο
μὴ λήψεσθαι τῆς ὕβρεως ποινὰς τὰς προσηκούσας.

Acestŭ pasagiŭ îlŭ prescurtéză şi-lŭ face aprópe neînţelesŭ sub forma: **не храбрость непщевавь, бо и слабость, еже не отдати своемоу поношенїю.** Şi în acelaşĭ locŭ, dacă voesce să spună câtŭ de furiosŭ a plecatŭ Rareşŭ la rĕsboiŭ, o spune cu cuvintele luĭ Manasses asupra luĭ Achilleus: **изъıде ꙋбо . . . на брань огнемъ дъıхаѫ**, cod. sinod. f. 56 b., grec. ἔξεισι τοίνυν Ἀχιλλεὺς πρὸς πόλεμον πῦρ πνέων, ed. B. 59, v. 1346 ; iar efectulŭ bărbăţieĭ luĭ Rareşŭ, căderea trupurilorŭ leşescĭ ca spicele, îlŭ descrie totŭ cu cuvintele luĭ Manasses: **и падаѫтъ ꙗкоже класїа елинъскаа тѣлеса**, cod. sin. f. 56 b., grec. ed. B. 59, v. 1337: καὶ πίπτουσιν ὡς στάχυες τὰ τῶν Ἑλλήνων σμήνη, la Macarie: **тѣмь падаѫ съпротивь ставше лѣшескаа тѣлеса ꙗкоже класїе.** Găsindŭ însă la Manasses, câte-va file maĭ încolo, că Traianŭ în rĕsboiulŭ cu Parţiĭ a acoperitŭ câmpurile lorŭ de cadavre, se gândesce că n'ar fi rĕŭ să ḑică şi elŭ acelaşĭ lucru despre Rareşŭ, adaugă decĭ frasa: **и полѣ тамо сѫщаа сътворивъ тѣлесъı настлана**, cod. sin. f. 67 a., grec. ed. B. 94, v. 2158 : καὶ πεδιάδας τὰς ἐκεῖ δείξας σωματοστρώτους. Astŭ-felŭ aprópe întregŭ pasagiulŭ despre luptele luĭ Rareşŭ cu Poloniĭ dela 1539 este o compilaţie fără înţelesŭ a unorŭ frase, luate

pe icĭ pe colea din Manasses. Ce valóre istorică póte să aibă acéstă descriere a luĭ Macarie?

Pasagiulŭ, ce urmézǎ inmediatŭ acesteĭ descrierĭ şi servesce de introducere la povestirea nenorocirilorŭ luĭ Petru Rareşŭ, este împrumutatŭ întregŭ din Manasses, cod. sin. f. 52 a. şi 73 b.: нѫ не бꙑстъ ничьсоже, ꙗкоже минѫ, непрѣложно въ жизни сеи, ни богатъство, ни царскаа дръжава, ни сила şi нѫ ничьсоже ѥстъ, ꙗкоже минѫ, доброчѧстно въ жити, боури и скръби не причѧстно....., нѫ оубо чемоу хоцетъ проглашенїе слова сего?, grec. ed. B. 43, v. 955—956, 114, v. 2640—2643 şi 115, v. 2648:

Ἀλλ' ἦν οὐδέν, ὡς ἔοικε, μόνιμον ἐν τῷ βίῳ,
οὐ πλοῦτος, οὐ βασίλειον κράτος, οὐ δυναστεία.

Ἀλλ' ἦν οὐδέν, ὡς ἔοικεν, εὐτύχημα τοῦ βίου
ζάλης καὶ λύπης ἀμιγές, οὐδέ τις εὐποτμία
μὴ συναναφυόμενον ἔχουσα καὶ τὸ κνίζον·
. . . .
Ἀλλὰ γὰρ τί μοι βούλεται τὸ πρόασμα τοῦ λόγου;

La descrierea fugeĭ luĭ Petru Rareşŭ prin munțĭ Macarie compilézǎ două pasage din Manasses, unulŭ asupra porniriĭ la vênatŭ a luĭ Marcianŭ şi soțilorŭ sĕĭ, altulŭ asupra posițiunilorŭ ocupate de Justinianŭ lângă Constantinopolŭ în lupta cu Philippicŭ, rivalulŭ sĕŭ; luĭ Macarie îĭ trebuia o descriere de munțĭ şi pădurĭ, puținŭ îĭ pasă dacă unulŭ umblă în'ele la vênatŭ, iar altulŭ cautǎ scăpare dinaintea vrăjmaşilorŭ. Astfelŭ din pasagele luĭ Manasses: и прохода по пѫтехъ непроходнꙑихъ... и скозѣ адолнꙑѧ и вꙑсокꙑѧ брѣговꙑ, cod. sin. f. 93 a., şi къ бръдомъ въстичѧще злопроходнꙑимъ и ѕвѣрѧ кръмѧщїимъ и скозѣ адолїа протичѧще и троудѧще сѧ, cod. sin. f. 75 b. (1), elŭ face: и прохода по пѫтехь непроход-

(1) Cf. grec. ed. B. 121, v. 2789—2793: τούτοις πρὸς κυνηγέσιον ποτὲ πορευομένοις
Μαρκιανὸς συνείπετο τῆς θήρας κοινωνήσων.
ὡς οὖν διάβροχοι πολλοῖς γεγόνασιν ἱδρῶσι,
πρὸς λόφους ἀνατρέχοντες καὶ πολυπραγμονοῦντες.
şi 175, v. 4069—4071: ὁ δέ γε ῥινολώβητος αὐτάναξ ὑστερήσας
οἷα τριβόμενος ὁδοῖς δυσβάτοις δυσεξόδοις
καὶ τόποις φαραγγώδεσι καὶ λόφοις ἀποκρήμνοις.

нихь ѕвѣрѣ кръмѫщїимь и сквоѕѣ высокыѧ брѣговы. Pe ѫдолїа din pasagiulŭ alŭ doilea îlŭ lasă afară, de óre-ce îlŭ pusese ceva maĭ susŭ, iar pe ѕвѣрѧ кръмѫщїимъ îlŭ lasă în dativŭ, cu tóte că după пѫтєхь arŭ fi trebuitŭ să-lŭ pună în locativŭ; atâtŭ de mecanică este compilaţia luĭ.

Casurile cele maĭ caracteristice ale acestuĭ sistemŭ se găsescŭ la istorisirea scăpăreĭ luĭ Petru Rareşŭ din Ciceŭ, mergerea luĭ la Constantinopolŭ, rehabilitarea luĭ în faţa prietenilorŭ sĕĭ şi a sultanuluĭ şi numirea luĭ din noŭ în domnie. Macarie 'şĭ împrumută expresiunile sale din părţile relative la istoria luĭ Vasilie Machedonénulŭ, cum acesta a scăpatŭ de cursele bulgărescĭ, cum a ajunsŭ în Constantinopolŭ, cum şĭ-a câştigatŭ încetŭ cu încetulŭ reputaţia la ceĭ marĭ şi puternicĭ, cum fu făcutŭ comisŭ ş. a. m. d.; neajungêndu-ĭ însă pasagele despre Vasilie Machedonénulŭ, maĭ împrumută unulŭ din istoria luĭ Constantinŭ, cum acesta făcu pe Romanŭ Lacapenŭ «cæsar». Pentru a putea fi comparate cu textulŭ luĭ Macarie, comunicŭ tóte aceste pasage: отъ ѕлъıхъ же избѣгъ сѣтеи блъгаръскъıихъ прѣдста излетѣвъ абїе гръчьскъıимъ прѣдѣломъ, cod. sin. f. 109 b.: Macarie a lăsatŭ pe же şi pe абїе afară şi a înlocuitŭ pe блъгаръскъıихъ cu оугръскыхь, iar pe гръчьскъıимъ cu перскымь; да ꙗкоже вънѫтръждоу бъıстъ нъıревъ доброзданъıихъ, cod. sin. f. 109 b.: Macarie pune и în locŭ de да ꙗкоже; тѣмь же и силное свое по малоу обьıвивъ въсѣмъ въ оустѣхъ бѣше въ саноу сѫщїимъ, и что дльго и много слова?, cod. sin. f. 110 a.: Macarie schimbă numaĭ pe тѣмь же и în да ꙗко şi pune ca subiectŭ în locŭ de Vasilie pe «Petru voevodŭ celŭ mărinimosŭ»; къ въıсотѣ възноса его отъ низости отьца и хранителѣ творитъ его царьствоу своемоу, cod. sin. f. 114, b.: Macarie pune възводѧ în locŭ de възносѧ, lasă pe отьца afară şi schimbă pe царьствоу în царствїю, negândindu-se nicĭ decât că posiţiunea de care e vorba aci, adecă cea de cœsar pe lângă împĕratulŭ bizantinŭ, nu se potrivesce de felŭ pentru Petru Rareşŭ, care n'a fostŭ făcutŭ de sultanŭ «apĕrătorulŭ sĕŭ» (хранителѣ), ci domnŭ în Moldova.

Aceste pasage, extrase din episódele luĭ Manasses asupra luĭ Vasilie Machedonénulŭ şi Romanŭ Lacapenŭ, sunt intercalate în altele, culese din deosebite părţĭ ale cronviceĭ. Astŭ-felŭ între întâiulŭ şi alŭ doilea pasagiŭ se intercaléză frasa «и въ царскы градь оускочивь, прѣкрасныи гра-

домь Константиновь градь», ce este o imitație a celeĭ din Manasses: градъ прѣславнъіи градомъ Констандиновъ градъ, cod. sin. f. 82 a., iar cele ce urméză pasagiuluĭ alŭ doilea sunt aprópe verbalŭ reproduse din f. 129 b.: варваръ же онъ князъ оухвативъіи его ненадеждно варварскѫѫ доушѫ оукроти и възрѣ чловѣколюбезно на царѣ; frasa: щедритъ бо и варваръ царѣ злостраждѫща, ce urméză inmediatŭ celeĭ precedente, Macarie a aruncatŭ-o cu câte-va pasage maĭ înainte. Pentru ce a luatŭ-o de aci și pentru ce a pusŭ-o dincolo nu scimŭ; numaĭ elŭ ne-ar puté da sémă de acéstă barbară și nemilósă procedură față de textulŭ luĭ Manasses.

Vomŭ da încă douĕ exemple, din care să se vadă că până și comparațiunile din pasagele relative la numirea luĭ Macarie de episcopŭ în Romanŭ și la traiulŭ luĭ Petru Rareșŭ după instalarea în domnia a doua sunt împrumutate din Manasses. Pasagiulŭ din urmă s'a păstratŭ sub o altă formă și la Urechiă și dacă nu s'ar constata acum că este vorba într'însulŭ de Mihailŭ, predecesorulŭ luĭ Nichiforŭ Botoniatŭ, care după retragerea luĭ la Efesŭ își petrecea viața «în băĭ, mâncărĭ și bĕuturĭ», ar fi îndreptățitŭ orĭ-cine să socótă pe Petru Rareșŭ de unŭ domnŭ desfrânatŭ și ușorŭ de minte, care îndată ce s'a vĕḑutŭ în scaunŭ s'a pusŭ pe petrecerĭ și veseliĭ. Iată pasagele din Manasses: държавѣ оубо коло отъ дроугъіихъ на дроугъіѧ прѣтръколивъ сѧ и прѣвратився по пѫтихъ неравнъіихъ достизаетъ нѣкогда горѣ възврътѣвши сѧ и Никифора, cod. sin. f. 100 a., cf. ed. B. 195, v. 4548—4550:

τοῦ κράτους τοίνυν ὁ τροχὸς ἐξ ἄλλων εἰς ἑτέρους
κυλινδηθεὶς καὶ συστραφεὶς ἐν δρόμοις ἀνωμάλοις
φθάνει ποτὲ μετέωρον ἄρας καὶ Νικηφόρον.

Din acestea Macarie face: цръковное коло отъ иниxь на дроугыѧ прѣтръколивъ сѧ досиѣ и мене смѣренаго горѣ възврътѣвши сѧ. Pasagiulŭ, cu care se închee cronica luĭ Macarie, are la Manasses, cod. sin. f. 130 b. ed. B. 284, v. 6688—6689, următórea formă: банѣми и питїи и пищами доброчѧстнѫѫ старость кръмѧ, ıакоже златоперъ аще кторечетъ кикносъ на зданїихъ. Macarie schimbă numaĭ pe кръмѧ în кръмить și pe зданїихъ în зданїи. Cf. grec.:

λουτροῖς καὶ πότοις καὶ τρυφαῖς εὐδαῖμον γῆρας βόσκων,
χρυσόπτερος, ἂν εἴποι τις, κύκνος ἀγαλματίας (1).

E de prisosŭ a maĭ cita și alte exemple, de óre-ce tótă partea din urmă a cronicei, de la conjurațiunea boerilorŭ maĭ alesŭ, este scrisă în acestŭ chipŭ. Pentru a convinge pe cetitorŭ despre acésta, voiŭ reproduce aprópe tóte pasagele din Manasses, ce se găsescŭ în diferite locurĭ ale cronicei luĭ Macarie: va fi ușorŭ pentru orĭ-cine să le compare una cu alta și să vadă ce rĕmâne originalŭ din istoria intrégă a luĭ Rareșŭ. Aceste reproducerĭ le facemŭ cu atâtŭ maĭ multŭ, că cronica bulgărescă a luĭ Manasses, afară de nisce micĭ fragmente în publicația luĭ *A. Popovъ* asupra chronografelorŭ rusescĭ, vol. I, și în lucrarea luĭ *Biljarskij* asupra vocalismuluĭ mediobulgarŭ, este needitată, iar căutarea tuturorŭ pasagelorŭ în originalulŭ grecescŭ este îngreuiată prin limba și mărimea cronicei (ea conține, după ediția din Bonn, 6733 de versurĭ); la pasagele maĭ lungĭ vomŭ indica și versurile grecescĭ, pentru transițiunĭ, metafore etc. acésta nu este de lipsă, de óre-ce ele se repetă fórte desŭ și se potŭ găsi ușorŭ. Citațiunile le facemŭ după codicele sinodalŭ din Moscva:

ѫдолїа многодрѣвнаа 42 a.

ꙗко дивїи козелъ 42 b.

и что многословити; 43 a.

длани оубїиствъны 43 b.

Аспрїаномъ оубо накы скиптродръжанїе въ прьвое достиже чѧсти достоанїе 47 a., grec. ed. B. 28, v. 585—586.

извѣстнѣ слово скажетъ 48 b.

а еже по сихъ что и како 49 a.

прѣѧтъ и царскаа скиптра 50 b

испи Камвись съмрътнѫѭ чашѫ 50 b. cf. 73 a. 90 a.

отъ конецъ въсточнъихъ до западъ послѣднїихъ 51 b.

и сїа оубо, ꙗкоже бъıстъ възможно, съписашѧ сѧ словомъ въ кратцѣ и извѣстнѣ, ꙗкоже ми сѧ минитъ 52 a.

а ꙗже по сихъ, каа оубо 52 a. cf. 63 b.

и что много длъгословити; 54 b.

(1) Originalulŭ traducĕtoruluĭ bulgarŭ avea aci o altă redacție.

крѣпко ополчаахѫ сѧ на брань 55 b.

дондеже въсѣ развращажщии и въсѣ възмѫщажщїа и въсѣмъ мати зълиимъ, зависть глагола 56 a., grec. ed. B. 56, v. 1277—78.

отъ толи бъишѧ оубїиства и закланїа и пролитїа кръвемъ 56 b., grec. ed. B. 59, v. 1335 sq.

отъ вещеи понѫдивъ сѧ оустрьмлѣетъ сѧ на мѫчительство 62 a., grec. 78, v. 1775—76.

о сихъ оубо доволно естъ, мъи же да възвратимъ сѧ на повѣсть словоу 63 a., grec. 80, v. 1822—23.

нѫ оубо зде бъивъ теченїемъ слова, дивлѧ сѧ (urmézǎ apoĭ o reflexiune asupra copiilorŭ, ce nu se asémĕnă cu părinţiĭ lorŭ, şi apoĭ continuă)... по что же сїа изрекохъ и къи образъ словоу; 68 a., grec. 97, v. 2230, 2237.

не мѫдръствоуѫ отьчаа... кончинѫ обрѣте достоинѫ житию своемоу ... изврьже доушѫ своѭ ... прѣжде врѣмене 68 b., grec. 98, v. 2249 —51 (despre Comodŭ).

злѣ оумираетъ 68 b., grec. 98, v. 2254.

скиптра остави 68 b., grec 99, v. 2273.

чѧсть къ Севироу заслмїа сѧ 68 b.

кое зло не бѣ тогда, кое ли не дръзнѣше сѧ; закланїа и оубїиства вьсѫдꙋ и пролитїа кръвемъ и мрачное темници имѣше многъи свѧзѧ, 69 a., grec. 99, v. 2286—89.

наскочивше ꙗко бѣснїи пси 69 a.

распрострьтѣ подїемлетѣ длани европїискъıѧ 69 b, grec. 102, v. 2354.

огневи снѣдь ... бъıваетъ въсеꙗдцоу 70 b.

нѫ и пакъı на пѫть слово наставлено бѫди и да скѫчаетъ сѧ оставшее слово съписанию 72 a.

чловѣколюбезно на сихъ възирaѫ 76 a.

въсѫдоу вепление и въздъıханїа, въсѫдꙋ пръсемъ бїенїа 78 a.

и бѣ видѣти оумилено нѣкое видѣнїе и достоино слъзъ 79 a., cf. 98 b: видѣнїе, ѡ горе, оумилено.

отъ сего воиномъ оубо страхъ наиде великъ 80 b.

рѣкъı имѣниомъ 80 b.

великъ ... въ храборствохъ 81 b.

въ бранехъ львоыростенъ 81 b.

бъıстъ, ѡ горе, окааненъ и нажаишïи въздоуха... обнаженъ бъıстъ отъ своихъ ıакъı бѣгоунь рабъ 81 b., cf. grec. 139, v. 3245 (despre Belisariŭ).

прѣпобѣждаетъ мѧ страсть и съмѫщаетъ мѧ плачь и призъıваетъ слъзѫ изъ моею очию 81 b., grec. 140, v. 3253—55.

мѫчителю злокъзнънъıи 81 b.

тъщѫщеи сѧ неправеднъıимъ объıчаемъ чюждаа възимати и своа възвращати 82 b., grec. 143, v. 3318—19 (despre funcționariĭ jefuitorĭ din timpulŭ luĭ Iustinŭ).

стенанïе съ въздъıханïемъ и ръıданïе и плачь и пръсемъ бïенïе 82 b., grec. 143, v. 3323—25.

отъ сръдьчнъıѧ срѣдъı 82 b.

словоу и памѧти достоино и писанию прѣдати 83 a., cf. 99 a.: словꙋ и памѧти достоинаа вещь.

ѡ ле, тихости и благости твоеѧ, самодръжьче! 83 b.

въ мѣсто же влънъ и млъвъ засмиıа сѧ тишина 84 a.

многомѫтнъıѧ боурѧ 84 b.

нѫ бѣхѫ оубо земнороднъıихъ погрѣшивше оуми и на бѫдѫщаа ослѣплѣнъı помъıсломъ зѣница 85 a.

кръвïѫ размѣшенъı рѣчнъıѧ строуѧ 85 b.

ѡ злато, гонителю, мѫчителю прѣдръзъıи, лѫкавъствꙋ съплетенïе, ... ѧзъıкъ отъвръзаеши безгласномоу, а глаголивомоу затъıкаеши оуста....... оуставъı и законъı попираеши и опашъ гониши (urméză o mulțime de alte exclamațiĭ de acestŭ felŭ), 85 b.—86 a., grec. 152, v. 3550 sq.

отъ сего слъзъı течахѫ чѧстъı изъ очию его и стенанïа тѧшковъздъıхателнаа отъ сръдечнъıѧ срѣдъı и бïенïе тѧшкогласно пръси оуıазвѣѫщее и въздъıханïа и ръıданïа и къ богоу молитвъı ... прѣклони же сѧ симъ богъ и тѫчамъ слъзнъıимъ призрѣ и оущедри молѧща сѧ оусръдно 86 a., grec. 153—154, v. 3574 sq.

оустръми сѧ оубо бѣгъствомъ оукрасти спасенïе 86 b.

оуслъıша же сïа царь перскъıи гръдъıи и бъıвающаа оувѣдѣвъ 88 a.

и сïа оубо въ лѣтѣхъ събъıшѧ сѧ послѣднïихъ, нѫ и еще сѫщоу въ Персѣхъ Ираклиоу, перскомоу же воинствоу... зïающоу поглътити градъ... дроугаа... тѧшкорꙋщïа... боурѣ въста, страшно ревѫщïа ıакъı львъ...,

къ перскыимь бо скидскыѧ силы сътекше сѧ и плъци. . . ѕвѣровидныихъ Аваръ, ıакы помощи тѧшкороужщеи съ шоумомъ пролїавше сѧ ıакоже смръчь градъ хотѣахѫ поглътити, а по срѣдѣ троуждаашє сѧ градскыи корабль. . . отъ въсѫдоу же бѣхѫ недомыслъна ıаже о помощи 88 b., grec. 161, v. 3738 sq. (1).

лютъ отъ своеволнаго разоума 90 b.

зачинаѫтъ сѣмена невѣрствїа. . . . дроугъ же съ дроугомъ съвѣщавше сѧ и съединивше сѧ тамо дръзости своеѧ изрыгаѫтъ тѧготѫ 91 a.

и горы оубо съпротивъ плачѧщїимъ възглашаахѫ 92 b.

на конѣ бръза въсѣдъ 93 a.

оустнѣ си тъкмо медомъ властнымъ омазавъ 94 b.

не съвъздыхаеши ли сѫде; 95 a.

и бръзыми дотекше ногами 95 a.

дроугы ıаль сѧ Валтасарь 95 b.

гаврана чрънѣишаго отъ чръности покажѫ 95 b.

Артаваздъ онъ, егоже доспѣвъ прѣдсказа теченїе слова 97 a.

что же и кое приключившее сѧ слово съпишетъ 97 a.

проси отъ него рѫкы ıако великомощны 99 b.

и сїа оубо полоучишѧ таковыимъ образомъ конець 99 b.

сънѣдъ орѫжноу быстъ и брашно мечю 101 a.

видѣ тогда Византїа дьнь свободенъ 101 a.

Ѳома, егоже прѣжде слово въспомѣнѫ 102 b.

чловѣкъ злокъзненъ, водѫ и развращаѫ въсѣ 108 a.

ѡ ле, слънце и земле 108 b.

(1) Intregŭ acestŭ pasagiŭ, ce tratéză despre luptele luĭ Heracliu cu Perşiĭ şi încercarea acestora de a lua Constantinopolulŭ, e întreţĕsutŭ de Macarie în povestirea despre expediţia luĭ Solimanŭ în contra luĭ Rareşŭ şi năvălirile contimporane ale Leşilorŭ, Muntenilorŭ şi Tătarilorŭ în Moldova. Elŭ póte sluji de unŭ bunŭ exemplu pentru metodulŭ luĭ Macarie. Dacă n'amŭ sci că e luatŭ din Manasses, am putea fi induşĭ în erórea de a compara espresiunea întrebuinţată de Macarie despre dorinţa Leşilorŭ de a înghiţi Hotinulŭ (хотѣхѫ Хотинь . . . поглътити) cu o espresiune analogă, ce se atribue luĭ Petru Rareşŭ în «Descriptio veteris et novae Poloniae» de la 1585: «aut Camenice Chotinum, aut Chotinum Cameneciam *deglutiet*»; cf. Xenopolŭ, Istoria II, 541. Mărturisescŭ că înainte de a da de urma espresiuneĭ luĭ Macarie în Manasses, v. 3741 despre Constantinopolŭ: καὶ χαίνοντος (sc. Περσῶν στρατεύματος) καταπιεῖν τὴν πόλιν τὴν ὀλβίαν, amŭ făcutŭ şi eŭ acéstă presupunere, credêndŭ că Macarie a audiţŭ espresiunea, de care e vorba aci, din gura luĭ Petru Rareşŭ. La astŭ-felŭ de rătăcirĭ ne-ar fi condusŭ textulŭ luĭ Macarie de multe orĭ, dacă nu i-am fi aflatŭ izvorulŭ.

тѫжааше, печаловааше 110 a.

и сїа оубо доволнѣ множ оплака сѧ слово 110 b.

иже отъ ноктїи младъıхъ и отъ прьваго възраста ıремъ божьствьнъıи понесъ минишьскаго житїа 112 a.

ıакоже аще кто речетъ захода старороднъıи Кронъ 115 a.

тогда и градъ прѣкраснъıи Антїоховъ. . . Измаилтѣне. . . възелише, ıако прѣравѫ посрамишѫ и ıако напѫтнѫѫ блѫдницѫ 116 a.

писанїа къ Цимисхиоу добропера начрьтаваетъ 116 a.

стрьмнїи на злобѫ 116 b.

въсе множьство просъıпавши сѧ, елико въ дворѣ и елико свѣтлотоѫ рода сїааше, елико по добротоѫ и елико въ нарочитъıихъ 117 a.

распрострьтама подемлѧтъ дланма мѫжа 117 a.

сътѣснившѫ сѧ отъ съпостатъ грьчьскъıѧ прѣдѣлъı 119 a.

тогда и строуѧ рѣчнъıѧ въ крьвь прѣложишѫ сѧ и бъıстъ крьвиѧ очрьвленъ доброводнъıи Истръ 119 a.

въ мѣсто боурѧ дъхнѫ нѣкаа глѫбокаа тишина 120 a.

Ѯерѯь, гърдъıи онъ Персомъ кнѧѕъ 124 b.

что же и кое приключившее сѧ прїиди ми, слово, и вѣщаи 127 b.

варварскъıми дланми 129 b.

бъıваетъ милостивѣишїи томоу и отъ своихъ и промъıслънѣишиии самъıихъ сьродникъ, съмили сѧ и сьжали си и помощи дастъ емоу рѫкѫ и на прѣѧтїе посилаетъ того царствоу, и скочи оубо Романъ ıакъı ѕвѣрь ис тонотъ и ıако отъ сѣтеи орелъ и ıако ръıба отъ ѧдицѫ 129 b., grec. 280—281.

писанїа бо ıакъı перната по въсѧдоу постизаахѫ 129 b.

въ ничто же въмѣнѣаше 131 a.

нѫ оубо прочее на мльчанїе оустрьмивши сѧ слово да прѣстанетъ 131 a.

Extrasele din Manasses ne esplică tóte *particularitățile de stilŭ* ale luĭ Macarie: nenumĕratele atribute poetice, reminiscențele mitologice, circumscrierile de totŭ felulŭ, care de care maĭ fără gustŭ, comparațiunile, excursele morale, contemplațiunile filosofice, esclamațiunile, desele transițiunĭ retorice ș. a. m. d. Tóte acestea îșĭ aveaŭ la Manasses înțelesulŭ lorŭ, întru câtŭ elŭ scriea o istorie în versurĭ; Macarie, care n'a vĕḑutŭ nicĭ o dată originalulŭ grecescŭ, ci a cunoscutŭ numaĭ tra-

ducerea bulgară în prosă, le-a socotitŭ bune și pentru istoria sa. Astŭfelŭ dacă găsimŭ la dênsulŭ cetăţĭ «cu zidurile întărite», munţĭ «cu vîrfurile ascuţite», ómenĭ «cu minţile de dobitóce», eroĭ «cu furie de leŭ», vulturĭ «cu penele marĭ» saŭ pasĕrĭ «cu penele micĭ», «împĕraţĭ «cu mintea îngâmfată», codriĭ «hrănitorĭ de fiare», pădurĭ «bogate în lemne», vorbe «în aurŭ împletite», Polonĭ «greoĭ la minte» ș. a. m. d.; dacă maĭ găsimŭ comparaţiĭ ca a luĭ Rareșŭ cu «bĕtrânulŭ Chronosŭ» saŭ cu «lucéfărulŭ sub pămîntŭ», cu Inderichŭ, prinţulŭ Vandalilorŭ (grec. ed. B. 135), saŭ cu fiara scăpată din cursă (grec. ed. B. 281), dacă vedemŭ pe Sașiĭ căḑuţĭ la apa Bârseĭ comparaţĭ cu «Avimŭ celŭ vechiŭ la apa Cisuluĭ», iar pe Elena, soţia luĭ Rareșŭ, cu Dalida saŭ cu Tindarida (Manasses, cod. sin. 118 b., cf. Moxa, ed. Hasdeŭ, Cuv. d. Bătr. p. 394); dacă găsimŭ circumscrierĭ de felulŭ celorŭ: «luatŭ-aŭ sceptrulŭd omnescŭ», «bĕutŭ-aŭ paharulŭ morţiĭ», «fostŭ-aŭ hrană foculuĭ a totŭ mâncătorŭ» ș. a. m. d.; dacă citimŭ atâtŭ de desŭ transiţiunĭ de felulŭ: «și ce să maĭ vorbimŭ multe», «iar cele ce urméză, ce și cum sunt?», «destulŭ despre cele de până aci, să ne întórcemŭ iarășĭ la șirulŭ povestireĭ», «să punemŭ capĕtŭ povestireĭ» ș. a. m. d.; dacă pe icĭ pe colea găsimŭ esclamaţiunĭ ca: «o, a totŭ vĕḑĕtorule sóre», «o, dreptate» și reflecţiunĭ filosofice ca cele asupra zavistieĭ «muma tuturorŭ relelorŭ», asupra «auruluĭ, vrăjmașŭ alŭ ómenilorŭ, tiranŭ fără milă etc.», saŭ asupra schimbăcióseĭ sorţĭ, care nu cruţă «nicĭ avere, nicĭ putere împĕrătéscă» ș. a. m. d.; dacă întâlnimŭ în sfîrșitŭ fórte desŭ florĭ retorice ca: «rîurĭ de bogăţiĭ», «maĭ golŭ decât vĕzduhulŭ», «ungêndu-șĭ numaĭ buzele cu mierea domnieĭ» ș. a. m. d.: tóte acestea, afară de câte-va comparaţiunĭ din psaltire, ca «Avimŭ la apa Cisuluĭ» și «gunoiulŭ pămîntuluĭ» (Ps. 82, 11), sunt împrumutate din Manasses și constituescŭ *elementulŭ bizantinŭ* în modulŭ de expunere alŭ luĭ Macarie (1). Elŭ era așa de îmbuibatŭ cu citirea Bizantinilorŭ, în câtŭ modulŭ

(1) Acestŭ elementŭ predomină și în *istoriografia sêrbéscă*, maĭ alesŭ în *biografiile* domnilorŭ (jupanilorŭ, regilorŭ, despoţilorŭ) și in *cronicĭ* saŭ *genealojiĭ* (lètopisi și rodoslovi). Nicĭ unulŭ însă din autoriĭ sêrbescĭ n'a mersŭ așa de departe ca Macarie, nu doară că eĭ ar fi avutŭ maĭ multŭ bunŭ simţŭ decât acesta, ci fiind-că eraŭ stăpânĭ pe limba, în care scriaŭ, și imitaŭ decĭ liberŭ pe Bizantinĭ. Exemple se găsescŭ cu grămada în tóte produc-

lorŭ de expunere l'a adoptatŭ și în alte producțiĭ literare ale luĭ, de pildă în inscripția de la 1550 de pe biserica de la Romanŭ. Și aci găsimŭ o dómnă «de Dumnedeŭ încoronată» (боговѣнчанноа . . . госпождеа), copiĭ «de Dumnedeŭ dăruițĭ» (богодароваными), saŭ espresiunĭ ca «adormi în Domnulŭ de lungulŭ somnŭ, ca să aștepte obștésca înviere» (почи о господи сънoмъ дльгымъ, въскрьсенїе обще ждаще) și circumscrierea datelorŭ, atâtŭ de iubită de Macarie. In locŭ să dică «în anulŭ 1550» Macarie dice: «în anulŭ, ce se capĕtă, dacă numerĭ de 7 orĭ câte o mie și de 5 orĭ câte 5 și câte 5 de 5 orĭ și a opta rotație, de la facerea lumeĭ (= 7058), iar de la nascerea luĭ Christosŭ 1550, luna . . .» (въ лѣто, иже подаѫче са слнча седмосѫгѫбнѣи тысащи и пать патoро и патoро пать простыхъ и осмаго ношенїа отъ мирского съставленїа, отъ христова же рождества .,афн., мѣсаца . . .); cf. cu acésta din cronică: «când sórele dădea atuncĭ anĭ de 7 orĭ câte o mie și iarășĭ o decime și (când) a doua rotație se cunoscea lămuritŭ, în a doua din calendele luĭ Iulie». Cu acestea Macarie vrea să dică că era atuncĭ anulŭ 7012, 2 Iulie! Anulŭ 7022 îlŭ circumscrie astŭ-felŭ: «în de douĕ orĭ câte 10 și miĭ de anĭ 7, cu o simplă doime». Alte exemple se găsescŭ sub aniĭ 7030 și 7036. Macarie întrece în acéstă privire pe ceĭ maĭ grețoșĭ Bizantinĭ și pe ceĭ maĭ obscurĭ Bulgarĭ (2).

Totŭ din Bizantinĭ a împrumutatŭ Macarie obiceiulŭ de a archaisa numirile de popóre, rîurĭ și diregătoriĭ: astŭ-felŭ elŭ dice: *Perșĭ* în locŭ de *Turcĭ*, *Istru* în locŭ de *Dunăre*, *Moldovlachia* pentru *Moldova*, *satrapĭ* pentru *boerĭ*, *sinclitŭ* pentru *sfatŭ*, *împĕratŭ*, împĕrătescŭ, împĕrăție pen-

---

țiunile sèrbescĭ cunoscute. Voiŭ da câte-va aci din viața luĭ Stefanŭ Lazarević, scrisă de Constantinŭ filosofulŭ, celŭ maĭ învĕțatŭ din istoriografiĭ sèrbescĭ (sec. 14): когоу тако попоустившоу 261, что оубо по сихь 261, 291, богъ же вѣ премышлаѥи лоучьшаꙗ о нѥмь 280, оть толѣ оубо страхь и трепеть оть сего 281, оубо симь сице бывшимь 297, etc. Glasnik, XLII. Reflexiunĭ morale comparațiĭ ș. a. m. d. se găsescŭ la Constantinŭ ca și la Macarie.

Acelașĭ caracterŭ trebue să fi avutŭ și cronicele bulgărescĭ saŭ biografiile pierdute ale țarilorŭ bulgarĭ; cronica aflată de noĭ în codicele de la Slatina face o escepțiune neașteptată, ce nu se póte esplica decât prin superioritatea autoruluĭ eĭ și prin lipsa de cunoscință a literatureĭ bizantine.

(1) Cronica Romanuluĭ, 183.

(2) De unde șĭ-a împrumutatŭ elŭ acestŭ modŭ de circumscriere a datelorŭ, nu scimŭ. In literaturile vechĭ slavone nu l'amŭ întâlnitŭ nicăirĭ. In totŭ casulŭ, n'avemŭ a face cu o invențiune de a luĭ.

tru *domnŭ*, domnescŭ, domnie saŭ *voevodŭ*, voevodescŭ, voevoḑie. Vorbindŭ odată de întregŭ sfatulŭ boerescŭ alŭ Moldoveĭ, elŭ ḑice: «*hiparhiĭ, higemoniĭ, hipaţiĭ, satrapiĭ* şi totŭ *sinclitulŭ*»: **ѵпарси и ігемони, ѵпаты и сатрапы и весь сѵгклить** (sub 1523). Aĭ crede că eştĭ în Bizanţŭ (1).

---

(1) După tóte acestea nu vomŭ putea fi de acordŭ cu epp. Melchisedecŭ, care pe temeiulŭ inscripţiuneĭ de la Romanŭ caracterisézá în acestŭ chipŭ pe Macarie: «Stilulŭ *concisŭ* şi *înfloritŭ*, cu care se exprimă Macarie în inscripţiune, ne arată în elŭ unŭ spiritŭ *cultŭ, meditativŭ*, iară limba slavo-bulgară ne arată limba şi literatura, cu care elŭ s'a cultivatŭ. Forma gramaticală a ḑicereĭ grece «Skyphon» ne dă dreptulŭ a crede că elŭ poseda şi cunoscinţa acesteĭ limbe. Inaltele luĭ privirĭ biblice ne arată în elŭ unŭ teologŭ *consumatŭ*. Elŭ numesce pe Elena Dómna «de Dumneḑeŭ încoronată», pe fiiĭ Domnitoruluĭ «odrasle de Dumneḑeŭ dăruite». Mórtea, după episcopulŭ Macarie, este «unŭ somnŭ lungŭ întru aşteptarea înviereĭ comune». Cu unŭ cuvîntŭ, în scrisórea luĭ Macarie se strĕvede *dăscălie*, iară nu *rutină* de a logofeţilorŭ din cancelaria domnéscă. *Stima luĭ către Domnŭ* şi *iubirea către ţéră* se vede în espresiunile evseviosulŭ, царство (regatŭ, imperiŭ) etc., iară devotamentulŭ către religiune în ştergerea renegatuluĭ din diptícha bisericéscă». Cronica Romanuluĭ I, 186—187.

CAPITOLULŬ VI.

Cronica luĭ Eftimie.

A. Eftimie.

Cine a fostŭ Eftimie, continuatorulŭ cronicei luĭ Macarie, cu siguranță nu se póte sci. Elŭ spune în introducerea continuațiuneĭ séle că a fostŭ îndemnatŭ de Alexandru Lăpușnénulŭ să scrie pe scurtŭ istoria Domnilorŭ de unde a fostŭ lăsatŭ-o Macarie și că atuncĭ era egumenŭ (послѣдиѣнишомоу въ їгоумєнѣхъ Єѳимїю їеромонахоу). Unde însă a fostŭ egumenŭ, nu ne spune. Din faptulŭ că cronica luĭ se închee cu 1553 și că într'însa nu se amintesce de nicĭ o schimbare în posiția luĭ hierarchică s'ar putea deduce că pe la 1553 elŭ era totŭ egumenŭ. In acestŭ casŭ l'amŭ putea identifica cu unŭ «Eftimie ieromonachŭ, egumenŭ alŭ mânăstireĭ Némțuluĭ», pomenitŭ într'o evanghelie scrisă pe la 1553 (15 Dechemvrie) în vremea luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ și a mitropolituluĭ de Sucéva Grigorie (1). Acéstă identificare ar fi însă fórte hasardată. Despre Eftimie de la Némțŭ nu scimŭ nimicŭ altŭ ceva și pare să nu fi jucatŭ nicĭ unŭ rolŭ în vremea luĭ Lăpușnénulŭ; cunóscemŭ însă unŭ altŭ Eftimie, care a fostŭ o persónă din cele maĭ influente și maĭ apropiate de domnulŭ moldovénŭ, și acestŭ Eftimie pare a fi fostŭ autorulŭ cronicei. Este vorba de Eftimie, episcopulŭ de Rădăuțĭ.

---

(1) Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie, an. II, vol. I, fasc. I, p. 140.

Pe acesta ilŭ întêlnimŭ întâiașĭ dată într'unŭ documentŭ alŭ luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ de la 4 Aprilie 1552 (7060), în care elŭ este numitŭ de Lăpușnénulŭ «rugătorulŭ și părintele nostru kir Eftimie, episcopulŭ de Rădăuțĭ» (молебникоу и родителю нашемоу кѵрь Ефтимїе, епископѹ радовскомѹ) (1). Cu unŭ anŭ maĭ 'nainte, pe la 1551, era episcopŭ de Rădăuțĭ unŭ *Mitrofanŭ* (2). Suntemŭ îndreptățițĭ dar a crede că Alexandru Lăpușnénulŭ l'a numitŭ pe Eftimie episcopŭ de Rădăuțĭ în primulŭ anŭ alŭ domnieĭ séle, la 1552 (3). In calitate de episcopŭ la Rădăuțĭ ilŭ maĭ găsimŭ la 1559 Iunie 30 pe o inscripție din tinda bisericeĭ de la Rădăuțĭ, în care se spune că acésta s'a ziditŭ sub episcopulŭ Eftimie cu cheltuéla luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ (4), la 1560 într'unŭ documentŭ, în care figuréză ca martorŭ pentru cumpĕrarea unorŭ móște de la călugăriĭ din Vatopedŭ, dăruite maĭ apoĭ Slatineĭ (5), la 1561 în notița de pe sborniculŭ de la Slatina și la miruirea luĭ Despotŭ Vodă din acelașĭ anŭ: în ambele locurĭ împreună cu Grigorie mitropolitulŭ și cu Anastasie, episcopulŭ de Romanŭ (6).

Câtŭ timpŭ a statŭ la Rădăuțĭ, nu scimŭ precisŭ; la 1572 găsimŭ acolo pe Isaia, cunoscutulŭ partisanŭ alŭ luĭ Iónŭ Arménulŭ. Episcopulŭ Melchisedecŭ și după dînsulŭ Wickenhauser credŭ că Eftimie a fostŭ trecutŭ la Romanŭ sub Petru Șchiopulŭ și că acolo a statŭ puținŭ timpŭ, de óre-ce treĭ anĭ după intronarea luĭ Petru Șchiopulŭ găsimŭ la Romanŭ pe Eustratie (saŭ Istatie) (7). Cândŭ a muritŭ Eftimie nu scimŭ. In inscripția de la Homorŭ, unde a fostŭ îngropatŭ, data nu s'a păstratŭ întrégă. După traducerea luĭ Wickenhauser, în acésta se spune despre

(1) Archiva istorică I, 1, 125—126. Prin acestŭ documentŭ i se dăruesce luĭ Eftimie o sumă de banĭ rămașĭ de la unŭ boerŭ mortŭ fără moștenitorĭ.

(2) Cf. unŭ actŭ de donație de la Ștefanŭ Lăcustă din 5 Iunie 1551: «rugătorulŭ și părintele nostru kir Mitrofanŭ, episcopŭ de Rădăuțĭ», Arch. Ist. I, 1, 125. Aci s'a tipăritŭ din greșélă 1541 i. l. d. 1551 (7059).

(3) Cf. și Fr. A. Wickenhauser, Geschichte des Bistums Radautz und des Klosters Gross-Skit, Czernowitz 1890, p. 14—15.

(4) Ibid.

(5) Condica documentelorŭ mănăstireĭ Slatina f. 169—170, după Melchisedecŭ, Cronica Romanuluĭ I, 194.

(6) Vedĭ p. 11 din studiulŭ nostru și Urechiă, C. I[2], 212.

(7) Wickenhauser l. c. și Cronica Romanuluĭ I, p. 209—210, după lista de episcopĭ din condica breslelorŭ; alte documente nu se citéză.

Eftimie «fostŭ episcopŭ la Rădăuțĭ, îngropatŭ aci, unde a fostŭ sfințitŭ de călugărŭ, la anulŭ 7 . . .» (1). Este fórte probabilŭ că, dacă elŭ s'a călugăritŭ la Homorŭ, totŭ aci a fostŭ și egumenŭ. De aci ar urma că Alexandru Lăpușnénulŭ l'a cunoscutŭ în calitate de egumenŭ alŭ Homoruluĭ și atuncĭ l'a însărcinatŭ cu scrierea cronicei. Acésta însă este în contradicere cu faptulŭ că Alexadru Lăpușnénulŭ nu era domnŭ și nu se afla nicĭ măcarŭ în Moldova pe vremea când Eftimie era egumenŭ la Homorŭ, adecă înainte de 1552. Acéstă contradicere ne face să ne îndoimŭ încă de identificerea «ieromonachuluĭ egumenŭ Eftimie» din cronică cu Eftimie de la Rădăuțĭ și să lăsămŭ deschisă o pórtă pentru identificarea luĭ cu ieromonachulŭ egumenŭ de la Némțŭ la 1553. Nădăjduimŭ că publicarea maĭ multorŭ documente interne va lămuri în curândŭ acéstă chestiune.

Eftimie — orĭ-cine va fi fostŭ elŭ— a trebuitŭ să-șĭ scrie cronica sa între aniĭ 1553—1555, de óre-ce ea se închee cu zidirea Slatineĭ la Septemvrie 1553 și nu pomenesce nimicŭ de sfințirea eĭ de la 1555, asupra căreia ni s'a păstratŭ o notiță la Urechiă (2). Dacă Eftimie șĭ-arŭ fi scrisŭ cronica după 1555, arŭ fi descrisŭ de bună sémă și sfințirea mânăstireĭ, a căreĭ inaugurare o descrie atâtŭ de pe largŭ.

B. Cronica sa.

Cronica luĭ Eftimie îmbrățișéză istoria Moldoveĭ de la 1541—1553, adecă de la instalarea luĭ Petru Rareșŭ în a doua domnie până la alŭ doilea anŭ alŭ domnieĭ luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ. Ea se presentă ca o continuare a cronicei luĭ Macarie, făcută la porunca luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ, ca nu cum-va faptele petrecute de la 1541 încóce «să rĕmână acoperite de adâncimele uităriĭ». Eftimie completéză așa dar domnia luĭ *Petru Rareșŭ* și istorisesce pe largŭ domniile luĭ *Iliașŭ Mahmetŭ*,

(1) Geschichte der Klöster Homor, Sct. Onufri, Horodnik und Petrautz, Czernowitz 1881, p. 23.
(2) C. I², 210.

Ștefanŭ și *Alexandru Lăpușnénulŭ* până la fundațiunea mânăstireĭ Slatina, Septemvrie 1553.

Continuândŭ cronica luĭ Macarie, Eftimie, chiar dacă n'ar fi fostŭ uceniculŭ acestuia, trebuia să se afle sub influența luĭ. Acésta se simte la fie-care pasŭ în cronica sa. Elŭ a avutŭ însă maĭ multŭ bunŭ simțŭ, decâtŭ dascălulŭ și predecesorulŭ sĕŭ, și acésta l'a feritŭ de monstruósa manieră a luĭ Macarie. Pe Eftimie îlŭ preocupă maĭ multŭ faptele, de câtŭ modulŭ lorŭ de espunere.

Ca martorŭ ocularŭ alŭ întêmplărilorŭ ce le descrie, Eftimie are pentru noĭ o deosebită valóre istorică, cu atâtŭ maĭ multŭ că elŭ ne descrie o parte până acum fórte puținŭ cunoscută din istoria Moldoveĭ, scurtele domniĭ ale fiilorŭ luĭ Petru Rareșŭ. Nu-ĭ vorbă, domnia a doua a luĭ Petru Rareșŭ și începutulŭ domnieĭ luĭ Lăpușnénulŭ sunt descrise și ele cu detailurĭ, cum se constată din alte isvóre, demne de credință (1); întêmplările însă, asupra cărora ne dă maĭ multe și maĭ prețióse notițe, sunt întêmplările din domniile luĭ Iliașŭ și Ștefanŭ Rareșŭ. Din Eftimie cunóscemŭ pentru întăiașĭ dată maĭ de apróre desvoltarea caracteruluĭ acestorŭ domnĭ, maĭ alesŭ alŭ luĭ Iliașŭ. Din elŭ vedemŭ cum Iliașŭ, care pe la 1544 fusese trimesŭ de tatălŭ sĕŭ la Constantinopolŭ, s'a împrietenitŭ acolo cu Turcĭ, s'a îmbuibatŭ de învĕțăturile acestora și cândŭ a fostŭ chematŭ la tronŭ prin mórtea tatăluĭ sĕŭ (1546) i-a adusŭ cu sine în Moldova. Totŭ ce povestesce Eftimie despre modulŭ de viață a luĭ Iliașŭ : despre traiulŭ luĭ împreună cu prietenulŭ sĕŭ Ilădărŭ și despre discuțiunile lorŭ religióse, despre abținerea luĭ de vinŭ și carne de porcŭ (ceea-ce pentru unŭ Moldovénŭ era lucru de neînțelesŭ), despre haremulŭ luĭ de Turcóice «cumpĕrate pe banĭ» din Turcia, despre persecutarea popilorŭ și călugărilorŭ, pe carĭ îĭ numea «dușmanĭ și dracĭ», despre aversiunea luĭ față de icóne, pe care le numea «idolĭ» : tóte acestea dovedescŭ că elŭ căduse cu totulŭ sub influența morală a Turcilorŭ și că în realitate era Turcŭ înainte de a se fi turcitŭ. Numaĭ téma de a nu fi omorîtŭ printr'o revoltă boeréscă l'a făcutŭ în timpulŭ

(1) Compară de pildă descrierea expedițiuneĭ luĭ Rareșŭ contra luĭ Mailatŭ cu Urechiă pe de o parte și cu celelalte isvóre pe de alta, nota 2 la cron. luĭ Eftimie.

domnieĭ séle să se ţină «în ascunsŭ» de legea turcéscă şi să nege totŭ-d'a-una acésta în faţa boerilorŭ scandalisaţĭ şi a ţĕreĭ. Téma de o parte şi demoralisaţia sa de alta parŭ a fi fostŭ causele crimelorŭ şi abusurilorŭ de putere, ce i le impută Eftimie. La începutŭ se vede chiar din povestirea în câtŭ-va exagerată a acestuia că era «blândŭ şi iubitorŭ de boerĭ». O rea influenţă a avutŭ de bună sémă asupra luĭ şi mumă sa Elena, pe care se vede că nu de giaba a sugrumatŭ-o Alexandru Lăpuşnénulŭ.

Istorisirea luĭ Eftimie asupra plecăriĭ din ţéră a luĭ Iliaşŭ: convocarea boerilorŭ în grădina dela Iluşĭ, amăgirea acestora că elŭ plécă, nu ca să se lepede de credinţă, ci ca să uşureze haraciulŭ ţĕreĭ şi alŭ sĕracilorŭ, jurămîntulŭ luĭ pe cruce că aşa are să facă: tóte acestea sunt povestite atâtŭ de naturalŭ şi intuitivŭ, în câtŭ ele nu lasă nicĭ o îndoială asupra realităţiĭ lorŭ. Eftimie nu minte, deşi în calitatea sa de călugărŭ şi înfocatŭ apĕrătorŭ alŭ credinţeĭ singure mântuitóre póte câte odată să exagereze. Exagerate parŭ a fi, de pildă, *persecuţiunile boerilorŭ şi bisericilorŭ*, despre care Urechiă nu conţine nicĭ o vorbă. Amŭ vĕḑutŭ că Iliaşŭ termină chiar zidirea bisericeĭ catedrale din Romanŭ; afară de acésta sunt dela dînsulŭ maĭ multe acte de donaţiunĭ pe la mânăstirĭ şi bisericĭ. Nicĭ *birulŭ*, de care vorbesce Eftimie, nu pare să fi fostŭ aşa de asupritorŭ, cu tóte că este fórte naturalŭ ca Iliaşŭ să fi impusŭ dăjdiĭ cu multŭ maĭ marĭ decât tatălŭ sĕŭ, odată ce avea pe lacomiĭ Turcĭ lângă sine şi odată ce Rareşŭ mărise tributulŭ la Poartă, suindu-lŭ la suma de 12.000 de galbenĭ (1). Isvórele luĭ Urechiă nu conţineaŭ nimicŭ despre acestŭ birŭ. De altmintrelea spusele luĭ Urechiă confirmă în tóte pe ale luĭ Eftimie. Cf. «că şi firea şi faţa îlŭ lăuda a fire blândŭ, milostivŭ şi aşeḑĕtorŭ, nădăjduindŭ boeriĭ şi ţéra că va urma tatăne-sĕŭ, care nădejde pre toţĭ aŭ amăgitŭ....., că avêndŭ lângă sine sfetnicĭ tinerĭ Turcĭ, cu carĭ ḑiua petrecea şi se desmerda, iară nóptea cu Turcoaice curvindŭ, den obicéĭele creştinescĭ s'aŭ depărtatŭ» (C.I², 206).

(1) De la acestŭ timpŭ începe tributulŭ Moldoveĭ a fi numitŭ *haraciŭ* (t. χaradž) i. e. tributŭ, dajdie pe capŭ, în locŭ de *peşcheşŭ* (t. péšk'éš) i. e. darŭ. Se pare decĭ că promisiunea luĭ Iliaşŭ de a scăpa ţéra şi pe sĕracĭ de haraciŭ (харачь землн н оубогымь) se rapórtă la obiceiulŭ întrodusŭ de curîndŭ de a plăti haraciulŭ, ca şi cele-l'alte provinciĭ supuse Turcilorŭ. Cf. Xenopolŭ, Istoria II, 568.

Cele spuse despre Ştefanŭ Rareşŭ vorŭ fi în genere adevĕrate, nu potŭ fi însă luate cuvîntŭ de cuvîntŭ persecuţiile, de care vorbesce Eftimie. Elŭ este în deplinŭ acordŭ cu izvórele luĭ Urechiă ḑicêndŭ că şi Ştefanŭ la începutulŭ domnieĭ séle a fostŭ bunŭ şi creştinŭ, maĭ târziŭ crudŭ şi aplecatŭ spre musulmănie. Póte că firea luĭ curvară l'a îndemnatŭ la acésta, căcĭ după cum spune Urechiă (C.I²,207) «curvie nestĕmpărată era întru elŭ, nu se răbda de femeĭ cu bărbaţĭ, nu rĕmânea fete fecióre neruşinate, nice giupânesele boerilorŭ nebatgiocorite şi maĭ apoĭ, de vrea domni multŭ, nu vrea hi ca să nu iee urma frăţine-sĕŭ». Cf. şi spusa luĭ că la începutŭ era «către toţĭ plecatŭ, milostivŭ, blândŭ şi nevoitorŭ spre lucrurĭ bune; bisericilorŭ s'aŭ arătatŭ cu Dumneḑeire mare», iar după aceea «s'aŭ arătatŭ cu lăcomie şi asuprele». E curiosŭ că Eftimie nu spune nimicŭ de persecuţiunile îndreptate împotriva ereticilorŭ, maĭ alesŭ *Armenilorŭ*, despre care povestesce *Urechiă* şi diaconulŭ armenescŭ *Minas din Thokhath* (1).

Domnia luĭ Alexandru Lăpuşnénulŭ este descrisă în colorĭ fórte favorabile. Dacă am crede verbalŭ luĭ Eftimie, o epocă de fericire obştéscă a începutŭ cu ivirea luĭ Lăpuşnénulŭ în Moldova. Laudele cele marĭ, aduse acestuia, sunt însă maĭ multŭ de natură retorică şi se explică prin aceea că lucrarea luĭ Eftimie era destinată maĭ întâiŭ de tóte pentru Domnŭ. Decĭ nu ne prinde mirarea că Lăpuşnénulŭ e numitŭ mereŭ «celŭ vitézŭ»

---

(1) Asupra acestuia a atrasŭ atenţiunea d-lŭ Xenopolŭ în Istoria III, 54, nota 11, unde s'aŭ strecuratŭ însă două greşelĭ: *Mirias* pentru Minas şi *Batkanian* pentru Patkanovŭ. Minas e autorulŭ uneĭ lamentaţiunĭ asupra Armenilorŭ valahĭ, editată de Patkanovŭ în «Fragmente de literatură armenéscă», publicate în jurnalulŭ ministeriuluĭ de instrucţie din St. Petersburg, reprodusă în «Hantess Amsorya», an. II, 1888, fasc. 3, p. 37 sq. şi în «Massis» 1886, No. 3832—3837. Cf. şi Hantess Amsorya pe 1889, p. 43. Persecuţiunile, de care e vorba aci, sunt puse la an. 1000 al ereĭ armenescĭ (1551), cruḑimile cele marĭ din Suceava în ḑiua înălţăriĭ Maiceĭ Domnuluĭ. Ştefanŭ însuşĭ le conduce, poruncindŭ să închidă bisericile şi să grămădéscă tóte odórele lorŭ în «visterie». Persecuţiile se lăţiră apoĭ asupra Armenilorŭ din «Chotin, Serat, Iaš-bazar, Waslow, Botušan şi Urumani». In Urumani (Roman) se povestesce istoria unuĭ popă (Chačadur), ce venise acolo din «Mundania» şi fu rĕŭ chinuitŭ. Acestea s'ar fi întîmplatŭ tocmaĭ pe vremea luĭ Macarie. Minas spune la sfîrşitulŭ poemuluĭ «aceste loviturĭ amare ale sorţiĭ le-am vĕḑutŭ cu ochiĭ meĭ propriĭ în acéstă ţéră mică a Valahilorŭ». Caracterulŭ persecuţiunilorŭ se vede a fi fostŭ *religiosŭ*, iar scopulŭ lorŭ *întórcerea la pravoslavie*, întocmaĭ ca la Urechiă, C. I², 207. — Acestŭ resumatŭ îlŭ facemŭ după o traducere nemţéscă, comunicată de unŭ cunoscĕtorŭ alŭ limbeĭ armenescĭ.

(доблїи), «celŭ bunŭ» (добрїи), «celŭ noŭ» (новыи), «celŭ mare» (великыи), «celŭ mărinimosŭ» (велєдоушны), «celŭ piosŭ» (благочьстивыи), până şi «celŭ Dumnedeescŭ» (божьствьныи şi христовъ) şi este împodobitŭ cu tóte virtuţile imaginabile; afară de acestea nu se pomenesce cu nicĭ o vorbă despre tăierea nasuluĭ luĭ Joldea. De altmintrelea domnia luĭ Lăpuşnénulŭ e descrisă în acordŭ cu alte izvóre şi pe lângă acésta ni se daŭ câte-va detailurĭ nouĕ asupra raporturilorŭ luĭ cu domniĭ muntenescĭ; cf. notele 13 şi 14.

In modulŭ de expunere Eftimie urméză apucăturilorŭ şi styluluĭ macarianŭ, este însă maĭ cumpĕtatŭ decât Macarie. Eftimie n'a fostŭ sub influenţa directă a luĭ Manasses şi de aceea bizantinismulŭ acestuia ĭea la elŭ o formă maĭ temperată. Stilulŭ luĭ este maĭ naturalŭ şi maĭ lămuritŭ, conţine cu multŭ maĭ puţine atribute retorice, maĭ puţine comparaţiĭ, maĭ puţine reflexiunĭ morale etc. decât alŭ luĭ Macarie. Găsimŭ însă şi la dînsulŭ: *împĕratŭ* pentru *voevodŭ* saŭ *domnŭ* (царь—воєвода, господинь), *persianŭ* pentru *turcescŭ* (перскыи—тоурскыи), *sinclitŭ* pentru *sfatŭ* (синклить—съвѣтъ), *Moldovlachia* pentru *ţéra Moldoveĭ* (Молдовлахїа—молдавскаа землꙗ); şi elŭ imitéză pe Macarie în *circumscripţia datelorŭ*, d. p. въ лѣто шестьдесꙗть и єдинь пришьдꙗ сꙗ на седмыꙗ тысꙗщь i. e. «în anulŭ 60 şi 1 atingêndu-se de 7 miĭ», ceea ce va să dică 7061 =1553; şi la elŭ găsimŭ «curse inevitabile», «slavă înaripată», «fiŭ adevĕratŭ, prea doritŭ şi prea iubitŭ» etc., «afundimile uităriĭ», «adâncimile apelorŭ», «ómenĭ purtătorĭ de numele luĭ Christosŭ» etc., comparaţiile: «ca lumina sub obrocŭ», «ca lucéfĕrulŭ sub pămêntŭ», «ca stéoa strĕlucitóre dela miédă-nópte», saŭ «precum norulŭ întunecatŭ acopere radele luminosuluĭ sóre, aşa etc.», contemplaţiunĭ: asupra efectuluĭ societăţilorŭ rele, asupra scopurilorŭ diavoluluĭ etc.; maĭ desŭ însă decât tóte găsimŭ *pleonasme*. Acestea forméză nota caracteristică a styluluĭ eftimianŭ. Ele sunt aşa de dese, în câtŭ e cu neputinţă a le cita pe tóte; în traducerea română ele aŭ trebuitŭ să fie şterse de multe orĭ, pentru a nu face prea neplăcută cetirea acesteĭ cronicĭ. Étă câte-va: измаильскыи и моусоульманскыи законь 485 a.: legea izmailténă şi musulmană; Агарѣнь Моусоулманы махоуметова закона 485 b.: Agarenĭ Musulmanĭ de legea luĭ Mahometŭ; мѫжьствьни и храбри 494 a.: bărbaţĭ şi vitejĭ;

непрѣклонимь и неоумолимь 482 b.: neînduplecatŭ și neînduplecatŭ; злокꙁнотшивенїе и лжкавство и навѣть и невѣрїе 482 b., care în fondŭ exprimă tóte acelașĭ lucru: viclenie, ș. a. m. d. Și la Eftimie se află multe adjective compuse, ca тврꙁдостѣнныи, мѣдосрꙁдныи, богопоставленыи etc.

Pentru a completa analisa stiluluĭ luĭ Eftimie și Macarie, vomŭ înșira tóte cuvintelele rare (maĭ alesŭ verbe, substantive și adjective compuse, cuvinte străine și romànisme), pe care Macarie și Eftimie le-aŭ împrumutatŭ din Manasses și alte isvóre nepaleoslovenice. Acestea saŭ nu se găsescŭ de felŭ în cele-lalte manuscripte vechĭ slavone saŭ se întâlnescŭ fórte rarŭ. Maĭ tóte lipsescŭ în lexiconulŭ paleoslovenico-greco latinŭ alŭ luĭ Miklosich și deci lista nóstră va sluji dreptŭ o completare necesară a acestuia pentru înțelegerea textuluĭ bulgarŭ alŭ luĭ Macarie și Eftimie. In glossariŭ păstrămŭ ortografia originaluluĭ. Citațiunile se rapórtă la filele manuscriptuluĭ.

агарѣнка f. Turcoaică 486 b. 491 b. Lipsesce la Miklosich.

безврѣменствїе n. 461 a. Mikl. are безврѣменьство importunitas și безврѣменьнꙁ intempestivus.

безмлꙁ(в)ствовати vb. 461 b. Mikl. traduce cu «tranquille vivere», aci însémnă însă a tăcea, a asurḍi, a înceta; брань безмлꙁствоуеть: rĕsboiulŭ încetéză.

безперь adj. fără pene 477 b. Cf. Manasses 106 a. Lipsesce la Mikl.

бесправнлнѣ adv. pe nedreptŭ 489 b. Lipsesce la Mikl.

благолѣпень adj. cuviinciosŭ 495 a., din Manasses.

богопоставлень adj. de Dumneḍeŭ pusŭ 494 b. Lipsesce la Mikl.

бѣсомоучень adj. de diavolĭ chinuitŭ, apucatŭ 491 b. Lipsesce la Mikl.

ватахь m. vătafŭ 488 a. Lipsesce la Mikl.

великокрилень adj. cu aripile marĭ 474 b. cf. Man. 40 b. et passim.

великомощень adj. puternicŭ 479 a. cf. Man. 99 b. et passim. Mikl. îlŭ are, nŭ citéză însă isvórele.

великочьстень adj. prea cinstitŭ, veneratŭ 498 b. Lipsesce la Mikl.

великоразоумїе n. înțelepciune 495 b. Lipsesce la Mikl.

властень adj. domnescŭ, alŭ domnieĭ 480 b. Mikl. are numaĭ adv. властьно cum potestate.

вꙁселико adv. maĭ alesŭ, cu deosebire 468 b. сїа оубо вꙁселико по

вънегда же отъ троудовъ покои прїатъ: şi acestea *maĭ alesŭ* după ce aŭ muritŭ. Mikl. are numaĭ adj. indecl. вьселичь şi formaţiunĭ de ale acestuia.

въсенародень adj. obştescŭ, publicŭ 494 a. Mikl. îlŭ are fără să citeze isvórele.

въсесръдечно adv. din tótă inima, sincerŭ 478 a. Mikl. are вьсесръдьно, — сръдо, — сръдь adv., tóte cu aceiaşĭ însemnare.

въсѣко аще adv. în însemnarea «cu tóte că» este unŭ românismŭ. въсѣко аще и правєднѣ, нъ не благочьстнѣ: cu tóte că pe dreptŭ, însă necreştinesce 459 b.—460 a.

гръдооумень adj. îngâmfatŭ 472 b. Lipsesce la Mikl.

длъгоногь adj. cu picióre lungĭ 474 b. cf. Man. 89 a. Lipsesce la Mikl.

добрободень adj. cu apă bună 480 β a. Lipsesce la Mikl.

доброзданъ adj. bine ziditŭ 479 b. Exemplulŭ citatŭ de Mikl. sub acestŭ cuvîntŭ (din Vostokovъ) pare a fi luatŭ din Man. Acelaşĭ pasagiŭ se află şi în Macarie.

добронырень adj. cu turnurĭ bune 480 a. Lipsesce la Mikl. cf. Man. passim.

добропобѣдникъ adj. biruitorŭ 473 a. 483 a. Mikl. îlŭ are fără să citeze de unde.

доброродень adj. nobilŭ 481 b., alternéză cu благородень, de pildă 481 a.

доброчастїе n. norocŭ, parte bună 473 b. Lipsesce la Mikl.

доброчастень adj. fericitŭ 481 b. Mikl. are numaĭ adv. доброчастьно din Man.

достоинолѣпно adv. cu bună cuviinţă 494 b. Lipsesce la Mikl.

драпь m. soldatŭ pedestru, dorobanţŭ; пѣши мноѕи, иже драпи обычаа нхь звати: pedestriĭ mulţĭ, pe care de obiceiŭ îĭ numescŭ drapĭ. Din polonesculŭ *drab* «piechur, żołnierz pieszy», cf. «onym pieszym żołnierzom, które draby zoviemy» la Linde s. v. drab.

доукать m. galben 486 b. Cf. cronica bulgară dela 1296—1413. Lipsesce la Mikl.

единодыхати vb. a fi într'unŭ sufletŭ, unițĭ; единодышѫще къ Алеѯандроу бѣша: într'unŭ sufletŭ eraŭ pentru Alexandru 494 a. Lipsesce la Mikl.

западникъ m. vêntulŭ de apusŭ 474 a. Lipsesce la Mikl.

звѣровидень adj. cu chipŭ de fiară 474 a., din Man. cf. Mikl. s. v.

звѣрокръмити vb. a hrăni fiare 476 b. Mikl. are numaĭ substantivele

звѣрокрꙑмьць, — крꙑмьникъ beluas alens. Macarie a formatŭ acestŭ verbŭ din «ѕвѣрꙑ крꙑмащїимꙑ» a luĭ Manasses 75 b.

златоперъ adj. cu penele de aurŭ 481 b., din Man. Lipsesce la Mikl.

златоплетенъ adj. împletitŭ, țĕsutŭ în aurŭ 459 b. cf. Mikl. s. v.

злобѣсїе n. turbare, rĕutăciune; не вꙑзможе сꙑтрꙑпѣти злобѣсїа лѣшескаго: nu putu suferi rĕutăciunea Leșilorŭ 460 b. La Mikl. însémnă numaĭ: infelicitas, superstitio.

злокꙑзношивенїе n. rĕutăciune 482 b. Mikl. are numaĭ злокꙑзньство și злокꙑзние malignitas.

злопроходенъ adj. greŭ, anevoiosŭ de trecutŭ 476 a. Lipsesce la Mikl.

зломатенъ adj. greŭ de luptatŭ 480 a. Mikl. îlŭ citéză din Man. și traduce «vix expugnabilis.»

игемонъ m. 465 a., grec. ἡγεμών, căruia în textele vechĭ slavone îĭ corĕspunde de regulă воевода. In textulŭ luĭ Macarie servesce de o umplutură retorică; ar putea fi tradusŭ cu «căpetenie de oștĭ.»

измаильскъ adj. ismailténŭ 485 a. Mikl. are numaĭ formele измаилевꙑ și измаильтьскꙑ adj.

ипатъ m. 465 a., grec. ὕπατος, consulŭ. Ar putea fi tradusŭ cu «vătafŭ», de óre-ce în glossele unuĭ manuscriptŭ slavonŭ din sec. 16 ипатъ este esplicatŭ prin românesculŭ вꙑтав, Convorbirĭ Literare XXIV, 740. Póte representa însă și altă funcțiune administrativă. Cu însemnarea acésta generală îlŭ găsimŭ în viața sf. Sava de Domentian: по вьсеи власти дрьжавꙑ его сьзꙑвающе ипати и воеводꙑ, Daničić, s. v. Cf. Man. 64 a. 76 a. et passim.

ирой m. eroŭ 478 a., din Man.

кикносъ m., lebedă 481 b., din Man., grec. κύκνος. Lipsesce la Mikl.

краткоризенъ adj. cu haine scurte 474 b. Lipsesce la Mikl.

крꙑвовѣрїе n. necredință, falșitate. Lipsesce la Mikl.

лꙑвояростенъ adj. furiosŭ ca unŭ leŭ 476 b. Lipsesce la Mikl.

лѣтописечꙑство n. istoriografie 459 a. Lipsesce la Mikl.

любоимѣнїе n. lăcomie 478 b. Mikl. are любоимание avaritia.

люботроудиѣ adv. cu silință, cu dragoste de lucru 458 b., identicŭ după însemnare cu троудолюбнѣ adv. Intr'unŭ citatŭ de ale luĭ Mikl. s. v. люботроудьникꙑ se esplică acestŭ cuvîntŭ cu троудолюбьнꙑ. Mikl. are numaĭ adj. люботроудьнꙑ laboris amans.

многобогатенъ adj. fórte bogatŭ 481 a. La Mikl. fără citațiĭ.

многодрѣвенъ adj. cu mulțĭ arborĭ 476 b., din Man. La Mikl. lipsesce.

многокѫзнень adj. şiretŭ, viclénŭ 473 b. Mikl. are numaĭ **многокѫзньство** calliditas, fără să indice isvorulŭ. Cf. Man. 103 b. et passim.

многомѫтень adj. fórte turbatŭ 474 b., din Man.

многопобѣдень adj. biruitorŭ 480 b. La Mikl. lipsesce.

многочьстнѣ adv. cu scumpătate 458 b. Lipsesce la Mikl. S'ar putea însă ceti în pasagiulŭ respectivŭ şi **многочѧстнѣ**, adv. din **многочѧстьнъ**, şi ar însemna atuncĭ «de multe orĭ».

моусоуламанїє n. musulmănie 448 b.

моусоуламаннинь m. musulmanŭ 485 b.

моусоуламанити vb. a musulmăni 490 b.

моусоуламаньскь adj. turcescŭ 485 a. 488 b.

моусоуламанство n. turcie 489 b. Tóte aceste cuvinte lipsescŭ la Mikl. Elŭ are din isvóre sêrbescĭ forma **моусломаниннъ** şi obicĭnuitulŭ **боусроманъ**.

мѣдосръдень adj. crudŭ, cu inimă de aramă 486 a. Lipsesce la Mikl.

нежителство n. ură, vrăjmăşie 465 a. Mikl. are **нежительнъ** adj. a) non vitalis b) perversus.

нетрень adj. necălcatŭ 476 b. Lipsesce la Mikl.

несъборнѣ adv. fără soborŭ, adecă fără judecata soboruluĭ 489 b. Lipsesce la Mikl.

обдръжанїє n. ţinutŭ; **градь съ.. обдръжанїемь**: cetatea cu ţinutŭ cu totŭ 469 a. La Mikl. însémnă a) potiri b) coarctatio.

островръхь adj. cu vîrfurĭ ascuţite 475 b., cf. Man. 103 b. 115 a. Lipsesce la Mikl.

паракель m. parachilie, reteradă 489 b. Din grec. παραχέλι, παραχέλλιον forica, latrina. Ducange, Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis, p. 1107. παραχέλλιον, ce propriŭ însémnă «minor cella majori adjuncta» are la E. A. Sophocles, Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods, 1888, p. 844 numaĭ însemnarea de «adjoining room». Lipsesce la Mikl.

персинь m. Turcŭ 463 a. 464 a. 464 b.

пласконачѧлникь m. capŭ alŭ oştilorŭ. dux exercitus 474 a. 482 b. 493 a, cf. Man. 86 b. et passim. Lipsesce la Mikl.

погоуба f. pierḑare 490 a. La Mikl. lipsesce acestŭ înţelesŭ.

пришибати сѧ vb. a se lovi de ceva, a se atinge 496 b. Lipsesce la Mikl.

проглашенїє n. enunţare 473 b., din Man. Lipsesce la Mikl.

проотбѣгнѫти vb. a fugi, a scăpa 476 a. Lipsesce la Mikl.

пръвоказатель m. întâiulŭ între instructorĭ, instructorulŭ principalŭ 465 a. Lipsesce la Mikl.

прѣвохранитель m. custódele principalŭ, maï mare peste custoḑï, la f. 477 a. administratorulŭ supremŭ alŭ cetăţiĭ: п. града. Lipsesce la Mikl.

прѣрава f. róba de rîndŭ, 480 a. Mikl. o citéză din Man.

прѣтрѫколити сѧ vb. a se rostogoli 472 b., din Man. Mikl. are numaï трѫкалꙗти volvere.

ретство n. zelŭ 465 a. Mikl. are numaï реть aemulatio, zelus şi ретьствовати contendere.

сатрапь m. 461 a. 465 a., grec. σατράπης. La Macarie o umplutură retorică; din pasagiulŭ luï (отъ царскыихь сатрапь) se vede că Macarie a înţelesŭ sub satrapï pe slugile domnescï din provincie, adecă părcalabï, starostï şi alţï boerï în slujba domnéscă. Mikl. citéză acestŭ cuvîntŭ dintr'unŭ codex sêrbescŭ din sec. 16.

свѣрѣподыханень adj. suflândŭ furiosŭ 474 a. Lipsesce la Mikl.

свѣрѣпосрѫдїе n. cruḑime, sĕlbătăcie. Mikl. are numaï adj. свѣрѣпосрѫдьчьнъ ferox.

сигклить m. sfatulŭ boerescŭ 465 a. 488 a. 489 a. 492 b., grec. σύγκλητος senatus. Macarie îlŭ are din Man. cf. f. 62 b. 63 b. et passim. Se găsesce scrisŭ şi синъклитъ, синглитъ.

скотоумень adj. cu minte dobitocéscă 476 a. Lipsesce la Mikl.

скиптродръжанїе n. domnie 481 a. (în locŭ de господьство). Lipsesce la Mikl.

спеѕа f. cheltuială 489 a. Mikl. are спенза f. şi спенжати vb. din documentele muntenescï.

старородень adj. bĕtrânŭ 476 a. Lipsesce la Mikl.

съвъдварѣти сѧ vb. a petrece împreună 485 b. Cf. Mikl. въдварꙗти сѧ pernoctare. Lipsesce la Mikl.

съвъскрѫмити сѧ vb. a cresce împreună 485 a. Lipsesce la Mikl.

съкрѫвенѣ adv. pe ascunsŭ 488 a. Mikl. are numaï съкровьно adv.

съподвигнѫти сѧ vb. a se porni împreună 498 a. Mikl. îlŭ are fără să citeze de unde.

твръдонырень adj. cu turnurile întărite 477 a. 480 β b. Mikl. îlŭ citéză din Man.

твръдостѣнень adj. cu zidurile tarï 474 b. 483 a. Lipsesce la Mikl.

тѧжкогласень adj. ce sună greŭ, înfundatŭ 479 a. Lipsesce la Mikl.

тѧжкороути vb. a geme greŭ 474 a.; тѧжкороумащїа боура este din Man. 88 b.

тѧжкоумень adj. greŭ la minte 474 b., din Man. 86 b. et passim.

оумовитъ adj. cu minte, istețŭ 477 b. 494 a. (оумовитъ и прѣмѫдръ). Lipsesce la Mikl.

харачь m. tributŭ 488 a. b.
хожа m. hoge turcescŭ 491 b.
храброборець m. pare a însemna 493 a. «călărețŭ» în oposiție cu драпи, pedestriĭ. Tradusŭ verbalŭ este: luptătorŭ viteazŭ. Lipsesce la Mikl.
хоудоперь adj. cu pene micĭ 474 b. Cf. Man. 89 a. 129 a. et passim.

чѧстовъздыхатєлєнь adj. desŭ suspinândŭ 475 a.; чѧстовъздыханилна trebue să fie o greşélă i. l. d. чѧстовъздыхатєлна. Cf. rus. вздыхатель. Lipsesce la Mikl. Identicŭ după sensŭ este многовъздыхальнъ multum gemens, la Mikl.

ѵпархь m. 465 a., grec. ὕπαρχος, prefectŭ. Se află în viéța sf. Sava, Daničić s. v. La Macario e o umplutură retorică, ca ѵпать şi ceĭ-lalțĭ terminĭ de asemenea natură.

Limba luĭ Macarie şi Eftimie este *limba mediobulgară*. Particularitățile eĭ sunt în genere aceleaşĭ, ca la cronica şi analele putnene; redacția eĭ se apropie însă în specialŭ de redacția cronicei bulgărescĭ a luĭ Manasses. De aci fórte desŭ и pentru ии (о пособлении, о наказании, по прѣтечении, о съмирении, по оустамлении, по прѣхождении) şi -ствьнъ pentru -ствьнъ (воиньствнаа, доблествєныи, благодарествнжѧ, христїанствнѣншїи, мѫжьствени; cf. şi вѣтвь pentru вѣтвь). Tóte cele-lalte particularitățĭ ale ortografieĭ mediobulgare sunt relévate la cronica şi analele putnene.

Rusismele sunt totŭ aceleaşĭ: оу, ю pentru ѫ, ѭ (Мирчю воєводоу, соуть, оудици, ac. православною нашею вѣроу etc.) şi ѧ ca ꙗ (gen. Кигачѧ, Васлоуѧ, Бѧлзита etc.)

Greşelile cele maĭ obicĭnuite de gramatică sunt: greşelĭ de forme (în declinare saŭ conjugare), greşelĭ de concordanță şi de regimulŭ verbelorŭ şi preposițiunilorŭ. Astŭ-felŭ avemŭ: instr. съ малѣми i. l. d. съ малыми (aci adjectivulŭ e declinatŭ ca pronumele), gen. s. нашѧ i. l. d. нашеѧ, instr. старѣишинамь i. l. d. старѣишинами, gen. pl. властелєнь i. l. d. властєль, gen. s. госпождеѫ Єленоѫ i. l. d. госпожды Єлены, etc.; ac. въсѧ сѫщѫѧ окрѫсть ѧзычьское сверѣпосрьдїє i. l. d. въсе сѫщее —, ac. Єакоулы, оутрьстѣмь ѧзыцѣ, unde unŭ acusativŭ este concordatŭ cu

unŭ locativŭ, etc.; посла пръвїи отъ велмѫжь i. l. d. — пръваго —; землѣ срѣмова плѣнишѧ i. l. d. землѧ срѣмовѫ, etc.; до царскою Портоу, unde prep. до se pune cu unŭ acusativŭ concordatŭ cu adjectivulŭ sĕŭ în instrumentalŭ: o confusie completă a formelorŭ şi sintaxeĭ. Casurĭ de acestea se găsescŭ destule. O parte din ele, precum şi din cele-lalte greşelĭ, vorŭ fi fostŭ întroduse şi de copiştĭ, căcĭ copia dela Slatina este fórte rea. Intr'însa sunt o mulţime de greşelĭ evidente de scrisŭ. Unele, ca прѣмщѧ pentru прѣмшѧ, клаль pentru краль, ѕсв pentru ѕцсв, доноуспѣшѧ pentru доспѣшѧ, вѣсѧ pentru вьсѧ, прилежаащє pentru прилежаашє, хыстростїѫ pentru хытростїѫ, пръл҄ъщєннаго pentru прѣл҄ъщєннаго, лихолимства pentru лихоимства şi alte câte-va, nu le-am relevatŭ în ediţia textuluĭ, de óre-ce sunt evidente nebăgărĭ de sémă ale copiştilorŭ. In locurile nesigure însă şi unde am admisŭ schimbărĭ în textŭ, le-amŭ relevatŭ în note saŭ în parentese (1).

(1) Textulŭ cronice şi analelorŭ putnene e cu multŭ maĭ bine conservatŭ în copia de la Slatina. Afară de câte-va greşelĭ relevate în notele de desubtulŭ textuluĭ, numaĭ numerotaţia domnilorŭ este greşită. Copia numĕră până la Ştefanŭ celŭ Mare 14 (.аі.) domnĭ in locŭ de 17. Pe Bogdanŭ celŭ Orbŭ şi pe Ştefanŭ celŭ Tinĕrŭ îĭ însémnă cu 18 şi 19 (.иі. şi .ѳі). Acéstă numerotaţie ar fi exactă, dacă domniile luĭ Iliaşŭ şi Ştefanŭ ar numĕra numaĭ 1; altmintrelea avemŭ 20 de domniĭ. In ediţia nóstră amŭ îndreptatŭ aceste greşelĭ ale copieĭ.

CAPITOLULŬ VII.

Urechiă în raportŭ cu cronicele anteriŏre luĭ.

Trecêndŭ la raportulŭ cronicelorŭ analisate până acum cu cronica luĭ Urechiă, întâia întrebare, asupra căreia trebue să ne oprimŭ, este: pe care din ele le-a cunoscutŭ Urechiă?

In cronica sa Urechiă se provŏcă de nenumĕrate orĭ la cronicele moldovenescĭ de dinaintea luĭ, totŭ-d'a-una însă sub numirea generală de: *letopisețele, cărțile saŭ isvŏdele nŏstre moldovenescĭ.* Elŭ nu pomenesce nicĭ o dată de vre-unŭ autorŭ saŭ copiatorŭ alŭ letopisețelorŭ, nu spune nicăirĭ în ce limbă saŭ în ce locŭ eraŭ scrise acestea, ci repetéză necontenitŭ: letopisețulŭ nostru, letopisețulŭ nostru celŭ moldovenescŭ, letopisețulŭ celŭ moldovenescŭ, unele letopisețe, unele isvŏdele nŏstre, unŭ letopisețŭ moldovenescŭ (C. I², 129, 134, 137, 142, 144, 146, 149, 150, 152, 154, 158, 175, 176, 189, 203, 205, 213, 215, 219). In douĕ din aceste locurĭ Urechiă se pronunță ceva maĭ precisŭ asupra natureĭ letopisețuluĭ avutŭ de dînsulŭ. Acestea sunt locurile cunoscute din predoslovie și din capitolulŭ despre «domnia a doua a luĭ Petru-Vodă Rareșŭ» (C. I², 129 și 203). In acestea se spune: «*letopisețulŭ nostru celŭ moldovenescŭ* așa scrie de pe scurtŭ, că nice de viața Domnilorŭ, carĭ aŭ fostŭ tŏtă cârma, nu alege, necum lucrurile din năuntru să alégă; și pre scurtŭ scriindŭ și însemnândŭ *de la începutŭ până la domnia luĭ Petru-Vodă Rareșŭ și s'aŭ stînsŭ; că de aice încŏce n'aŭ maĭ scrisŭ nimene*» și «Aceste poveștĭ, ce scriŭ de Petru-Vodă Rareșŭ, că aŭ lăsatŭ scaunulŭ și aŭ pribegitŭ în țéră Ungurescă și de multe nevoĭ ce aŭ petrecutŭ acolo și cum aŭ mersŭ la Țarigradŭ și cum aŭ eșitŭ cu a doua domnie în Moldova cronicarulŭ leșescŭ de aceste fŏrte pre scurtŭ scrie; pŏte fi că n'aŭ

sciutŭ de tóte. Eră *letopisețulŭ celŭ moldovenescŭ de agiunsŭ și deschisŭ tóte pre rândŭ însemnéză;* pre carele tóte, dacă le-amŭ luatŭ séma, le-amŭ socotitŭ a fi adevere și pe care le-amŭ tocmitŭ careșĭ la locurile séle».

Aceste pasage spunŭ în modŭ lămuritŭ că Urechiă în momentulŭ, în care șĭ-a scrisŭ predoslovia și în momentulŭ în care șĭ-a încheiatŭ capitolulŭ despre a doua domnie a luĭ Petru Rareșŭ, poseda, saŭ maĭ bine, avea în vedere numaĭ *unŭ singurŭ letopisețŭ moldovenescŭ,* care mergea dela începutulŭ țĕriĭ Moldoveĭ *până la a doua domnie* a luĭ Rareșŭ, 1541. Acésta este afară de orĭ-ce îndoială în urma cuvintelorŭ «și cum aŭ eșitŭ cu a doua domnie în Moldova». Cunoscêndŭ *«povestirea în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ»* din sbornicululŭ de la Slatina și sciindŭ că acésta se alcătuesce a) din cronica și analele putnene, care «așa scrie de pe scurtŭ, că nice de viața domnilorŭ, cariĭ aŭ fostŭ tótă cârma, nu alege» b) din cronica luĭ Macarie, care continuă cronica și analele putnene până la 1541 și care povestesce «de agiunsŭ și deschisŭ» cum Petru Vodă Rareșŭ «aŭ lăsatŭ scaunulŭ și aŭ pribegitŭ în țéra ungurésca și de multe nevoĭ ce aŭ petrecutŭ acolo și cum aŭ mersŭ la Țarigradŭ și cum aŭ eșitŭ cu a doua domnie în Moldova», cunoscêndŭ ḑicŭ acestea, putemŭ face conclusiunea că *«letopisețulŭ celŭ moldovenescŭ»* alŭ luĭ Urechiă nu este altulŭ de câtŭ *«povestirea în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ»* (сказанїе вь кратцѣ о молдавскыхь господарехь) dela începutulŭ eĭ până la sfîrșitulŭ cronniceĭ luĭ Macarie. «De aice încóce n'aŭ maĭ scrisŭ nimene» dovedesce că manuscriptulŭ сказанїе-ĭ avutŭ de Urechiă nu conținea adaosulŭ luĭ Eftimie dela domnia a doua a luĭ Petru Rareșŭ până la Alexandru Lăpușnénulŭ.

Cronica luĭ Macarie și capitolulŭ luĭ Urechiă despre domnia a doua a luĭ Petru Rareșŭ se termină amêndouĕ cu acelașĭ pasagiŭ, împrumutatŭ de Macarie dela Manasses și de Urechiă dela Macarie: «Petru Vodă, dacă s'aŭ așeḑatŭ în domnie, de nimică altă nu grijia, ce numaĭ cu tótă casa sa petrecea în ospețe și în desmerdăciune». Cf. nota 32 la cron. luĭ Macarie și p. 81.

Că Urechiă n'a cunoscutŭ adaosulŭ luĭ Eftimie se vede, afară de spusa luĭ că dela Petru Rareșŭ încóce «n'aŭ maĭ scrisŭ nimene», și din următórele fapte: a) comparațiunea domnieĭ a II-a a luĭ Petru Rareșŭ și a dom-

niilorŭ luĭ Iliaşŭ şi Ştefanŭ după expunerile luĭ Urechiă şi Eftimie arată că, deşi ele aŭ unele puncte de asemĕnare în ceea-ce privesce caracteristica generală a acestorŭ domniĭ, ele sunt cu tóte acestea independente una de alta; Urechiă aŭ avutŭ alte isvóre indigene la îndemână. Cf. notele 1—11 la cron. luĭ Eftimie. b) Eftimie are douĕ notiţe asupra luĭ Lăpuşnénulŭ, care lipsescŭ la Urechiă, n'arŭ fi lipsitŭ însă de bună sémă, dacă acesta arŭ fi cunoscutŭ pe celă-l'altŭ; e vorba de notiţele asupra ajutoruluĭ datŭ de Lăpuşnénulŭ luĭ Mircea Ciobanulŭ şi luĭ Pĕtraşcu celŭ Bunŭ. Cf. notele 13 şi 14 la cron. luĭ Eftimie. Scirile acestea lipsescŭ şi în cronica moldopolonă. c) Notiţa despre zidirea mânăstireĭ Slatina, atâtŭ de detailată la Eftimie, are la Urechiă o versiune fórte scurtă şi deosebită de cea-laltă. Pe când Eftimie povestesce numaĭ alegerea loculuĭ de mânăstire şi actulŭ fundaţiuneĭ, care s'a întêmplatŭ cam pe la 3 Septemvrie 1553, Urechiă scie numaĭ că mânăstirea zidită de Alexandru Lăpuşnénulŭ s'a sfinţitŭ la 14 Oct. 1555 de Grigorie Mitropolitulŭ cu 117 preoţĭ şi diaconĭ. «*Ḑicŭ* să hi fostŭ preoţĭ cu diaconĭ 117» se rapórtă probabilŭ, ca şi notiţa analógă despre sfinţirea Putneĭ «*ḑicŭ* că aŭ fostŭ la liturghie archiepiscopĭ, preoţĭ şi diaconĭ 64 la jertfelnicŭ» la *unŭ isvorŭ scrisŭ* alŭ luĭ Urechiă i. e. la o *cronică moldovenéscă* contimporană, care i-a servitŭ de isvorŭ pentru domniile de la 1541 încóce, iar nu la Eftimie.

«Povestirea în scurtŭ despre domniĭ moldoveneştĭ» saŭ, vorbindŭ în limba luĭ Urechiă, «letopiseţulŭ moldovenescŭ» a slujitŭ de bază cronniceĭ luĭ Urechiă de la începutulŭ eĭ până la 1541. Din elŭ şĭ-a împrumutatŭ Urechiă titlulŭ «*Domniĭ ţĕriĭ Moldoveĭ* şi viaţa lorŭ», precum şi data 1359, cu care începe existenţa Moldoveĭ. Cf. «Inceputulŭ domnilorŭ ţĕreĭ Moldoveĭ vomŭ să arătămŭ, din anulŭ 6867» cu «In anulŭ 6867 de la facerea lumeĭ se începu cu mila luĭ Dumneḑeŭ ţéra Moldoveĭ.»

Deosebirile ce există între cele treĭ părţĭ constitutive ale «letopiseţuluĭ moldovenescŭ» şĭ-aŭ întipăritŭ urma lorŭ şi în cronica luĭ Urechiă. La acesta, ca şi în «letopiseţulŭ moldovenescŭ», domniile până la Ştefanŭ celŭ Mare sunt descrise pe scurtŭ, cu o mulţime de lacune, greşelĭ şi confusiunĭ. Dacă Urechiă n'ar fi avutŭ celŭ puţinŭ încă o cronică moldove-

néscă afară de cronica putnénă şi cele-lalte isvóre străine, partea până la Ştefanŭ celŭ Mare n'ar fi eşitŭ la elŭ maĭ detailată decât în letopiseţulŭ moldovenescŭ. Domnia luĭ Ştefanŭ din potrivă este tratată la Urechiă, ca şi în letopiseţulŭ moldovenescŭ, cu o sumă preţiósă de detailurĭ, ce din alte isvóre nu le cunóscemŭ. Acésta constitue în ambele cronicĭ cea maĭ preţiósă parte. In fine domnia şi aventurile luĭ Rareşŭ, ca şi în letopiseţulŭ moldovenescŭ, staŭ într'o vĕdită contradicere la Urechiă cu cele-l'alte părţĭ aride şi sĕrace ale cronicei.

Acéstă scurtă privire ne arată că Urechiă în totŭ mersulŭ cronicei séle nu pierde din vedere firulŭ letopiseţuluĭ moldovenescŭ, ale căruĭ scirĭ elŭ le amplifică, le îndréptă, le aşédă după socotinţa luĭ «careşĭ la locurile séle», câte-o-dată le defigureză, *nicĭ o dată însă nu le prescurtéză şi nu le omite.* Valórea cea mare a cronicei luĭ Urechiă se întemeiază maĭ alesŭ pe acéstă din urmă calitate a luĭ : elŭ ne-a păstratŭ în traducere maĭ multe cronicĭ moldovenescĭ, dintre care numaĭ o parte s'aŭ descoperitŭ până acum.

Să încercămŭ dar a ne forma o idee precisă despre modulŭ cum Urechiă s'a folositŭ de cronicele anterióre luĭ şi despre împrumuturile făcute de elŭ din cele cunoscute, pentru ca până la descoperirea celorŭ-lalte să putemŭ deduce măcar aproximativŭ ce s'a păstratŭ la dînsulŭ din cronicele încă necunoscute. Vomŭ trata decĭ despre raportulŭ luĭ Urechiă a) cu cronica putnénă, b) cu analele putnene, c) cu cronica luĭ Macarie, d) cu cele-lalte cronicĭ moldovenescĭ înainte de dînsulŭ.

a) Urechiă şi cronica putnénă.

Notele 1—15 la cronica putnénă dovedescŭ că acésta a *fostŭ primită întrégă în corpulŭ cronicei luĭ Urechiă.* Se pare că din redacţia avută de dînsulŭ Urechiă n'a lăsatŭ afară nicĭ unŭ singurŭ pasagiŭ şi că deosebirile, ce constatămŭ astădĭ între împrumuturile luĭ Urechiă şi versiunile până acum descoperite ale cronicei putnene, îşĭ aŭ originea esclusivŭ în deosebirile de redacţiune ale acesteĭ din urmă. Chestiunea iea prin urmare acéstă formă : ce redacţie a cronicei putnene a cunoscutŭ Urechiă saŭ, cu alte cuvinte, ce redacţie avea cronica putnénă în «letopiseţulŭ moldovenescŭ» alŭ luĭ Urechiă?

Dacă comparămŭ șirulŭ domnilorŭ dela Dragoșŭ până la Alexandru celŭ Bunŭ în cele 3 redacțiĭ ale cronicei putnene și în Urechiă, vedemŭ că acesta a avutŭ redacțiunea cronicei anonime. Elŭ e de acordŭ în tóte cu cele-lalte redacțiĭ, se deosebesce însă de ele prin pasagele despre Bogdanŭ și Lațco; tocmaĭ prin aceste pasage se deosebesce de ele și cronica anonimă : dovada cea maĭ evidentă că redacția luĭ Urechiă era redacția cronicei anonime. Este probabilŭ că și 'n partea a doua a cronicei putnene redacția luĭ Urechiă era identică cu redacția cronicei anonime, dacă admitemŭ că în copia păstrată prin «voskresenskaja lêtopisĭ» ceĭ 7 i. l. d. 5 anĭ de domnie aĭ luĭ Ștefanŭ fără fratele sĕŭ Iliașŭ este o greșélă de copistŭ. Acésta este fórte probabilŭ, de óre-ce tóte cele-lalte redacțiĭ împreună cu Urechiă aŭ 5 anĭ. Ar urma atuncĭ că în originalulŭ luĭ Urechiă versiunea cronicei asupra domniilorŭ luĭ Iliașŭ și Ștefanŭ era : Iliașŭ singurŭ 2 anĭ și 9 lunĭ, Iliașŭ și Ștefanŭ împreună 7 anĭ, Ștefanŭ singurŭ 5 anĭ. Totŭ acéstă redacție are cronica putnénă II, de care Urechiă se apropie și prin alte date. Șirulŭ și aniĭ de domnie aĭ celorŭ-lalțĭ domnĭ este acelașĭ în tóte redacțiile. Curiosŭ și neesplicabilŭ mi se pare numaĭ că pentru ceĭ 4 anĭ de domnie aĭ luĭ Alexandru II Urechiă (C. I², 147) citéză pe «cronicarulŭ lătinescŭ», cu tóte că redacțiile cronicei putnene aŭ aci totŭ 4 anĭ.

Spre o maĭ ușóră orientare dămŭ unŭ tabloŭ alŭ domniilorŭ până la Ștefanŭ celŭ Mare după Urechiă și cele treĭ redacțiĭ ale cronicei putnene :

Urechiă.		*Cron. anonimă.*		*Cron. putn. I.*		*Cron. putn. II.*	
Dragoșŭ	2	Dragoșŭ	2	Dragoșŭ	2	Dragoșŭ	2
Sasŭ	4	Sasŭ	4	Sasŭ	4	Fiulŭ sĕŭ	?*
Lațco	8	Lațco	8	Bogdanŭ	4	Bogdanŭ	4
Bogdanŭ	6	Bogdanŭ	6	Lațco	8	Lațco	8
Petru	16	Petru	16	Petru	16	Petru	?**
Romanŭ	3	Romanŭ	3	Romanŭ	3	Romanŭ	8***
Ștefanŭ	7	Ștefanŭ	7	Ștefanŭ	7	Ștefanŭ	7
Iuga	2	Iuga	2	Iuga	2	Iuga	2
Alexandru B.	32 anĭ și 8 lunĭ	Alexandru B.	32 anĭ și 8 lunĭ	Alexandru B.	32 anĭ și 8 lunĭ	Alexandru B	38 anĭ și 8 lunĭ ****

*) Omisŭ 4 anĭ (cztery lata) în copia polonă.
**) Omisŭ 16 anĭ (szesćnaście lat) în copia polonă.
***) Greșélă de copiștĭ în locŭ de 3.
****) Greșélă de copiștĭ în locŭ de 32 anĭ și 8 lunĭ.

Urechiă.	*Cronica anonimă.*	*Cron. putn. I.*	*Cron. putn. II.*
Iliașŭ . . . . . ?	Iliașŭ 2 anĭ și 9 lunĭ	Iliașŭ 2	Iliașŭ 2 anĭ și 9 lunĭ
Iliașŭ și Ștefanŭ 7	Iliașŭ și Ștefanŭ 7	Iliașŭ și Ștefanŭ. 7	Iliașŭ și Ștefanŭ 7
Ștefanŭ 5	Ștefanŭ . . . . 7†	Ștefanŭ 5	Ștefanŭ 5
Romanŭ Iliașevicĭ 1	Romanŭ Iliașevicĭ 1	Romanŭ Iliașevicĭ 1	Romanŭ Iliașevicĭ 1
Petru 1	Petru 1	Petru 1	Petru 1
Ciubărŭ . . 2 lunĭ	Ciubărŭ . . 2 lunĭ	Ciubărŭ . . 2 lunĭ	Ciubărŭ . . 2 lunĭ
Alexandru celŭ Tinĕrŭ . . . . 4††	Alexandru celŭ Tinĕrŭ 4	Alexandru celŭ Tinĕrŭ 4	Alexandru celŭ Tinĕrŭ . . . 4
Bogdanŭ II . . . 2	Bogdanŭ II . . 2	Bogdanŭ II . . 2	Bogdanŭ II . . 2
Petru Aronŭ . . 2	Petru Aronŭ . . 2	Petru Aronŭ ?††††	Petru Aronŭ . . 2 (saŭ 3) †††

Maĭ multŭ însă decât concordanța între șirulŭ domnilorŭ și aniĭ lorŭ de domnie îlŭ apropie pe Urechiă de cronica anonimă următórele particularitățĭ comune amêndorora: a) scirile despre tăierea capuluĭ luĭ Petru Aronŭ și despre darea tributuluĭ către Turcĭ, b) povestea despre descălecarea luĭ Dragoșŭ, ale căreĭ momente de căpetenie la Urechiă sunt: originea dela Rîmŭ a Maramurĕșenilorŭ, pornirea la vênatŭ de zimbru, căderea acestuia lângă apa Moldoveĭ, numită așa după cățéua Molda, proclamarea luĭ Dragoșŭ de domnŭ și alegerea emblemeĭ moldovenescĭ (pecetea cu capŭ de zimbru). Urechiă a împrumutatŭ acéstă povestire din cronica putnénă; redacția acesteia se apropia de a cronniceĭ anonime prin desvoltarea cu multŭ maĭ mare a părțiĭ despre fundațiunea statuluĭ moldovénŭ; ea n'avea însă tradiția fundăriĭ sub forma cronniceĭ anonime, ci sub o formă maĭ simplă și maĭ primitivă. O idee despre acéstă redacție ne putemŭ face din cronica moldopolonă, cu tóte că acésta este fórte prescurtată.

Dacă considerămŭ în sfîrșitŭ că scirea despre mórtea luĭ Alexandru celŭ Tînĕrŭ în Cetatea Albă, despre omorîrea luĭ Petru Aronŭ și darea tributuluĭ către Turcĭ apropie pe Urechiă și de cronica putnénă II, că pe lângă acésta cele douĕ scirĭ specifice croniceĭ putnene I: atributulŭ luĭ Iuga și lupta dela Hindăŭ (saŭ Ghindăoanĭ) lipsescŭ la Urechiă, ajun-

†) Greșélă de copiștĭ în locŭ de 5.

††) După letopisețulŭ saŭ cronicarulŭ lătinescŭ.

†††) 3 este adausulŭ unuĭ copiatorŭ. Cf. p. 46.

††††) In cronica putnénă I lipsescŭ aniĭ de domnie aĭ luĭ Petru Aronŭ, de óre-ce în copia nóstră lipsesce întregŭ pasagiulŭ despre Petru Aronŭ, păstratŭ în cronica anonimă (а самъ Петръ воевода господьствова .в. лѣта etc.) și în cronica moldopolonă (który hospodarem był dwie lecie etc.).

gemŭ la convingerea că *redacţia cronicei putnene avută de Urechiă se apropiea maĭ multŭ de cronica anonimă şi de cronica putnénă II, decât de cronica putnénă I.* «Letopiseţulŭ moldovenescŭ» alŭ luĭ Urechiă se asemĕna prin urmare în partea d'întâiŭ a luĭ cu cronica moldopolonă.

Din notele 1—15 la cronica putnénă se vede că Urechiă a *tradusŭ* şi a intercalatŭ în lucrarea sa întréga cronică putnénă, afară de pasagiulŭ despre sfinţirea luĭ Teoctistŭ de către Nicodimŭ, care póte să fi lipsitŭ în copia luĭ. Acéstă lacună a umplutŭ-o Eustratie logofĕtulŭ prin adnotaţiunea, de care se vorbesce în nota 14. O singură schimbare şĭ-a permisŭ Urechiă cu pasagiulŭ despre conciliulŭ dela Florenţa, pe care de sub Alexandru celŭ Tînĕrŭ l'a strămutatŭ sub Alexandru celŭ Bunŭ, combinându-lŭ cu alte isvóre, parte scrise, parte tradiţionale (1).

b) Urechiă şi analele putnene.

Raportulŭ luĭ Urechiă cu analele putnene este fórte simplu: *elŭ primesce fără escepţiune totŭ ce conţinŭ acestea.* De cele maĭ multe orĭ elŭ traduce, câte odată cuvêntŭ de cuvêntŭ, câte odată maĭ liberŭ, pasagele analelorŭ şi le aşédă unde i se pare maĭ potrivitŭ în cronica sa; de multe orĭ le combină şi completéză cu alte isvóre, scrise şi tradiţionale, rare-orĭ îşĭ permite a schimba datele evenimentelorŭ în urma combinaţiunilorŭ sale proprii. Sub aceste categoriĭ se potŭ clasifica aprópe tóte împrumuturile luĭ Urechiă din analele putnene.

In notele 16—56 la analele putnene amŭ relevatŭ cu intenţiune, în comparaţie cu textulŭ păstratŭ în originalŭ saŭ în traducerea polonă, totŭ ce datoresce Urechiă analelorŭ putnene. Aci vomŭ insista asupra câtorŭ-va locurĭ caracteristice pentru modulŭ luĭ de a le pricepe şi utilisa, adecă de a le traduce şi combina cu alte isvóre.

Iată de pildă cum redă Urechiă pasagele despre lupta dela Baia (1467) şi cea dela Lipinţĭ (1470):

(1) Cf. «*Dică* că începĕtorŭ şi îndemnătorŭ acestuĭ lucru (zavistia şi ura între biserica rĕsărituluĭ faţă de a apusuluĭ după conciliulŭ dela Florenţa) să fie fostŭ Marco, episcopulŭ de Efesŭ, carele ca unŭ dascălŭ şi, *cum dicŭ unii*, pentru pizma grecéscă . . . aŭ datŭ veste . . . să nu priméscă nime acelŭ soborŭ», C. I², 139. Aceste citaţiunĭ ale luĭ Urechiă se potŭ însă raporta şi la isvóre scrise.

«Matiașŭ craiŭ . . . aŭ purcesŭ în anulŭ 6975 . . . și aŭ eșitŭ la Totrușŭ. Noemvrie 19, de acolo aŭ mersŭ la Romanŭ, Noemvrie 29, și acolo s'aŭ odihnitŭ până a șepte ḑi prădândŭ și jăcuindŭ. Iară a opta ḑi, Dechemvrie în 7, aŭ aprinsŭ têrgulŭ Romanuluĭ... și aŭ luatŭ spre Baie, unde aŭ sositŭ Lunĭ, Dechemvrie 14 . . . Stefanŭ Vodă... Marțĭ, Dechemvrie 15, aŭ aprinsŭ târgulŭ asupra lorŭ . . . de aŭ făcutŭ multă mórte și perire în Ungurĭ, fiindŭ nópte . . . Singurŭ craiu, rănitŭ de săgétă fórte rĕŭ, abia aŭ hălăduitŭ pren poticĭ de aŭ eșitŭ la Ardealŭ» (C. I², 153).

«Venitŭ-aŭ mulțime de óste tătăréscă și aŭ întratŭ în țéră să prade, în anulŭ 6978. Iară Stefanŭ Vodă ... leaŭ eșitŭ înainte la o dumbravă, ce se chiamă la Lipințĭ, aprópe de Nistru, și s'aŭ lovitŭ cu óstea sa, Avgustŭ 20, și . . . i-aŭ risipitŭ» (C. I², 151). «Dacă s'aŭ întorsŭ Stefanŭ Vodă de la acelŭ rĕzboiŭ . . . spre lauda aceea aŭ mulțămitŭ luĭ Dumneḑeŭ(1) și aŭ sfințitŭ mânăstirea Putna . . . Septemvrie în 3 . . . , la care sfințĕnie multă adunare de călugărĭ aŭ fostŭ, și singurŭ Teoctistŭ mitropolitulŭ și Tarasie episcopulŭ împreună cu Iosifŭ arhimandritulŭ și egumenulŭ Putneĭ. Ḑicŭ că aŭ fostŭ la liturghie archiepiscopĭ, preoțĭ și diaconĭ 64 la jertfelnicŭ» (C. I², 157).

«Въ лѣто .҂ѕцое. (6975), ноемврїа .ѳі. (19), въздвигь сѧ оугръскый краль Матїꙗшь съ въсеѫ силоѫ въгръскоѫ и паде въ Тотроушь и прїиде въ Романскый тръгь и пожеже его и тако прїиде до Бани. Стефань же воевода възѧть бога на помощь и нападе на нихь нощїѫ, и прѣдасть ихь богъ въ рѫцѣ Стефана воеводи и воисцѣ его, и посѣчени бышѧ много множьство, дроуѕїи же въ кѫщехь запалени бышѧ по стъгнахь тръга и самь Матїꙗшь краль оустрѣлень бысть и инѣмь пѫтемь тѣсныимь и непроходнымь посрамлень възврати сѧ въ странѫ своѧ».

«Въ лѣто .҂ѕцои. (6978), аугоуста .к. (20), прїидошѧ много множьство Татарь, и разби ихь Стефань воевода на дѫбравѣ на Липниче, близь Нистра,

и възврати сѧ и прїиде и освѧти храмь прѣсвѧтеи богородици иже въ Поутнои рѫкоѫ прѣосвѧщеннаго митрополита кирь Ѳеоктиста и епископа Тарасїа, и егоумени въсѣхь монастиреи и весь причьть свѧщенническый, числомь .ѯд. (64), септемврїа .г. (3), при архимандритѣ Іоасафѣ (Іоасафѣ este o greșélă în locŭ de Іосифѣ)».

(1) Cf. în pasagiulŭ corĕspunḑĕtorŭ alŭ croniceĭ moldopolone: «dziękując Panu Bogu za zwycięstwo».

Pasagiulŭ din urmă este tradusŭ aprópe verbalŭ, fără să păstreze însă șirulŭ cuvintelorŭ originaluluĭ; celŭ d'întâiŭ este tradusŭ maĭ liberŭ și amplificatŭ prin calcululŭ aproximativŭ alŭ datelorŭ, ce marchéză drumulŭ luĭ Matiașŭ până la Baia (1). Din acestŭ pasagiŭ amŭ lăsatŭ afară cele împrumutate de Urechiă din istoriciĭ polonĭ, cum sunt aducerea luĭ Petru la domnie, numĕrulŭ Ungurilorŭ cădluțĭ și alte câte-va detailurĭ neînsemnate, pentru a face să reiasă maĭ bine din comparațiunea ambelorŭ texte modulŭ de traducere alŭ luĭ.

Elŭ nu traduce cum amŭ traduce noĭ astădĭ, ci cum traduceaŭ de obiceiŭ ceĭ bĕtrânĭ. Pe eĭ îĭ preocupa maĭ multŭ înțelesulŭ decât frasa, iar unde înțelesulŭ le era obscurŭ, treceaŭ peste elŭ maĭ departe. De aceea vedemŭ și la Urechiă că ordinea cuvintelorŭ originaluluĭ nu-lŭ preocupă de felŭ; data, care în originalŭ se află la începutulŭ pasagiuluĭ, elŭ o pune la mijlocŭ saŭ la sfîrșitŭ, unele cuvinte le lasă netraduse, altele le circumscrie, iar cele neînțelese ca d. p. frasa «дроуѕїи же въ кжщехъ запалении быша по стъгнахъ saŭ по стъгнѣ тръга (orig. по стънѣ тръга)» le lasă cu totulŭ afară. Câte-va exemple caracteristice de omisiunĭ de asemenea natură se vorŭ da în capitolulŭ despre Urechiă și cronica luĭ Macarie. Fiindŭ însă că analele putnene aŭ unŭ stilŭ fórte simplu și lămuritŭ, greșelile de traducere saŭ omisiunile în pasagele împrumutate dintr'însele sunt fórte puține și neînsemnate. Ca greșelĭ de traducere putemŭ considera cu siguranță numaĭ traducerea orig. «на тинж оу Должещи» cu «la Tină, la Doljeștĭ» în locŭ de «la vadulŭ dela Doljeștĭ» sub a. 6965 și «Марїа госпожда» cu «dómna Maria» în locŭ de «domnița Maria» sub a. 6981. Cf. notele 16 și 31.

Schimbărĭ arbitrare de date găsimŭ numaĭ în două casurĭ: la luarea Crăciuneĭ (pusă de Urechiă în 1475 în locŭ de 1482 alŭ analelorŭ) și la căderea luĭ Ștefanŭ celŭ Mare de pe calŭ în lupta dela Șcheia, 1486. Urechiă, care nu omite acéstă notiță sub a. 1486 (6994), o repetă și sub an. 1476 (lupta dela Valea Albă). In acestŭ din urmă pasagiŭ elŭ traduce mot à mot analele putnene:

(1) Cf. adnotațiunile luĭ Mironŭ și Nic. Costinŭ, C. I[2], 155.

«Intr'acelŭ rĕzboiŭ aŭ căḑutŭ Stefanŭ-vodă de pe calŭ giosŭ, ci Dumneḑeŭ l'aŭ feritŭ de nu s'aŭ vătămatŭ (C. I², 165).

«Въ томь же бои паде Стефань воивода съ конѣ, нж съхрани его богъ, и невр҄ѣжден҄ь бысть».

Ce redacţie a analelorŭ putnene a avutŭ Urechiă? O privire repede asupra împrumuturilorŭ în comparaţie cu redacţia nóstră ne convinge că Urechiă n'a avutŭ-o pe acésta. Redacţia luĭ era a) cu multŭ maĭ desvoltată, b) în unele părţĭ deosebită de a nóstră. Maĭ bine se vede acésta din aniĭ 1470, 1471, 1484, 1497, 1498.

După sfinţirea mânăstireĭ de la Putna Urechiă are treĭ capitole asupra luptelorŭ cu Radulŭ-Vodă şi tăereĭ câtorŭ-va boerĭ în Vasluĭ, întêmplate tóte la anulŭ 6978 (1470). Acestea sunt a) Pentru zavistia ce aŭ intratŭ între Stefanŭ-Vodă şi între Radulŭ-Vodă domnulŭ muntenescŭ şi pentru arderea Brăileĭ, în anulŭ 6978, b) De tăerea capetelorŭ a nisce boerĭ, c) Rĕzboiulŭ de la Socĭ, când s'aŭ bătutŭ Stefanŭ-Vodă cu Radulŭ-Vodă. Tóte aceste evenimente sunt descrise în cronica moldo-polonă sub aniĭ 1470 şi 1471 întocmaĭ ca la Urechiă şi în acelaşĭ şirŭ. Analele putnene în redacţia nóstră cunoscŭ numaĭ douĕ din ele: arderea Brăileĭ şi lupta de la Socĭ, iar pentru aceste douĕ aŭ o redacţie cu multŭ maĭ scurtă decât este de presupusŭ pentru originalulŭ croniceĭ moldo-polone. O comparaţie a tuturorŭ versiunilorŭ va lămuri pe deplinŭ raportulŭ lorŭ reciprocŭ:

Urechiă. †	*Cron. moldopolonă.*	*Cron. putn. I.*
«Intr'acele vremĭ aŭ întratŭ zavistie între Stefanŭ-Vodă şi între Radu-Vodă, domnulŭ muntenescŭ,… aŭ întratŭ în ţéra Muntenéscă de aŭ prădatŭ marginea, Fevruarie în 27, şi aŭ arsŭ Brăila, Marţĭ în sĕptĕmâna albă (C. I², 157).	Tegoż roku Februarii 27 powadził się z Radulą, z wojewodą Multańskim, i wypalił mu Brailow i inne dzierżawy.	Въ тожде лѣто плѣни Стефань воевода Бранла и пожеже.

† Din Urechiă reproducemŭ numaĭ ce e de căpetenie şi ce pare a fi luatŭ din anale. Reflexiunea asupra lăcomieĭ fireĭ omenescĭ este, fără îndoială, unŭ adausŭ alŭ luĭ.

Urechiă.	*Cron. moldopolonă.*	*Cron. putn. I.*
«In anulŭ 6979, Ianuarie 16, aŭ tăiatŭ Stefanŭ-Vodă pre Negrilă paharniculŭ şi pre Alexa stolniculŭ şi pre Isaia vorniculŭ în têrgulŭ Vasluiuluĭ.» (C. I², 157).	«Anno Domini 6979 dał sciąc Isaiya dwornika, Negryla czesnika i Aleksę stolnika	Lipsesce.
«(Stefanŭ-Vodă) ca unŭ leŭ gata spre vênatŭ de sîrgŭ s'aŭ pornitŭ şi la Socĭ le-aŭ eşitŭ înainte şi dândŭ rĕzboiŭ vitejesce, Martie în 7, velétu 6979... Radulŭ-Vodă aŭ pierdutŭ rĕzboiulŭ cu multă pagubă de aĭ sĕĭ, că pre toţĭ i-aŭ tăiatŭ şi tóte steagurile Raduluĭ-Vodă le-aŭ luatŭ şi pre mulţĭ aŭ prinsŭ viĭ şi pre toţĭ i-aŭ tăiatŭ, numaĭ ce aŭ lăsatŭ viĭ pre doĭ boerĭ de ceĭ marĭ, pre Stanŭ logofĕtulŭ şi Mircea comisulŭ» (C. I², 158).	i tegoż roku miał bitwę z Radulem woiewodą Multańskim na rzece u Socze(ch), w ziemi Multańskiey, i poraził wojewodę Multanskiego i bardzo wiele ich pobił i chorągwie im pobrał, jego własną chorągiew wziął, a więzniow wiele dostał, których wszystkich poscinać dał, iedno dwóch panow wielkich zostawił, kanclerza Stana a Mircza koniuszego.»	«Въ лѣто.҂ѕцоѳ. (6979), марта .з. (7), разби Стефанъ воевода Радоула воевода на Сочи и множьство Моунтѣнъ посѣче.»

Din acestea resultă că analele putnene, din care Urechiă şĭ-a scosŭ cele treĭ notiţe citate, aveaŭ în tóte redacţia cronicei moldopolone şi se deosebiaŭ de redacţia analelorŭ nóstre prin o mulţime de detailurĭ, ce în acestea lipsescŭ. Coincidenţa completă a cronicei moldopolone cu Urechiă dovedesce că elŭ a folositŭ analele putnene II. La aceeaşĭ conclusie vomŭ ajunge şi din compararea altorŭ date.

Astŭ-felŭ după lupta din codrulŭ Cozminuluĭ Urechiă are două capitole «Când aŭ prădat Malcociŭ ţéra leşéscă» şi «Când aŭ prădatŭ Stefanŭ Vodă ţéră leşéscă». Prădările acestea, mărturisite şi de alte isvóre, nu se amintescŭ de felŭ în analele putnene I; ele se află însă în cronica moldopolonă şi anume în acelaşĭ locŭ ca la Urechiă :

«In anulŭ 7006, Martŭ în 11, aŭ întratŭ Malcociŭ în ţéra leşéscă cu multă mulţime de Turcĭ..., multă pradă şi robie aŭ făcutŭ şi aŭ agiunsŭ până maĭ susŭ de Liovŭ.»

«Intr'acelaşĭ anŭ 7006, Iunie 22, Stefanŭ Vodă... aŭ întratŭ la Podolia şi la Ruşĭ... arsŭ-aŭ.. o cetate Terebulŭ şi multe averĭ aŭ luatŭ dintr'însa... şi Podhaieţulŭ aŭ arsŭ. Şi mulţĭ ómenĭ... i-aŭ luatŭ robĭ..., ce i-aŭ aşeḑatŭ Stefanŭ vodă în ţéra sa» (C. I[2], 174).

«Anno 7006 woiował ziemię polską Markolcz Wołoski, był z woyskiem aż blisko Lwowa,

i potym zasię poszedł Stefan woiewoda do ziemie polskiey, woiował ią i dobył dwa zamki, Trembovli i Podhaiec, i spalił, do ziemie swey też przywiodł ludzi wiele.»

Ambele pasage sunt luate din acelaşĭ isvorŭ, care nu póte fi altulŭ decât analele putnene II. Adaosulŭ «Wołoski» (Moldovénulŭ) pe lângă Marcolciŭ este de atribuitŭ traducĕtoruluĭ polonŭ saŭ vre-unuĭ glossatorŭ posteriorŭ, de óre-ce se constată din analele turcescĭ la Leunclavius că unŭ «*Malcozoglius*» a prădatŭ la porunca sultanuluĭ Baiazidŭ Galiţia pe la 1497. Cf. Picot, Chronique de Moldavie, p. 198 nota. Originalulŭ traducĕtoruluĭ polonŭ conţinea probabilŭ numaĭ că unŭ Malcociŭ saŭ Marcolciŭ aŭ prădatŭ cu Turciĭ ţéra leşéscă până la Liovŭ, fără să spună cine aŭ fostŭ elŭ. Urechiă completéză pasagiulŭ despre prădarea Polonieĭ de Ştefanŭ celŭ Mare cu istoriciĭ polonĭ Kromer şi Miechowita, cf. Picot, l. c. 200—201; noĭ amŭ extrasŭ pentru comparaţie numaĭ cele ce ni s'aŭ părutŭ a fi luate din analele putnene.

Dar dovada cea maĭ evidentă că Urechiă a avutŭ redacţia analelorŭ putnene II este descrierea expediţiuneĭ luĭ Albrecht dela 1497. Pe când analele putnene I sciŭ să povestéscă numaĭ de plecarea luĭ Albrecht, de solia luĭ Isacŭ visterniculŭ şi Tăutulŭ logofĕtulŭ, de închiderea lorŭ în Lemberg, de venirea luĭ Albrecht la Sucéva şi de asediulŭ fără resultatŭ alŭ eĭ, analele putnene II povestescŭ pe largŭ despre concentrarea oştilorŭ moldovenescĭ la Romanŭ, despre ajutórele trimese luĭ Ştefanŭ de Ungurĭ, despre intervenirea luĭ Birtocŭ, cuscrulŭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare, despre tratările de pace ale acestuia cu Albrecht şi Ştefanŭ, despre întórcerea luĭ Albrecht şi despre lupta din codrulŭ Cozminuluĭ, tóte acestea

așa cum ni sunt cunoscute și din Urechiă. Căcĭ Urechiă nu face altceva în cele 4 paragrafe consacrate acestuĭ rĕsboiŭ (C. I², 169—174), decât reproduce versiunea întrégă a cronicei moldopolone și o augmentéză cu câte-va detailurĭ scóse din istoriciĭ polonĭ (prevestirile cele rele pentru armata polonă, versurile despre peirea șleahteĭ etc.) și cu reflexiunĭ morale asupra necredințeĭ luĭ Albrecht și asupra «certăriĭ celorŭ marĭ». Aceste din urmă póte să se fi aflatŭ și în originalulŭ analelorŭ, de óre-ce cronica moldopolonă le cuprinde în frasa: za to ie Pan Bog karał, że byli nazbyt s w y w o l n i.

Redacțiunile analelorŭ putnene I și II se asémĕnă de altmintrelea fórte multŭ în partea dela începutŭ a descrieriĭ acestuĭ rĕsboiŭ și, dacă pasagiulŭ analelorŭ putnene I n'ar face impresia unuĭ pasagiŭ întregŭ, cu o redacțiune încheiată, amŭ putea crede că în copia nóstră avemŭ a face cu o mutilare a luĭ. Nu încape îndoială că redacția primitivă a analelorŭ a avutŭ *o singură versiune;* pe care din aceste douĕ, nu putemŭ sci. Cu timpulŭ redacțiile s'aŭ diferențiatŭ prin copiștĭ și glossatorĭ; uniĭ, carĭ aŭ fostŭ în stare a fi maĭ bine informațĭ, aŭ adăogatŭ fapte nouĕ, alțiĭ aŭ omisŭ din nebăgare de sémă saŭ din nesciință pe cele cunoscute. Lipsa de copiĭ din diferite epoce ne împedică a urmări aceste procese și ne silesce de-o-cam dată a primi ca faptŭ deosebirea esențială de redacție a anuluĭ 1497 în cele douĕ versiunĭ ale analelorŭ. Asemĕnarea între ele merge până la «a Stefan woiewoda zbił wszytkę ziemię» etc.

Dacă pasagiulŭ cronicei moldopolone și a luĭ Urechiă n'ar fi așa de lungĭ, le-amŭ reproduce față în față cu analele putnene I. Vomŭ lăsa dar acéstă lucrare pe séma cetitorilorŭ și vomŭ încerca numaĭ a reproduce din Urechiă totŭ ce ni se pare a fi împrumutatŭ din analele putnene și ce póte fi colaționatŭ cu redacția bulgară a analelorŭ și cu traducerea polonă:

«Acestŭ craiŭ aŭ scosŭ cuvîntŭ că va să mérgă la Turcĭ să iea și să desbată Cetatea Albă și Chilia . . . Trimesŭ-aŭ Stefanŭ-Vodă solĭ la craiulŭ leșescŭ... pre Tăutulŭ logofĕtulŭ și pre Isacŭ (1) visterniculŭ...,

(1) Cron. moldopol. din greșélă *Isaiia.*

pre solĭ cu bucurie i-aŭ primitŭ şi darurile . . . cu mulţămită le-aŭ luatŭ.... Acolo (1) şĭ-aŭ descoperitŭ tótă viclenia cea ascunsă, că aŭ prinsŭ pre Tăutulŭ logofĕtulŭ şi pre Isacŭ visterniculŭ de-ĭ băgă în obéze şi i-aŭ trimisŭ de i-aŭ închisŭ în Liovŭ. Iar Stefanŭ Vodă . . . de sîrgŭ aŭ trimisŭ în tóte părţile în ţéră să-ĭ strîngă la têrgulŭ Romanuluĭ (2) . . ., că şi craiulŭ unguerescŭ i-aŭ trimisŭ 12.000 de óste cu Birtocŭ, voevodulŭ Ardéluluĭ, ce era cuscru luĭ Stefanŭ Vodă, şi dela Radulŭ Vodă încă i-aŭ venitŭ agiutorŭ óste muntenéscă . . . Décĭ craiulŭ leşescŭ aŭ venitŭ cu tótă puterea sa la cetatea Suceveĭ Duminecă, Septemvrie 24 (3) . . . Şi aşa aŭ bătutŭ 3 sĕptĕmânĭ (4) şi ḑiua şi nóptea şi nemică n'aŭ folositŭ . . . Şi aşa Birtocŭ . . . aŭ trimesŭ soliĭ sĕĭ la Albertŭ craiŭ să-ĭ spuie că va veni singurŭ pentru pace şi pre Stefanŭ Vodă cu multe cuvinte l'aŭ rugatŭ să facă pace cu craiulŭ leşescŭ. Şi aşa . . . i-aŭ împăcatŭ într'acestŭ chipŭ ca să se întórcă pre urma, pre unde aŭ venitŭ. . . Şi aŭ dăruitŭ Stefanŭ Vodă cu multe darurĭ pre Birtocŭ . . . şi s'aŭ întorsŭ de-aŭ trecutŭ iarăşĭ la ţéra luĭ . . . Şi în 19 ḑile a luĭ Octomvrie, Gĭoĭ (5), s'aŭ întorsŭ craiulŭ dela Sucévă şi n'aŭ mersŭ pe calea ce venise, ci pre altă cale, pre unde era ţéra întrégă, spre codrulŭ Cozminuluĭ (6). . . Stefanŭ Vodă . . . aŭ trasŭ după dînşiĭ şi . . . i-aŭ agiunsŭ întrândŭ în pădure Gĭoĭ, 26 Octomvrie (7), şi . . . i-aŭ lovitŭ . . . şi năruindŭ copaciĭ ceĭ înţinaţĭ asupra lorŭ, multă óste leşéscă aŭ peritŭ . . . pierḑêndŭ puştile şi lăsândŭ steagurile . . . Şi acolo aŭ venitŭ veste luĭ Stefanŭ Vodă cum vine şi altă óste leşéscă înt'ragiutorŭ luĭ craiu şi atunce aŭ chematŭ pre Boldurŭ vorniculŭ (8) . . . şi l'aŭ trimisŭ

(1) La *Coţmana*, unde Ştefanŭ trimesese a doua óră pe ceĭ douĭ boerĭ, ca să céră esplicaţiĭ dela Albrecht.

(2) Acésta se maĭ repetă de 2 orĭ în decursulŭ istorisiriĭ.

(3) Cron. moldopol. pune asediulŭ Suceveĭ înainte de venirea luĭ Birtocŭ şi de concentrarea trupelorŭ la Romanŭ. Data 24 Sept. îĭ lipsesce.

(4) Cron. moldopol. are 5.

(5) Cron. moldopol. n'are dată. Asediulŭ a ţinutŭ decĭ 25 de ḑile.

(6) Cron. moldopol. spune că regele se întórse pe aceeaşĭ cale spre Hotinŭ, numaĭ câte-va ţinuturĭ (powiaty) o luară spre «*Bucovina*».

(7) Data lipsesce în cron moldopol. Dela Sucéva la Cozminŭ aŭ făcutŭ decĭ 17 ḑile de drumŭ.

(8) Cron. moldopol. spune că Boldurŭ a bătutŭ pe Leşĭ la codrulŭ Cozminuluĭ; după

înpotriva aceĭ oștĭ . . . Și așa Boldurŭ vorniculŭ . . . aŭ trecutŭ Prutulŭ înpotriva aceĭ oștĭ și . . . Octomvrie 29 . . . i-aŭ risipitŭ cu agiutorulŭ luĭ Stefanŭ Vodă» (1). După acestea urméză certarea celorŭ marĭ (cf. maĭ susŭ p. 115) și capetele Leșilorŭ cădụțĭ în luptă (după istoriciĭ polonĭ, cf. Picot, l. c. 194—195).

Cu tóte aceste asemĕnărĭ redacția analelorŭ luĭ Urechiă, cum amŭ putea presupune chiar a priori, se deosebea în unele de redacția analelorŭ II, fără ca să se asemene deplinŭ cu a analelorŭ I. Unŭ exemplu ne dă pasagiulŭ de sub anulŭ 6992 despre luarea cetăților Chilia și Akermanulŭ. In întregulŭ lorŭ scirile analelorŭ I, II și ale luĭ Urechiă sunt aceleașĭ; Urechiă are însă unele detaliĭ, ce lipsescŭ celorŭ-lalte douĕ și pe care elŭ le-a luatŭ de bună sémă din analele putnene; este greŭ a admite d. p. că numele pârcalabilorŭ de Chilia și Akermanŭ, citațĭ de Urechiă în timpulŭ cuceririĭ acestorŭ douĕ cetățĭ de Turcĭ, aŭ pututŭ fi împrumutate de dînsulŭ din alte isvóre.

Urechiă.

«In anulŭ 6992 sultanŭ Baiazitŭ, împĕratulŭ turcescŭ, . . . aŭ întratŭ în țéră și aŭ bătutŭ Chilia și Cetatea Albă, încă și cu Vladŭ Călugărulŭ, domnulŭ Muntenescŭ . . . și Mĭercurĭ în 14 a luĭ Iulie aŭ luatŭ cetatea Chilia în ḑilele luĭ Ivașcu și a luĭ Maximŭ pârcalabiĭ. Așijderea într'acestașĭ anŭ, Avgustŭ 5, aŭ luatŭ și Cetatea Albă în ḑilele luĭ Ghermanŭ și Iónŭ pârcalabiĭ.» (C. I², 167).

Anal. putn. I.

«Въ тожде лѣто (sc. 6992), ιоуніа .ді. (14), пріиде царь тоурскыи Баıазить и Владь воивода оуггровлахїискыи съ нимь и възѧша градь Килїа, мѣсѧца Аугоуста .є. (5) възѧша и Бѣльградь.»

Anal. putn. II.

«Anno 6992 Martii 15 przyszedł sołtan turecki Bajazeth pod Kilią, zamek wołoski. W ten czas wziął Kilią, y Białogrod w drugim miesiącu, bądz to było in Augusto et Iulio. W ten czas postawił woiewodę Wlada do Multan.»

Urechiă însușĭ Ștefanŭ i-a urmăritŭ și bătutŭ în câte-va lupte (Lențeștĭ, Șipințĭ), luate din alte isvóre.

(1) Cron. moldopol. n'are acéstă luptă.

Pârcalabiĭ citaţĭ de Urechiă se găsescŭ în documetele moldovenescĭ, cf. Picot, l. c. 164—165; asupra deosebirilorŭ între textulŭ nostru şi cronica moldopolonă vedĭ nota 40 la analele putnene şi capitolulŭ despre analele putnene II, p. 49.

Raportulŭ luĭ Urechiă cu analele putnene II se póte formula în urma acestora astŭ-felŭ: *redacţia analelorŭ putnene avută de Urechiă saŭ partea a doua a «letopiseţuluĭ moldovenescŭ», dacă nu era aceeaşĭ cu redacţia cronicei moldopolone, se apropiea însă maĭ în tóte punctele de acésta.* De óre-ce acelaşĭ lucru l'amŭ constatatŭ şi pentru cronica putnénă, putemŭ acum admite că «letopiseţulŭ moldovenescŭ» alŭ luĭ Urechiă, care nu este decât «povestirea în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ» descoperită de noĭ în manuscriptulŭ de la Slatina, ni s'a păstratŭ, deşi nu într'o formă completă, însă destulŭ de bine, prin cronica moldo-polonă. Abstragêndŭ de la unele notiţe, pe care traducĕtorulŭ polonŭ le-a lăsatŭ afară cu intenţiune, cronica moldopolonă conţine aprópe totŭ ce conţine Urechiă. Ḑicemŭ aprópe totŭ, de óre-ce în Urechiă găsimŭ afară de notiţele cronicei moldopolone maĭ multe scirĭ, pe care elŭ le-a împrumutatŭ de bună sémă din acelaşĭ isvorŭ i. e. din analele putnene.

După ce cunóscemŭ în originalŭ modulŭ de expunere alŭ acestora şi după ce ne-amŭ făcutŭ o idee despre chipulŭ în care le-a utilisatŭ Urechiă, nu ne va fi greŭ a alege din textulŭ luĭ Urechiă tóte părţile analelorŭ, ce nu s'aŭ păstratŭ în copia nóstră şi a cronicei moldo-polone. Acestea ni se parŭ a fi următórele:

a) Sub 1466 (6975) incursiunea luĭ Ştefanŭ celŭ Mare în Ardélŭ după lupta de la Baia, despre care spune însuşĭ Urechiă că e luată din «letopiseţulŭ moldovenescŭ» (C. I^2, 154). Cf. nota 24.

b) Douĕ notiţe sub anulŭ 1478 asupra zidireĭ cetăţiĭ Chilia (22 Iunie —17 Iulie 6986) şi morţiĭ «cnéjneĭ» (în 8 Augustŭ aceluiaşĭ anŭ), C. I^2, 166. Pasagele luĭ Urechiă trebuescŭ să fie o traducere verbală a originaluluĭ, pe care nu l'a sciutŭ completa cu numele cnéjneĭ. Acésta pare să fi fostŭ o fiică saŭ o soră a luĭ Ştefanŭ celŭ Mare, nu dómna luĭ, cum adnotéză Nicolae Costinŭ. Pomelniculŭ de la Bistriţa f. 36 numesce pe douĕ surorĭ ale luĭ Ştefanŭ: Марїа и Сарж. Cf. şi Picot, notele de la p. 157.

c) Sub 1500 (7008) o notiță asupra expedițiuneĭ Leșilorŭ în Moldova, descrisă de Urechiă în capitolulŭ «Pentru venirea Leșilorŭ de alŭ doilea rîndŭ în țéră» (C. I², 174). Urechiă spune însuși că letopisețulŭ latinescŭ nu pomenesce de acéstă expediție, «iar *celŭ moldovenescŭ* scrie de acestŭ rĕzboiŭ alŭ luĭ Stefanŭ-Vodă, ce-a avutŭ cu Leșiĭ la Botoșenĭ, *precum pomenesce maĭ susŭ*». Reconstituindŭ dar textulŭ analelorŭ după alŭ luĭ Urechiă, amŭ avea cam următórele: «In anulŭ 7008, în luna luĭ Martie 11 ḑile, Albertŭ craiulŭ leșescŭ... aŭ strânsŭ óste și aŭ întratŭ în țéră și aŭ prinsŭ a prădare... țéra până la Botoșenĭ. Iar Ștefanŭ Vodă, dacă aŭ înțelesŭ, strînsŭ-aŭ de sîrgŭ oștile sale și aŭ eșitŭ înaintea aceĭ oștĭ leșeștĭ, de i-aŭ datŭ rĕzboiŭ la tîrgŭ la Botoșenĭ. Și cu voia luĭ Dumneḑĕŭ... rĕmase izbânda la Ștefanŭ Vodă... Mulțĭ aŭ peritŭ și mulțĭ aŭ luatŭ viĭ în robie». Din alte isvóre acéstă expediție a Polonilorŭ n'o cunóscemŭ.

d) Sub 1500, Martie, analele putnene maĭ conțineaŭ notița despre mórtea dómneĭ Despina a Raduluĭ-Vodă și îngroparea eĭ la Putna. Notița s'a păstratŭ în adnotațiunea luĭ Simionŭ Dascălulŭ (C. I², 175), care n'a pututŭ-o lua decât totŭ din «letopisețulŭ moldovenescŭ».

e) Sub 1501 (7009) mórtea luĭ Albertŭ, craiulŭ leșescŭ. Urechiă amplifică întru câtŭ-va notița analelorŭ (C. I², 176).

f) Sub 1502 (7010) mórtea luĭ Paisie, egumenulŭ dela Putna, și a luĭ Bolsunŭ (călugărulŭ); «amîndoĭ lăudațĭ de viață bună și curată» etc. sunt adăugate de Urechiă (C. I², 177). Astŭ-felŭ de aprecierĭ nu sunt obicînuite în analele putnene.

g) Sub 1508 (7016) mórtea luĭ Radu, domnulŭ Munteniеĭ, și suirea în tronŭ a luĭ Mihnea celŭ Rĕŭ (C. I², 181).

h) Sub 1509 (7017), Aprilie 1, mórtea luĭ Davidŭ mitropolitulŭ (C. I², 182). Ambele aceste notițe sunt traduse de Urechiă mot à mot după analele putnene.

i) Sub 1511 (7019) a) mórtea Marieĭ, dómna luĭ Ștefanŭ celŭ Mare, și îngroparea eĭ la Putna, b) mórtea logofĕtuluĭ Tĕutulŭ; ambele sunt traduse verbalŭ din anale. Data luĭ Urechiă n'o putemŭ verifica prin inscripția de pe mormîntulŭ dela Putna, de óre-ce în acésta loculŭ lăsatŭ pentru anŭ și lună a rĕmasŭ neumplutŭ (з . . . мсца . . . .), cf.

Revista luĭ Tocilescu, l. c. 256. Data morțiĭ luĭ Tĕutŭ pare a fi exactă, de óre-ce dela 1512 încóce găsimŭ în documente pe logofĕtulŭ Isacŭ, cf. Picot, l. c. 179.

k) După rĕsboiulŭ cu Trifăilă Urechiă are 3 notițe, ce sunt împrumutate fără îndoială sub aceeașĭ formă și în acelașĭ șirŭ din analele putnene: 1) sub 1516 (7024), Martie 10 (data exactă e 13), mórtea luĭ Laslău craiulŭ ungurescŭ, 2) sub 1516 (7025), Noemvrie 8, aparițiunea unuĭ semnŭ pe ceriŭ, 3) unŭ cutremurŭ mare (C. I², 184—185).

l) Sub 1523 (7031), Martie 20, pribegirea luĭ Șérpe postelniculŭ (C. I², 187), cf. Picot, l. c 268—269.

m) Totŭ pentru analele putnene trebuescŭ revendicate notițele luĭ Urechiă de sub aniĭ 7018 și 7021 (1510 și 1513) asupra maĭ multorŭ incursiunĭ tătărescĭ în Moldova și Polonia (C. I², 183—185). E greŭ de restabilitŭ însă textulŭ lorŭ, de óre-ce Urechiă le combină cu cronica luĭ Macarie (cf. nota 5 dela acésta) și cu alte isvóre. Intregŭ paragrafulŭ luĭ Urechiă «Când aŭ prădatŭ Tătariĭ în maĭ multe rândurĭ țéra Moldoveĭ» este redactatŭ în maniera și stilulŭ analelorŭ: «In anulŭ 7018 Bet-Ghereĭ sultanŭ . . . fără de veste cu mulțime de Tătarĭ . . . aŭ întratŭ în țéră și aŭ prădatŭ dela Orheiŭ până la Dorohoiŭ și pe Prutŭ în susŭ, de aŭ făcutŭ multă robie și plénŭ . . . Iară în anulŭ 7019, Fevruarie, Mercurĭ în sĕptĕmâna albă . . . Intr'acelașĭ anŭ . . . In anulŭ 7021 . . . Așijderea pe acea vreme . . . Așijderea, într'acelașĭ anŭ . . . » (1).

Tóte acestea le revendicămŭ pentru analele putnene, întemeiațĭ pe maniera și stilulŭ lorŭ. Comparația luĭ Urechiă cu cronica moldopolonă ne maĭ arată că partea cea maĭ mare a domniilorŭ luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ și Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ, precum și o parte din domnia luĭ Petru Rareșŭ (celŭ puținŭ până la 1531), sunt împrumutate totŭ din analele putnene. Urechiă traduce aci maĭ totŭ-d'a-una întregŭ textulŭ analelorŭ. Unŭ exemplu se află în capitolulŭ următorŭ, celelalte se gă-

(1) Notițele luĭ Urechiă pe lângă că întregescŭ pasagiulŭ fórte prescurtatŭ alŭ cronicel moldopolone de sub anulŭ 7021 (1513), 22 Augustŭ, ne-aŭ păstratŭ și numele *Copaciŭ* alŭ hatmanuluĭ *Arbore* (ediția d-luĭ Cogălnicénu are printr'o greșélă neesplicabilă Corpaciŭ, cf. Picot, l. c. 247).

sescŭ în notele la cronica luĭ Macarie şi la cronica moldopolonă, unde amŭ reprodusŭ din Urechiă totŭ ce ni se pare a corĕspunde textuluĭ analelorŭ putnene II. Cf. şi capitoluluĭ despre acestea din urmă, p. 51.

c) *Urechiă şi cronica luĭ Macarie.*

Urechiă întrebuinţéză cronica luĭ Macarie (din care o bună parte i-a rĕmasŭ neînţelésă) cu deosebire acolo, unde scirile analelorŭ putnene II eraŭ prea scurte saŭ unde Macarie completéză evenimentele descrise în acestea cu detaliĭ nouĕ. In casulŭ d'întâiŭ Urechiă traduce maĭ totŭ-d'a-una verbalŭ totŭ ce póte să înţelégă din Macarie; în casulŭ alŭ doilea elŭ întreţese scirile analelorŭ cu ale luĭ Macarie după buna luĭ socotinţă (1). Exemple caracteristice, pe lângă cele date în notele la cronica luĭ Macarie, sunt pentru întâia categorie de împrumuturĭ scirile de sub aniĭ 1514 şi 1521 asupra incursiuneĭ în Moldova a luĭ Trifăilă şi asupra evenimentelorŭ din Muntenia după mórtea luĭ Neagoe Basarabŭ; pentru categoria a doua rĕsboiuluĭ cu Tătariĭ de la 1518.

«In anulŭ 7022, Fevruarie 27, („*Anno 7022, 27 Februarii*" în cron. moldopol.), în alŭ decele anŭ a domnieĭ luĭ Bogdanŭ-Vodă (**въ десѧтое же лѣто царства его**) fără veste aŭ venitŭ unŭ Trifăilă (**безврѣменствїемь злѣ въскочи . . . Трифъиль нѣкто**), ce se făcea feciorŭ de domnŭ (**царева сына себе именоуѧ**), cu óste din ţéra ungurésca (**изь загорскыѧ землѣ**, în exemplarulŭ luĭ Urechiă din greşélă **изь оугорскыѧ землѣ**), iarna când era toţĭ oşteniĭ pre la casele lorŭ (**паче же въ врѣмѧ зимное, егда воинь**

(1) Astŭ-felŭ domnia luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ şi a luĭ Ştefanŭ celŭ Tînĕrŭ, cu deosebire acésta din urmă, sunt o combinaţie a scirilorŭ luĭ Macarie cu ale analelorŭ putnene II. Urechiă a împrumutatŭ totŭ ce a găsitŭ în aceste două isvóre, aŭ adăogatŭ fórte puţinŭ din scriitoriĭ poloni (d. p. asupra planurilorŭ de căsătorie ale luĭ Bogdanŭ) şi dintr'unŭ «*letopiseţŭ moldovenescŭ*», din care pare să fi luatŭ: istoria cu Vaşco (C. I², 183), numele fiilorŭ luĭ Arbore (Tóderŭ şi Nichita) şi omorîrea lorŭ (C. I², 187), otrăvirea luĭ Ştefanŭ celŭ Tînĕrŭ (C. I², 189), póte şi pe Romanŭ Pribégulŭ (C. I², 183) şi scirile despre căsătoria luĭ Bogdanŭ şi Ştefanŭ (C. I², 182 şi 187). De la sine aŭ adăogatŭ caracteristicele luĭ Bogdanŭ (C. I², 179 şi 181) şi Ştefanŭ (C. I², 189).

Pentru istoria luĭ Petru Rareşŭ Urechiă a primitŭ totŭ ce a găsitŭ în Macarie, a completatŭ-o însă multŭ cu scirile uneĭ alte cronicĭ şi ale luĭ Wapowski. Asupra acestuia vedĭ notele din Picot, l. c., asupra aceleia p. 130.

въсѣкь себе оуповоаваеть), ce simțindŭ aĭ noștriĭ . . . șĭ-aŭ datŭ rĕzboiŭ la podŭ din giosŭ de Vasluiŭ (и приражь сѧ съ воини цареви иже Васлоуѧ оу мостовь) . . . și prinḑêndŭ viŭ pre acelŭ Trifăilă . . . i-aŭ tăiatŭ capulŭ (и тамо злѣ доушѫ изврѣже)». (C. I², 185).

«In anulŭ 7030, Septemvrie 15 (тогожде лѣто... мѣсѧца Септемврїа), prestăvitu-s'aŭ Băsărabŭ-vodă, domnulŭ Munteneseŭ (почи о господи и Басараба, воевода земли загорстѣи), și s'aŭ apucatŭ să domnéscă unŭ Turcŭ anume Mahmetŭ (и въскочи на его мѣстѣ нѣкыи Персинь имененмь Махметь), ce se trăgea din seminția luĭ Băsărabŭ-vodă (иже влачаше сѧ отъ рода его). Ce pentru legea luĭ cea întunecată ómeniĭ s'aŭ scărbitŭ de dînsulŭ (нж. . . отвраща хѫ бо сѧ людїе отъ него) și mulțĭ dintre dînșiĭ se ispitea să apuce domnia (мнози же нии. . . покоусиша сѧ въстати на господство то), alesŭ pribegiĭ (реколмыи прибѣзи). . . și între multe amestecăturĭ aŭ așeḑatŭ domnŭ pre Radulŭ-vodă Călugărulŭ (. . и междоу силми и по сихъ оустамленивь сѧ въ царствѣ томь Радоуль нѣкто..)». (C. I² ,187).

Urechiă.	*Macarie și cron. moldopol.*
«Iar în alŭ doile anŭ, 7026 Augustŭ 18, aŭ întratŭ Albŭ sultanŭ cu Tătariĭ dela Perecopŭ și aŭ trecutŭ Nistrulŭ fără veste și aŭ trasŭ spre Prutŭ,	«Бывшоу же второмоу лѣтоу царства его, Авгоуста мѣсѧца, двигь сѧ Албь, единъ отъ Татарь, солтань отъ Перекопа, съ множьствомь поганихъ Татарь и безъ вѣсти прѣидоша Нистръ рѣкѫ и доспѣша Проуть...
de s'aŭ suitŭ păn la Șerbanca...	na miasteczko . . . Sarbanka
și aŭ trimisŭ Stefanŭ Vodă pre Petre Cărăbățŭ vorniculŭ și cu toțĭ josenii, și dacă aŭ trecutŭ Prutulŭ... Lunĭ diminéța în revĕrsatulŭ zorilorŭ... aŭ lovitŭ pe Tătarĭ și mulțĭ Tătarĭ aŭ peritŭ și mulțĭ în Prutŭ s'aŭ înecatŭ și în Ciuhru s'aŭ fostŭ înglodindŭ și pre mulțĭ aŭ prinsŭ viĭ, așijderea și pre doĭ mărzacĭ marĭ...	i posłał (Stefan woiewoda) do Karabocza, wielkiego dolnego dwornika swego, aby przeszedł Pruth ze wszytką ziemią dolną, i kazał mu w Ponedziałek rano na rozswicie aby się z Tatary uderzyl... i poraził ie i wiele ich pobito i . . . bardzo wiele poimali, i dwu murzy wielkih, и оудавиша сѧ въ Проутѣ и погрѧзоша

Urechiă.	*Macarie și cron. moldopol.*
	(сѧ) въ Чюхрѣ, дроугїи же отъ нихь и живи оухващени бышѧ
Și pre câțĭ aŭ rĕmasŭ i-aŭ gonitŭ preste câmpŭ, tăindu-ĭ și săgetându-ĭ, păn la Nistru... mulțĭ în Nistru s'aŭ înecatŭ. Numaĭ sultanulŭ cu puținteĭ aŭ scăpatŭ, însă și elŭ rănitŭ în capŭ. Așa s'aŭ întorsŭ cu multă pagubă și.. rușine și câțĭ aŭ scăpatŭ, și aceĭ pedestriĭ și fără arme.	и елико осташѧ погони ихь przez pole, biiąc i siekąc, даже до Нистра, и тамо оутопошѧ... Солтань же Ялбь едва оутече съ малѣми своими, оуранень и тъ въ главѣ, прочїи же, елици възмогошѧ оугонести, пѣши и безорѫжни отидошѧ и посрамлени достигошѧ своихь мѣсть.
Iar Stefanŭ Vodă s'aŭ întorsŭ ... în Hărlaŭ. (C. I², 186 –187).	a Stefan wojewoda wrocił się do Chorlowa.

In cele două exemple dela începutŭ amŭ pusŭ în parentese cuvintele corĕspundĕtóre textuluĭ luĭ Urechiă, pentru ca cetitorulŭ să-șĭ facă maĭ ușorŭ o idee de modulŭ cum înțelegea Urechiă să traducă. E de notatŭ că elŭ nu păstréză totŭ-d'a-una ordinea fraselorŭ originaluluĭ.

Dintre greșelele de traducere sunt caracteristice cele aflătóre în capitolulŭ despre lupta dela Feldióră. Urechiă traduce pasagiulŭ «обѣщавлѧ Быстричьскы градъ въ земли тои съ вьсѣмь околнымь еѫ обдръжанїемь и доходми» cu «și-ĭ giurui orașulŭ Bistrița *cu totŭ ținutulŭ dintr'acea țéră»* în locŭ să traducă «făgăduindu-ĭ cetatea Bistrițeĭ în acea țéră *cu totŭ ținutulŭ șĭ veniturile eĭ*». «Ținutulŭ» se rapórtă aci la Bistrița și Macarie a pusŭ еѫ în locŭ de его sub influența româneskuluĭ *cetate*, care e de genulŭ femeninŭ, pe cândŭ slav. градъ e masculinŭ. Urechiă a raportatŭ însă pe еѫ la земли și de aceea a tradusŭ «ținutulŭ dintr'acea țéră».

Unde nu înțelege vre-unŭ pasagiŭ, Urechiă saŭ îĭ dă unŭ altŭ înțelesŭ, care i se pare maĭ potrivitŭ, saŭ îlŭ lasă cu totulŭ afară. Astŭfelŭ pasagiulŭ despre tunurile părăsite de dușmanĭ (într'adevĕrŭ, fórte obscurŭ) îlŭ traduce Urechiă așa: «lăsatŭ-aŭ tóte armele și puștile, *cu ceca-ce avea nădejde să-șĭ mântuéscă* (variantŭ: *mistuéscă*) *capetele*», slav. орѫжїа съ колесницами и въсадникы еже добрѣнше вѣдѫть иже

о сихъ попеченїе творѧть каа ѧже тогда ключима, ceea-ce însémnă cu totulŭ altŭ-ceva decât traducerea luĭ Urechiă. Că traducerea nóstră «ceĭ ce se pricepŭ la astŭ-felŭ de lucrurĭ sciŭ fórte bine de ce folosŭ ne-aŭ fostŭ acestea atuncĭ» este singura exactă, o dovedesce afară de textulŭ luĭ Macarie și faptulŭ că Moldovenii nu sciaŭ să umble cu tunurile. Sommer, Vita Iacobi Despotae 43, povestesce că Moldovenii, când omorîră pe Nemțiĭ luĭ Despotŭ Vodă, crutară pe unŭ Christoph, cu scopulŭ ca acesta *să-ĭ învețe a trage din tunurĭ*; cf. Picot, Chronique de Moldavie p. 437.

In următórele pasage Urechiă, neînțelegêndŭ bine textulŭ luĭ Macarie, omite saŭ schimbă în traducerea sa părțile neînțelese: **събравшимь же сѧ имь не мали отъ арде́лскыхь начѧлникь и отъ инѣхь областїи епископь**: și sculându-se mulțĭ domnĭ din Ardélŭ *și alțiĭ carĭ era gata să móră pentru moșiile sale* (C. I², 191); **и възврати сѧ Петръ воевода.... влѣкы съ собож злата таланть множьство и инаа, имиже царствоу слаждати сѧ вѣсть, еже отъ житель землѧ тоѧ прїѧть**: și apoĭ cu multe darurĭ fu dăruitŭ Petru-vodă și cu mare dobândă cu tótă óstea luĭ s'aŭ întorsŭ la scaunulŭ sĕŭ la Suceava (C. I², 192). Urechiă maĭ face greșéla că identifică pe *Sĕcuĭ* cu *Ungurĭ*, pe când Macarie numesce Ungurĭ în genere pe dușmaniĭ luĭ Petru i. e. pe partisaniĭ luĭ Ferdinand, iar despre Sĕcuĭ spune că s'aŭ prefăcutŭ a fi supușĭ luĭ Petru, până ce aŭ găsitŭ cu cale să trécă fățișŭ în partea dușmanuluĭ. Cf. cu traducerile luĭ Urechiă pasagele corĕspundĕtóre din traducerea nóstră.

Descrierea expedițiuneĭ a treia a luĭ Petru Rareșŭ în Ardélŭ (C. I², 192) este unŭ resumatŭ din pasagiulŭ luĭ Macarie, ce începe cu **сїа оубо ꙗко сице оурѣждена** etc., până la **симь сице бываѫщемь** etc.; resumatulŭ dă însă unŭ altŭ înțelesŭ textuluĭ. «*Chiar cu sine*» este aci o traducere greșită pentru «*singurŭ de sine*», adecă neînduplecatŭ de nimenea (**самь собож**). Une-orĭ traduce exactŭ chiar metaforele. Astŭ-felŭ metafora obicĭnuită în texturile biblice «a înălța cornulŭ», **рогъ възвышати** s. **възносити**, vulg. cornu exaltare, cornu extollere in altum (Ps. 74, 5, 6, I Reg., 2, 1.) este tradusă bine cu «a sĕ simeți» (C. I², 192).

Dar dacă Urechiă n'a înțelesŭ și a tradusŭ greșitŭ unele pasage din Macarie, pe care astădĭ le putemŭ îndrepta cu originalulŭ acestuia, elŭ

se arată cu multŭ superiorŭ premergătoruluï sĕŭ prin aceea, că lasă afară totŭ bombastulŭ și tótă retorica bizantină a luï. Ce deosebire e între povestirea limpede și vînjósă a aventurilorŭ luï Petru Rareșŭ la Urechiă și între nesfîrșitele vaete și exclamațiï ale luï Macarie! Nicăirï nu se póte observa maï bine distanța ce desparte pe aceștï douï scriitorï : unulŭ este înglodítŭ în bizantinismŭ și bulgarismŭ, altulŭ este hrănitŭ de literatura istorică polonă, care dăduse nascere unuï Długosz, Miechowski, Orzechowski, Bielski etc., ómenï ce avuseseră cultură clasică și suferiseră în parte influența renasereï; unulŭ cetise numaï slavonesce, altulŭ cunoscea limbile latină și polonă; modulŭ de cugetare alŭ unuia este greco-slavonŭ, alŭ celuï-laltŭ e românescŭ, influențatŭ în câtŭ-va de celŭ latino-polonŭ. Urechiă, care a fostŭ unŭ omŭ cu multŭ talentŭ și incomparabilŭ superiorŭ luï Macarie, are marele meritŭ *de a fi ruptŭ odată pentru tot-d'a-una cu șcóla vechiă greco-slavonă* și a fi datŭ cronicarilorŭ următorï unŭ modelŭ de expunere și stilŭ, ce slujesce de podóbă istoriografieï nóstre moldovenescï(1). Păstrarea cronicelorŭ vechï în traducere completă și întroducerea unuï spiritŭ noŭ în istoriografia moldovenéscă, spiritulŭ apusuluï, sunt cele douĕ merite de căpetenie ale croniceï luï Urechiă.

d) Urechiă și cele-lalte cronicï moldovenescï înainte de dînsulŭ.

Afară de cronica putnénă, analele putnene și cronica luï Macarie, contopite într'o singură cronică cu titlulŭ «Povestire în scurtŭ despre domniï moldovenescï», Urechiă a cunoscutŭ și alte cronicï moldovenescï, scrise înainte de dînsulŭ în limba slavonă, redacția medio-bulgară. Obiceiulŭ luï de a cita maï totŭ-d'a-una isvórele ne dă putința de a ne forma o idee măcarŭ aproximativă despre *cuprinsulŭ* și *natura* acestorŭ cronicï. Acésta este cu atâtŭ maï ușorŭ acum, după ce o bună parte din isvórele luï le cunóscemŭ și după ce putemŭ elimina din corpulŭ croniceï séle totŭ ce aparține acestorŭ din urmă. Eliminândŭ apoï și părțile luate din is-

(1) Costiniï aŭ mersŭ maï departe pe calea indicată de Urechiă, deși eï aŭ statŭ sub influența directă a scóleï polone. După eï s'aŭ luatŭ Neculcea și ceï-lalțï cronicarï moldovenescï.

vórele străine, pe care Urechiă le citéză de regulă sub numirile «cronicarulŭ saŭ letopiseţulŭ lătinescŭ», «cronicarulŭ saŭ letopiseţulŭ leşescŭ», orĭ cu numele autorilorŭ (Belskie, Marţin Paşcovski), rĕmânŭ o mulţime de locurĭ, care după natura şi stilulŭ lorŭ se vĕdŭ a fi împrumutate din cronicĭ moldovenescĭ încă neaflate. A elimina *tóte* aceste locurĭ, este cu neputinţă acum. O astŭ-felŭ de lucrare trebue amânată, până ce se vorŭ găsi şi cele-lalte cronicĭ vechĭ moldovenescĭ. Afară de acésta ea nu póte fi făcută, câtŭ timpŭ n'avemŭ o ediţie critică a textuluĭ luĭ Urechiă, câtŭ timpŭ nu scimŭ precisŭ ce aparţine în acestŭ textŭ luĭ Urechiă şi ce interpolatorilorŭ, câtŭ timpŭ o sumă de date nu sunt stabilite după manuscriptele cele maĭ vechĭ şi maĭ bune, în sfîrşitŭ câtŭ timpŭ se ivescŭ aprópe la fie-care pasŭ îndoelĭ asupra formeĭ primitive a textuluĭ. Să nădăjduimŭ că o astŭ-felŭ de ediţie nu va întârḑia multă vreme, iar până atuncĭ să încercămŭ a caracteriza după mijlócele ce posedemŭ aḑĭ cronicele încă negăsite dinainte de Urechiă.

O privire asupra croniceĭ luĭ Urechiă până la Ştefanŭ celŭ Mare, în comparaţie cu cele douĕ redacţiĭ ale croniceĭ putnene, ne convinge că afară de cronica putnénă Urechiă a maĭ folositŭ pentru acestŭ periodŭ celŭ puţinŭ încă o cronică, pe care elŭ o numesce în douĕ locurĭ *«letopiseţulŭ celŭ moldovenescŭ»* (C. I², 142 şi 150), într'unŭ locŭ *«letopiseţulŭ nostru»* (C. I², 144) şi într'altŭ locŭ *«unele isvódele nóstre»* (C. I², 149). Aceste citaţiĭ se raportă la rĕsbóele luĭ Iliaşŭ şi Ştefanŭ, fiiĭ luĭ Alexandru celŭ Bunŭ, între aniĭ 1433—1437, la rĕsboiulŭ luĭ Alexandru celŭ Tînĕrŭ cu Petru Aronŭ (lupta de la Movile din Maiŭ 1455 (6963)), la devastările Tătarilorŭ în douĕ rîndurĭ: odată până la Botoşanĭ, Noemvrie 28, 1438 (6947), a doua óră până la Vasluiŭ şi Bêrladŭ, Dechemvrie 12, 1439 (6948), şi în sfîrşitŭ la luptele luĭ Alexandru celŭ Tînĕrŭ cu Bogdanŭ II, 1454. Tóte acestea lipsescŭ în cronica putnénă cunoscută nouĕ, nu póte încăpea însă nicĭ o îndoială că Urechiă le-a luatŭ din letopiseţulŭ celŭ moldovenescŭ şi din unele isvóde, adecă letopiseţe ale nóstre. Ce felŭ de letopiseţe aŭ fostŭ dar acestea?

Sub «letopiseţulŭ celŭ moldovenescŭ» şi «letopiseţulŭ nostru» s'ar putea înţelege o altă redacţie a croniceĭ putnene, dacă amŭ admite că sub

«letopisețulŭ nostru celŭ moldovenescŭ» Urechiă n'a înțelesŭ nicĭ odată altŭ-ceva decât «povestirea în scurtŭ» a sborniculuĭ dela Slatina. Acésta însă este greŭ de admisŭ. Afară de împrejurarea că Urechiă a cunoscutŭ, cum vomŭ vedea maĭ josŭ, acéstă «povestire în scurtŭ» în maĭ multe redacțiĭ, natura notițelorŭ de care ne ocupămŭ aci este astŭfelŭ, că ele nu potŭ fi atribuite uneĭ cronicĭ așa scurte ca cronicuța numită de noĭ putnénă. Tóte notițele acestea, fără escepțiune, aŭ unŭ *caracterŭ analisticŭ*. Ele aŭ trebuitŭ să se afle maĭ întâiŭ în nisce anale, decĭ în nisce însemnărĭ contimporane evenimentelorŭ. Căcĭ cum ne-amŭ explica altŭ-felŭ, că autorulŭ cronicuțeĭ putnene, care «așa scrie de pe scurtŭ, că nice de viața Domnilorŭ nu alege», ar fi fostŭ în stare să ne descrie cu atâtea amĕnunțimĭ cele cincĭ rĕsbóie ale luĭ Iliașŭ și Ștefanŭ, invasiunile tătărescĭ, rĕsboiulŭ luĭ Alexandru celŭ Tînĕrŭ cu Bogdanŭ II și alŭ acestuia cu Petru Aronŭ? La tóte aceste întêmplărĭ originalulŭ luĭ Urechiă conținea cele maĭ precise date de *locŭ* și *timpŭ*, ca «în aniĭ 6942, unde i-aŭ eșitŭ Ștefanŭ Vodă la Dărmăneștĭ, în sĕptĕmâna albă Lunĭ, în ḑi întâiŭ a luĭ Fevruarie», saŭ «aŭ venitŭ Iliașŭ Vodă cu óste în anulŭ 6943, în 4 ḑile a luĭ Avgustŭ, și s'aŭ lovitŭ cu Ștefanŭ Vodă alŭ patrule rândŭ la Pipăreștĭ», saŭ «în anulŭ 6945, ... într'o Gioĭ, Martie 8», ș. a. m. d. Acestea numaĭ unŭ analistŭ contimporanŭ le putea sci. Stilulŭ notițelorŭ ne amintesce de asemenea stilulŭ analelorŭ. Cf. maĭ alesŭ rĕsbóiele luĭ Iliașŭ cu Ștefanŭ, redactate tóte în aceeașĭ formă : «aŭ biruitŭ Ștefanŭ Vodă pre Iliașŭ Vodă și aŭ apucatŭ Ștefanŭ Vodă scaunulŭ țĕriĭ», «și dândŭ rĕzboiŭ vitejesce, iar aŭ biruitŭ Ștefanŭ Vodă» ; pare c'am ceti traducerea slavonesculuĭ **и сънемише сѧ мѫжьскы, пакы възможе Стефань воевода**. Cf. analele putnene asupra lupteĭ dela Baia.

Ce conțineaŭ aceste anale afară de evenimentele citate și unde vorŭ fi fostŭ scrise, nu putemŭ sci (1). Cu óre-care probabilitate putemŭ pre-

---

(1) Póte că unele date precise asupra domniilorŭ luĭ Iliașŭ (d. p orbirea luĭ la «6952 în luna luĭ Maiŭ, înaintea Rusalilorŭ»), Romanŭ și Petru Aronŭ (d. p. «Vincrĭ, în rĕvĕrsatulŭ zorilorŭ, Octomvrie 16, în anulŭ 6963») să fie luate din aceleașĭ anale. Dificultatea de a hotărî în aceste chestiunĭ constă în neexactitatea și nesiguranța maĭ multorŭ date. Istoria acestorŭ timpurĭ este până acum prea puținŭ lămurită.

supune că ele nu eraŭ contopite cu cele-lalte părţĭ ale «povestireĭ pe scurtŭ», cum ar resulta din citaţiile luĭ Urechiă «letopiseţulŭ nostru» şi «letopiseţulŭ celŭ moldovenescŭ». «Unele izvódele nóstre» contradice acestorŭ citate şi dovedesce că aci este vorba de *alte* letopiseţe, de óre-ce la «*unele* letopiseţe» despre rĕsbóiele luĭ Alexandru Vodă cu Bogdanŭ Vodă «nemica nu scrie», iar «pre Bogdanŭ Vodă fiŭ scriŭ feciorulŭ luĭ Alexandru Vodă şi cum să hie rĕmasŭ pre urma luĭ la domnie» (C. I², 149). Aci sub *unele letopiseţe* nu póte fi vorba decât de «letopiseţulŭ celŭ moldovenescŭ» cunoscutŭ nouă, de óre-ce acesta nu conţine nimicŭ asupra rĕsbóielorŭ în chestiune, ci spune numaĭ, cu dată saŭ fără dată precisă, că după Alexandru a domnitŭ «Bogdanŭ Vodă, fiulŭ luĭ Alexandru Vodă». Cf. nota 15 la cronica putnénă.

Pentru istoria luĭ Ştefanŭ celŭ Mare Urechiă n'a folositŭ afară de analele putnene nicĭ o altă cronică moldovenéscă. Intregirile luĭ Simionŭ Dascălulŭ (C. I², 160 şi 175) sunt luate totŭ din analele putnene, iar paragrafulŭ despre nisce Cazacĭ ce-aŭ venitŭ în ţéră să prade (C. I², 162—163) conţine una din cele maĭ curióse greşelĭ ale luĭ Urechiă. Partea întâia a acestuĭ paragrafŭ (incursiunea Cazacilorŭ sub Nalivaico şi Lobodă) este luată din analele moldovenescĭ de sub a. 1596 s. 1595 (7104 s. 7103) şi pusă sub a. 1476 s. 1475 (6984 s. 6983), după bătălia dela Vasluiŭ. Cf. Picot, l. c. 137, unde se arată că pe la 1476 Ştefanŭ a avutŭ să respingă o invasiune tătăréscă, nu căzăcéscă. Descălecarea têrguluĭ Iaşĭ şi zidirea bisericeĭ sf. Nicolae, zidirea mânăstireĭ sf. Dimitrie înaintea curţiĭ domnescĭ şi cununia cu Voichiţa, fata Raduluĭ-Vodă, ce constituescŭ partea a doua a acestuĭ paragrafŭ, sunt luate din analele putnene, puse însă greşitŭ sub acéstă dată. Simionŭ Dascălulŭ, l. c., îndréptă data zidireĭ sf. Nicolae în 6999 i. l. d. 6983 (1491 i. l. d. 1475) «după velétulŭ ce scrie deasupra uşeĭ bisericeĭ, iară nu cum scrie înapoĭ», se înţelege la Urechiă.

In totŭ restulŭ cronicei séle, dela Bogdanŭ celŭ Orbŭ până la Aronŭ Tiranulŭ, Urechiă a folositŭ, afară de analele putnene II, ce mergeaŭ

celŭ puţinŭ până la 1527, probabilŭ însă până la 1546, şi afară de Macarie, dacă nu maĭ multe cronicĭ moldovenescĭ, dar de bună sémă două de caracterŭ deosebitŭ: a) o *cronică* în felulŭ celeĭ macariane, din care şĭ-a împrumutatŭ maĭ multe date la domnia luĭ Petru Rareşŭ şi a câtorŭ-va domnĭ, b) nisce *anale*, ce mergeaŭ până la sfîrşitulŭ cronicei séle (1595), ba chiar ceva maĭ încóce, căcĭ notiţa amintită maĭ susŭ asupra incursiunilorŭ căzăcescĭ dela 1596 trebue să fie luată de Urechiă totŭ din nisce anale moldovenescĭ. Acésta o dovedesce adnotaţiunea luĭ Simionŭ Dascălulŭ la sfîrşitulŭ croniceĭ luĭ Urechiă, luată din aceleaşĭ anale moldovenescĭ: «In aniĭ 7103 (1595) aŭ venitŭ Lobodă cu óste căzăcéscă şi aŭ gonitŭ pe Aronŭ-Vodă din scaunŭ şi aŭ arsŭ têrgulŭ Iaşiĭ». Simionŭ Dascălulŭ completéză pe Urechiă, ca de obiceiŭ, din însuşĭ isvorulŭ luĭ.

Existenţa uneĭ cronicĭ în felulŭ celeĭ scrise de Macarie saŭ Eftimie asupra domnieĭ luĭ Rareşŭ şi în specialŭ asupra aventurilorŭ acestuia o dovedescŭ multele detailurĭ la descrierea fugeĭ şi petrecereĭ luĭ în Ardélŭ, ce nu se găsescŭ în Macarie. Acestea sunt relevate în notele 26 şi 27 la cronica acestuia. Cronica presupusă de noĭ pare să fi începutŭ cu Petru Rareşŭ (1528) şi să fi mersŭ cam până la mórtea acestuia (1546), probabilŭ însă şi maĭ departe; din ea a împrumutatŭ Urechiă tradiţia despre originea luĭ Rareşŭ din femeia târgověţuluĭ din Hârlăŭ, petrecerea sultanuluĭ Soliman în Moldova şi domnia luĭ Ştefanŭ Lăcustă (C. I^2, 197 şi 200, cf. nota 28 la Mac.), unele detailurĭ la domnia luĭ Cornea (C. I^2, 201—202, cf. nota 31 la Mac.) şi expediţia contra luĭ Mailatŭ (C. I^2, 203—205, cf. nota 2 şi 3 la Eftimie). O dovadă directă asupra existenţeĭ acesteĭ cronicĭ ne dă Urechiă prin următórele: povestindŭ despre efectulŭ «scrisóreĭ sêrbescĭ» a luĭ Rareşŭ asupra împěratuluĭ turcescŭ elŭ ḑice: «Iară împěratulŭ cetindŭ cartea şi věḑêndŭ atâta jalobă şi plângere a luĭ Petru-Vodă saŭ, *cum ḑicŭ uniĭ,* pentru lăcomia turcéscă, . . . s'aŭ milostivitŭ împěratulŭ şi l'aŭ ertatŭ cu bucurie» (C. I^2, 199). Acestŭ «cum ḑicŭ uniĭ» nu se póte raporta decât la cronica admisă de noĭ, de óre-ce «cum ḑicŭ alţiĭ» se rapórtă la Macarie, care într'adevěrŭ povestesce în stilulŭ sěŭ bombastŭ şi afectatŭ că sultanuluĭ i-s'aŭ făcutŭ milă de Petru Rareşŭ numaĭ după ce aŭ věḑutŭ «atâta jalobă şi

plângere», оуслыша же сїа царь перскыи грѫдыи и быважща оувѣдѣвь смили сѧ и сжали сѧ. Celă-laltŭ cronicarŭ privea lucrurile cu ochĭ maĭ deschișĭ și nu jertfea forma pentru fondŭ; elŭ scia că numaĭ din lăcomia de banĭ a Turculuĭ i s'a datŭ luĭ Rareșŭ a doua domnie. Acésta este versiunea cea adevĕrată, constatată acum prin o sumă de documente contimporane.

Două pasage din textulŭ luĭ Urechiă, care parŭ a fi împrumutate din acéstă cronică, dovedescŭ că ea era scrisă cam în stilulŭ macarianŭ: «aŭ plătitŭ datoria sa ce aŭ fostŭ datorŭ lumiĭ» despre mórtea luĭ Rareșŭ («la anulŭ 7055, Septemvrie în 4, Vinerĭ la médă-nópte») și comparația «cunoscêndŭ că cum se rĕdică și se risipesce o negură întunecată, așa și elŭ se curățesce de scârba ce-ĭ zăcea la inimă» despre impresia iertăriĭ de către sultanulŭ. Acéstă comparație nu se află în Macarie.

«*Letopisețulŭ moldovenescŭ*», citatŭ de Urechiă la domnia a doua a luĭ Petru Rareșŭ pentru rĕsboiulŭ cu Mailatŭ, se raportă totŭ la acéstă cronică: prin elŭ nu póte fi înțelesŭ nicĭ Eftimie, nicĭ analele putnene II. Cf. notele 2 și 3 la Eftimie.

Urechiă maĭ citéză «*unŭ letopisețŭ moldovenescŭ*», ce nu este nicĭ Macarie, nicĭ Eftimie, nicĭ analele putnene II, la domnia luĭ Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ. Elŭ dice despre mórtea acestuia (C. I², 189): «Scrie la unŭ letopisețŭ moldovenescŭ, de dice că pre acestŭ Stefanŭ Vodă l'aŭ otrăvitŭ dómna sa.» Acésta este singura scire asupra luĭ Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ, luată de Urechiă dintr'unŭ altŭ letopisețŭ, căcĭ totŭ ce spune elŭ despre acestŭ domnŭ este luatŭ din Macarie și analele putnene II. Acestŭ letopisețŭ pare să fi fostŭ totŭ cronica admisă de noĭ; ea va fi începutŭ domnia luĭ Petru Rareșŭ cu o introducere asupra anilorŭ din urmă aĭ luĭ Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ saŭ cu unŭ pasagiŭ asupra morțiĭ luĭ. Totŭ acesteĭ cronicĭ saŭ uneĭ continuărĭ a ei (în felulŭ cum Eftimie a continuatŭ pe Macarie) sunt aplicatŭ a atribui domniile luĭ Iliașŭ și Ștefanŭ, scrise fără îndoială de unŭ contimporanŭ și împrumutate de Urechiă dela acesta.

Dela Alexandru Lăpușnénulŭ încóce Urechiă citéză numaĭ de 3 orĭ unŭ

«letopisețŭ moldovenescŭ», de două orĭ la Despotŭ Vodă și o dată la Tomșa Vodă: «pentru acestŭ Despotŭ Vodă *letopisețulŭ moldovenescŭ fórte prea scurtŭ scrie»* (C. I², 213), «iară Belskie... scrie.. de se tocmesce cu *letopisețulŭ celŭ moldovinescŭ»* (despre perirea Nemților luĭ Despotŭ Vodă) (C I², 215), «numaĭ la *letopisețulŭ moldovinescŭ* se află acéstă poveste» (despre rĕsboiulŭ luĭ Ștefanŭ Tomșa cu Mircea domnulŭ muntenescŭ) (C. I², 219). Aci, la 1564, se citéză *pentru ultima óră* letopisețulŭ moldovenescŭ sub acéstă numire.

Ce felŭ de letopisețŭ să fie acesta? Din caracteristica luĭ Urechiă că «fórte prea scurtŭ scrie» și din natura notițelorŭ împrumutate de Urechiă dintr'însulŭ resultă că aci este vorba de *anale*, scrise probabilŭ *prin mânăstirĭ* (nu putemŭ sci, într'una saŭ în maĭ multe) și fără îndoială *în limba slavonă.*

Pentru acésta avemŭ dovedĭ directe în adnotațiunile luĭ Simionŭ Dascălulŭ la domnia luĭ Ștefanŭ Tomșa, va să dică tocmaĭ acolo unde Urechiă citéză letopisețulŭ moldovenescŭ, și la domnia luĭ Petru Șchiopulŭ: «iară la unŭ *letopisețŭ sêrbescŭ* scrie că aŭ fostŭ domnia luĭ până la 4 lunĭ» (C. I², 219) și «iară *letopisețulŭ sêrbescŭ* scrie că la velétu 7090 tocma aŭ fostŭ când aŭ venitŭ Petru Vodă în scaunŭ cu a doua domnie». Simionŭ Dascălulŭ corege prin aceste glosse două greșelĭ ale luĭ Urechiă: întâia că Ștefanŭ Tomșa ar fi domnitŭ numaĭ 5 sĕptĕmânĭ, a doua că Petru Șchiopulŭ ar fi venitŭ cu a doua domnie la 1583, nu la 1582. Aceste îndreptărĭ, ca și tóte cele-lalte făcute de Simionŭ Dascălulŭ, sunt împrumutate de elŭ *din analele, din care aŭ luatŭ și Urechiă, însă din o altă redacție a lorŭ.* Numaĭ astŭ-felŭ ne putemŭ explica îndreptările luĭ Simionŭ Dascălulŭ: *Genarie 1* pentru *Septemvrie* la mórtea luĭ Macarie de Romanŭ (C. I², 210), «*ca la treĭ anĭ, Noemvrie 7072*» pentru «*treĭ anĭ și jumătate*» la domnia luĭ Despotŭ (C. I², 218) (1) și «*Octomvrie 11*» pentru «*Noemvrie în 12*» la mórtea Ruxandeĭ, mama luĭ Bog-

(1) Îndreptarea luĭ *Simionŭ Dascălulŭ* corĕspunde dateĭ adevĕrate a morțiĭ luĭ Despotŭ, 5 Nov. 1563. Despotŭ n'a domnitŭ 3 anĭ deplinŭ. E de notatŭ că Simionŭ Dascălulŭ nu era unŭ cronicarŭ lipsitŭ de critică și că elŭ scia să prețuéscă *uricele* și *pisaniile* (documentele și inscripțiile). Cf. adnotațiunile luĭ asupra unorŭ date (C. I², 137. 169) și asupra luĭ Ión Arménulŭ (C. I², 223).

danŭ-Vodă Lăpuşnénulŭ (C. I², 222). Din acelaşĭ isvorŭ şĭ-aŭ luatŭ Simionŭ Dascălulŭ materialulŭ pentru restulŭ adnotaţiunilorŭ séle (C. I², 219 şi 242.)

Caracterulŭ analisticŭ alŭ însemnărilorŭ folosite de Urechiă şi Simionŭ Dascălulŭ reese maĭ bine din domniile luĭ Alexandru Lăpuşnénulŭ şi Petru Şchiopulŭ. Cf. de pildă la celŭ d'întâiŭ între aniĭ 7061—7066 următórele: «Intr'acestaşĭ anŭ aŭ fostŭ omorŭ mare şi iérnă grea» «In alŭ patrule anŭ alŭ domnieĭ luĭ Alexandru-Vodă....» «Pre acea vreme fost-aŭ iérnă mare şi gerósă...» «Iară într'acestaşĭ anŭ, 7066 Septemvrie, prestăvitu-s'aŭ Macarie...» (C. I², 210); maĭ alesŭ însă între aniĭ 7073—7076:

In anulŭ 7073, Septemvrie 22....

In anulŭ 7074, Iunie....

In anulŭ 7075, Septemvrie 26....

In anulŭ 7076 Alexandru-Vodă.... (C. I², 221—222).

Din domnia I a luĭ Petru-Vodă Şchiopulŭ cf. «Iară Petru-Vodă în luna luĭ Iunie 25 aŭ şedutŭ în scaunŭ...» «In anulŭ 7083, Dechemvrie, aŭ muritŭ sultanŭ Selimŭ...» «In anulŭ 7085, Aprilie 15, rĕposatŭ-aŭ Alexandru-Vodă, domnulŭ munteneseŭ...» «Intr'acesta anŭ s'aŭ arătatŭ pe cerŭ stea cu códă, comitŭ» (C. I², 229—230); cu deosebire însă aniĭ 7092—7095:

Intr'acelaşĭ anŭ....

Intr'acestaşĭ anŭ 7092, Avgustŭ 7... Căzaciĭ... aŭ lovitŭ la Tighinea... şi multă dobândă aŭ luatŭ cu sine, neavêndŭ cine să ĭ opréscă saŭ să-ĭ gonéscă, ce cu pace s'aŭ întorsŭ înapoĭ».

Iar în anulŭ 7093... mare secetă s'aŭ făcutŭ în ţéră....

In anulŭ 7094, Avgustŭ 15....

In anulŭ 7095, Genarie 8....

Intr'acestaşĭ anŭ 7095, Iunie 20....

Iară într'acesta anŭ Căzaciĭ fără veste aŭ lovitŭ Daşovulŭ de l'aŭ arsŭ şi l'aŭ prădatŭ; tăiatŭ-aŭ ómenĭ, multă avere şi dobitóce aŭ luatŭ şi robĭ câtŭ aŭ vrutŭ, şi s'aŭ întorsŭ înapoĭ fără nice o smintélă»(C. I², 236-237).

Atâtŭ caracterulŭ notiţelorŭ câtŭ şi *stilulŭ* lorŭ dovedesce că avemŭ

a face cu anale (1). Acestea se vĕdŭ a fi fostŭ redactate, începêndŭ dela analele din timpulŭ luĭ Iliașŭ și Ștefanŭ până la 1596, în acelașĭ stilŭ și aceeașĭ manieră.

Existența analelorŭ este adeverită și de Mironŭ Costinŭ, care în poema sa polonă citéză între isvórele pentru a doua descălecare și pentru istoria Moldoveĭ în primulŭ locŭ «żywoty et *annales* hospodarów *po monasterach moldawskich* y multańskich» (Operele complecte, ed. V. A. Urechiă, Buc. 1888, p. 80). Despre analele din timpulŭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare scimŭ că aŭ fostŭ scrise la Putna; despre tóte cele-lalte n'avemŭ până acum nicĭ unŭ radimŭ pentru a face măcarŭ o presupunere. Ar fi naturalŭ a presupune că analele privitóre la domniile luĭ Alexandru Lăpușnénulŭ și Petru Șchiopulŭ aŭ fostŭ scrise în vre-una din mânăstirile zidite de aceștĭ domnĭ, decĭ la Slatina, Pângărațiĭ, Rîșca saŭ Galata. Póte că cercetărĭ maĭ sistematice asupra vechilorŭ manuscripte slavo-române ne vorŭ descoperi originalele acestorŭ anale și ne vorŭ da informațiunile dorite asupra provenienţiĭ lorŭ.

Din textulŭ luĭ Urechiă nu putemŭ face nicĭ o conclusiune. Modulŭ luĭ de a cita este fórte *vagŭ:* precum se folosesce de Macarie fără să-lŭ citeze măcarŭ odată cu numele, ba de două orĭ îlŭ citéză cu «*dicŭ*» (C. I², 187 și 194), astŭ-felŭ face și cu analele. De o *clasificație* a lorŭ nicĭ nu póte fi vorba la Urechiă, căcĭ o critică a isvórelorŭ în sensulŭ modernŭ nu se află la dênsulŭ; de la Lăpușnénulŭ încolo elŭ nu le citéză decât cu «*dicŭ*», «*dicŭ uniĭ*», «*se dice*». Să nu se crédă că aceste citate se rapórtă la *tradițiunea orală;* aprópe în tóte locurile ele se rapórtă la *isvóre scrise*; cf. C. I², 210, 211, 222, 228, 229, 230, 235 (aci într'unŭ locŭ pare a fi vorba de tradiție, acolo unde se spune că Iancu Sasulŭ umbla vara cu sanie de osŭ) și 237. Totŭ așa C. I², 157, 159, 166, póte și 139. «*Spunŭ*» la p. 238 pare a se raporta la tradiție. Nu sunt prin urmare adevĕrate cele spuse de Sbiera (p. 67—68 a memoriuluĭ sĕŭ)

(1) Cf. și capitolulŭ «Pentru venirea luĭ Petru Cazaculŭ în anulŭ 7101» (C. I², 242). Despre acesta Urechiă spune că «aŭ domnitŭ două lunĭ în Iașĭ» și că «cronicarulŭ celŭ leșescŭ de acestŭ Petru Cazaculŭ ... nimicŭ nu scrie». Urechiă șĭ-a luatŭ decĭ notița din analele moldovenescĭ contimporane, căcĭ la acelașĭ anŭ (1593) se constată și din alte isvóre a fi domnitŭ unŭ Petru, cazacŭ, două lunĭ. Cf. Picot, Chronique de Moldavie p. 582, nota.

despre tradiţiune ca isvorŭ alŭ croniceï luï Urechiă. Dintre cele 3 casurĭ citate de dînsulŭ două sunt luate din analele putnene (primulŭ se află chiar în copia nóstră), alŭ treilea din cronica luï Macarie. Dealtmintrelea însuşĭ Sbiera observă cu dreptŭ la p. 65 că «aceştĭ *uniĭ* şi *alţiĭ* aŭ fostŭ de asemenea scriitorĭ de cronice»; e vorba de autoriĭ citaţĭ de Urechiă la domnia luï Iónŭ-Vodă Arménulŭ cu «ḑicŭ» şi «ḑicŭ uniĭ».

Observămŭ aci în trécĕtŭ că *elementulŭ tradiţionalŭ* în cronica luï Urechiă este fórte greŭ de eliminatŭ până ce n'avemŭ şi cele-lalte cronicĭ înainte de dênsulŭ. Elŭ este în totŭ casulŭ *fórte neînsemnatŭ*. Afară de câte-va locurĭ îndoelnice, ca celŭ despre conciliulŭ de la Florenţa, despre Vaşco curvarulŭ (C. I², 183), Iancu Sasulŭ (cf. p. 134) etc., îlŭ întâlnimŭ numaĭ la lupta cu Leşiĭ de la Cozminŭ (C. I², 173), şi aci însă fórte cumpĕtatŭ. Tradiţia despre dumbrava semĕnată cu Leşĭ lângă Botoşanĭ ne-a păstratŭ-o nu Urechiă, ci Eustratie logofĕtulŭ într'o adnotaţie (C. I², 175) şi Neculcea. Urechiă s'a arătatŭ cu multŭ maĭ necreḑĕtorŭ tradiţieĭ decât ceĭ-lalţĭ cronicarĭ moldovenĭ.

Dacă ne întrebămŭ acum: pentru ce Urechiă, care a avutŭ isvóre moldovenescĭ până la sfîrşitulŭ cronicei séle, în predoslovie spune că letopiseţulŭ moldovenescŭ merge numaĭ până la Petru Rareşŭ şi «de aice încóce n'aŭ maĭ scrisŭ nimenea», trebue să dămŭ acelaşĭ rĕspunsŭ, pe care l'a datŭ d-lŭ Hasdeŭ în Arch. Ist. III, p. 25 şi Picot în prefaţa ediţiuneĭ luï Urechiă, p. XIII. Urechiă a cunoscutŭ în momentulŭ în care îşĭ scria predoslovia unŭ singurŭ letopiseţŭ moldovenescŭ, şi acesta a fostŭ «povestirea în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ» până la instalarea luï Petru Rareşŭ în a doua domnie, 1541. Este fórte probabilŭ că elŭ a începutŭ scrierea cronicei séle cu prefaţa, căcĭ elŭ se folosesce şi de alte cronicĭ moldovenescĭ până la 1541; aceste cronicĭ aŭ trebuitŭ să-ĭ cadă în mânĭ după ce a scrisŭ prefaţa şi înainte de a fi terminatŭ partea până la 1541. Póte că intenţiunea luï a fostŭ la începutŭ a duce istoria Moldoveĭ numaĭ până la Rareşŭ, completândŭ letopiseţulŭ moldovenescŭ cu isvórele străine; aflândŭ apoĭ şi alte cronicĭ, dar maĭ alesŭ anale ce mergeaŭ până pe la 1596, elŭ şĭ-a conti-

nuatŭ cronica până la acestŭ timpŭ, fără să schimbe însă predoslovia (1).

Urechiă a trebuitŭ să scrie maĭ mulțĭ anĭ la cronica sa; când anume și câțĭ anĭ a scrisŭ-o, după isvórele ce avemŭ astădĭ la disposiție nu putemŭ hotărî. Din părerile expuse până acum asupra acesteĭ chestiunĭ cea maĭ probabilă este a d-luĭ Sbiera, care pune compunerea cronicĕĭ între aniĭ 1645—1650 (2). Dar de óre-ce anulŭ morțiĭ luĭ Urechiă este încă necunoscutŭ și de óre-ce elŭ a pututŭ să încépă cu scrierea cronicĕĭ înainte de 1645, datele admise de Sbiera sunt numaĭ aproximative. Faptulŭ că analele moldovenescĭ folosite de Urechiă mergeaŭ până pe la 1596 și că cronica lui Paszkowski, citată de elŭ, a fostŭ tipărită la 1611 (3) confirmă opiniunea că autorulŭ cronicĕĭ nu póte fi decât Grigorie Urechiă vorniculŭ (4).

(1) Acéstă explicare se intemeiază pe premisa că predoslovia publicată de Cogălnicénulŭ este bine conservată și că Urechiă n'a scrisŭ afară de acésta nicĭ o altă predoslovie. Și aci, ca în multe alte chestiunĭ, o lămurire definitivă nu se póte da decât după o ediţiă critică a textuluĭ cronicĕĭ.

(2) Grigoriu Urechiă, contribuirĭ pentru o biografie a luĭ, de Ion Sbiera, Bucurescĭ 1884, p. 26.

(3) Vedĭ titlulŭ acesteĭ cronicĭ, reprodusŭ de Picot în Chronique de Moldavie, p. 418—419.

(4) Incercarea d-luĭ Ar. Densușanŭ în Istoria limbeĭ și literatureĭ române, Iașĭ 1885, p. 164—168, de a resturna argumentele d-luĭ Sbiera și a intemeia părerea că Nestorŭ Urechiă este autorulŭ cronicĕĭ, mi se pare nereușită. Motivulŭ celŭ maĭ puternicŭ invocatŭ de d-sa pentru opinia acésta e că cronica dela 1564 încóce pare a fi scrisă de unŭ contimporanŭ și anume de Nestorŭ Urechiă, care o închee «cu tabloulŭ celŭ maĭ frumosŭ din viața sa». Că partea din urmă a cronicĕĭ luĭ Urechiă este scrisă de unŭ contimporanŭ nu încape îndoială, cine a fostŭ însă acesta nu putemŭ sci; scimŭ numaĭ că elŭ a scrisŭ-o în slavonesce. In totŭ casulŭ elŭ a trebuitŭ să cunóscă fórte bine istoria luĭ Nestorŭ Urechiă, căcĭ o descrie cu cele maĭ amĕnunțite detaliurĭ.

Acelașĭ motivŭ îlŭ invócă d-lŭ Philippide în Introducere în istoria limbeĭ și literatureĭ române, Iașĭ 1888, p. 119—120, cu deosebirea că d-sa pune evenimentele din 1560—1594 ca scrise de unŭ contimporanŭ și nu se pronunță atâtŭ de hotărîtŭ pentru Nestorŭ Urechiă.

Nu putemŭ intra aci într'o discuțiune amĕnunțită a tuturorŭ motivelorŭ aduse pro și contra acesteĭ opiniunĭ; lucrarea acésta o vomŭ face cu altă ocasiune. Cu isvórele ce avemŭ astădĭ la disposiție o deslegare definitivă a chestiuneĭ paternitățiĭ cronicĕĭ luĭ Urechiă este fórte grea.

CAPITOLULŬ VIII.

Conclusiune.

Resumândŭ pe scurtŭ cercetările nóstre de până aci, căpĕtămŭ următorulŭ resultatŭ:

In Moldova existaŭ înainte de Urechiă celŭ puţinŭ şépte cronicĭ şi anale, parte independente, parte contopite în compilaţiunĭ, ce parŭ a fi purtatŭ tóte titlulŭ «Povestire în scurtŭ despre Domniĭ Moldovenescĭ». Sub acéstă numire ni s'aŭ păstratŭ treĭ compilaţiunĭ: cronica anonimă, cronica moldopolonă şi povestirea în scurtŭ din sbornicululŭ dela Slatina. Cronicele şi analele, din care se compunŭ acestea, precum şi cele din care se compuneaŭ alte compilaţiunĭ de acelaşĭ genŭ, folosite de Urechiă, sunt următórele:

1. O cronică fórte scurtă, ce cuprindea aniĭ dela 1359—1457, scrisă sub forma eĭ întrégă în primiĭ anĭ aĭ domnieĭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare, c. 1460, de unŭ călugărŭ Azarie, care s'a folositŭ de o cronicuţă anterióră, ce mergea până la Alexandru celŭ Bunŭ şi póte să fi fostŭ alcătuită în vremea acestuĭ domnŭ totŭ de vre-unŭ călugărŭ. Alcătuirea acesteĭ cronicuţe póte fi posterióră luĭ Alexandru celŭ Bunŭ; ea nu este în nicĭ unŭ casŭ lucrarea luĭ Azarie. Amŭ numitŭ cronica dela 1359—1457 *putnénă*, fiindŭ-că s'a păstratŭ la unŭ locŭ cu analele putnene, ca introducere a acestora; amŭ putea-o numi şi *cronica scurtă*. Din ea ni s'aŭ păstratŭ printr'o diferenţiare a părţiĭ despre descălecarea luĭ Dragoşŭ treĭ versiunĭ deosebite: a) versiunea copieĭ dela Slatina, cea maĭ scurtă şi fără îndoială cea maĭ vechiă din tóte, cam dintre aniĭ 1450—1470; într'însa descălecarea se descrie cu câte-va cuvinte şi din legenda eĭ se amintesce

numaĭ vênatulŭ de zimbru; b) versiunea cronicei moldopolone, contimporană saŭ *ceva maĭ nouă* decât cea precedentă, în care legenda descălecăriĭ este în câtŭ-va amplificată prin aceea că se amintesce apa Moldoveĭ și loculŭ unde s'a omorîtŭ zimbrulŭ; c) versiunea cronicei anonime, *maĭ nouă* decât cele-lalte două, c. 1500, în care legenda descălecăriĭ este atâtŭ de amplificată, în câtŭ formézĕ partea de căpetenie a cronicei. Acésta este evidentŭ o desvoltare cu multŭ maĭ târḑie a tradițiuneĭ despre descălecare, de óre-ce într'însa s'aŭ introdusŭ elemente, ce în tradițiunea primitivă n'aŭ pututŭ fi. In sfîrșitŭ o altă versiune a cronicei aŭ trebuitŭ să aibă interpolatoriĭ luĭ Urechiă; acésta ar fi a patra diferențiare a cronicei putnene, probabilŭ cea maĭ nouă saŭ contimporană cu cronica anonimă, și născută, ca și acésta din urmă, sub influența tendințeĭ de a explica originea dela Roma a Românilorŭ Moldovenĭ. In cele douĕ versiunĭ din urmă legenda descălecăriĭ este desfigurată prin adausele cărturarilorŭ dela sfîrșitulŭ sec. 15 și din sec. 16 și 17.

2. Analele putnene, care cuprindŭ domnia luĭ Ștefanŭ celŭ Mare, 1457—1504, și se continuă în codicele dela Slatina până la 1525 (partea dela 1504—1525 este aci unŭ adausŭ neînsemnatŭ), în cronica moldopolonă celŭ puținŭ până la 1527, póte însă până la 1546. Astŭ-felŭ avemŭ douĕ versiunĭ ale analelorŭ putnene; o a treia versiune, deosebită fórte puținŭ de versiunea cronicei moldo-polone, aŭ avutŭ Urechiă.

3. Cronica luĭ Macarie, care continuă analele putnene dela 1525 încóce până la 1541 și amplifică partea lorŭ dela 1504—1525.

4. Cronica luĭ Eftimie, care continuă cronica luĭ Macarie până la 1553.

Tóte acestea le cunóscemŭ din originalele păstrate în sbornicŭlŭ de la Slatina, din recensiunea ruséscă a cronicei voskresenskaja și din traducerea polonă dela 1566. Cunoscința lorŭ ne-o completézĕ Urechiă și interpolatoriĭ luĭ, cu ajutorulŭ cărora putemŭ deduce încă existența următórelorŭ treĭ cronicĭ și anale:

5. Nisce anale, ce îmbrățișeaŭ domniile dela fiiĭ luĭ Alexandru celŭ Bunŭ până la Ștefanŭ celŭ Mare, c. 1433—1457 (1).

(1) Cf. Hasdeu Arh. Ist. III, 28 «o cronică scrisă românesce, relatândŭ evenimentele occurse în spațiulŭ de vr'o douĕ-ḑecĭ saŭ treĭ-ḑecĭ de anĭ după mórtea luĭ Alexandru celŭ Bunŭ.» Veḑĭ totŭ acolo, p. 33. Cronica acésta a fostŭ însă scrisă în slavonesce, ca tóte cele-lalte dinainte de Urechiă.

6. O cronică despre domnia luĭ Petru Rareşŭ şi a fiilorŭ sĕĭ (1527—1552), póte chiar cu domniile luĭ Bogdan celŭ Orbŭ şi Ştefanŭ celŭ Tînĕrŭ (1504—1552).

7. Anale neîntrerupte de la Alexandru Lăpuşnénulŭ, 1552, până la Petru Aronŭ, 1596, scrise probabilŭ în mânăstirile fundate de Lăpuşnénulŭ şi Petru Şchiopulŭ.

In urma uneĭ istoriografiĭ atâtŭ de bogate a sec. 15—16 devine explicabilă apariţiunea de odată în sec. 17 a uneĭ cronicĭ aşa de întinse şi detailate ca a luĭ Urechiă. Câtŭ de sĕracă este faţă de istoriografia moldovenéscă istoriografia cea veche a Ţĕreĭ Românescĭ! Deosebirea acésta este de atribuitŭ unorŭ domnĭ luminaţĭ şi energicĭ ca Ştefanŭ celŭ Mare, Petru Rareşŭ, Alexandru Lăpuşnénulŭ, Petru Şchiopulŭ, unorŭ călugărĭ învĕţaţĭ ca Azarie, Macarie, Eftimie şi alţiĭ, alŭ cărorŭ nume nu ni s'aŭ păstratŭ, în sfîrşitŭ mânăstirilorŭ celorŭ marĭ moldovenescĭ, în care înflorea o activitate literară, ce în orientulŭ greco-slavonŭ nu se póte compara decâtŭ cu activitatea călugărilorŭ de la Atosŭ saŭ Chievŭ. Mânăstirile Moldoveĭ eraŭ în sec. 15, 16 şi 17 cele maĭ bogate pepiniere de manuscripte slavone; producţiunile vechĭ ale literatureĭ bulgare şi sêrbescĭ, maĭ târḑiŭ şi a celeĭ rusescĭ, se copiaŭ într'însele fără încetare; multe din ele s'aŭ păstratŭ numaĭ în astŭ-felŭ de copiĭ. Cine scie ce surprinderĭ ne-ar maĭ descoperi o cercetare amĕnunţită a bogatelorŭ colecţiunĭ de manuscripte, ce se găsescŭ şi astăḑĭ, cu tótă barbaria vremurilorŭ vechĭ şi nouĕ, în mânăstirile nóstre? Ele arŭ trebui conservate, adunate la unŭ locŭ şi studiate, pentru ca să scótemŭ dintr'însele totŭ ce privesce trecutulŭ nostru, fie elŭ câtŭ de sĕracŭ în lucrărĭ de valóre şi câtŭ de tristŭ în colorile séle. Epoca slavonă este o epocă de tristă memorie în istoria ţĕrilorŭ nóstre; ea trebue însă studiată ca tóte celelalte, de óre-ce în ea aŭ trăitŭ Româniĭ partea cea maĭ mare a vieţeĭ lorŭ politice independente şi ea a lăsatŭ cele maĭ multe urme asupra lorŭ.

TEXTE

СКАЗАНІЄ ВЪ КРАТЦѢ О МОЛДАВСКЫХЪ ГОСПОДАРЕХЪ.

A

Cronica și analele putnene.

Въ лѣто шестотысѫщно и осмосѫтное и шестьдесѧте и седмое (6867=1359) отъ създаніа мира божїимь произволенїемь нача сѧ молдавскаа землѣ. (1) Начѧ же сѧ сице :

.а҃. Прїиде Драгоше воевода отъ оугорска землѣ отъ Марамоурреша на ловь за тоуромь и господствова .в. (2) лѣта. (2)

.в҃. По немь же господствова сынь его Сась воевода .д. (4) лѣта и оумрѣть. (3)

.г҃. И господствова Богдань воевода .д. (4) лѣта и оумрѣть. (4)

.д҃. Сынь его Лацко воевода господствова .и. (8) лѣть (f. 450 b.) и оумрѣть. (4)

.е҃. Петрь воевода, сынь Моушатинь, .ѕі. (16) и оумрѣть. (5)

.ѕ҃. Брать его Романь воевода .г. (3) лѣта. (6)

.з҃. И по немь пакы господствова брать его Стефань воевода .з. (7) лѣта. Съ разби Жигмонта кралѣ оугръского на Хиндовѣ и оумрѣть. (7)

.и҃. Юга воевода Оулогыи .в. (2) лѣта. (8)

.ѳ҃. Въ лѣто .҂ѕцз. (6907=1399) наста на господство Алеѯандръ воевода и господствова .лв. (32) лѣта и осмь мѣсѧць и оумрѣть. (9)

.і҃. Илїашь воевода, пръвыи сынь его, господствова два лѣта, вькоупѣ же съ братомь своимъ,

.аі. Стефаномь воеводомь, господствоваша .з. (7) лѣть, и ать Стефань воевода брата своего (f. 451) Илїаша воеводж и ослѣпи его и господствова самь .є. (5) лѣть, и отсѣче емоу главж Романь воевода, сынь Илїаша воеводы. (10)

.ві. И господствова Романь воевода едино лѣто. (11)

.гі. Петрѫ же воевода, сынь Алеѯандра воеводи, господствова лѣто единно. Сѫ прѣдаде Килїж градь Оугромь. (12)

.ді. Чювжрь воевода двѣ мѣсяци. (13)

.єі. Алеѯандрѫ воевода, сынѫ Илїаша воеводы, .д. (4) лѣта. (†) При немь сѫниде царь грѫчьскыи и патрїар(х)ь цароградскыи и много множьство митрополить на сѫборь вѫ Флорантїи оу папы стараго Рима и прѣлѫщени быша отѫ Латинь и мнози отѫ нихь прїидоша (f. 451 b.) сѫ пострижеными брадами.

При немь же освяти ся кгрь Өеоктисть на митрополїтство патрїархомь Никодимомь срѫбскымь. (14)

.ѕі. Богдань воевода, сынѫ Алеѯандра воеводы, отьць Стефана воеводы, господствова .в. (2) лѣта, и отсѣче емоу главж

.зі. Петрѫ воевода, рекомыи Ароньь, оу Рѫоусѣнь. (15)

Вѫ лѣто .҂ѕцѯє. (6965=1457), мѣсяца априлїа .ві. (12), вѫ великыи четврѫтокь,

.иі. Стефань воевода, сынь Богда(на) воеводы, прїиде отѫ Моунтѣнь и сѫтвори првое побѣжденїе на Арона воеводы на Сиретѣ, на тинж оу Должещи, вторыи же вои сѫтвори сѫ нимь оу Арбикоу и пакы (f. 452) вѫзможе божїемь помощїемь Стефань воевода. (16) По томь сѫбра ся сѫ свѣтлѣишимь митрополитомь кгрь Өеоктистомь вѫсѣ землѣ и помаза его на господство на Сиретѣ, идеже именоуеть ся Дерептате до сего дьне, и прият скиптри молдавскыя землѣ. (17)

Вѫ лѣто .҂ѕцо. (6970=1462), юунїа .кв. (22), оударишя его поушкою вѫ глезнж оу Килїи града. (18)

Вѫ лѣто .҂ѕцоа. (6971=1463), юунїа .є. (5), прият себѣ госпождж Еvдокыя, сестра Семена царѣ отѫ Кiева. (19)

(†) Orig. are numaĭ лѣть; am pusŭ .д. лѣта după cronica voskresenskaja și după traducerea polonă a cronicei putnene.

Въ лѣто .҂ѕцог. (6973—1465), геноуарїа .кг. (23), въ четвръток въ полоунощи, обьсѣде Стефань воевода градь Килїа, и въ пѧтокь рано начѧшѧ ръвати градь и бишѧ сѧ (f. 452 b.) до вечера, и въ сѫботѫ прѣдаде сѧ градь. И тако вънидє Стефань воевода въ градь и бысть три дьни оукротѣвлѧ люди и постави имь тоу Ісаїа и Боухтѣ пръкалаби и възврати сѧ въ настолныи свои градь Сочавскыи. (20)

Въ лѣто .҂ѕцод. (6974—1466), юунїа .д. (4), начѧть здати Поутенскыи монастирь. (21)

Въ лѣто .҂ѕцоє. (6975—1466), ноємврїа .ді. (19), въздвигь сѧ оугрьскыи краль Матїашь съ въсеѫ силоѫ въгрьскоѫ и наде въ Тотроушь и прїиде въ Романскыи тръгь и пожеже его и тако прїиде до Баии. Стефань же воевода възѧть бога на помощь и нападе на нихь нощїѫ, и прѣдасть ихь богъ въ рѫцѣ Сте(f. 453)фана воеводи и воисцѣ его, и посѣчени бышѧ много множьство, дроугїи же въ кѫщехь запалении бышѧ по стъ(г)нии (†) тръга, и самь Матїашь краль оустрѣлень бысть и инѣмь пѫтемь тѣснынмь и непроходнымь посрамлень възврати сѧ въ странѫ своѧ. (22)

Въ тое лѣто прѣстави сѧ госпожда Еvдокїѧ. (23)

Стефань же воевода по прѣхождени маломь врѣмени съмири сѧ съ Матїашемь въгрьскымь кралемь и даровавь емоу двѣю градоу въ Ардѣлскои земли, имена же градомь Кикилавара, иже именоуеть сѧ Балтѫ, и Чичевь, иже (f. 453 b.) и до нынѣ сѫть. (24)

Въ лѣто .҂ѕцои. (6978 1470), аvгоуста .к. (20), прїидошѧ много множьство Татарь, и рьзби ихь Стефань воевода на дѫбравѣ на Липинче, близь Нистра (25), и възврати сѧ и прїиде и освѧти храмь прѣсвѧтѣи богородици иже въ Поутнои рѫкоѫ прѣосвѧщеннаго митрополита кvрь Феоктиста и епископа Тарасїа, и егоумени въсѣхь монастирей и весь причьть свѧщенничьскыи, числомь .ѯд. (64), септемврїа .г. (3), при архимандритѣ Іоасафѣ. (26)

Въ тожде лѣто плѣни Стефань воевода Браила и пожеже. (27)

Въ лѣто .҂ѕцоѳ. (6979=1471), марта .з. (7), разби Стефань воевода Радоула воевода на Сочи (f. 454) и множьство Моунтѣнь посѣче. (28)

(†) Orig. по стъни, ce-mĭ pare a fi o corupție din по стъгни, în piață. Maĭ naturalŭ ar fi по стъгнехь saŭ по стъгнахь, pe strade, de óre-ce стъгнь saŭ стъгна însémnă și piață (platea, πλατεῖα) și uliță. Cf. стьгнамь или оулици la Mikl., Lex. pal.-slov. Urechiă nu traduce acéstă frasă; elŭ are numaĭ: «aŭ aprinsŭ tîrgulŭ asupra lorŭ» (C. I[2], 153).

Тогожде лѣта, аугоуста .кд. (29), бысть тржсь велеи по вьсеи земли тои. (29)

Вь лѣто .҂ѕцп. (6980=1471) (†) прїѧть Стефань воевода себѣ госпождж Марїѧ оть Мангова. (30)

Вь лѣто .҂ѕцпа. (6981=1472), ноемврїа .и. (8), оустрьмивь сѧ Стефань воевода на Моунтѣни и воискамь своимь стѣгове на Милковѣ (††) раздѣлиль и тако поидошѧ и сь Басарабомь Лютомь на Радоула воевода, и сьнемше сѧ тогожде мѣсѧца .ин. (18) на мѣстѣ нарицаемѣмь Потокь Бодиз, и бишѧ сѧ три дьни, и бѣжа Радоуль воевода нощїж сь вьсеж воискож вь настолныи свои градь Дьмбовица., вь .к. (20) тогожде мѣсѧца (f. 455 b.) прїиде Стефань воевода сь вьсеж воискож своеж и обыде градь, и вь тои нощи бѣжавь Радоуль воевода изь града, Стефань же воевода прѣѧть градь и вьзѧть госпожда Радоула воевода и дьщерь его Марїѧ госпожда и вьсѣ скровища его, и тоу сьтворивь три дьни веселѧ сѧ и Басьраба остави господствовати, самь же сь воискамы своими вьзврати сѧ вь землѧ своѧ. Радоуль же воевода бѣжавь до Тоурковь и сьбравь пѧтнадесѧть тысѧщь Тоурковь и прїиде на Басьраба и разби его, и бѣжавь до молдавскои земли и господствова мѣсѧць единь. (31)

Вь лѣто .҂ѕцг. (6983—1475), геноуарїа .і. (10), разби Стефань (f. 455) воевода тоурскыѧ воискы на Васлоуи, и много множьство посѣче(ни) бышѧ, и мнозы живѣхь оухвати и посѣче ихь, тькмо остави жива сына Сакбашѧ, и вѣще .м. (40) стѣговь вьзѧть оть ниxь. (32)

Вь лѣто .҂ѕцд. (6984 1476), юунїа .кѕ. (26), прїиде Махметь бегь, царь тоурскыи, сь вьсѣми силами своими и Басьраба сь нимы сь вьсеѧ воискоѧ своеѧ и разбишѧ Стефана воеводж на Бѣломь Потоцѣ и воискж его посѣкошѧ и плѣнишѧ вьсѣ землѣ его и запалишѧ до Сочавѣ. (33)

Вь лѣто .҂ѕце. (6985—1476), ноемврїа .и. (8), прѣстави сѧ прѣосвѧщенныи митрополить Ѳеоктисть. (34)

Тогожде лѣта, декемврїа .з. (7), прѣстави сѧ (f. 455 b) раба божїж госпожда Марїѧ оть Мангова. (35)

(†) 6980 1471, de óre-ce din alte isvóre scimŭ că acéstă cununie s'a întêmplatŭ în Septemvrie. Cf. nota 30 la analele putnene.

(††) Orig. are Милмиквѣ, fără îndoială o corupţiune din Милковѣ. Acéstă din urmă formă se întâlnesce exclusivŭ în cronicĭ şi documente.

Въ лѣто .҂ѕцпз. (6987—1479), юуніа. ѕі. (16), прѣстави сѧ рабь божїи Богдань, сынь Стефана воеводи. (36)

Въ лѣто .҂ѕцпи. (6988—1479), ноемвріа. ка. (21), прѣстави сѧ рабь божїи Петрь, сынь Стефана воеводи. (36)

Въ лѣто .҂ѕцпд. (6989=1481), юулїа .и. (8), бысть разбои съ Цъпѫлоучемь на Ребникь, и божїимь произволенїемь и пособїемь и помощїемь сватаго мѫченика Прокопїа възможе Стефань воевода и разбивь ихь и посѣче и заклавь ихь и велма съмрьть въ нихь сътвори и Цапалоуша изь землѧ прогна; въ томь же бои погыбе и Шандрѣ; и Влада Калоугера господара имь оставивь и тако възврати сѧ въ землѧ своѧ (f. 456). (37)

Въ лѣто .҂ѕцч. (6990—1482), марта .і. (10), приѧть Стефань воевода градь Крачоуна. (38)

Въ лѣто .҂ѕцчв. (6992 1484), марта .еі. (15), въ великыи срѣдѣ, въ полоунощи, пожеже весь Поутенскыи монастырь до конца. (39)

Въ тожде лѣто, юуніа .ді. (14), прїиде царь тоурскыи Баязить и Владь воивода оугровлахїискыи съ нимь и възѧшѧ градь Килїа, мѣсѧца аугоуста .е. (5) възѧшѧ и Бѣльградь. (40)

Въ лѣто .҂ѕцчг. (6993—1484), септемвріа .а. (1), събра сѧ Стефань воивода съ Казимиромь кралемь полонїискымь въ Коломыи; Тоурци же съ Хронетомь прїидошѧ и плѣнишѧ и запалишѧ землѣ до Сочавѣ. (41)

Въ тоже врѣмѧ прѣстави сѧ Іосїфь, архїмандрить поутенскыи. (42)

Тогожде лѣта, ноемвріа .ѕі. (16), (f. 456 b.) разби Стефань воевода воиска тоурскаа и Марколча на Кътлъбоузѣ. (43)

Въ лѣто .ѕцчд. (6994—1486) постави Стефань воевода вторыи їгоумень въ Поутнои Паисїе архїмандрить (44), и по семь бысть разбои съ Хронетомь оу Блъгарехь на Сиретѣ; въ томь же бои паде Стефань воивода съ конѣ, нѫ съхрани его богъ и невръждень бысть, Хронетоу же глава отсѣчена бысть. (45)

Въ лѣто .҂ѕцчи. (6998=1490) оумрѣть краль оугръскыи Матїашь (46) и въ тожде лѣто, въ великыи срѣдѣ, прѣстави сѧ кнѧзь Іоаннъ, сынъ великаго кнѧза москаго. (47)

Въ лѣто .҂зд. (7004—1496), юуніа .кѕ. (26), прѣстави сѧ рабь божїи Алеѯандръ воевода, сынъ Стефана воеводї, и погребошѧ и въ монастыри отъ Бистрицѫ близь прѣдѣдѣ своего Алеѯандра воеводы. (48)

Въ лѣто .҂зе. (7005—1497) въздвиже сѧ краль лѣшскїи, полонїискыи нареченныи, Ӑлбертъ съ въсѣми силами своими на Стефана воеводи, лъстїѧ творѧ сѧ ити на градове на Килїа и Бѣльградъ. Стефанъ же воевода сїа слышавъ и поклисарїе прѣдъ нимъ Тъоутоула логофета и Ісака вистѣрника пославъ съ многыми дарове, онъ же сихъ ѧтъ и оковавъ ихъ и посла ихъ въ Ливовѣ, самъ же прїиде до Сочавскыи градъ и обьсѣдъ его и много ръвавъ и ничто же оуспѣвъ, нѫ посрамленъ отиде. (49)

Въ лѣто .҂зві. (7012—1504) (f. 457 b.), іоулїа .в. (2), прѣстави сѧ приснопоминаемы Іоаннъ Стефанъ воевода и господствовавъ .мз. (47) лѣтъ и три мѣсѧци. (50)

.ді. Въ лѣто .҂зві. (7012—1504) ставъ на господство сынъ его Богданъ воевода и господствова .ві. (12) лѣтъ и десѧть мѣсѧць. (51)

.к. Въ лѣто .҂зке. (7025—1517), априлїа .кв. (22), ста на господство сынъ его Стефанъ воевода. (52)

Въ лѣто .҂зкѕ. (7026 1518), мѣсѧца аугоуста .д. (9), разби Стефанъ воевода Татари на Проутѣ и прогна ихъ прѣко поле до Чюхра побиваѫщи ихъ и начѧлницы ихъ оухватив. (53)

Въ лѣто .҂зкд. (7029—1520) прѣѧшѧ Тоурци Бѣльградъ, мѣсѧца септемврїа .ѕі. (16). (54)

Въ лѣто .҂злд. (†) (7034=1526) въздвигъ сѧ Соулимань, царь тоурскыи, съ въсѣми въсточними силами и воисками на оугръского кралѣ Лоиша и прѣидошѧ Срѣмскоу землю и на поле Мíхачево Лоиша кралѣ разбишѧ и въсѣ воиска его посѣкошѧ, и самъ Лоишъ краль бѣжѫщи отъ бои съ малими вои въ рѣкѫ оутопе, и елици градове бѣхѫ въ Срѣмскоу земли, въсѣ прѣѧшѧ до настолныи градъ Боудинъ и повыше Боудимоу воевашѧ и запалишѧ и Боудимъ градъ распашѧ и опоустишѧ и тако възвратишѧ сѧ. (55)

Въ лѣто .҂злд. (7034 1525), мѣсѧца септемврїа .ке. (25), прѣстави сѧ рабъ божїи господинъ Петръ, сынъ Богдана воеводи, оу Хрълдовѣ; вѣчна емоу памѧть. (56)

(†) Orig. are numaĭ .з. S'a pusŭ .҂злд. după cronicele sĕrbescĭ; cf. nota 55. E posibilă însă și data .҂злг., de óre-ce alineatulŭ următorŭ începe cu : въ лѣто .҂злд. In acesta am aștepta : въ тожде лѣто, dacă în celă-laltŭ ar fi totŭ .҂злд.

B

Cronica luĭ Macarie.

Сїа ѩже до здѣ отъ ихь же прѣжде нась съписателїи любомѫдръствова(шѧ) сѧ и благополоучнѣ съставлена быша и намь, чѧдомь ихь, многочьстнѣ прѣдашѧ, въсѣчьскы намь невѣдомо, отъ богоподражате(ле)и ıавѣ ıако.

Принеси(мь) оубо и мы, елико по силѣ, отсѫдоу люботроуднѣ ѩже о сицивыхь себе косиѣмь, и до еже при нась лѣтѣхь и царствїа слова и пленницѫ привлѣчемь (†), ни выченїемь риторства высокомѫдроужѧще, нѫ царскымь повелѣнїемь послѣдоужѧще, Петра глагола изрѧднаго, иже съпротивнымь стра(ш)наго (††), сына Стефана воеводы доблаго, и того великаго словоположника, кѵрь Θеодора. (1) Повелѣшѧ бо моеи хоудости, послѣднѣишомоу (f. 459) въ свѧщенноиноцѣхь, смѣреномꙋ Макарїю (1), о сълоучьшихь сѧ вещехь въ мимошедшихь врѣменехь же и дръжавѣ и до нась дошедшихь, не забвенїа гробомь покрыти, нѫ лѣтописечъствоу прѣдати; и да ниже скѫдствомь обрѣщемь сѧ мечь въ ножницѫ понѫждаѫще, ниже дългословствоуѫще лъжицеѫ рѣкѫ испражнѣѫще, и ниже о божїи пособлени възвишати сѧ, ниже о наказани малодоушествовати, нѫ о вьсѣхь славѫ богови възслати, строжѧщомоу на вьсѧ (†††) ползѫ и сїа оубо сице. Начнѣмь же оуже оукрасити слова вѣнець словеси (f. 459 b.) златоплетенними и дльгь повелѣнїа отдати.

(†) Intregŭ pasagiulŭ acesta, precum și sfirșitulŭ pasagiuluĭ premergĕtorŭ, sunt fórte obscure. Greutatea ințelegeriĭ provine din confusiunea formelorŭ gramaticale și construcțiunilorŭ sintactice. Astŭ-felŭ себе косиѣмь pare a fi pusŭ în locŭ de косиемь сѧ dela vb. коснѫти сѧ, a se atinge, decĭ în traducere «cele de care ne atingemŭ» (ѩже о сицивыхь себе косиѣмь); косиѣмь póte fi însă o greșélă în locŭ de косиымь (cf. малѣми i. l. d. малыми f. 462 b.) dela adj. косьнъ (късьнъ), leneșŭ, greoiŭ (βραδύς) și atuncĭ amŭ avea: ѩже о сицивыхь намь косиымь, lucrurĭ pentru care suntemŭ leneșĭ. Fiindŭ aci vorba de *materiile pertractate în cronică*, ambele explicărĭ ar fi posibile. A doua ar putea fi sprijinită prin contrastulŭ ce l'amŭ avea între люботроуднѣ și косиымь. In traducere am adoptatŭ pe cea-laltă. — принеси din orig. este o evidentă greșélă de scrisŭ pentru принесѣмь. Cuvintele въсѣчьскы намь невѣдомо (cu totulŭ necunoscutŭ nouă) se potŭ raporta atâtŭ la lucrurile, pe care le-aŭ scrisŭ alțiĭ înainte de noĭ (sc. Macarie), câtŭ și la autoriĭ, carĭ le-aŭ scrisŭ. In traducere am primitŭ versiunea din urmă.

(††) ш s'a omisŭ probabilŭ dintr'o nebăgare de sémă a copistuluĭ, căcĭ странаго n'ar avea nicĭ unŭ ințelesŭ aci.

(†††) Orig. are aci вѣсѧ, o evidentă greșélă de copistŭ.

По концн присновъспоминаемѣмь (†) и въ мѫжествѣ прѣславѧщаго Іоанна Стефана воеводы въсприѧть царствїа скиптри чрѣслъ его плодь Богдань воевода, лѣта слънцꙋ тогда отдаѫщꙋ тысѧща седмосꙋгꙋбна и единна пакы сꙋгꙋбнаа десѧтица и второе ношенїе познаваше сѧ ꙗвѣ въ вторыи іꙋлскыхь каландъ (7012=1504, Iulie 2). (2)

И по прѣтечени лѣтоу единомꙋ, отъ Радоула стрѣчень бывь загорскаго воевода, на немь же крѣпко ополъчи сѧ, и обоимь сѫще христїаномь, въсѣко аще (l. 460) и праведнѣ, нѫ не благочьстивнѣ, и вънѧтръ прѣдѣлѣхь его бывь къ съраженїю готовь, и самь Радоуль о сицевыхь подвигь не малъ полагаа; и о что хотѣаше сѧ въ кръвопролитїи ономь ѕѣлныи смѣхь врагꙋ прѣдложити сѧ, аще не бы щедрыи господь прѣдварилъ обычнимь своимь чловѣколюбїемь, ходатаа бо имь прѣдлагаеть, свѣтоу чѧдо присное, Максима глаголѧ Деспота, иже не по мноѕѣ на митрополитскыи сань отъ архїереи молдавскыхь достоинѣ възведень и прѣстоль бѣлоградскыи до кончини оукрасивь. Сь оубо о съмирени тѣмь побесѣдоваvь, и на(f. 460 b.)деждѫ не погрѣшии и обоихь мирни въ своа ихь отсла. (3)

И по дроугомоу пакы лѣтоу не възможе сътръпѣти злобѣсїа лѣшескаго, оустръми сѧ оубо къ нимь на брань, и никто же бѣ съпротивлѣѧ сѧ, и достиже плѣнѣѧ нарочитыи градь ихь Леовь, обычнѣ отъ нихь сице зовомь, и обстъпль градь бранїѧ сѣчѧ и пожеѕаѧ и въспѧть шествоуѫ грады побарѣѧ и многь плѣнь оттѫдоу водѧ пакы въ своа си доспѣ радоуѧ сѧ.

Не много же послѣ (††) въз(д)виже пославь лѣшескыи краль мало не елико вьсѣ своѫ силѫ на молдавскаа землѣ; палѧще и стра(f. 461)шѫще Ботъшани досѧжше, и окроченїемь лѫстнымь ѧшѧ нѣкыихь отъ царскыихь сатрапь, и въ сихь своа пакы постигошѧ. (4)

Въ двации десѧть и тысѫщахь лѣть седмыхь къ простѣи двоици (7022=1514) прїидошѧ множьство Татаре отъ Перекопа и нападошѧ напрасно и безь вѣсти на земли молдавстѣи и поплѣнишѧ множьство плѣна безь числа чловѣкь и скоть отъ Нистра и до Проута, Проуть весь и Жежиѧ, отъ Кигѧчѧ до Хотина, и весь полскыи скоть, и мирно възвраще сѧ гнѣвь божїи исплънше. (5)

Въ десѧтое же лѣто царства его безврѣ (f. 461 b.) менствїемь злѣ въскочи изь загорскыѧ землѣ, паче же въ врѣмѧ зимное, Трифъиль нѣкто, царева сына себе именоуѧ, егда воинь вьсѣкь себе оупокоавлеть и брань

(†) Greșélă în locŭ de присновъспоминаемаго.
(††) Orig. по срѣдѣ.

безмлъствоуеть, и приплде земли молдавстѣи, и лютѣ землѣ сеѧ жителѧ съмѫтивь, и приражь сѧ съ воини цареви ниже Баслоуѧ оу мостовь, и тамо злѣ доушѫ извръже и ини не мали съ собоѧ погѹбивь. (6)

Въ .ке. же лѣто въ седмымь тысѫщамь (7025=1517) конець житїа оу Хоусоухь того постиже, апрілѣ мѣсѧца, оставивь царство сыноу своемѹ Стефаноу воеводѣ Юномоу, (f. 462) девѣтолѣтноу нѣгде сыи; и благословенїе прїемь рѫкоѫ прѣосвѧщеннаго митрополита кѵрь Өеоктиста въ Сочавскыи прѣславны градь. (7)

Бывшоу же второмоу лѣтоу царства его, авгоуста мѣсѧца, двигь сѧ Ѧвь, единъ отъ Татарь, солтань отъ Перекопа, съ множьствомь поганихь Татарь и безь вѣсти прѣидошѧ Нистръ рѣкѫ и доспѣшѧ Проуть и начѧшѧ плѣнити землѣ окрьсть по обычаю ихь. Тогда испаходивь о нихь Стефань воевода и напрасно въста на нихь съ своими вои и порази ихь оубивь по въсѫдоу, и оудавишѧ сѧ (f. 462 b.) въ Проутѣ и погрѧзошѧ въ Чюхрѣ, и елико осташѧ прогони ихь даже до Нистра, и тамо оутопошѧ отъ ѕѣлнаго бѣганїа, дроуѕїи же отъ нихь и живи оухвацени бышѧ, солтань же Ѧвь едва оутече съ малѣми своими, оуранень и тъ въ главѣ, прочїи же, елици възмогошѧ оутонести, нѣции и наѕи и безорѫжни отидошѧ и посрамлени достигошѧ своихь мѣсть. Слава господоу нашемоу Ісоусоу Христоу, възмъздившомоу тако тогда врагомь нашимь. (8)

Праведно въмѣнихомь и о вънѣшнихь царствїахь мало любослышателемь побесѣдовати.

Въ тал же (f. 463) врѣмена и лѣта царствоваше надь Персы въ Цариградѣ Селимь, сынь Баѧзита царѣ. Тъ оубо събра множьство Персь и сила велика и въздвигь сѧ отъ Цариграда и прѣиде морѣ и ополъчи сѧ на Изма(н)лтѣны, на царство софїиское лежѫщее на въстокь, и брань врѣвкѫ сътвори съ ними и ничто же оуспѣ, нѫ паче погоубилъ отъ своихь множьство конинь и възвративь сѧ оттѫдоу и прооуготовль сѧ второе и поиде на Палестинскѫѧ землѣ и прѣѧть ѫ и Ероусалимь и оттѫдѹ поиде на Егупеть, нарицаемыи нынѣ отъ Персь Мисирь, и прѣѧть (f. 463 b.) градь (†) и изсѣче множьство Мисирѣнь и началникы ихь и възвративь сѧ побѣдивь въ свои столь Царїградь. (19)

Въ тридесѧтихь надь седмыѧ лѣть тысѧщь (7030 1522) въздвигь сѧ царь Соулїимень по съмръти Селима, отьца своего, отъ Цариграда и оу-

(†) Probabilŭ că copistulŭ a omisŭ aci : Ѧлеѯандрїѫ.

стръми сѧ горѣ по Доунавстѣи рѣцѣ и достиже къ прѣдѣломь оугръскои земли и начѧть плѣнити землѣ ихь и пожигати и достиже до Бельграда и много ръва, и не вѣмь како оуплашишѧ сѧ Оугрове и помощь имь не дашѧ, ни изыдошѧ противѫ Персомь; послѣжде сами сѧ прѣдашѧ Бѣлограждане (f. 464) Тоуркомь. И прѣѧшѧ и и иныѧ градовы многы и землѣ Срѣмова плѣнишѧ и възвратишѧ сѧ въспѧть и възѧшѧ мощи прѣподобныѧ матере нашѧ Параскевы отъ Бѣльграда и донесошѧ ихь въ Константинь градь. (10)

Тогожде лѣто (sic) почи о господи и Басараба, воевода земли загорстѣи, мѣсѧца септемврїа, и въскочи наеговѣ мѣстѣ нѣкыи Персинь именемь Махметь, иже влачаше сѧ отъ рода его; нѫ кое оубо причѧстїе свѣтоу къ тъмѣ! отвращахѫ бо сѧ людїе отъ него, ꙗкоже кто кераста бѣгаеть.

Мноѕи же и инии въ то врѣмѧ покоуси(f. 464 b.)шѧ сѧ въстати на господство то, рекомыи прибѣѕи, именовани и неименовани, даже до шестихь, и въси погыбошѧ въ едино лѣто.

И междоу сими и по сихь оустамениѣь сѧ въ царствѣ томь Радоулъ нѣкто съ Перси борѧ сѧ, овогда биѧ, овогда же побиваемь, четырищи планыни къ прѣдѣломь оугръскымь прѣскочи, помощь оттѫдоу привлачѧ, и не прѣста, дондеже до конца отъ прѣдѣль тѣхь прогони ихь. (11)

Пакы възвратимь сѧ отнѫдоу же изыдохомь, а еже о сицевыхь слово пождемь.

Царствоуѫщоу, ꙗкоже прѣдрече сѧ, Младомоу (f. 465) Стефаноу и житїа коло по мѫдрыхь оустрою хытрѣ обращаѧ, ветхыи же зачинатель не сътръпѣ на мноѕѣ доброе ретство, нѫ зачень въ прѣдреченныхь пръвосъвѣтницѣхь несытство, зависти матере, и лютое нежителство породи, и въ сихь бывшеиь имь, отсѣче Стефань воевода главѫ хатмана своего коупно же и пръвоказателѣ нарицаемаго, априлѣ мѣсѧца, въ Хръловскыхь царскыхь дворѣхь, въ тысѫщахь лѣть седмыхь и единь къ тридесѧтимь (7031 1523). (12)

Тожде же пакы лѣто, септемврїа мѣсѧца, въздвигошѧ сѧ на Стефана воевода vпарси и ïгемони, ипаты и сатрапы и весь сигклить, на еже (f. 465 b.) изметнѫти его изь царства. Стефань же воевода, ни отѫдоу помощь имѣѧ, възвръже на бога печаль своѫ, иже и доунѫ на нихь гнѣва и разсѣка ихь сѫдми, иже вѣсть сам, въ окръстныхь прѣдѣлѣхь же и царствїа, отъ нихь же малы наслѣдоваша поздѣ нѣкогда своихь мѣсть, нѫ въси по поущенїю вожїю въ тоуждїихь странахь живота лишени бышѧ. (13)

Въ лѣто ,ѕзлв. (7032 = 1524) разби (†) Стефанъ воевода .д. тысащь Персь обь онь поль Проута оу Тарасаоуцѣ, миноуѫщимъ имъ отъ Лѣхъ, и малы отъ нихъ землѣ своѫ видѣша. (14)

Въ третое и тридесатое лѣто къ седмымъ тысѫщамъ (7033 = 1525) пакы постыже оугрьскаа землѣ Персков (f. 466) множьство и третїе лѣто повънегда покорити имъ Родось съ своимъ трьклатымъ самодръжцемъ Соулїименомъ и самого кралѣ и вьсе воинское его вьоучененіе (*) коварнымъ хытрьствомъ до конца избыша и многа часть землѣ тоа плѣниша и Боудѫ краленскыи градъ разбиша и въ своа мирни пакы отидоша. Толи оубо многоу неоустановенїю въ земли тои прирасте: отъ сѣвера единомоу, отъ запада же дроугомоу кралемь вьстати, съ (за)падными оубо Нѣмци сын (††), именемъ Фердинандрь, Сасы дръжахѫ са, съ сѣверным же Оугринь пакы сын, Иоанъшь (f. 466 b.) зовомъ, единоплеменный его азыкь помагааше, и по врѣмени пакы къ единомоу отъ нихъ отъ Оугрь прилашна са, къ дроугомоу же отъ Сась приложиша са, и вынѫ междоу собоѫ рать съставлѣѫще, велїе оубо бѣше бѣдное. (15)

Въ лѣто ,лд. врьхоу седмыхъ тысѫща (7034=1526) гнѣвно въста Стефанъ воевода съ вьсеѫ своеѫ силоѫ на Радоула загорскаго воевода, въ мѣсныхъ (**) неделен, плѣнѣ и пожигаа до Трьгшора достиже. Радоуль же воевода не дрьзнѫвь сьпротивь стати, нѫ о мирѣ помоли са. Стефанъ же воевода възврати са. (16)

Тогожде пакы лѣта по безчинїоу онѣхъ Стефанъ воевода (f. 467) землѣ тоѫ есень сѫщоу постыже и проиде не менше елико вьсхотѣ и оттѫдоу възврати са недѫгь въ тѣлѣ носа, въ немь же оу Хотинъ и житїе скончa въ лѣто ,ѕзле. (7035=1527), мѣсаца геноуарїа. (17)

Царство Петра воеводї.

Тогожде лѣта и мѣсаца благодатїю божїею наста на господство господинъ Петрь воевода, сынъ стараго Стефана воеводи, оу Хрьловѣ,

(†) Orig. и разби, и este netrebuinciosŭ.

(*) In locŭ de въоучиненіе, τάξις, ordo. Mikl., Lex. palaeosl., citéză acestŭ cuvîntŭ dintr'unŭ singurŭ mineŭ sêrbescŭ.

(††) Autorulŭ a voitŭ să ḑică: «съ западнымъ оубо, Нѣмьць сыи».

(**) Orig. мѣстны^х, prescurtare pentru мѣс(опоус)тны^х (i. e. масопоустныхъ), va se ḑică «în sĕptămânile postuluĭ». Acésta se confirmă prin datele luĭ Urechiă şi cronicei moldo-polone, din care celŭ d'întâiŭ pune expediţia luĭ Ştefanŭ în 5, a doua în 4 Februarie. La f. 473 a. avemŭ мастны^х неделен.

*

— многаа емоу лѣта — и помазань бысть рѫкоѫ прѣосвѧщеннаго митрополита кvрь Θеоктиста. (18)

По обходѣ оубо лѣта единого, мирскымь же исплънь тогда сѫщимь седморо пѧть и тысѧщь равно и единь пришибаѧ сѧ въ .еі. того мѣсѧца (15 Febr. 7036=1528), прѣжде .зі. каландъ февроуаріа, оуспе о господи въ старости длъѕѣ (f. 467 b.) царскыи помазатель и молдавскыи оучитель, митрополить кvрь Θеоктисть, въ своеи емоу паствѣ отъ бога дарованныи ждрѣбыи, при конци великымь и аггелскымь образомь прѣименовань бывь Θеодорь; мѫжь вѣдокь аще кто инь, ветхаа и нова до конца извыкь и много прѣжде ошестїа его ꙗже по бозѣ исправивь; отъ младыхь бо ноктеи въ иночьствѣ отъ добрѣ съвѣдѣщїихь добродѣтелень свѣдѣтелствовань, лѣть потроудивь безь мала .зі. въ нѣмецкомь игоуменствѣ, и въ нижнїи епископїи .и. исплънь съвръшивь, и на митрополитскомь прѣстолѣ .ді. и мѣсѧць .и. (f. 468) съблизь довольствовавь; въсѣхь же лѣть теченїа иже о христѣ подвига его .ӡ҃. и мало излишено; и отиде длъгымь пѫтемь отьць въспрїѧти троудомь праведныи длъгь отъ праведнаго сѫдїѫ; и да никто же зазрить ми своего доуховнаго отьца и оучителѣ сице похваливь, мнѧ бо и въсѣхь добрѣ съмыслѣщихь таковаа износити; аще бо о вънѣшнихь прилежѫщихь писанїю прѣдаѧи безбѣдень есть, колми паче о высочаишихь тъщѫщїихь сѧ (*), въсѣко и вѣнцемь бѫдеть достоинь; где же азь, иже отъ доуховныхь его словесь ꙗкоже млѣкомь накръмлень чѧдолюбнѣ наказань, не поношенїю бѫдѫ повинень (f. 468 b.) лѣниваго раба съкрывыи таланть, не изꙗвивь троудь его плодь и мѫжа доблестьвна (въ) (†) свѣть извести и отьцоу чѧдолюбцоу чъсть елико по силѣ отдати, нѫ сїа оубо въселико повънегда же отъ троудовь покои прїѧть? и свѧтопочившїи съ отьць въ Нѣмець прѣподобнѣ скѫтань бысть, въ монастири идеже (††) и отъ младенства богоу възложень, егоже молитвами отъ лють господь да избавить нась, аминь. (19)

По лѣтѣ же дрꙋгомь зимѣ сѫщи подвиже Петръ воевода пръвѣе рать на Сакоули оугръстѣмь ѧзыцѣ и раздѣли воѧ своѧ на два плъкы, и прѣшедше горскыма двѣма пѫтема и дошед(f. 469)ше къ прѣдѣломь ихь и съразивше сѧ съ старѣишенамь ихь само и онамо, и повъсѫдоу Сакоули побѣждени бышѧ, и бранними (†††) орѫжїи разбишѧ единь отъ градь ихь

(*) Acestŭ pasagiŭ este obscurŭ.
(†) въ este probabilŭ omisŭ printr'o greșélă de copistŭ.
(††) Orig. иже prin omisiunea luĭ де.
(†††) Orig. браннимн. Cf. Mikl., Lex palaeosl., s. v. браньнъ.

и иже въ немь остріемь меча въсѣхь до конца посѣкоша, и възвращь сѧ оттждоу Петръ воевода подрѫчникы оустроивь ихь. (20)

Тогожде пакы лѣта, іоуніа мѣсѧца, по оумоленію кралѣ прѣдреченнаго Іоанъша пособникомь емоу быти на непокарѣѫщимь сѧ емоу отъ властелень землѣ тоѫ, обѣщавлѧ Быстричьскыи градь въ земли тои съ въсѣмь околнымь еѫ обдръжаніемь (f. 469 b.) и доходми, аще владычьство полоучить, и дроугаа сихь множаиша отъ него глаголѧ въспріѧти. Того радї посла господинь Петръ воевода пръвїи отъ вельмѫжь своихь, Грозава великаго дворника, и отъ чѧсть людїи връѫчивь имь и повелѣвь изыти прѣмо Брашевы нижнымь пѫтемь, дроугымь же помаа горнымь Соучавскымь пѫтемь прѣдѣль ихь постизати. Сѫпротивнїи же отъ Оугръ, іако сїа ощоутивше, къ обоимь крѣпко себе ополъчише, обаче о горнїихь не толико тъщаніе положше, елико о нижнихь попеченіе творѣхѫ; събравшимь же сѧ имь не мали отъ (f. 470) Ардѣлскыхь начѧлникь и отъ инѣхь областїи епископь, и тѧжкаа орѫжїа съ собоѫ возѧще, и оуже нижнїи близь дроугь дроуга выше Брашева бывшемь, и ѧже ратнаа дроугь на дроуга поощрѣахѫ, сѫпротивнїи же паче крѣпчаиши показовахѫ сѧ и отъ орѫжїи оубо, иже поушкы обыкошѧ звати, и малѣишѧѧ подобныѧ имь множьство сѫщемь, и овы оубо готовы имѣахѫ, дроугыѧ направлѣахѫ, и Сакоули, иже подрѫчници притварѣхѫ сѧ, сѫпротивнымь и ти приложишѧ сѧ (†), христїане же на помощь бога призвавше и съ ними (f. 470 b.) сразивше сѧ, сѫпротивнїи же абїе на бѣгство обратишѧ сѧ и плещи симь въдавше, а ѧже прѣдрекохомь орѫжїа съ колесницами и въсадникы, еже докрѣнише вѣдѧть иже о сихь попеченіе творѧть каа ѧже тогда ключима, въсѣ съ срамомь оставишѧ, и падошѧ множаишїи отъ нихь при рѣцѣ Бърсѣ водени и заклани и оубїени, и бышѧ іако гнои земныи по ѱаломникоу о Авимѣ древнѣмь иноплеменницѣ въ потоцѣ Киссовѣ, и възвращше сѧ отъ сѣча побѣдишѧ людїе христоименитїи съ своими ихь начѧлникы и користь сѫпротивнїихь въземше и господиноу Петроу воеводѣ (f. 471) многочьстнѣ принесше. Горнїи же, ихь же прѣжде слово въспомѣнѫ, и ти не менше на сѫпротивнихь храбор(с)твовавшѧ и чѧсть ихь възвращше сѧ пославшомоу такожде прѣдавше.

Краль же Іоанъшь о семь слышавь радостень бывь и къ обѣщанномоу градоу и дроугїи приложивь, Болоуанъшъ именемь.

Сїа оубо іако сице оурѣждена бышѧ, посла Петръ воевода своѧ си вла-

(†) Orig. проложишѧ сѧ.

стелѧ въ отлѫченныѧ емоу гради. Быстричане же не въсхотѧшѧ прѣдати симь подлежѫщее имь началство, и пакы вънимаѫще имь иныѧ отъ градовь кралѣ Іоанъша отрекше сѧ, еже (f. 471 b.) есть Брашевь и окръстныѧ емоу; доблыи же господинь Петръ воевода второе къ нимь самь собоѫ тогожде лѣта, септемврїа мѣсѧца, юношескы въскочи и чюдно въ нихь походи и мѫжьства дѣло показа, ови оубо отъ градовь, ихьже прѣжде постыгше рѣхомь, нѫждеѫ оутѣснѣеми и нехотѧщіа кралю Іоанъшю покорше сѧ, дроугыѧ же страха радї слышѫще иних мѫжа доблесть не сътръпѣвших, смѫтишѧ сѧ и въсколѣбашѧ сѧ и благопокорнымь и ти приложишѧ сѧ, и въ(з)вратив сѧ Петръ воевода оттѫдоу въ своа свѣтло побѣдивь и добрѣ оуправивь влѣкы съ собоѫ злата талантъ (f. 472) множьство и инаа имиже царствоу слаждати сѧ вѣсть, еже отъ житель землѧ тоѧ прїѧть. Симь сице бываѫщемь, намь же о сих рогь възвишаѫщемь, прочее попоущіѫ отсѫдоу длъгаа множае разоумѣваѫщимь, намь же напрѣдь иди слово да скажеть. (21)

Въ лѣто .злѳ. (7039=1531), августа мѣсѧца, бысть ѩкоже прилежааше господинь Петръ воевода въсѫдоу обзираѧ, оумоливь пославь кралѣ лѣшескаго, ѩко да ѩже отьчьское емоу достоанїе възвратить, прѣсѣкшее сѧ при прѣжде бывшими царьми; онь же ни мало о семь вънѧть. Господинь жэ Петръ воевода въсхотѣ сїе ратїѧ (f. 472 b.) прѣѧти, сѫпротивнїи же прѣвышши бышѧ — сице изволи сѧ чловѣколюбивомоу богоу нашемоу — отъ сего гръдооумнїи възбоуѩшѧ и лютѣ краи оскръблѣхѫ. (22)

Нѫ оубо зде бывь теченїемь слова, помѣнѫхь ѩко въ мимохождени тогожде лѣта цръковное коло отъ иних на дроугыѧ прѣтръколивь сѧ доспѣ и мене смѣренаго горѣ възвръщѣвши сѧ и посади на епископскыи прѣстоль долныѧ части землѣ, априлїа .кг. Нѫ да пакы къ началоу слово възведѫ. (23)

Да ѩко съжаливь си видѣ сътѣснивша сѧ Лѣхи молдавстїи прѣдѣли, изыде на брань (f. 473) огнемь дыхаѧ и вънѧтръ землѧ их бывь, не храбрость непщевавь (†) еже не отдати своемоу поношенїю, тѣмь падаѫ съпротивь ставше лѣшескаа тѣлеса ѩкоже класїе и повъсѫдоу разбиваѧ плъкы и побиваѧ пръвоборцѧ и полѣ тамо сѫщаа сътворивь тѣлеси настлана и рѣчныѧ строуѧ кръвыѧ размѣшены, и грады прѣемь твръди съ нападанїемь и принѫди их прибывати въ своих си, добропобѣдникь възврати

(†) O glossă la marginea fileĭ adaugă aci : бо и слабость.

сѧ побѣдителнаа богоу праздноуѧ, въ лѣтѣхь искони текѫщихь .҂змз. (7047 1539), мѧсопоустныхь (†) неделеи. (24)

Нѫ не бысть ничьсо же, ӕкоже мнѧ, непрѣложно въ жизни сеи, ни царскаа дръжава (f. 473 b.), ни богатьство, ниже коѣ доброчѧстїе въ житїи боури и скръби непричѧстно; нѫ оубо чемоу хощеть проглашенїе слова сего?

Богоу нѣчто намь зазрѣвшоу и оутаенними сѫдбами попоустившоу иже Іова испросившомоу, и абїе старѣишинамь належе (††); что же и кое приключившее сѧ, прїиди ми слово и вѣщаи желаѫщимь слово словоу и памѣти достоино.

Тогожде оубо лѣта бѣше нѣкто Михоуль, великь оубо саномь родомь же Ѧрбанась, чловѣкь многокъзнень, ӕко глаголѧть, водѧ и развращаѧ всѧ, срьдьчнѫѧ къ немоу любовь ӕвлѣѧ сѧ хранѧ, въ таинѧ же ˇлъсти ра(f. 474)страаше и съвѣты плъни клеветами съшиваше, придроуживь себѣ желаѫщихь чюждаа възымати и своа възвращати неправедными обычаемь, и зачинаеть сѣмене невѣрствїа, и къ великомоу перскомоу царю писанїа скровнѣ посилаѫть зрѧщѫѧ къ отметнѫтїю; онь же ничьсо же разложивь, нѫ абїе дъхнѫ ӕко западникь сверѣподыханень и боурѧ тѧжкороуѧщїа и въста страшно ӕко лъвь ревыи, ведыи съ собоѫ легеона множьство; къ Персомь бо ѕвѣровидныѧ татарскыѧ силы сътекше сѧ и съпрѣмь загорскїи плъконачѧлници и отъ сѣвера тѧжко(f. 474 b.)оумнїи, краткоризнїи и длъгоноѕїи, ӕко вода многомѫтнаа съ шѹмомь пролїашѧ сѧ, и ти перскаа мѫдръствоуѫщие ӕко гръды смрьчь хотѣхѫ Хотинь твръдостѣнныи и крѣпкоиирныи поглътити, и въкоупѣ рещи, всѧ сѫщѫѧ окръсть ѧзычьское сверѣпосръдїе въздвиже Соулїимень, перскыи прѣгръдыи самодръжець, ӕкоже птиць аще кто речеть великокрилныи приложивь сѧ птици хоудоперѧи, а по срѣдѣ троуждааше сѧ молдавскы воемь начѧлникь; и от-

---

(†) Cf. nota de maĭ susŭ asupra luĭ мѣстныхь.

(††) Acestŭ pasagiŭ este obscurŭ. Saŭ că elŭ este coruptŭ prin copiștĭ, saŭ că Macarie n'a sciutŭ exprima lămuritŭ idea sa. Acésta pare să fi fostŭ, că precum D-ḑeŭ a ispititŭ pe Iovŭ lăsându-lŭ câtŭ-va timpŭ sub influența diavoluluĭ, care a trimesŭ pe ceĭ treĭ cunoscuțĭ aĭ luĭ să-lŭ ispitéscă prin discuțiĭ, totŭ așa a permisŭ D-ḑeŭ diavoluluĭ să ațîțe pe boerĭ împotriva luĭ Petru Rareșŭ. Astŭ-felŭ испросившомоу s'ar raporta la diavolŭ (nenumitŭ în textŭ) și ar fi o întrebuințare greșită a vb. испросити, petere, αἰτεῖν în locŭ de искоусити, probare, tentare, πειράζειν. Sub старѣишинамь Macarie pare a fi înțelesŭ și pe ceĭ treĭ ispititorĭ aĭ luĭ Iovŭ, ce eraŭ «старѣишины» (ómenĭ de frunte, ómenĭ bĕtrânĭ), și pe boeriĭ luĭ Petru Rareșŭ. абїе старѣишинамь належе însémnă «impuse de-odată boerilorŭ» sc. să aducă la îndeplinire pe căĭ ascunse pedépsa dumneḑeéscă. Unŭ altŭ înțelesŭ nu putemŭ scóte din acestŭ pasagiŭ.

сѫдоу бѣхѫ недомыслъна ıаже о помощи; а иже о сихь попекшеи сѧ дроугь съ дроугомь (f. 475) съединше сѧ и дръзости своеѫ изригаѫть тѧготѫ, и влъшеское лѫкавство по малѣ откри сѧ, нѫ бѣхѫ оубо земнородних погрѣшивше оуми и на бѫдѫщаа ослѣплени; царскааго же чрътога хранитель иже нарицааше сѧ Хърра, ıако сїа оущоутивь, абїе воеводѣ вьсѣ обличаеть и о горе, рече, воеводо, властеле съвѣщаваѫть отстѫпленїе. Въстрѧсе сѧ ср̾дцемь и страхь и трепеть и подвигь (†) объѧть его, ıако сїа слышавь. Отъ сего слъзы течахѫ изь очїю его и стенанїа чѧстовъздыханїлнаа (††) отъ ср̾дечныѧ срѣды, и бѣ видѣти оумилено видѣнїе и достоино слъзъ. (f. 475 b.) Кое бо зло не бѣ тогда, кое ли не дрьзнѣше сѧ, наскочивше ıако бѣснїи пси? Онь же съматрѣти ıасно въсхыщаѫщихь запорѫчивь, ѫтробоѫ болѧ съ малими отходить оставлъ мѧтежь, слъзами лице мочѧ, септемврїа .ді. (25)

Не въздыхаеши ли, сѫде? Кое приключившее сѧ тогда слово съпишеть? Мнить ми сѧ прослоути сѧ сїе отъ конець въсточныхь даже до западь послѣднихь. И ıако идѣаше шествоуѧ оужастень съ въсѣцѣмь (†††) спѣхомь Персомь заднѣа (††††) минѫвь, и идѣаше неоуклонно зрѧ кь планиномь островръхїимь, вънѧтрь быстричьскаго монастирѣ кь вечерꙋ безь прѣщенїа бывь хотѧ (f. 476) троудомь покои обрѣсти, ненаказанїи же и скотооумнїи и стръмни на злобѫ ıако ощоутивше монастирь обтекошѧ, нападаахѫ ıакоже дивїи козли, онь же въсѧ прѣзрѣвь оустръми сѧ бѣгствомь на бръзехь конехь оукрасти спасенїе обнажень бывь иного въсего отъ своихь ıако бѣгоунь рабь, о въсевидѣщее слънце!

Ꙗ ıаже по сихь кое прѣдставить слово? Отъ сего проснпашѧ сѧ инѫдѣ инь проотбѣгшеи съ нимь кь бръдомь въстичѧще злопроходнимь, ови неволеѫ, ови же и хотѧще, дондеже не остани единь и бысть, о горе, нажаншїи въздоуха, и ıако деница подь землеѧ (f. 476 b.) съкры сѧ или стародныи Кронь, и оудали сѧ бѣгаѧ невѣдомь весма, септемврїа мѣсѧца .ні., и въпаде въ расѣлнаа и брѣговита мѣста и ѫдолїа многодрѣвнаа, и не възмогшоу проити, остави тоу и възлюбленнаго своего конѣ, егоже (*) иного въсадника не прїемлѣше, и проходѧ по пѫтехь непроходнихь ѕвѣ-

(†) Orig. maĭ are aci unŭ и superfluu.

(††) Autorulŭ a voitŭ să ḑică чѧстовъздыхателнаа, l'a indusŭ însă în erórc subst. въздыханиѥ.

(†††) Orig. въсѣмьцѣмь.

(††††) Orig. занѣа.

(*) Ar trebui să fie aci иже.

рѣкрѫмѧщїимь (†) и сквозѣ высокыѧ брѣговы нагь, рѫками обрань и бось, нетренныи и жестокыи шествовавь пѫть великыи вѫ храборствихь и лѫвоꙗростныи вѫ бранехь — прѣпобѣждаеть мѧ страсть и слѫзѫ призываеть изь моею очїю — горы оубо (f. 477) противь плачѧщюмоу вѫзглашаахѫ чѧдь и власти лишенїа рыдаѫщоу. Вѫ сихь и сицевыхь шесть дьнїи и алчень и безь пищѫ прѣбысть ни кѫ комоу бесѣдовавь, ниже лица кого видѣвь, хождааше блѫдѧ лютыѧ поустины измѣривь глѫбинѫ, дондеже водотокомь нѣкыимь кѫ Сакоулемь сѫходѧщїимь рыболовци нѣцїи отѫ тоземець того обнаходивше — богоу о немь нѣчто лоучше прозрѣвшоу — и ꙗко познань бысть кѫ старѣшинамь своимь его отведше и достоинѣ отѫ нихь почьтень бысть и кѫ твръдонирномоу Чичевоу ими провождень, .ки. тогожде мѣсѧца. (26) Прѫвохранителїе же (f. 477 b.) града, (ихьже) (††) самь прѣдпочьтѫ, зломышлѣхѫ и ти на царѣ вѫсѣчьскои пагоубѣ того прѣдати. Воевода же ꙗко ѹмовить, сїа расмотривь, хытростїѫ тѣхь изведе, градь же прѣдавь Оугромь на сѫхраненїе, потопа вѫсеꙗдца избѣгь. Новыи Ное ꙗви сѧ родоу вѫ Чичевѣ градѣ спасаѧ, ихьже маломь бѣше прѣдпослаль.

А еже по сихь что и како? Простерь обѧтїа своа и младородныѧ дѣти чѧдолюбнѣ обгрѫнѫвь цѣловааше и ꙗко орель прикрывааше орличищи безперыѧ, и распростерь рѫцѣ свои и цѣломѫдрѫнѫѧ своѫ сѫжителницѫ, царицѫ Еленѫ, обѧть (f. 478) рыдааше, она же обвивши сѧ о выи его жалостно плакааше и вѫсесрѫдечно облобызааше, не ꙗко Самѱона Далида оубїиствѫвна и ꙗко Тиндарида сѫжителѣ своего, храбраго ироа. Вѫсѫдоу веплеве и вѫздыханїа, вѫсѫдоу прѫсемь бїенїа. Нѫ оубо словомь проити вѫсѧ невѫзможно, постигнеть бо мѧ лѣто повѣдаѫщїа, обаче и не вѫсѣ подь сподомь забвенїа полагати.

Досиѣ бо слово и гаврана чрѫнѣиша отѫ чрѫности показати. Краль бо Іоанѫшь, онь егоже сѫ выше слово низходѣ сѫповѣда, чловѣкь сын лѫкавь и злокѫзнень, ѧзыкомь лизлѧ (f. 478 b.) и опашїа оударѣѧ, ꙗко оуслыша бывшаа, абїе пославь своѧ си единомыслѫникы твръдо стрѣщи градь и врата заключити и никакоже емоу (†††) исходь подати, мыслѧ или низь стѣнѫ поврѣщи или оудавоу стѣнѫ прокопавь вѫсе родно прѣдати; любо-

(†) Ar trebui să fie aci: и вѫпрокрѫмѧщїихь.

(††) ихьже trebue adăugatŭ aci ca să scótemŭ unŭ înțelesŭ. Probabilŭ că elŭ s'a aflatŭ în textulŭ luĭ Macarie și că a fostŭ omisŭ din nebăgarea de sémă a copistuluĭ.

(†††) Orig. are aci: никакоже отпоустю исход подати; se vede că copistulŭ a voitŭ să scrie întâiŭ: никакоже отпоустити его. Cf. maĭ josŭ aceeașĭ expresie.

имѣнїемь бѣсѧ сѧ, дроугыи ꙗви сѧ древнѣго Индериха съ женоѧ и чѧдї, иже до ситости благыхь отъ него насытивыи сѧ (†), ꙗкоже досиѣвь прѣдсказа (††) теченїемь слова; о злато, гонителю, мѫчителю прѣдрьзыи, лѫкавствоу съплетенїе, ѧзыкь отврьзаеши безгласномоу, а глаголивомоу (f. 479) затикаеши оуста, оуставы и закони попираеши и опашь гониши. Отъ сего воеводѣ страхь напде великь, тѧжцѣ въздыхааше и печаловааше, бїенїемь тѧжкогласнымь прьси оуꙗзвлѣаше, и къ богоу молитвы изь глѫбины доушѫ изпоущааше.

Сїа оубо доволно множ оплака сѧ словомь. Прѣклони же сѧ симь богъ и тъчамь слъзнимь призрѣ и оущедри молѧщїа сѧ оусрьдно и помысломь ѕѣницѣ просвѣтивь, и абїе ꙗко отъ съна възбѫнѫвь (†††) писанїа ꙗко пернатa перскаго самодрьжца отъ него коварствомь постыѕаѫть. Испроси отъ него рѫкы ꙗко велико(f. 479 b.)мощни. Оуслыша же сїа царь перскыи грьдыи и бываѫщїаа оувѣдѣвь съмили сѧ и съжали сѧ и повелѣ кралю Іоанъшоу исходь подати емоу, дани даѫщемь тогда Оугромь великомоу царю Соулїименоу — щедрить бо и варварь царѣ злостраждѫщїа — и къ себѣ призвана творить воеводѫ. Онь же радостно прїемь царицѫ съ чѧди остави и брьзими дотече ногами, прѣдста излетѣвь перскымь прѣдѣломь, отъ злыхь избѣгь сѣтеи оугрьскыхь, и въ царскы градь оускочивь, прѣкрасныи градомь Конста(н)тиновь градь, и вънѧтрьѧдоу быстрѣ ниревь доброзданыихь, да ꙗко (f. 480) ꙗви сѧ великомоу царю, нена(де)ждно варварскѫѧ доушѫ оукроти, и възрѣ чловѣколюбезно на воеводѫ и покоа сподоблѣеть того достоинаго, и въ мѣсто влънь и млъвь засмїа тишина о тихости твоеѫ, самодрьжче. (27)

Сїа оубо въ лѣтѣхь събывшѧ сѧ послѣдныхь. Нѫ іеще сѫщоу емоу въ доброиирнѣмь Чичевѣ Петроу воеводѣ, рать варварскѫѧ злоратнѫѧ въ Молдовлахїи (*) жилищїа въсхыщаахѫ и о плѣнѣхь веселѧще сѧ; тогда и прѣкрасныи соучавскыи градь Персомь повинѫ сѧ и ꙗко прѣкрабѫ посрамишѧ и ꙗко напѫтнѫѧ блѫдницѫ, богатство цареи и рѣкы имѣнїомь Измѣилтѣне почрьпошѧ. Оттѫдоу (f. 480 b.) ꙗко многопобѣдныи възврати сѧ грьдыи онь Персомь кнѧѕь въ царскыи градь, оставль намѣстника

(†) Orig. насытивыѧ : aci s'a omisŭ с, ce trebuia scrisŭ deasupra luĭ ѧ.

(††) Autorulŭ a vrutŭ să ḑică: прѣдсказахъ; se póte ca хъ să fie omisŭ de copistŭ, maĭ alesŭ fiindŭ scrisŭ deasupra șiruluĭ.

(†††) Orig. възбѫпѫвь, provocatŭ póte prin neințelegerea formeĭ възбѫнѫвь = възбънѫвь.

(*) Frasa nu este completă; s'ar putea întregi cu: Перси творѣахѫ.

царствїю Стефана нѣкоего, иже и не по мноѕѣ вънатрь при царствѣмь ложи лютѫѧ тамо чашѫ испи съмръты. (28) И по немь пакы дроугыи, Ѧлеѯандръ нѣкто, нарекломь Корнѣ, оустнѣ си тъкмо медомь властнымь омазавь и изчезе прѣжде врѣмене. (29)

Нѫ на пѫть пакы слово наставлено бѫдї и съписанїю слово да скончаеть сѧ. Да ꙗко силное свое Петръ воевода великодоушныи по малоу обьꙗвивь въ царствоуѭщимь градѣ, въ въсѣхь единь на десѧтихь мѣсѧцехь въсѧмь въ оустѣхь (f. 480 b.) бѣше въ саноу сѫщїимь. (30) И что длъго и много слова? бываеть томоу великыи самодръжець милостивѣишїи и отъ своихь и на прїѧтїе посилаеть его съ своимь великымь комисомь въ еже съкрывшее сѧ того царство и въ лѣтѣхь прѣсѣкшее сѧ Стефана и Ѧлеѯандра царема, къ высотѣ възводѧ его отъ низости, и хранителѣ его творить царствїю своемоу. И скочи оубо Петръ воевода, ꙗко ѕвѣрь ис тонотъ и ꙗко отъ сѣтеи орель, и доброводныи постиѕаеть Истрь и въ Бранлѣ загорстѣи бывь абїе въсе множьство молдавскыхь властель, ꙗко извѣстно оувѣдѣша, прїѧша сѧ елико въ дворѣ и (f. 480 b. β.) елико свѣтлостїѫ рода сїаашє и елико въ нарочитыихь поуста окааннаго Корнѣ оставиша и ꙗко крилати Бранлѫ постигошѧ и распрострътама подемлѧть дланма своего царѣ, и падше о дрьзнѫтї ихь простинѧ въспрїѧшѧ. Ѧ иже сихь нарочитѣишихь, прѣдреченныи Михоуль и Тотроушаноуль великыи логофетъ, оставиша въ твръдонирнѣмь Новѣмь Градѣ стрѣгомыи, не много же послѣ (†) и Корнѣ нѣкыими оухваценъ и Петроу воеводѣ отведень, и бысть сънѣдь орѫжїю и брашно мечю въ лѣто .,з. слънечнѣмь теченїи и .мѳ. (7049=1541), мѣсѧца февроуарїа.

Пакы видѣ Петръ воевода дьнь свободень, пакы скип(т)ро(f. 481)дръжанїе въ пръвое достиже чьсти достоанїе, третое тогда женѣше лѣто особствоуѫ, и никтоже бѣ съпротивлѣѧ сѧ, вънидє въ царскыи градь соучавскыи съ отпро(во)дившими его царскыми сановници и събравь сѧ съ отстѫплъшїими (††), отъ вещiи понѫдивь сѧ, оустръмлѧеть сѧ на мѫчителство, и рѫками варварскыми маломь прѣдреченныи свѧзници оумиленѣ исклашѧ сѧ, и лица ихь одрашѧ и великомꙋ царю отнесошѧ, перскаго же кнѧѕа даровы въздаваеть многобогатными. Не по мноѕѣ же и възлюбленѫѧ своѧ царицѫ Еленѫ и въжделѣнныѧ своѧ и благородныѧ дѣти, Ілїа-

(†) Orig. по срѣдѣ, ca într'unŭ pasagiŭ de maĭ 'nainte.
(††) Orig. съ отсъстѫплъшїими.

шѧ (f. 481 b.) глаголѧ и Стефана, доброродныѧ отрасли, отъ Чичева къ себѣ привлѣче. (31)

И сїа оубо полоучишѧ таковыимь образомь конець; нами же ꙗкоже бысть възможно съпи(са)шѧ сѧ словомь въ кратцѣ и извѣстнѣ, ꙗкоже ми сѧ мнить, лѣтомь врѣмѧ носѧ число тысѧща седмосоугоубна и простихь пѧть пѧторо и пѧторо пѧть (7050 1542), пролѣтнаго мѣсѧца. Господинь же Петръ воевода банѣми и питїи и пищами доброчѧстнѫѧ старость крьмить, ꙗкоже златоперь аще кто речеть кикнось на зданїи. (32)

C

Cronica luĭ Eftimie.

До зде творенїе и потроуждєнїе въсесвѧтѣишаго отьца нашего епископа Макарїа Романскаго, а ꙗже отсѫдꙋ (f. 482) сълоучишѧ сѧ и намь повелѣно бысть отъ благочъстиваго и доблаа благочьстїа вѣтъвь, господина Іоанна Алеѯандра воеводи, мнѣ повелѣ послѣднѣишомоу въ їгоуменѣхь Єѳимїю їеромонахоу въ кратцѣ писати, да не и сїа лѣтныимь прѣхожденїемь забытїемь глѫбинами (†) покрыена бѫдѫть. (1)

Не по мнозѣ же по сихь врѣмени и тогожде лѣта по оустамлении (въ) (††) вторѣмь своемь царствѣ Петръ воевода страшно въста ꙗко львь и ꙗростїѫ въоржжи сѧ и крѣпко ополъчи сѧ съ въсѣми своими силами на Маилата, въгръскаго воевода Ардѣлскаго, и съподвиже и Радоула воевода (f. 482 b.) Калоугера оугровлахїискаго и нѣкыхь отъ пльконачѧлникь перскыхь, браныѧ пособникы быти емоу. Маилать же, ꙗко оуслыша ꙗко сице бранныими поучаѫть сѧ, страхь и трепеть нападе на нь и дари же великы и многы посилаше Петроу воеводы и молѧ сѧ о мирѣ. Нѫ Петръ воевода ничтоже о сихь не вънѧть, нѫ бѣше непрѣклонимь и неоумолимь, хотѧ бо свое отмъстити прѣжде бывшее на нь отъ Маилата злокъзношивенїе и лѫкавство и навѣть и невѣрїе, и дѣла сѧ ѧть мѫжьствънѣ и храборскы и изыде прѣмо брашевскыимь пѫтемь, за(f. 483)горскомоу же воеводѣ Радоулови повелѣвь изыти обычныимь нхь планиньскыимь пѫтемь проходныимь, противь емоу въ прѣдѣлѣхь оугръскыхь постигнѫти. Абїе же ꙗко сїа оуслыша и видѣ Маилать смѫти сѧ и постыдѣ сѧ и не смѣа ни мало съпротивь

(†) Autorulŭ a vrutŭ să dică: забытїа глѫбинами.

(††) въ este omisŭ de bună sémă din nebăgarea de sémă a copistuluĭ.

стати имь, нѫ вѫ скорѣ притече и затвори себе вѫ твръдостѣннѣмь своемь градѣ, зовомии Фѫгѫрашь. Петрѫ воевода, ꙗко сїа ощоутивь, сѫ вѫсѣми конскарми поиде близь противь града Фѫгѫраша и сѫзва Маилата кѫ себѣ на вѣрѫ и посла вѫ градь Фѫгѫрашь Матїашѧ великаго логофета вѫ залогь (f. 483 b.) вѫ мѣсто Маилата, и прїиде Маилать изь града оу Петра воеводы. Онь же вѫ тѫи часъ ѧть его и крѣпко окови желѣзными окова его, и до великаго царѣ перскаго Соулїимена посла вь, и тако неизбѣжными обьѧть бывь сѣтми. Господинь же Петрѫ воевода вѫзврати сѧ ꙗко доброповѣдникь вѫ своа си. (2)

По прѣхождени оубо лѣта единого есень сѫщоу, октомврїа мѣсѧца, пакы второе на Оугри проуготовлѫ сѧ Петрѫ воевода, и вѫнѧтрѫ землѣ тожь бываеть и проиде посрѣдѣ еѫ вѫ врѣмѧ зимное и многыхь златныхь талантъ приобрѣть отъ властель тоѫ землѣ, и оттѫдоу прїиде быстри(f. 484)-чьскымь пѫтемь и оу Родноу приспѣ и тоу погребе своѧ великыѧ поушкы, и прїиде вѫ настолныи свои градь соучавскыи и отъ троудовь покои прїѧть (3) и отиде оу Хѫрловѣ и тамо Шептиличю и Авраамоу Ротѫмпаноу главы отсѣче, геноуарїа мѣсѧца. (4)

Вѫ лѣто ,знв. (7052=1544), маиа мѣсѧца .еі. (15), допоусти Петрѫ воевода болшаго сына своего Илїаша до Царїграда оу великаго царѣ самодрѫжца, иже именоуеть сѧ до Царскою Портоу и опроводи его самь собоѫ Петрѫ воевода и сѫ госпождеѫ Еленоѫ и вѫсѣми великыми болѣри и весь сигклить ї архїереами и вѫсѣми молдавскыми игоумени даже до Доунавстѣи рѣцѣ. (5) (f. 484 b.)

Царство Іліашево Махмета.

Вѫ лѣто ,знд. (7054=1545), мѣсѧца септемврїа .г. (3), прѣстави сѧ Іоаннѫ Петрѫ воевода вѫ (с)оучавстѣмь градѣ и погребень бысть вѫ новосѫзданнѣмь отъ него монастирь, глаголемаа Побрата; и господства (†) вѫсѣхь лѣть его сѫть .ді. (19) лѣть и половинь. (6)

И оставивь царство земное сыноу своемоу Илиашю воеводѣ, и прѫвѣе оубо добрѣ идыи и благочьстивь ꙗвлѣѧ сѧ кѫ вѫсѣмь и кротокь и любѣща болѣри и прѣдстоѧщихь емоу вѫсѣхь, вѫнѧтрѫ зачинааше оубо болѣзнь вѫ лѫкавомь скровищи его срѫдци.

Бывшоу же второмоу лѣтоу царства его завистїемь ратника рода нашего

(†) Orig. are господствова, scrisŭ prescurtatŭ: гсвова.

дїавола — не бѣ бо емоу гладко съвъ(f. 485)тръпѣти въ мирѣ быти христоименитїи люди — и отсѣче главѫ пръвомоу съвѣтникоу своемоу, Бартикоу гетманоу (7), и оттѫдоу нача(шѧ) сѧ сѣмена невѣрствїа, и начень прѣкратити сѧ и измѣнити сѧ отъ праваго и истиннаго разоума, и оставлъ съвѣть старечьскыи и привѣть съвъскръмикшихь сѧ съ нимь, и христїанство начѧ отринѫти и възненавидѣти; изь млада бо възраста наоучивь сѧ таинамь христїанскымь послѣди же измаилькскыи и моусоулькманскыи Махоуметовь паче изволи законь, зловѣрїемь оубо благовѣрїе отвръгь, лѫкавствомь же и злонравїемь добродѣтель (f. 485 b.), и перскаа оусръднѣ начѧ мѫдръствовати и дѣати и лъжнаа ихь прѣданїа съхранити. Придроужи себѣ и изобрѣть съвѣтникы и оучителѣ нѣкыхь тръклѧтыхь Ꙗгарѣнь Моусоулманы Махоуметова закона; единь же отъ нихь коварнѣишїи и злокъзнень паче въсѣхь хытростїѫ дїаволскоѫ и чародѣанїемь, Хъдѫрь имѧ емоу, стръпливь нравомь, стръпливѣиши же доушеѫ, и съ нимь бесѣдова и съвъдварѣше сѧ, и наоучаше его и оучитель горкь и лють бываше емоу. И приѧть Илиꙗшь сѣмена, ꙗже сатана въ обоихь доушахь разьора же и посѣа, и ꙗкоже нѣкое лъ(f. 486)щенїе въ оудници въложь, сице несъмыслънаго къ себѣ привлѣче. И събравь бо въсѣкь ꙗдь злобы и смѣсивь въ немь своеѫ мысли възображенїа, и едино нѣкое растворенїе сътвори доуши его творно, и конечнѣ прѣвращеннаго и прѣлъщенаго съведе въ пропасть погыбѣли, окаанаго Илиꙗшѧ неискꙋснаго. Что оубо горше чловѣкоу словоу же и наказанїю непричѧстноу весма благомоу? аще бо обычае благы вѣсть тлѣти бесѣда зла, колико паче лѫкавимы обычаи бесѣдовавши? да ꙗкоже въ горшїи прѣложи сѧ разоумь и осоуети сѧ безмѣрїемь и лъстїѫ конечноѫ мѣдо(f. 486 b.)сръднїи, и прѣобыдѣ весма, ꙗко въ злыхь пришедь глѫбинѫ, и ꙗко изоумленоу емоу ходити и отъ бѣса емати сѧ къ въсѣкомоу неподобномоу дѣлоу, и ꙗкоже нѣкотороѫ напрасноѫ тъмоѫ грѣхомь потоплень и помрачень бысть. Пославь коупивь многыми хилиꙗдми аспри и златми доукати блѫдници скврънави Ꙗгарѣникы и приведе себѣ, и начѧ безстоудныи вина и свинихь мѣсь ошаати сѧ, и что много глаголати, въ весемь съпротивлѣаше сѧ благочьстивѣи христїанстѣи нашеи вѣрѣ и православнои. Свѧтыѧ же иконы, образь христовь и прѣсвѧтѣи богородици и свѧтыихь въсѣхь идолы нарицаше (f. 487), иже нечьстїа идоль и дроугь дїаволовь, свѧщенникы и дїакони възненавидѣ, мнихи враѕи и дїаволи нарицааше, иже въ истинѫ онь изь начѧла чловѣкооубїицоу дїаколоу сынь и сънаслѣдникь, и инаа многаа хоулѣ и блѣдѧ на православною нашею вѣроу, аще и про-

страннѣише не написахомь длъготи ради писанїа. (Въ) срѣдѣ же и пѧтокъ и въ великѫѧ четиридесѧтицѫ, еже есть великыи пость, мѧсо ꙗдѣше, и въ прочїихь свѧтыхь постѣхь. Сїа онь въсе съ тръклѧтимь своимь оучителемь и чародѣанныкомь Хъдъромь оучителница и таинство безаконїа дѣиствовахѫ. (†) Дѣло же его и тъщанїе бѣше и попеченїе птицами и-(f. 478 b.)грати.

По сихь же вьсѣхь наважденїемь матере своеѫ, госпождеѫ Еленоѫ, оустръми сѧ мѫчителствомь и гоубителствомь и казнꙑѧ на болѣри, и мноѕѣхь (††) очїю оулиши, ини же (†††) съмръти вьсѣчьскы прѣдасть, дроуѕїи же по темницахь оудавишѧ и инѣми различними томлении горцѣ страдахѫ и скончашѧ сѧ. Властели оубо, ꙗко таковое зло видѣшѧ, страхь великь обьѧть вьсѣхь и оу лѣшь(с)кои земли (*) начѧшѧ бѣгати, и прибѣѕи бышѧ. Илиꙗшь, иже и Махметь наре(че)нь бысть, на мноѕѣ оубо не възмогь сътръпѣти, нѫ изблъва весь ꙗдь съкрыеныи вънѧтрънемь его лѫкавѣ сръдци, и написа вьси болѣри, великы (f. 488) и мали, великь бирь, и сигклить весь, нѫ и ваташи по весеи земли вьси отъ пръвыхь до послѣдныхь, повелѣ же давати и митрополитоу и епископомь, написа оубо и монастири вьси, елико ихь сѫть въ Молдовлахїи, многь харачь и еликы попи и дїакони соуть въ молдавскыхь прѣдѣлѣхь, и что много глаголати, вьсѣхь (**) христїанскаа и цръковнаа въ велицѣ мѧтежи бѣшѧ.

Нечьстивыи же Илиꙗшь съкръвенѣ писанїа посилааше къ великомоу царю перскомоу съ великыми и страшними клѧтвами и обѣщанми, ꙗко желаеть и почитаеть и лобзаеть (***) законь Махоуметовь. Царь же повелѣ (f. 488 b.) емоу скоро прїити оу Царїградь, да желаемыи емоу законь моусоулманскыи полоучьть. Нѫ съмотри како лъжеѫ и лѫкавствомь облагаеть сѧ и покрываеть сѧ; что оубо хытръствоуеть и лицемѣрствоуеть сѧ злоказньныи? Тихостїѫ благы бесѣди показова, ꙗко азь, рече, христїанскаа люблѣ

(†) Aci avemŭ a face cu unŭ pasagiŭ coruptŭ, căcĭ оучителница n'are nicĭ unŭ înțelesŭ în frasă. Unŭ înțelesŭ ar avea оучителнаꙗ saŭ оучителскаꙗ și atuncĭ amŭ îndrepta frasa așa: оучителнаꙗ s. оучителскаꙗ въ таинствѣ безаконїа дѣиствовахѫ i. e. îndeplineaŭ nelegiuirile învĕțătureĭ (sc. mahometane) pe ascunsŭ, saŭ îndeplineaŭ nelegiuirile invĕțătoruluĭ (sc. ale luĭ Hădărŭ) pe ascunsŭ. и таинство încă trebue să fie o greșélă de transmisiune.

(††) Orig. мноцѣхь.

(†††) Greșélă în locŭ de иних же.

(*) Orig. земии.

(**) Ar trebui aci : вьсѣ.

(***) Orig. лобваеть, o greșélă evidentă.

и мѫдръствоуѫ, нѫ идѫ оу царѣ, да облегчѧ и оскѫдѣ харачь землн и оубогымь, а не ꙗкоже глаголѧть чловѣци, ꙗко идѫ моусоулманїа радї; а кто сїа глаголи творить на мнѣ, главнѣ томимь бѫдеть. И елико скорость посла слоугы по вьсеи земли събрати весь прѣдреченныи бирь, и рекь ꙗко (f. 489) трѣбоуеть емоу за спезоу и на пѫтнаа до Царїградь, лицемѣрїемь и тихостїѫ покрыти хотѧ свое скерѣнство; бѣше бо влъкь овчеѫ кожеѫ облѣчень.

Събравь и съзвавь вьсѧ своѧ си властелѣ и елико нарочитїихь вьсѣхь и сигклить весь вь врътоградѣ оу Хоуши и словеси лъжними много бесѣдовавь имь и ласканми овогда и хвалами, страшѧ и оужасаѫ ихь ꙗко да не съблажнѣѫть сѧ оу дроуга страна, ꙗко азь, рече, градѫ оу великаго царѣ и пакы скоро прїидѫ, и клѧть сѧ рѫками на чъстныи кръсть прѣдь вьсѣмь народомь, ꙗко христїанскаа мѫдръствоуеть правѣ и мыслъ (f. 489 b.) не имаеть на моусоулманство, и вь настоѫщои тои нощи съкроуши тъи кръсть, на немь же и клѧть сѧ, и вьвръже и вь паракелѣ.

И вьсесвѧтѣишаго и чистааго свѧщенноначѧлствомь и молдавскаго оучителѣ кирь Макарїа Романскаго епископа неправеднѣ и несъборнѣ и беспрaвилнѣ съ прѣстола съгна съ съвѣтомь и наставленїемь матерїѫ своеѫ госпождеѫ Еленоѫ и Ноуора и Митрофана бывшаго и епископа. (8)

Оттоли толико безстоудст(в)ова ꙗкоже неистовь песь и отъ чародѣанныи (†) обьѧть бывь, ꙗко аще бы мощно емоу било, по вьздоухоу лѣталь би до (f. 490) самого Царїграда, и небрѣгь ни власти лишенїа и ниже матере ни братїа ни пакь о обычнихь своихь властель и съвръстникь, нѫ подвиже много множьство скровища имѣнїи златнихь талантъ и сребрьныхь аспри бес числа и съсѫди златныхь и сребрьныхь, отъ исконихь царїи молдавскыхь блюдомо и хранимо скровище, вьсе съ собоѫ вьземь и ѧть сѧ пѫтѣ и мало не вьси болѣри и воинство съ собоѫ съподвигь. Они же съ великоѫ печалїѫ и скръбїѫ и сѣтованїемь идошѧ, болхѫ бо сѧ да не прѣдани бѫдѫть вьсеконечнѣи погоубѣ. Богомръзкыи же Илиꙗшь, ꙗко ви(f. 490 b.)дѣ себе бывша вь прѣдѣлѣхь перскыхь, вьзрадова сѧ радостїѫ велїеѫ, и достиже Царїградь и ꙗви сѧ великомоу царю и дарми многими почьте царѣ. Прочее оубо поемше прѣлъщеннаго съ великоѫ радостїѫ и ведошѧ его и по законоу ихь моусоулманишѫ и, и ловь готовь бывь и обрадованїе мыслъномоу влъкоу, дїаволꙋ, и Махметь наречень бысть, егоже не съгрѣшить кто, ꙗкоже мнѣ мнить сѧ, прьвѣнца сатанѣ и сына погыбѣли

(†) Pare a fi în locŭ de gen. pl. чародѣанїи.

нарекь его; погоуби (бо) (†) съ царствомь и самѫѧ своѫ доушѫ, съгараѫ въ не имѫщіои оугаснѫти геенн҄ѣ. Бол҄ѣри же и съ прочїими воини (f. 491) възвратиша сѧ въ своа. (9)

Царство Стефана Младаго.

Въ л҄ѣто ҂зѯз (7059 = 1551), м҄ѣсѧца юлїа .аі. (11), въспрїѧть царствїа скиптри молдавскыѧ Стефань воевода Младыи, вторїи сынь Петра воеводї. (10) И съ же испрьва благь ꙗвл҄ѣше сѧ и боголюбивь и оукрот҄ѣваѫ въс҄ѣхь и цръквами прилежѫ, и христїанстьвн҄ѣишїи бывааше, архїереи же и свѧщенникы и инокы велиц҄ѣи чьсти сподобл҄ѣше, ꙗкоже подобно есть благочьстивоу царю творити.

Не на мноѕ҄ѣ же посл҄ѣ (††) сихь напраснымь пр҄ѣм҄ѣненїемь пр҄ѣтвори сѧ и пакы злоба, ꙗко недовл҄ѣѭщїи бывшими избыткы, напльн҄ѣеть (†††), и въ въсемь братн҄ѣа нача мѫдрьствовати (f. 491 b.) и творити, съ ин҄ѣми и пр҄ѣвьзнити его. И съ бо приведе блѫдница Агар҄ѣнкы и тоурскыхь хожи и б҄ѣсомоучны и нача жестокаа глаголати къ людемь и пр҄ѣобид҄ѣти въс҄ѣхь, и отъ пр҄ѣоумноженїа безоумїа нагль бысть, отъ нагльства же по хот҄ѣнїе неподобныхь посл҄ѣдовати обычаи имать, и оубо въс҄ѣкь видь злоб҄ѣ прошедь пр҄ѣизлиха и въс҄ѣкои неправд҄ѣ же и мѫчительств҄ѣ издасть сѧ, и скврьнооубїеныи (*) кръвопїавїи онь и женскаго же гн҄ѣва въкоуп҄ѣ и мѫжска испльнь бывь, и въ вс҄ѣхь неподобныхь д҄ѣл҄ѣхь себе осквръны: блѫдовы и хыщенїа, оубїиства же (f. 492) и лихоимства, и симь подобнаа непр҄ѣподобн҄ѣ творѧ; соуровь бо б҄ѣше и лють казнитель, мноѕ҄ѣхь многыми и различними мѫками оумори. Сего ради оубо ненавидимь въс҄ѣми и омразень оубїиства ради и ѕв҄ѣринскаго мразскаго нрава, и въси бо начѧшѧ отвращати сѧ отъ него и б҄ѣгати ꙗко отъ страшнаго ѕьмїа, мноѕ҄ѣхь (**) очїю оулиши и носови отр҄ѣза и оуши и глѫбинамь воднымь пр҄ѣдасть. Божїихь же сѫдь и неизреченнаго правосѫдїѫ и дльготрьп҄ѣнїа правь обид҄ѣвь, искоушень бысть праведно божїимь гн҄ѣвомь

(†) бо e de bună sémă omisŭ de copistŭ.

(††) Orig. по ср҄ѣд҄ѣ.

(†††) Aci lipsesce obiectulŭ. Póte să fi fostŭ: его.

(*) Autorulŭ pare a fi vrutŭ să dică: скврьньнооубиниць; este însă posibilă și forma din textŭ, cu însemnarea «celŭ cuprinsŭ de скврьньно оубїиство».

(**) Orig. мноѕ҄ѣ prin omisiunea luĭ х de sub titlă.

нелицемѣрнымь же и неотбѣгомынимь (f. 492 b.) оу мостоу Цоцорра на Проутинь проудь, напрасно царства и живота срамно и немилостивно оулишень бысть, и оубїень бысть отъ сигклита, въ лѣпотѫ паче достоинаа своеи ѕлобѣ прїемь, злоѫ съмрътїѫ мрьзкое развращаеть и скврьно житїе, въ лѣто .҂зѯ. (7060 1551), мѣсѧца сентемврїа .л. (30). Господствова едино лѣто и мѣсѧца двѣ и недѣлѧ двѣ. (11)

Царство Ꙗлеѯандра воеводї Доблаго и Новаго.

Тогожде лѣта и тогожде мѣсѧца по откръвенїю божїю избрань бысть и подвижень на господство доблестъвныи и прѣмѫдрыи воинь и чюдныи Ꙗлеѯандръ отъ лѣшескыхь прѣдѣлѣхь съ прибѣги въсѣми молдавскыми и отъ кралѣ лѣшьскаго помощь многѫ привлѣче (и) отъ великыхь властель (f. 493) тоѫ землѣ, и храбровоинци отъ краи и пѣшци мноѕи, иже драпи обышѧ ихь звати. Єсть бо и съ единь отъ сыновь приснопоминаемаго Богдана воеводи, и съкрыень бысть ꙗкоже нѣгде свѣтилникь подь спѫдомь или ꙗкоже денница подь землеѫ, и въсїа ꙗко свѣтозарнаа ѕвѣзда отъ сѣвера, и къ югоу шествїемь оустръми сѧ юношескы къ отьчьствоу си на въспрїѧтїе царства въ Молдовлахїи, и достиже до Нистрь съ въсѣми своими прибѣги и съ плъконачѧлникы лѣшьскыми и воискати. Молдавстїи же властеле и жителе, ꙗко оуслышавше, сътѣкаахѫ сѧ къ немоу (f. 493 b.) и свѣтлѣ Ꙗлеѯандра въспрїимахѫ и покланѣхѫ сѧ емоу; онь же свѣтлыма очима и прѣкраснымь лицемь на въсѣхь жалостнѣ и милосръднѣ възрѣвь.

Гавриль же великыи дворникь и съ Стоурѕею гетманомь клѧтвы и обѣты, ꙗже прѣжде писменми оутврьждахѫ и посилахѫ и оувѣрѣхѫ сѧ къ прибѣгомь, ни въ что же въмѣнишѧ и съ иними малими единомыслъни имь, нѫ поставишѧ себѣ окааннаго Жолдю господарѣ оу Шипотѣхь. Беледоушны же Ꙗлеѯандръ воевода, ꙗко сїа оуслыша, ѕѣло ꙗрости и гнѣва исплъни сѧ и посла Моцока дворника воемь (f. 494) начѧлника и съ прочими прибѣги и съ Лѣхи, въси мѫжьствъни и храбри въ бранехь, и прочаа въсѣ воиньствънаа множьства единодышѫще къ Ꙗлеѯандроу бѣшѧ, и нападошѧ на ныхь нощїѫ оу Шипотѣхь и разбишѧ ихь и Жолдю оухватишѧ и иже съ нимь въсѣхь велмѫжи и оу Ꙗлеѯандра воеводї отведошѧ ихь. Ꙗлеѯандръ же воевода ꙗко ꙋмовить и прѣмѫдръ и милосръдь въсѣхь простини сподоби. Отсѫдоу же сътеченїоу въсенародномоу бывшоу и падше поклонишѧ сѧ Ꙗлеѯандроу воеводы съ великоѫ радостїѫ и веселїемь многомь, свѣтлѣ бо обрадовахѫ сѧ. (12)

Воевода же (f. 494 b.) Алеѯандръ Добрїи и Новыи повелѣ въсѣхь сѫщїихь же въ темницахь и заточеныхь на свободѫ отпоущати и достиже оу Ботъшани съ прѣдреченними воискалми и тамо добрѣ почьсти и одарова лѣшескыхь властели многыми дарми, и оттолѣ възвратиша сѧ въспѧть въ своа ихь землѣ.

Богопоставленыи же Алеѯандръ воевода постыже оу Хрълов҄ь, идеже (†) и на прѣстолѣ царскомь общїимь съвѣтомь достоинолѣпно възведень бысть и помазань. Прихождахѫ оубо отъвъсѫдꙋ, отъ въсѣхь мѣсть и страль, ꙗко да зрѣнїа насладѣть сѧ лица его, благости же и кро(f. 495)-тости и красоты, и ꙗко на христовь образь сице на воеводинь възираахѫ, ꙗкоже въ сънѣ се а не ꙗвѣ быти мнѧще ради прѣдваршихь господарей нечьстїа, бывшее отроди Петра воеводї. Вѣрныи христовь Алеѯандръ воевода сладцѣ и жалостнѣ къ въсѣмь бесѣдовавь и благолѣпнымь оумѣренїемь слова и кротостїѫ и тихостїѫ и благочинїемь, въси же зрѧще иже на нь въседръжителю богоу благодарестъвнѫѧ въздашѧхвалѫ, благь оубо бываеть и милостивь къ въсѣмь людемь. Властеле же въси въспрїимахѫ своѧ почьсти и пръвое достоанїе, къ обыдимымь же и иже въ (f. 495 b.) горкыхь ѫзахь и темницахь неправедно осѫждаемыѧ ꙗвленнѣише въсѣмь сътвори свое милосръдїе. И ꙗже оубо симь тако имѫщимь, слыша же и великыи самодръжець, царь перскыи Соулїимень, о благости нрава его и велиразоумїа, и ꙗко имаеть обычаи царьскыи и мѫдрованїе и нравь и въсѧ ꙗже къ похвалѣ сѫщаа (††), и пославь единь отъ своихь сановникь перскыхь къ Алеѯандрꙋ воеводѣ, и дивнымь скиптромь и великоѫ чьстїѫ оутвръдивь емоу царство и оустамевивь, и дарми почьте царьскыми и мирь оустрои ѕѣлныи. Воевода же добрѣ почьте его (f. 496) многыми дарми и съ чьстїѫ отпоусти его и опроводи до самаго царствоуѫщаго града.

Благочьстивыи же и великыи господинь Алеѯандръ воевода ꙗко въсе начѧлство молдавское подь собоѫ оустрои и мирь божїи въсѣхь прѣимѣаше, цръкви молдавскыѧ землѣ и чьстныѧ монастирѧ въсѧ покъсѫдꙋ велицѣи чьсти сподоби, и бѣ прочее воевода свѣ(т)ло праздноуѧ и

(†) Orig. нже.

(††) Orig. кѫщаа, o evidentă greșélă; къ похвалѣ сѫщаа = cele ce servescŭ spre laudă, este o expresiune obicĭnuită în textele vechĭ slavone.

веселѣ сѧ доушеѫ и благодарѣ бога сътворшаго емоу таковаа и толикаа блага и съ прѣвъзлюбленноѫ матерїѫ своеѫ Анастасїеѫ, благочьстивоѫ госпождеѫ, и (съ) въсѣми болѣрми своими и съ сѫщїими въ по-(f. 496 b.)латѣ вои его. Прочее оубо миръ глѫбокъ въсѫдоу бысть, иже человѣчьскыѧ слоухы веселѣщи, и въсѣмъ проповѣда сѧ мира сковище, и крилата оубо о немъ възмемши сѧ слава и много о благочьстїи рѫвенїе его и любовь иже къ богоу и къ свѧтымъ цръквамъ. По въсемоу обьсльнечїю оповѣда сѣ и протече имѧ его и по въсѣхъ окрѫстныхъ странахъ же и царствїахъ. И сїа оубо до зде. (12)

Въ лѣто шестьдесѧть и єдинъ пришелѧ сѧ на седмыѧ тысѧщъ (7061 1553) повелѣнїемъ великаго царѣ перскаго подвиже Алеѯандръ воевода прѫвѣе рать на Моунтѣни и самъ собоѫ прѣшедъ въ прѣ(f. 497)дѣлѣхъ ихъ, ꙗко да Радоула нѣкоего прѣскочившаго отъ Оугръ на томъ царствѣ ижденѫть. Радоулъ же воевода, ꙗко оцоути, мѣсто давъ и побѣже оуоугрѫска землѣ, и прѣѧть господство (†) оугровлахїиское пакы Мирча воевода помощїемъ Алеѯандра воеводї, и никтоже бѣ съпротивлѣѧ сѧ емь, и възврати сѧ Алеѯандръ воевода и доспѣ въ своа си радоуѧ сѧ. (13)

И по дроугомꙋ пакы лѣтоу весна сѫщи посла господинъ Алеѯандръ воевода прѫваго отъ сановникъ своихъ, Издъбанка великаго дворника, и отъ чѧсть людїи въоржчивь емоу, ꙗко да изметнѫть изъ господства (††) Мирчю воеводоу радї злонравїа его (f. 497 b.) и лѫкавства и невѣрства и навѣта, зломышленїемъ имѣше (†††) на господина нашего Алеѯандра воеводї. Доблыи господинъ Алеѯандръ воевода, ꙗко изнаходивъ крѫвовѣрїе Мирчино, пославъ и исправи загорское господство Петраикоу воеводы отъ великаго царѣ Соулїимена перскаго, и прѣемъ господство Петраико, Мирча же воевода позванъ бысть въ Царїград. (14)

Бывшоу же въ второе лѣто царства Алеѯандра воеводы роди сѧ емоу чѧдо присное и прѣвъжделѣнное и сынъ прѣвъзлюбленъ Богданъ воевода, аугоуста мѣсѧца. (15)

Въ лѣто .҂зѯв. (7062=1553), мѣсѧца септемврїа .г. (3), отъ любве и топлоти божьствънаго раченїа раждегъ сѧ ревностїѫ божьствъныи (f. 498)

(†) Orig. гсвова — господьствова.

(††) Orig. гскова.

(†††) Ar trebui să fie: зломышленїе во имѣше.

господинь Алеѯандръ воевода и съвѣть боголюбезень оумысли и изволи създати себѣ въсечьстный монастирь и прѣкрасный храмь въ имѧ прѣсвѧтѣи владычици нашеи богородици и приснодѣвѣи Марїи и чьстнаго еѫ акадиста. Сънодвигь сѧ отъ прѣславнаго настолнаго своего града Сочава и оустръми сѧ къ Соухоу Рѣцѣ съглѧдати и съмотрити мѣсто монастирю и начѧти здати. Ветхый же зачинатель и съпостатникь родоу человѣчьскомоу и прѣлѫкавый и ненавистникь доброу, дїаволь, не вѣ гладко емоу сътръпѣти, нѫ ꙗкоже тъмень нѣкоторїи (†) облакь свѣтлаго слъньца покрываеть лоучѧ, сицевымь образомь (f. 498 b.) окȣшаѫ сѧ боголюбезнаго и великочьстнаго господина Алеѯандра воеводї скръбїѫ и печалїѫ и оуныниїемь оуꙗзвити стрѣлоѫ, ꙗко да отъ добраго произволенїа и оусръдїа прѣсѣчеть и прѣкратить, съмотри како хытръствоуеть злокъзньный дїаволь. Шествоуѭщоу, ꙗкоже прѣдрече сѧ, Алеѯандрȣ воеводѣ къ Слатиноу, бывшȣ же емоу междȣ Коралътещи и Тодереще селома посрѣдѣ Молдава рѣкѫ, конь его прѣтъкнѫвь сѧ и въпаде съ воеводоѫ въ водѫ — вѣше бо и наводнена рѣка — господинь же Алеѯандръ прѣхвати сѧ на дроуѕѣмь кони и градѣше неоуклонно (††) къ (f. 499) желаемомоу емоу мѣстоу, и ꙗко благоразоумень разоумѣ дѣиство дїаволее быти и ничтоже не брѣгь, нѫ весело зрѧ очима и доблестъвно шествоуѧ и свободноѫ доушеѫ и доспѣ въ оуреченное мѣсто и богомь показанное и ѩждѣнное емоу мѣсто създати монастирь и храмь прѣсвѧтѣи богородици, и видѣ и възрадова сѧ и възлюбї е ѕѣло, и благодаренїе въздаде богови, и нарече имѧ монастирю Слатина и постави пръваго настоѧтелѣ и пръваго игоумена Іꙗкова, рекомаго Молодеца, и оутвръди свѧтое мѣсто съ селами и метохи и иными рѣди, еже есть на потрѣбѫ мѣстоу. Възврати сѧ славѧ бога и иже истинно того рождьшѫѧ прѣчьстѫѧ матерь и прїиде пакы въ Сочавскый прѣславный градь. (16)

Сїе писанїе писаль Ісаїа отъ Слатина.

(†) Orig. are aci unŭ и netrebuinciosŭ.
(††) Orig. иноуклонно.

CRONICA MOLDOPOLONA.

Spisanie kroniki o ziemi woloskiey, także i o hospodarach jey, iako naypierwey Wołochowie przyszli do ziemi wołoskiey, i który naypierwszy hospodar albo wojewoda ich był, od roku pierwszego stworzenia swiata 6867 (N. 8624) (†), od narodzenia Bożego 1359 (N. 1342). W roku 1566, 28 die 8-bris, w Jassiech.

Z Bożey woli naypierwszy wojewoda Dragossa (N. Pragossa) iako łowiec przyszedł od (N. do) węgierskiey ziemi, miasta i rzeki Maramarussa (N. Omaramarussa), za turem na łowy (N. na Lewey), ktorego zabił na tey rzece Mołdawie i tamże był wesół z swoimi pany. Tamże mu się ta ziemia podobała i został w niey i ziemię osadzał temiż Wołochy węgierskimi y był hospodarem dwie lecie.

Potym syn jego był hospodarem, nie pisze iako mu było imie.

Potym Bogdan, nie pisze czyj syn, był hospodarem cztery lata.

Potym syn Bogdanow Laczko (N. Jaczko) był hospodarem ośm lat.

Potym syn Mussaczynów Piotr był hospodarem.

Potym syn Petrow Roman był hospodarem ośm lat.

Potym Ramanow brat Stefan był hospodarem siedm lat.

(†) N. = copia Naruszewicz. Notămŭ aci încă odată că acésta este reprodusă întocmaĭ după originalŭ şi că n'amŭ îndreptatŭ nicĭ o neconsecvenţă în ortografie, cum sunt: *woloskiey* şi *wołoskiey*, *ktory* şi *który*, *cesarz* şi *czesarz* etc. Numaĭ conjuncţiunea *a* (şi, dară), ce este scrisă de multe orĭ *à*, s'a reprodusŭ în totŭ loculŭ cu *a*.

Potym Juga był hospodarem dwie lecie, nie pisze czyi syn był.

Anno 6907 (=1399) był (†) hospodarem Alexander woiewoda i był hospodarem 32 (N. 38) lat i 8 miesięcy; i tego nie pisze czyi syn był.

Potym Iliasz wojewoda był hospodarem dwie lecie i dziewięć miesięcy sam, a potym z bratem swoim Stefanem byli oba hospodarami siedm lat. Tenże Stefan potym zdradził brata swego Iliasza i oślepił go, potym był hospodarem po oślepieniu brata pięć lat.

Potym nastał Roman woiewoda i sciął tego Stefana i był hospodarem ten Roman, syn Iliasza wojewody, rok ieden.

Potym nastał był hospodarem [Piotr], syn Alexandrow, rok ieden. Tenże dał Kilią krolowi węgierskiemu, aby bronili od Turkow, nie pisze ktoremu krolowi.

Potym był hospodarem Czuber (N. Czubeć) wojewoda dwa miesiąca.

Potym był woiewody Iliasza syn hospodarem, Alexander, cztery lata. Potym poczęli być władykowie i metropolitowie od patryarchy Nikodema ziemi serbskiey za krola Jurga Despota. Tenże Alexander w Bialogrodzie umarł wołoskim.

Anno Domini 6962 (=1454), Augusta miesiąca 26, hospodarem został Bohdan wojewoda, syn Alexandra woiewody; był hospodarem dwie lecie, którego dał sciąć Petr wojewoda, którego zwano Aron Harnazan(††), który hospodarem był dwie lecie. Za tego woiewody poczęli Wolochowie dawać dań Turkom.

Potym nastał woiewoda Stefan hospodarem i dał sciąć tego Petra Harnazana. Ten był hospodarem trzy lata.

Anno 6965 (=1457), Augusti 12, w wielki Czwartek, przyszedł od Multańskiey ziemi Stefan woiewoda, syn Bohdana wojewody.

Anno Domini 6969 (= 1461), Junii 5, tenże Stefan woiewoda woiował czakielską ziemię.

Anno Domini 6970 (=1462), Junii 22, postrzelono Stefana wojewodę z Kiliiey Węgrowie w nogę.

(†) Am aștepta aci zostal.

(††) Cf. nota 15 la cronica putnénă și studiulŭ, p. 46.

Anno Domini 6971 (= 1463), Junii 5, przywiezli zonę temuż Stefanowi z Kijowa siostrę Simiona (N. Smirona), cara kijowskiego.

Anno Domini 6973 (= 1465), Januarii 23, we Czwartek, przyszedł tenże woiewoda pod Kilią, dobiiał go przez Piątek, w Sobotę dobył go [z] pod Węgry i postawił tam na nim purkulabem Isaia i Buchtę, a sam poszedł nazad do Soczawy dziękując Panu Bogu za zwycięstwo.

Anno Domini 6974 (= 1466), Julii 20, zbudował monaster Swiatej Bogarodzice w Putnie (N. Pucharyi).

Anno Domini 6975 (= 1466), Novembris 19, został krolem węgierskim Mathias i przyszedł z woyskiem swoim do ziemi wołoskiey do Totrusa, potym i do Romańskiego Torgu (N. Czorsu) i popalił miasteczka, potym przyszedł i do Bań (N. Boron) wołoskich. Potym przyszedł na krola Mathiasa ten Steffan woiewoda z woyskiem swoim, poraził go na głowę i był postrzelon król Mathias od niego, ledwie uszedł z sromotą inszą drogą do Węgier z malem ludzi.

Tegoż roku umarła zona hospodarowi, ta z Kijowa (N. Tazlejowa), Owdokiia.

Potym sprzymierzył się Stefan wojewoda z krolem Mathiasem i darował krol Mathias Stefana wojewodę dwiema zamki w Węgrzech, Bałtę i Czyczew (N. Ciechane), i z dzierżawami jch w Ardelskiey (N. ardeńskiey) ziemi.

Anno Domini 6978 (= 1470), Augusti 20, przyszło wielkie woysko Tatarow do Wołoch, i bił się z niemi Stefan woiewoda na Lipniczy Dąbrowie nad Niestrem i poraził je i wszystek plon im odbił. W ten czas Tatarowie z Podola szli, bo im byli zaszli drogę nasi. Potym dał oswięcic ten monaster na Putnie (N. Puchnei) dziękuiąc Panu Bogu za zwycięstwo [przez samego] metropolita Wtyoktista i biskupa Tarassa.

Tegoż roku, Februarii 27, powadził się z Radulą (N. Stradula), z woiewodą Mu[l]tańskim, i wypalił mu Brailow (N. Beardow) i inne dzierżawy.

Anno domini 6979 (— 1471) dał sciąc Isaiya (N. i Siaya) dwornika, Negryla czesnika i Aleksę (N. Jakra) stolnika, i tegoż roku miał bitwę z Radulem woiewodą Multańskim na rzece u Socze[ch], w ziemi Multanskiey, i poraził wojewodę Multanskiego i bardzo wiele ich pobił i chorąg-

wie im pobrał, jego własną chorągiew wziął, a więzniow wiele dostał, których wszytkich poscinać dał, iedno dwóch panow wielkich zostawił, kanclerza Stana (N. Caniser Zastawa) a Mircza (N. Nircza) koniuszego.

Tegoż roku, 29 (N. 9) Augusti, było wielkie trzęsiene ziemi po wszytkim swiatu w południe.

Anno Domini 6980 (= 1471), Septembris 14, wziął sobie Stefan wojewoda zone Maryą z Mangopa (N. Zmangopę); czarstwo tam było z Przekopskim czarzem krzescianscy.

Anno Domini 6981 (=1472), Novembris 8 (N. 3), poszedł wojewoda Stefan do ziemi Multańskiey na Radulę wojewodę, i potkali się z sobą z woyski swemi na Białym Potocze w ziemi Multańskiey, tam się trzy dni bili, potym ten Radul woiewoda uiechal przed nim na swoy zamek na Dembowicze, on za nim szedł z woyskiem swoim y obległ go na Dębowiczy. Potym on i z zamku uciekł, a Stefan woiewoda dobył zamku y wziął tam zonę Radula woiewody y corkę i wszystkie skarby jego, co tam miał, y mięszkał na tym zamku trzy dni, potym się wrócił do Soczawy, a Bassarabę zostawił, aby tam był hospodarem w Multanskiey ziemi, i był tam hospodarem ten Bassaraba miesiąc ieden, a Radul woiewoda do Turek uciekł i wziął z sobą 15 tysięcy Turkow i uderzył na Bassarabę i woyska jego poraził i wszystko jego co było pobrał, a Bas saraba uciekł do ziemi wołoskiey.

Anno 6982 (= 1473), Octobris 9, bili się Węgrowie z Multany; nad Węgry był Czapalusi, i pobito Węgry.

Anno Domini 6983 (=1475), Januarii 1, był poboy na Wołoszy Wołochów (N. Wołoszu Wołoszech) z Turki, y pobił ich tenże Stefan woiewoda za pomocą Bożą, których wszystkich nieżywił, jedno zostawił iednego Turczyna, syna Sakbasze (N. Sabbasze), bo jego oyciec był starszym nad temi Turki, ktorych było 40 chorągwi; *byli i Polacy z niemi.*

Anno 6984 (= 1476), Julii 26, przyszedł czesarz Turecki Machomet ze wszystkiemi siłami swemi i Bassaraba woiewoda z nimi z swoim woyskiem na Stefana wojewodę, bił się z Turki na Bialym Potocze w dzierżawie Niemieckiey, w ziemi wołoskiey, i poraził go ten cesarz Turecki i plonił (N. i Plon i) wszystkę ziemię i Soczawę (N. oszczawę) spalił.

Anno Domini 6987 (=1478), Novembris 8 dnia, syn Stefana wojewody Bogdan umarł; potym i drugi syn jego Piotr umarł.

Anno 6989 (= 1481), Julii 8 (N. lipsesce 8), była bitwa z Czapalusim na Rybniku rzece, w ziemi Multańskiey, i poraził go Stefan woiewoda. Tam mu zabił jego hetmana Szandrego (N. hetman Sandrag) w tey bitwie.

Anno 6992 (= 1484), Martii 15, przyszedł sołtan Turecki Bajazeth pod Kilią, zamek Wołoski. W ten czas wziął Kilią, y Białogrod w drugim miesiącu, bądz to było in Augusto et Julio. W ten czas postawił woiewodę Wlada (N. w lato) do Multan.

Anno 6993 (= 1484), Septembris 1, jezdził Stefan woiewoda do krola Polskiego i ziachali się w Kolomei, a w ten czas przyszli Turcy aż do Soczawy z Chromotem (N. Chromoisem) na hospodarstwo i spalili Soczawę i wyplenili ziemie wołoskiey siła.

Tegoż czasu pobił Turki Stefan wojewoda w miesiącu 16 9-bris na Katlabudze (N. Kacska budzie); tu byli (N. lubili) z Polaki.

Anno 6994 (=1486), Februarii 15, a w ten czas poraził Stefan woiewoda Chromota, co był przyszedł z Turki nań, ale był pod koniem (N. Podkoniuszym) w tey bitwie, wszak nie miał nic szkodliwego; Chromotha dostawszy dał go sciąć.

Anno 6998 (=1490) umarł krol węgierski Mathias; tegoż roku umarł syn wielkiego kniazia Moskiewskiego Iwan; potym syn tegoż wojewody umarł Alexander.

Anno 7005 (=1497) przyszedł krol Polski do Wołoch Olbrach[t] z woyski swemi na Stefana wojewodę, który był poszedł na Turki, i posłał do niego Stefan woiewoda posły swoie logofeta Towtula i Isaiia wisternika (N. Legopeta Towtala Isaiia Witrynta) z wielkiemi dary, które posły krol dał okować, dary wziąwszy, i posłał ich do Lwowa, a sam przyszedł do Soczawy i obległ i dobywał (†) go 5 niedziel i nie dobył, a Stefan woiewoda zbił wszytkę ziemię swoię w Romańskim Torgu (N. tocku), k temu brat krola Polskiego Władysław posłał woiewodzic Wołoskiemu 12.000 Węgrow na przeciw bratu swemu, nad

(†) *I dobywał* se află de două ori în originalŭ.

ktoremi był woiewoda Ardelski Birthok (†), swath Stefana woiewody, i Radul woiewoda Multanski posłał mu też ludzi na pomoc, i począł prosic Birtok Stefana woiewody, aby się z krolem Polskim zmierzył, a Stefan wojewoda przyzwolił na przymierze, pomierzył się z krolem Polskim, ale tym obyczaiem, aby krol szedł z temi ludzmi swemi tą drogą, ktorą przyszedł, a Stefan wojewoda darował Birtoka wielkiemi dary, i poszedł do Węgier, a krol sam szedł z swymi woyski tą drogą, którą przyszedł, ku Chocimiu, chyba kilku powiatow ziemian swywolnych poszli na Bukowinę a szkody wielkie czynili, przespiecznie szli niestrzegąc się, a Stefan woiewoda posłał za nimi Boldora dwornika wielkiego z woyskiem, tamże ie poraził zarąbawszy im u Kusmina (N. 84 Kusmintu) Bukowinę. Za to ie Pan Bog karał, że byli nazbyt swywolni w woysku, sami bezpiecznieysi, a szkody czynili i hetmanow swych nie słuchali; pobrano im w ten czas chorągwi powiatowych nie mało, dział także i samych bardzo wiele.

Anno 7006 (= 1498) woiował ziemię Polską Markolcz (N. Markola) Wołoski, był z woyskiem aż blisko Lwowa; i potym zasię poszedł Stefan woiewoda do ziemie polskiey, woiował ią i dobył dwa zamki, Trembovli i Podhaiec, i spalił, do ziemie swey też przywiodł ludzi wiele.

Anno 7012 (= 1504) umarł Stefan woiewoda, Julii 2. Ten Stefan był synem Bohdana woiewody i pogrzebion w tym monasterze swoim w Putnie (N. Purchai). Ten był hospodarem albo woiewodą 47 lat, dwa miesiąca i nedziel trzy. Człowiek był waleczny, fortunny i nabożny.

Anno 7015 (= 1506), 28 8-bris, poszedł B o g d a n woiewoda do Multanskiey ziemie z swoimi woyski i doszedł do miasta, zową je Roterzecy (N. Noterzecz), i na mogile Koyatha (N. Koynatha) z obu stron Rybnika, i tam przyszedł poseł do niego od Radula woiewody Multanskiego Maxim mnich Despotowicz i prosił Bogdana woiewody, aby się pomierzył z Radulem woiewodą i innych wiele rzeczy z nim mowił, a Bogdan woiewoda na żądanie Radula woiewody uczynił wolą jego na przymierze i tak posłał z tym Despotem iednego swego posła do Radula wojewody, a tam mu przysięgał Radul woiewoda przy posle jego y z pany swemi

(†) Birtok e scrisŭ în copia luĭ Naruszewicz în 3 felurĭ: Birthoz, Bertek, Bertego.

na S. Ewangelią, aby dzwigał z nim wieczne przymierze i granice po staremu, a Bogdan woiewoda uczynił także i poszedł nazad do ziemi swey. (1)

Anno 7017 (=1508), 29 Junii, w Piątek, przeszedł Bogdan woiewoda przez Niester z swymi woyski, a w Sobotę przyszedł pod Kamieniec, a w Niedzielę 1 Julii poszedł z woyski swemi począwszy od brzegu Niestra aż do granice Litewskiey i palił, woiował ziemię Polską, przyszedł pod Rohatyn i Rohatyn spalił i dobył y bardzo wiele pobrał skarbow i ludzi i plonu wszelakiego, był w ten czas i pod Lwowem i potym zas puscił woyska pod plony i siła zamkow i miast popalił i ludzi wiele przywiodł do Wołoch, potym do Soczawy ciągnął. (2)

Anno 7021 (—1513), 22 Augusti, przyszli Tatarowie, palili ziemię wołoską aż do Jassy, spalili i wiele s[z]kody poczynili w ludziach i innych ploniech, których zabrali. (3)

Anno 7022 (=1514), 27 Februarii, przyszedł Tryfail (N. Tefad) do Wasluya (N. Waslyen), który chciał byc hospodarem; poymał go Bogdan i dał go sciąć. (4)

Anno 7025 (=1517), 22 Augusti, umarł Bogdan woiewoda w miescie Hussiech (N. Wussiech), który był hospodarem 12 lat, 9 miesęcy. Potym był woiewodą albo hospodarem syn jego Stefan, za którego ziemia była w pokoju od wszystkich stron. (5)

Anno 7026 (=1518), Augusti 14, przeszli Tatarowie do Wołoskiey ziemie naprzod na miasteczko na Prucie S[z]arbanka (N. na Usczie Sarbath). Nad tamtemi Tatarami był Alb Sołtan, i kazał ziemię palić, a Stefan woiewoda woysko swe zbierał y poszedł do niego na gorę Prutem sam, i posłał do Karabocza, wielkiego dolnego (N. do Lesnego) dwornika swego, aby przeszedł Pruth ze wszytką ziemią dolizną i kazał mu w Ponedziałek rano na rozswicie, aby się z Tatary uderzył, i bił i uderzył ten dwornik na nie i poraził ie, i wiele ich pobito, i z nich więzniow bardzo wiele poimali i dwu Murzy wielkich, a innych gonili przez pole, biiąc i siekąc aż do Niestra, aż ledwie z małem ludzi uciekł ten Alb Sołtan, a Stefan wojewoda wrocił się do Chorlowa (N. Grotona), bo też i sam był w tey bitwie. (6)

Anno 7032 (=1523) (N. 7030), Septembris 7, zdradzili tego Stefana

woiewodę jego panowie i chcieli go zabić, i Pan Bog mu pomogł, i pobił ich i poymał niektorych, Kostia (N. Kufia) purkulaba niemieckiego, Maxima wisternika (N. Wistremba) i Iwaszka (N. Iwanka) logofeta i dał ich pościnać w Romanskim Torgu (N. komanjach tochu), a inni pobiegli do Węgier. (7)

Anno 7034 (=1526), Februarii 4, ciągnął Stefan woiewoda na Radula wojewodę Multanskiego do miasta Terguszora (N. Terafara) i odtąd, pomierzywszy się z Radulem, wrocił się do ziemi swey. (8)

Anno 7035 (=1526) (N. 7034)(*) umarł Piotr, brat tego Stefana, Septembris 20. (9) Tegoż roku, Januarii 14 (N. 4), umarł ten Stefan woiewoda w Chocimiu i pogrzebion w Putnie (N. Putrei). Był hospodarem s[z]eść lat. (10)

Tegoż [roku], Januarii 20, został Piotr wojewoda hospodarem, nie pisze czyi syn był, bo go sobie obrali w Chorlowie (N. Chorlonie). (11)

Anno 7036 (=1528) (N. 7035) tenże Piotr woiewoda ciągnął do czakielskiey ziemie do Węgier i miał dwie woyszcze, ono na dwa pułki, i szedł dwiema drogami do ich ziemie i zjachał się z ich pany zewsządy i pobił ich i rozpędził, i nabrawszy ludzi i plonow niepospolitych (N. pospolitych), wrocił się do Wołoch; nabrano Czaklow (N. Zaklow) i Sassow z sobą bardzo wiele. (12)

Tegoż roku, Julii 10, pomierzył się z Piotrem woiewodą Jan (N. Stefan) krol Węgierski y obiecał mu był Bystrzycki zamek i z dzierżawą wszytką Bystrzycką i z dochody, ale panowie Węgierscy nie zwolili, wszakże wielkie skarby z ludzi, Czaklow i Sassow, ztamtąd do Wołoch przygnał. (13)

Potym tenże Piotr woiewoda woiował ziemię Polską trzykroć, Pokucie palił i u Sereta naszych poraził, ale u Obertyna (N. Bertmia) dobrze po głowie od Polakow wziął, aż ledwo sam uiachał y wszytkich skarbow i dział co miał z sobą odbieżał. (14)

Potym anno, jako oni piszą, 7046 (=1538) Zygmunt krol Polski posłał woysko swe do Chocimia, nad ktorym był hetmanem Jan hrabia ż Tarnowa, i dobywał Chocimia dwie niedzieli, aż był Piotr woiewoda

(*) 7034 în copia luĭ Naruszewicz este o greșélă evidentă; altŭ-felŭ ar începe acestŭ pasagiŭ cu «tegoż roku».

do niego przyjachał i tam się hetmanowi krolewskiemu pokłonił y przysięgał krolowi Polskiemu ze wszytkiemi pany swemi.

Tegoż czasu Sołtan Solima[n], cesarz Turecki, przyciągnął sam z woyskiem swoim do Wołoch, Dunay przeszedłszy daley nie smiał ciągnąć; a w ten czas prosił Piotr wojewoda Wołoski hetmana krolewskiego, aby mu ludzi dał za pieniądze na Turki, czego hetman krolewski uczynić nie chciał, przez tę przyczynę iż krol miał przymierze z Tureckim cesarzem.

Pod tym czasem tenże Piotr wojewoda poraził był Tatary u Stepanowicz na głowę, a cesarz Turecki poki słyszał o ludziech królewskich (N. Tureckich) pod Chocimiem, z miejsca się nie ruszył, aż ludzie krolewscy ruszyli się od Chocimia, dopiero on się ruszył z woyski swemi ku Soczawie, a Piotr woiewoda do Węgier przed nim uiachał. (15)

Cesarz Turecki przyciągnąwszy postawił woiewodę inszego, Lokustę (N. Lokuszę), i panowie odstąpili Piotra woiewody, a cesarz Turecki pomięszkawszy mało w Soczawie poszedł nazad do Turek. Ziemi nie kazał psować w ni czym, ale przecie zamek ieden Wołoski wziął pod swą moc, Tehinia (N. Thaessią). (16)

Ten Lokus[t]a był hospodarem pułtrzecia lata. Za jego hospodarstwa dali byli Wołochowie połowicę ziemi Turkom, i potym tego Lokus[t]ę zabili panowie, a Turki co byli przy nim w ziemi poscinali i wszytko pobrali i ziemię im zas odjęli. (17)

Sułtan Soliman, cesarz Turecki, dowiedziawszy się tego, posłał po Piotra woiewodę do Węgier i postawił go zas na woiewodztwo, a Kornia (N. Konie), którego oni sobie byli obrali, kazał był do siebie przysłać ale Piotr woiewoda nie posłuchał go w tym, dał go sciąć, i innych panow bardzo wiele dał poscinać; takżo był hospodarem aż do smierci. (18)

Szalonemu synowi swemu Stefanowi hospodarstwo porzucił, którego potym panowie zabili; był hospodarem dwie lecie, a Zołdę hospodarem postawili (N. zostawili) i dziewkę Piotra woiewody zań dali.

Przed tym Stefanem Iliasz, brat tego (N. jego) Stefana, był hospodarem lat 4 (N. 10), potym się poturczył y do Turek uszedł. (19)

Anno 1552 Zygmunt August, krol Polski, postawił woiewodę Wołoskiego Alexandra, też narodu Wołoskiego, a Zoldę poimawszy Wołochowie nos mu urznęli i posłali go w klasztory. (20)

Tenże Alexander, gdy został hospodarem, dał starą żonę Piotra wojewody udawić (21), a corkę jey, tę co była za Zołdą, miał sobie za żonę.

Potym anno 1561 Laski Polak przyszedł z Despotem do Wołoch i wygnał tego Alexandra, a Despota na hospodarstwo zostawił i Chocim sobie Laski wziął, który potym Despotowi puscił; a ten Despota począł się Wołochom nie dobrze zachowywać i koscioły im łupić (22), którego oblegli na Soczawie i dobywali go długo, a Dymitrowi Wiszniowieckiemu kazali przyiść na hospodarstwo, którego zdradziwszy z nie małym pocztem Polakow i Wołyncow posłali do Turek, a drugim nosow narzezawszy nazad do Polski puscili. (23) Pod tymże czasem obrali sobie hospodarem nieiakiego Tomszę z Orchiowskiey (N. Hoynowskiey) dzierżawy, który Despota dobywał na Soczawie, ale go dobyć nie mogł, aż gdy iednego Węgrzyna, co tam był na zamku przy nim starszym nad Węgry, sam na pokoiu o zdradę zabił; potym ci Węgrowie wyszli od niego z zamku, [że się nie miał z kim bronić. Także wsiadłszy na koń wyjachał z zamku] do tego Tomsze prosząc, aby mu gardła nie brał, ale nie uprosił, dał go sciąć zaraz, i sam go naypierwcy buławą uderzył. (24)

Cesarz Turecki, skoro mu Wiszniowecklego przywiezli, zaraz go na hak kazał powiesić i z Piaseckim (25), a inne tak Polaki jako i Wołynce za morze posłał na galery; potym posłał zas na hospodarstwo tego Alexandra, co był od krola Polskiego postanowiony. Który gdy do ziemie przyszedł, miał z sobą wielkie wojsko Tatarow, którzy na ten czas puł zieme Wołoskiey spustoszyli; a Turcy przy nim samym byli, ostatek ziemie się mu poddali, a Tomsza z Moczokiem i Spanczokiem (N. Zmoczynkiem Panyczkiem) do Polski uciekli, ktorych krol Polski tenże Zygmunt kazał poscinać we Lwowie, za to iż tak wiele ludzi jego do Turek posłali, a drugim nosy porzezali. (26)

Tenże Alexander, gdy przyiachał na hospodarstwo, iednego dnia dał panow wołoskich 60 Turkom zabić, prosiwszy ich na cześć, a [po]tym bardzo wiele ich poraził. (27) Temuż Alexandrowi rozkazał Sołtan Soliman zburzyć zamek w ziemi Wołoskiey Niemecz. (28) Za tegoż Janusz, krolewicz Węgierski, wziął zas do ziemi Węgierskiey Bałtę i Czyczew (N. Ciesaunę), zamki które był podarował krol Mathias Stefanowi woiewodzie. (29)

Powiaty we wszytkiey ziemi Wołoskicy.

Powiat Belgracki (N. Bertacki), Tehinecki (N. Czeknecki), Kidziacki, Łopusiński, Walsiński, Orchyowski (N Horyowski), Soroczki, Chocimski, Czornowiecki, Soczawski, Chorlowski (N. Chorkowski), Dorosiński, Ku[r]ligatorski, Jaski, Felczyński, Kohorlowski (N. Pohorlowski), Tekuczowski (N. Horniczowski), Putyński, Hadziowski, Tutowski (N. Thotowski), Totruski (N. Foltruski), Bakowski (N. Bukokowski), Romański, Niemieczki (30) Summa wszytkich powiatow 24; także wiele Purkulabow i Watahow, to jest starost albo chorążych. (31) Z tych wszytkich powiatow bywa ludzi ku bitwie i strażam (N. szczarzam) 8000, a kiedy ieno nemsowie (32), bywa ich 3000, ale teraz pusto.

Urzędnicy woiewody Wołoskiego.

Hetman dwornik; gorny dwornik (N. Horczyn); dolny dwornik (N. dolinuz), co przy hospodaru tenże i marszałkiem; logofetow trzey, po naszemu kanclerzy; wisternikow trzey, po naszemu podskarbich; stolnikow albo krayczych trzey; poharnikow albo podczaszych trzey; diakow star[sz]ych co nad pisarzy trzey; usarow trzey co nad usarami, iakoby komornicy; kurtianow (N. kontfizanow), iakoby u nas dworzanow, nad nimi starszych trzey; koniuszych (N ukonuszych) albo komisow (N. konusow) trzey; kuchmistrzow albo sokarzow trzey; armasow, co na kata gonią, starszych nad nimi trzey; aprodow co przy hospodaru w komorze trzey; pitarów (N. pitanów) co nad chlebem trzey; piwniczych trzey; spatarow (N. sipatarow) albo po naszemu miecznikow trzey. (33) Każdy z tych urzędnikow maią młodszych pod swą mocą nie mały poczet, a kiedy co który wystąpi, nie karzą słowy, ieno kijem; o rożne rzeczy a o zdrady, o które tam nie trudno, sam hospodar karze zaraz gardłem; on sam sądzi.

Summa wszytkich hospodarow dwadzieścia ośm; summa wszytkiego z tych hospodarow panowania 214 [lat] i $2^1/_2$ miesiąca.

CRONICA ANONIMĂ.

СКАЗАНІЕ ВКРАТЦѢ О МОЛДАВСКЫХЪ ГОСУДАРЕХЪ, ОТКОЛѢ НАЧАСЯ МОЛДОВСКАА ЗЕМЛЯ.

Въ лѣто .҂ѕѡѯз. (6867—1359) отъ града Виницѣи прiидоша два брата: Романъ да Влахата, во христiяньстѣй вѣрѣ сущи, избѣгоша отъ гоненiа еретикъ на христiяне и прiидоша въ мѣсто нарицаемое Старый Римъ и создаша себѣ градъ по имени своему, Романъ, и изживше лѣта, они и родъ ихъ, доколѣ отлучися Формосъ папа отъ православiа въ латыньство.

И по отлученiи вѣры Христовы создаша себѣ Латина новый градъ и прозваша его Новый Римъ и зваша къ себѣ въ латыньство Романовъцовъ въ Новый Римъ; Романовъцы же не восхотѣша и начаша (†) велiю брань съ ними чинити и не отлучишася отъ вѣры Христовы; и отъ того же (††) времени быша во брани до дръжавы Владислава короля Угорьского. А Владиславъ краль бѣ братень сынъ Савѣ, архiепископу Серьпъскому, и крещенъ бысть отъ него и дръжаше вѣру Христову во сердци тайно, а языкомъ и кральвьскимъ украшенiемъ бяше латининъ.

И въ лѣта Владислава коралевъства (†††) воздвижеся на Угры брань отъ Татаръ, отъ князя Неимета съ своихъ кочевищъ, съ рѣкы Прута и съ рѣкы Молдавы, и преидоша чрезъ высокiе горы и поперегъ земли уго-

---

(†) P. S. R. L. восхотѣша, начаша.

(††) P. S. R. L. отъ того.

(†††) Astŭ-felŭ aŭ tóte copiile folosite în P. S. R. L. Probabilŭ însă că aci e de cetitŭ: владиславова королевьства.

рьскіа Ерделя, и пріидоша на рѣку Морешь и ста ту. И слышавъ же Угорьскій краль Владиславъ нахоженіе Татарьское, и послаша вскорѣ въ Римъ къ кесарю и папѣ, дабы пришли къ нему на помощь, къ старымъ Римляномъ и къ Романовцемъ послаша же. Новые же Римляне и старые Римляне совокупишася и пріидоша во Угры Владиславу королю на помощь.

Новые же Римлѣне послаша грамоту ко Владиславу королю Угорьскому тайно: «Великому кралю Владиславу, Златыи Затокъ рекше, Угорьскому. Имѣютъ съ нами брань о вѣрѣ старые Римляне, не хотяше съ нами въ новый римъскый законъ и живяше во греческой вѣрѣ во старомъ Римѣ (†); а нынѣча они всѣ пріидоша съ нами къ тебѣ на помощь, едины жены и дѣти малые оставиша во Старомь Римѣ; и мы есмя съ тобою одинъ законъ, пріятелемъ своимъ есмя заодинъ пріятели и непріятелемъ своимъ есмя заодинъ непріятели; а ихъ бы еси послалъ напреди всѣхъ людей противъ Татаръ, чтобы они побиты были, или отъ таковыхъ ихъ Богъ свободитъ, и ты бы ихъ оставилъ у себя во своей земли, толко бы они не возвратилися во старой Римъ, и мы жены ихъ и дѣти поемлемъ къ себѣ въ римскый законъ».

И не многу времени минувшу, и бысть (††) битва велика Владиславу королю Угорьскому съ Татары, съ Неиметомъ княземъ, на рѣкѣ на Тисѣ, и поидоша Старые Римляне напередъ всѣхъ и опослѣ многіе люди Угрове и Римьляне одинъ латиньскій законъ, и побиша Татаръ преже старые Римьлѣне и потомъ Угрове и Рамановове, и немного падоша старыхъ Римлянъ.

Краль же Владиславъ Угорьскый вельми радовашеся о таковѣмь пособіи Божіи, а старыхъ Римлянъ велми жалуа и милуя за ихъ храбрость, и показаша имъ грамоту новыхъ Римлянъ, что о нихъ (†††) писали и о ихъ женахъ и возваша ихъ къ собѣ служити, дабы не пошли въ Старой Римъ, да не погибли отъ новыхъ Римлянъ. И смотрячи королева писаніа и не

(†) In loculŭ imperfectelorŭ хотяше şi живяше póte să fi fostŭ în originalulŭ mediobulgarŭ participiile хотѧще şi живѧще (i. l. d. живѫще), ce sunt maĭ potrivite aci.

(††) P. S. R. L. быша, ce este o evidentă greşélă în codice.

(†††) P. S. R. L. они.

имяше (†) вѣры и просиша у короля дабы имъ ослободилъ послати обызрѣти Старый Римъ: есть ли жены ихъ и дѣти или нѣть? И поидоша посланніи и возвратишася воскорѣ и сказаша имъ: градъ нашь Старый Римъ разоренъ бысть и жены и дѣти наши поимали новые Римляне во свой латыньской законъ.

Они же биша челомь Владиславу королю, дабы ихъ не уклонилъ въ латыньской законъ и позволилъ (††) бы имъ дръжати христіяньской законъ греческый и далъ бы имъ на прожитокъ землю. Владиславъ же король прія ихъ съ великымъ хотѣніемъ и даде имъ землю въ Марамърешѣ (†††), межи рѣкамиМорешемъ и Тісею (††††), нарицаемое мѣсто Крижи (*), и ту вселишася и собрашася Римляне и живяше ту и litтояше за себя жены Угоркы отъ латыньского закону во свою вѣру христіяньскую даже (**) и донынѣ.

И бѣ въ нихъ (***) человѣкъ разуменъ и мужественъ, именемъ Драгошь (****), и поиде себѣ со дружиною на ловъ звѣринъ и найдоша подъ горами высокими слѣдъ туровъ и поидоша слѣдомъ за туромъ чрезъ горы высокіе и преидоша высокіа планины, сіи рече горы, и пріидоша за туромъ на мѣста долніе и краснѣйшіе и наѣхаша тура у рѣкы на брегу подъ вербою и его убиша и насытишася отъ лова своего. И пріиде имъ отъ Бога во сердце мысль да бы (†) разсмотрили себѣ на жительство мѣсто и вселилися (††) ту и съвокупишася единомышлено и восхотѣша всѣ пребыти ту и возвратишася воспять и повѣдаша своимъ всѣмъ о красотѣ земли и о рѣкахъ и о криницахъ, дабы вселилися ту; и ихъ дружина мысли ихъ похвалиша и восхотѣша поити тамо гдѣ они быша, и мѣсто заглядаша, занеже бѣ мѣсто пусто и вокрай Татарьскыхъ коче-

(†) Probabilŭ că și aci originalulŭ mediobulgarŭ a avutŭ partic. имѫще (i. l d. имѫще).

(††) P. S. R. L. поволилъ, póte o greșélă de tiparŭ.

(†††) P. S. R. L. Маромарушѣ. Orig. mediobulgarŭ a avutŭ probabilŭ numaĭ douĕ forme ale acestuĭ cuvîntŭ: Марамурешь și Марамурешь.

(††††) P. S. R. L. Тіею. Este evidentŭ că aci se vorbesce despre Tisa.

(*) In locŭ de Кришь saŭ Криши.

(**) P. S. R. L. даждь.

(***) P. S. R. L. въ нихъ бѣ.

(****) P. S. R. L. Драгожь.

(†) P. S. R L. быхъ, greșélă.

(††) P. S. R. L. вселися, greșélă.

вищь, и биша челомъ Владиславу королю Угорьскому, дабы ихъ отпустилъ поити; Владиславъ же король отпусти ихъ съ великою милостью.

И пондоша они отъ Марамуреша (†) со всею дружиною и съ женами и съ дѣтьми черезъ горы высокіе, ово лѣсъ просѣкаа, ово каменіе пробирая, и преидоша горы Божіею помощію и пріидоша на мѣсто, гдѣ Драгошьт ура уби, и возлюбиша и вселишася ту и выбраша (††) изъ своей дружины себѣ мужа разумна, именемъ Драгоша, и назваша его себѣ государемъ и воеводою. И оттолѣ начася (†††) Божіимъ произволеніемъ молдавская земля.

И Д р а г о ш ь воевода насади прьвое мѣсто [Бооурени] (*) на рѣкѣ на Молдавѣ и потомъ насадиша мѣсто Бани и иные мѣста по рѣкамъ и по криницамъ и учиниша себѣ печать воеводскую во всю землю турью голову; и господьствовалъ на воеводствѣ лѣта два.

И по немъ воеводствова сынъ его С а с ъ воевода лѣта четыре.

И по Сасѣ сынъ его Л я т ц к о восмь лѣтъ.

Потомъ государьствова Б о г д а н ъ воевода лѣтъ шесть.

И потомъ государьствова П е т р ъ воевода, сынъ Мушатинъ, шестьнатцать лѣтъ.

По немъ братъ Петровъ, Р о м а н ъ, три лѣта.

По немъ господьствова братъ его С т е ѳ а н ъ лѣтъ семь.

По немъ господьствова Ю г а воевода лѣта два.

Въ лѣто .҂ѕцеı. (6915 = 1407) господьствова А л е к с а н д р ъ воевода (**) лѣта .лв. (32) и мѣсяць .и. (8).

По немь И л ь я ш ь воевода, прьвый сынъ его (***), господьствова самъ два лѣта и мѣсяць .ѳ. (9), а съ братомъ своимъ С т е ѳ а н о м ъ господьствова вкупѣ лѣтъ .з. (7). Ялъ Стеѳанъ воевода брата своего Ильяша воеводу и ослѣпи его; а Стеѳанъ воевода послѣ брата своего господьствова

(†) P. S. R. L. Марамуриша.

(††) P. S. R. L. выбра.

(†††) P. S. R. L. начашася, greșélă.

(*) Cf. Studiulŭ, p. 68.

(**) Textulŭ trebue restituitŭ aci astŭ-felŭ: въ лѣто .҂ѕцеı. [наста на господьство] Александръ воевода [и] господьствова .... Cuvintele puse în parentesă aŭ fostŭ omise saŭ de compilatorulŭ croniceĭ voskresenskaja saŭ de vre-unŭ copistŭ posteriorŭ.

(***) P. S. R. L. лѣто одно, сынъ его.

лѣтъ .з. (7), и отсѣче Стефану главу Романъ, сынъ брата его Ильяша воеводы.

И господьствова Романъ едино лѣто.

И по немъ господьствова Петръ, сынъ Александра въеводы, едино лѣто; и даде Петръ Келею градъ Угромъ.

По немъ господьствова Чюберь (†) воевода .в. (2) мѣсяца.

По немъ господьствова Александръ (††) воевода, сынъ Ильяша воеводы, .д. (4) лѣта.

По Александрѣ (††) въеводѣ господьствова Богданъ воевода, сынъ Александра воеводы, .в. (2) лѣта, а отецъ Стефана воеводы; и отсѣче главу ему Петръ воевода, рекомый Аронъ.

А самъ Петръ воевода господьствова .в. (2) лѣта; и при немъ начася дань даяти Турьская; и по нѣколицѣ времени отсѣче главу ему Стефанъ воевода, сынъ Богдана воеводы.

Въ лѣто .҂ѕцог. (†††) (6973 = 1465) Стефанъ воевода, сынъ Богдана воеводы, Келею градъ у Угровъ опять назадъ взялъ.

Въ лѣто .҂ѕцҁв. (6992 — 1484) пріиде царь Баазыть Турьской и взя у Стефана два града: Келею и Бѣлъградъ.

Въ лѣто .҂зе. (7005=1497) пріиде краль Лятцкій Алберть (*) на Стефана воеводу и помирися съ Стефаномъ лестію и поиде во свою землю цѣлыми мѣсты и догони его Стефанъ на Буковинѣ и поби его.

Въ лѣто .҂зві. (7012 = 1504) (**), іюля .в. (2), преставися Стефанъ воевода.

А у Стефана были .д. (4) сыны: Петръ, Олександръ и два (***) Богдана.

А по немъ нача господьствовати сынъ его Богданъ.

(†) Una din copiile cronicei voskresenskaja (cod. Karamzin) are forma Чюнель.

(††) P. S. R. L. are în aceste locurĭ: Александрелъ, Александрелѣ, formă ce se găsesce într'unŭ singurŭ codex (cod. voskresenskij, celŭ maĭ vechiŭ); cf Studiulŭ, p. 64.

(†††) P. S. R. L. 6990. In tóte copiile se află data 6903, pe care editoriĭ P. S. R. L. o îndréptă în 6990. Data originală a fostŭ 6973 (.҂ѕцог.) și greșéla s'a întrodusŭ în copiĭ prin omisiunea luĭ 70(о): i. l. d. .҂ѕцо. s'a cetitŭ .҂ѕцг.

(*) P. S. R. L. Арбелть.

(**) P. S. R. L. 7017 (.҂зѕі.). Editoriĭ P. S. R. L. credŭ greșitŭ că 7017 trebue îndreptatŭ în 7010. Luna trebue cetită: Іюля .в.; .в. este omisŭ în tóte copiile.

(***) P. S. R. L. pentru и два admite два.

TRADUCERĬ

POVESTIRE IN SCURTŬ DESPRE DOMNII MOLDOVENESCI.

A

Cronica şi analele putnene.

In anulŭ 6867 (=1359) dela facerea lumeĭ, cu voea luĭ Dumnedeŭ, s'aŭ începutŭ ţéra Moldoveĭ. (1) Şi s'aŭ începutŭ astŭ-felŭ :

Venitŭ-aŭ *Dragoşŭ* voevodŭ din Maramurĕşŭ, dela ţéra Unguréscă, la vînatŭ după unŭ zimbru şi aŭ domnitŭ 2 anĭ. (2)

După elŭ aŭ domnitŭ fiulŭ sĕŭ *Sasŭ* voevodŭ 4 anĭ şi aŭ muritŭ. (3)

Bogdanŭ voevodŭ aŭ domnitŭ 4 anĭ şi aŭ muritŭ. (4)

Fiulŭ sĕŭ *Laţco* voevodŭ aŭ domnitŭ 8 anĭ şi aŭ muritŭ. (4)

Petru voevodŭ, fiulŭ luĭ Muşatŭ, aŭ domnitŭ 16 anĭ şi aŭ muritŭ. (5)

Fratele sĕŭ *Romanŭ* voevodŭ aŭ domnitŭ 3 anĭ. (6)

Iar după elŭ aŭ domnitŭ fratele sĕŭ *Ştefanŭ* voevodŭ 7 anĭ. Acesta aŭ bătutŭ pe Jigmuntŭ, craiulŭ ungurescŭ, la Hindăŭ şi aŭ muritŭ. (7)

Iuga voevodŭ *Ologulŭ* aŭ domnitŭ 2 anĭ. (8)

In anulŭ 6907 (=1399) s'aŭ ridicatŭ în domnie *Alexandru* voevodŭ şi aŭ domnitŭ 32 de anĭ şi 8 lunĭ şi aŭ muritŭ. (9)

Iliaşŭ voevodŭ, fiulŭ celŭ maĭ mare alŭ luĭ, aŭ domnitŭ 2 anĭ, iar împreună cu fratele sĕŭ *Ştefanŭ* voevodŭ domniră 7 anĭ, dar Ştefanŭ voevodŭ prinse pe fratele sĕŭ Iliaşŭ voevodŭ şi-lŭ orbi şi domni singurŭ 5 anĭ, până ce-ĭ tăe capulŭ Romanŭ voevodŭ, fiulŭ luĭ Iliaşŭ voevodŭ. (10)

Şi aŭ domnitŭ *Romanŭ* voevodŭ 1 anŭ. (11)

Petru voevodŭ, fiulŭ luĭ Alexandru voevodŭ, aŭ domnitŭ 1 anŭ. Acesta aŭ datŭ cetatea Chilieĭ Ungurilorŭ. (12)

Ciubărŭ voevodŭ aŭ domnitŭ 2 lunĭ. (13)

Alexandru voevodŭ, fiulŭ luĭ Iliaşŭ voevodŭ, aŭ domnitŭ 4 anĭ. Pe vremea luĭ se duşe împĕratulŭ grecescŭ şi patriarhulŭ Ţarigraduluĭ şi mare mulţime de mitropoliţĭ la soborulŭ din Florantia, la papa vechiuluĭ Rîmŭ, şi fură ademeniţĭ de Lătinĭ şi mulţĭ dintre dînşiĭ se întórseră cu bărbile tunse. Totŭ pe vremea luĭ s'aŭ sfinţitŭ kir Teoctistŭ mitropolitŭ de către patriarhulŭ sêrbescŭ Nicodimŭ. (14)

Bogdanŭ voevodŭ, fiulŭ luĭ Alexandru voevodŭ, tatălŭ luĭ Ştefanŭ voevodŭ, aŭ domnitŭ 2 anĭ şi ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ *Petru* voevodŭ, numitŭ *Aronŭ*, la Răusenĭ. (15)

In anulŭ 6965 (=1457), luna luĭ Aprilie în 12, în Joia mare, veni *Ştefanŭ* voevodŭ, fiulŭ luĭ Bogdanŭ voevodŭ, din ţéra Munteneéscă şi birui pe Aronŭ voevodŭ maĭ întâiŭ pe Siretŭ, la vadulŭ de la Doljeştĭ, iar a doua luptă ĭ-o dete la Arbicŭ şi iarăşĭ birui cu ajutorulŭ luĭ Dumneḑeŭ Ştefanŭ voevodŭ. (16)

După acésta s'aŭ adunatŭ tótă ţéra, dimpreună cu prea luminatulŭ mitropolitŭ kir Teoctistŭ, şi l'aŭ unsŭ domnŭ pe Siretŭ la loculŭ ce se chiamă până astăḑĭ Dereptate, şi aŭ luatŭ Ştefanŭ voevodŭ schiptrulŭ ţéreĭ Moldovenescĭ. (17)

In anulŭ 6970 (—1462), Iunie în 22, îlŭ loviră cu puşca în călcâiŭ la cetatea Chilieĭ. (18)

In anulŭ 6971 (=1463), Iunie în 5, şĭ-aŭ luatŭ dómnă pe Evdochia, sora ţaruluĭ Simionŭ din Chievŭ. (19)

In anulŭ 6973 (—1465), Ianuarie în 23, Joia pe la méḑă-nópte, încunjură Ştefanŭ voevodŭ cetatea Chilieĭ, iar Vinerea diminéţa începură a surpa cetatea şi se bătură până séra, Sâmbătă se închină cetatea, iar Ştefanŭ voevodŭ intră în cetate şi stătu 3 ḑile îmblânḑindŭ pe ómenĭ, şi le puse părcalabĭ pe Isaia şi pe Buhtea şi se întórse apoĭ în scaunulŭ sĕŭ din Sucéva. (20)

In anulŭ 6974 (=1466), Iunie în 4, aŭ începutŭ să zidéscă mânăstirea de la Putna. (21)

In anulŭ 6975 (=1466), Noemvrie în 19, s'aŭ pornitŭ Matiașŭ craiulŭ ungurescŭ cu tótă puterea unguréscă și aŭ năpăditŭ în Totrușŭ și aŭ venitŭ la târgulŭ Romanuluĭ și l'aŭ arsŭ și aŭ venitŭ apoĭ până la Baia. Iar Ștefanŭ voevodŭ aŭ luatŭ pe Dumnedeŭ în ajutorŭ și aŭ năpăditŭ asupra lorŭ nóptea, și -aŭ datŭ Dumnedeŭ în mânile luĭ Ștefanŭ voevodŭ și ale oștireĭ séle, și fórte mulțĭ fură tăiațĭ, iar alțiĭ arșĭ în casele ce se aflaŭ pe ulițele tôrguluĭ. Insușĭ craiulŭ Matiașŭ fu săgetatŭ și cu rușine se întórse în țéra sa pe o altă cale, strîmtă și nepătrunsă. (22)

In acestŭ anŭ rěposă dómna Evdochia. (23)

După o scurtă trecere de vreme s'aŭ împăcatŭ Ștefanŭ voevodŭ cu Matiașŭ craiulŭ ungurescŭ, care ĭ-aŭ dăruitŭ în urma acésta două cetățĭ în țéra Ardéluluĭ, anume Chichilvara, ce se maĭ chiamă Balta, și Ciceulŭ; amêndouě trăescŭ până astădĭ. (24)

In anulŭ 6978 (—1470), Augustŭ în 20, venitŭ-aŭ o mare mulțime de Tătarĭ și i-aŭ biruitŭ Ștefanŭ voevodŭ la Dumbrava dela Lipnița, aprópe de Nistru (25), iar după ce s'aŭ întorsŭ, venitŭ-aŭ și aŭ sfințitŭ hramulŭ prea sfinteĭ născătóre de Dumnedeŭ dela Putna cu mâna prea-o-sfințituluĭ mitropolitŭ kir Teoctistŭ și episcopuluĭ Tarasie, fiindŭ de față egumeniĭ tuturorŭ mânăstirilorŭ și întregŭ clerulŭ preoțescŭ în numěrŭ de 64 de inșĭ, Septemvrie în 3, sub arhimandritulŭ Ioasafŭ. (26)

Intr'acelașĭ anŭ aŭ prădatŭ Ștefanŭ voevodŭ Brăila și aŭ arsŭ-o. (27)

In anulŭ 6979 (=1471), Martie în 7, bătu Ștefanŭ voevodŭ pe Radulŭ voevodŭ la Socĭ și tăe mulțime de Muntenĭ. (28)

Intr'acelașĭ anŭ, Augustŭ în 29, aŭ fostŭ cutremurŭ mare peste tótă țéra acésta. (29)

In anulŭ 6980 (—1472) șĭ-aŭ luatŭ Ștefanŭ voevodŭ dómnă pe Maria din Mangovŭ. (30)

In anulŭ 6981 (=1472), Noemvrie în 8, s'aŭ pornitŭ Ștefanŭ voevodŭ împotriva Muntenilorŭ și, după ce aŭ împărțitŭ oștilorŭ séle steagurile la Milcovŭ, aŭ mersŭ împreună cu Laiotŭ Basarabŭ împotriva luĭ Radulŭ voevodŭ și întêlnindu-se în 18 a aceleiașĭ lunĭ la loculŭ, ce se chiamă Cursulŭ Apeĭ, s'aŭ bătutŭ 3 dile și aŭ fugitŭ Radulŭ voevodŭ nóptea cu tótă óstea sa în scaunulŭ sěŭ dela Dâmbovița. In 20 a ace-

leeaşĭ lunĭ aŭ ajunsŭ Ştefanŭ voevodŭ cu tótă oştirea sa la cetate, aŭ încunjuratŭ-o şi aŭ luatŭ-o în aceeaşĭ nópte, după ce Radulŭ voevodŭ fugise dintr'însa. Şi aŭ luatŭ Ştefanŭ voevodŭ pe soţia luĭ Radulŭ voevodŭ şi pe fiica luĭ, domniţa Maria, şi tóte comorile luĭ, şi după ce aŭ petrecutŭ în veselie 3 ḑile acolo, lăsatŭ-aŭ în domnie pe Băsărabŭ, iar elŭ cu oştirile séle s'aŭ întorsŭ în ţéra sa. Radulŭ voevodŭ însă fugindŭ la Turcĭ şi adunândŭ 15.000 de Turcĭ aŭ venitŭ împotriva luĭ Băsărabŭ şi l'aŭ biruitŭ. Acesta, după ce aŭ domnitŭ 1 lună, aŭ fugitŭ în ţéra Moldovenéscă. (31)

In anulŭ 6983 (1475), Ianuarie în 10, bătutŭ-aŭ Ştefanŭ voevodŭ oştile turcescĭ la Vasluiŭ şi tăiatŭ-aŭ o mare mulţime de Turcĭ; pe mulţĭ i-aŭ prinsŭ de viĭ şi i-aŭ tăiatŭ, lăsândŭ în viaţă numaĭ pe fiulŭ luĭ Sakbaşa; peste 40 de steagurĭ aŭ luatŭ dela eĭ. (32)

In anulŭ 6984 (=1476), Iunie în 26, veni Mahmetŭ-Begŭ, împĕratulŭ turcescŭ, cu tóte puterile séle şi Băsărabŭ cu tótă óstea sa şi bătură pe Ştefanŭ voevodŭ la Valea Albă şi-ĭ tăiară óstea şi-ĭ prădară şi-ĭ arseră ţéra până la Sucéva. (33)

In anulŭ 6985 (— 1476), Noemvrie în 8, rĕposă prea-o-sfinţitulŭ mitropolitŭ Teoctistŭ. (34)

Intr'acelaşĭ anŭ, Dechemvrie în 7, rĕposă róba luĭ Dumneḑeŭ, dómna Maria din Mangovŭ. (35)

In anulŭ 6987 (— 1479), Iunie în 16, rĕposă robulŭ luĭ Dumneḑeŭ Bogdanŭ, fiulŭ luĭ Ştefanŭ voevodŭ. (36)

In anulŭ 6988 (— 1479), Noemvrie în 21, rĕposă robulŭ luĭ Dumneḑeŭ Petru, fiulŭ luĭ Ştefanŭ voevodŭ. (36)

In anulŭ 6989 (— 1481), Iulie în 8, aŭ fostŭ rĕsboiŭ cu Ţăpăluşŭ la Rîmnicŭ, şi cu voea luĭ Dumneḑeŭ şi cu ajutoruiŭ şi puterea sîntuluĭ mucenicŭ Procopie i-aŭ biruitŭ Ştefanŭ voevodŭ, i-aŭ tăiatŭ şi i-aŭ măcelăritŭ şi aŭ făcutŭ multă mórte printr'înşiĭ, iar pe Ţăpăluşŭ l'aŭ alungatŭ din ţéră. Intr'acestŭ rĕsboiŭ aŭ peritŭ Şandrea. Lăsându-le domnŭ pe Vladŭ Călugărulŭ se întórse Ştefanŭ voevodŭ în ţéra sa. (37)

In anulŭ 6990 (= 1482), Martie în 10, aŭ luatŭ Ştefanŭ voevodŭ cetatea Crăciuna. (38)

In anulŭ 6992 (= 1484), Martie în 15, în Mercurea mare pe la

meḑă-nópte aŭ arsŭ intréga mânăstire dela Putna până în temelie. (39)

Intr'acelașĭ anŭ, Iunie în 14, aŭ venitŭ împĕratulŭ turcescŭ Baiazitŭ cu Vladŭ, voevodulŭ Ungrovlahieĭ, de aŭ luatŭ cetatea Chilieĭ; în 5 Augustŭ luatŭ-aŭ și Cetatea Albă. (40)

In anulŭ 6993, (=1484) Septemvrie 1, s'aŭ întâlnitŭ Ștefanŭ voevodŭ cu Cazimirŭ craiulŭ leșescŭ la Colomîia, iar Turciĭ cu Hronetŭ veniră și prădară și arseră ţéra până la Sucéva. (41)

Pe aceeașĭ vreme, Octomvrie în 8, rĕposă Iosifŭ, arhimandritulŭ Putneĭ. (42)

Intr'acelașĭ anŭ, Noemvrie în 16, bătu Ștefanŭ voevodŭ oștile turcescĭ și pe Marcolcĭ la Cătlăbuga. (43)

In anulŭ 6994 (=1486) puse Ștefanŭ voevodŭ alŭ doilea egumenŭ la Putna pe arhimandritulŭ Paisie (44), iar după acésta aŭ fostŭ rĕsboiŭ cu Hronetŭ la Șcheia de pe Siretŭ. Intr'acestŭ rĕsboiŭ aŭ căḑutŭ Ștefanŭ voevodŭ de pe calŭ, dar l'aŭ feritŭ Dumneḑeŭ și aŭ rĕmasŭ întregŭ; luĭ Hronetŭ însă ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ. (45)

In anulŭ 6998 (=1490) aŭ muritŭ craiulŭ ungurescŭ Matiașŭ (46); într'acelașĭ anŭ, în Mercurea mare, rĕposă cnézulŭ Iónŭ, fiulŭ marcluĭ cnézŭ de la Moscva. (47)

In anulŭ 7004 (=1496), Iunie în 26, rĕposă robulŭ luĭ Dumneḑeŭ Alexandru, fiulŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ, și-lŭ îngropară în mânăstirea de la Bistriţa lângă străbunulŭ sĕŭ Alexandru voevodŭ. (48)

In anulŭ 7005 (=1497) se porni Albertŭ craiulŭ leșescŭ, numitŭ și polonescŭ, cu tóte puterile séle asupra luĭ Ștefanŭ voevodŭ, prefăcêndu-se cu șiretenie că merge asupra cetăţilorŭ Chilia și Cetatea Albă. Ștefanŭ voevodŭ auḑindŭ de acestea trimese solĭ înaintea luĭ pe Tăutulŭ logofĕtulŭ și pe Isacŭ visterniculŭ cu multe darurĭ; elŭ însă ĭĭ prinse și-ĭ trimese legaţĭ la Liovŭ, iar însușĭ veni până la cetatea Suceveĭ și o încunjură, dar după ce o surpă multă vreme nu isprăvi nimicŭ, ci cu rușine se duse îndărătŭ. (49)

In anulŭ 7012 (=1504), Iulie în 2, rĕposă în vecĭ pomenitulŭ Iónŭ Ștefanŭ voevodŭ după o domnie de 47 de anĭ și 3 lunĭ. (50)

In anulŭ 7012 (=1504) s'aŭ suitŭ în domnie fiulŭ sĕŭ *Bogdanŭ* voevodŭ și aŭ domnitŭ 12 anĭ și 10 lunĭ. (51)

In anulŭ 7025 (=1517), Aprilie în 22, s'aŭ suitŭ în domnie fiulŭ sĕŭ *Ştefanŭ* voevodŭ. (52)

In anulŭ 7026 (=1518), luna luï Augustŭ în 9, bătu Ştefanŭ voevodŭ pe Tătarï la Prutŭ şi-ï goni peste câmpŭ până în Ciuhru, omorându-ï şi prindêndu-le căpeteniile lorŭ. (53)

In anulŭ 7029 (=1520), Septemvrie în 16, aŭ luatŭ Turciï Belgradulŭ. (54)

In anulŭ 7034 (=1526) s'aŭ pornitŭ Sulimanŭ, împĕratulŭ turcescŭ, cu tóte puterile şi oştile luï de rĕsăritŭ împotriva craiuluï unguresců Loişŭ şi aŭ trecutŭ peste ţéra Sirmiuluï şi pe câmpulŭ de la Mihaciŭ aŭ bătutŭ pe craiulŭ Loişŭ şi ï-aŭ tăiatŭ tótă óstea, iar craiulŭ Loişŭ fugindŭ din luptă cu puţinï ostaşï s'aŭ înecatŭ în rîŭ; şi câte cetăţï se aflaŭ în ţéra Sirmiuluï, pe tóte le-aŭ cuceritŭ până la scaunulŭ crăescŭ din Buda, şi aŭ arsŭ până din susŭ de Buda, aŭ dărămatŭ şi aŭ pustiitŭ cetatea Buda şi apoï s'aŭ întorsŭ îndărătŭ. (55)

In anulŭ 7034 (=1525), Septemvrie în 25, rĕposă robulŭ luï Dumnedeŭ domnulŭ Petru, fiulŭ luï Bogdanŭ voevodŭ, la Hârlăŭ. Vecînica luï pomenire. (56)

B

Cronica luï Macarie.

Cele de până aci le-aŭ adunatŭ şi cu meşteşugŭ le-aŭ întocmitŭ şi ni le-aŭ lăsatŭ nouĕ, copiilorŭ lorŭ, spre scumpă moştenire scriitoriï dinainte de noï; nu scimŭ cine anume, se vede însă că ómenï iubitorï de Dumnedeŭ.

Să ne silimŭ dar şi noï, după putinţele nóstre, a duce maï departe şirulŭ povestireï şi a-lŭ aduce până la domniile vremurilorŭ nóstre, nu ca să ne fălimŭ cu umflăturï ritoricescï, ci ca să împlinimŭ domnescile poruncï ale strălucituluï şi pentru duşmaniï sĕï înfricoşatuluï Petru voevodŭ, feciorulŭ luï Ştefanŭ voevodŭ celŭ Vitézŭ, precum şi ale mareluï logofĕtŭ kir Teodorŭ (1); căcï îmï poruncirä nemernicieï mele, celuï de pe urmă între călugărï, smerituluï Macarie (1), a nu lăsa ca faptele în-

têmplate în vremurile și domniile trecute să rămână învĕluite în mormîntulŭ uităriĭ, ci a le preda istorieĭ; dar astŭ-felŭ ca nicĭ prin scurțime să se pară că voimŭ a vîrî sabia în técă, nicĭ făcêndŭ multă vorbă să se pară că golimŭ rîulŭ cu lingura, nicĭ ca să ne îngâmfămŭ din pricina ajutoruluĭ Dumnedeescŭ, nicĭ din pricina pedepseĭ să ne perdemŭ cumpĕtulŭ, ci ca pentru tóte să dămŭ laudă luĭ Dumnedeŭ, celuĭ ce pe tóte spre folosulŭ nostru astŭ-felŭ le-aŭ întocmitŭ. Să începemŭ dar a împodobi cununa povestireĭ cu vorbe în aurŭ împletite.

După mórtea în vecĭ pomenituluĭ și străluciluluĭ prin vitejie Iónŭ Ștefanŭ voevodŭ luatŭ-aŭ schiptrulŭ domnieĭ fructulŭ cópselorŭ séle, *Bogdanŭ* voevodŭ, fiindŭ atuncĭ cursulŭ anilorŭ 7012 (=1504), Iulie în 2. (2)

Și după trecere de unŭ anŭ, ațâțatŭ fiindŭ de Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, cu tărie se buluci asupra luĭ, de și cu dreptŭ, însă necreștinesce, de óre-ce amêndoĭ eraŭ creștinĭ. Aflându-se dar Bogdanŭ voevodŭ între hotarele țĕriĭ Muntenescĭ gata de luptă, iar Radulŭ dându-șĭ marĭ silințe pentru a isbuti, gata eraŭ să pregătéscă prin vĕrsare de sânge nemărginită bucurie dușmanuluĭ (*), dacă milostivulŭ Dumnedeŭ nu i-ar fi împedecatŭ prin obicĭnuita luĭ iubire de ómenĭ și nu le-ar fi trimesŭ împăciuitorŭ pe Maximŭ Despotulŭ, cu adevĕratŭ fiŭ alŭ lumineĭ, carele nu multŭ după aceea cu vrednicie fu ridicatŭ în scaunulŭ de mitropolitŭ de către arhiereiĭ moldovenescĭ și până la mórte sluji dreptŭ podóbă scaunuluĭ din Cetatea-Albă. Decĭ acesta vorbi cu unulŭ și cu altulŭ despre pace și, în nădejdea sa neînșelându-se, îĭ trimise pe amêndoĭ împăcațĭ în ale lorŭ. (3)

Și iarășĭ după unŭ anŭ, ne maĭ putêndŭ suferi rĕutățile Leșilorŭ, porni cu rĕsboiŭ asupra lorŭ și fiindŭ-că nimenea nu i-se împotrivea, ajunse prădândŭ până la strălucita lorŭ cetate, ce de obiceiŭ o numescŭ Leovŭ, și încunjurândŭ cetatea cu oștire, tăiă și arse în tóte părțile și se întórse apoĭ îndărătŭ bătândŭ cetățile, și aducêndŭ multă pradă cu dînsulŭ ajunse cu bucurie în țéra sa.

Dar nu multŭ după aceea porni craiulŭ leșescŭ maĭ tótă puterea sa

(*) Se înțelege dușmanulŭ obștescŭ, adecă Turculŭ.

asupra țĕriĭ Moldoveĭ; ardêndŭ și înfricoșândŭ pe ómenĭ ajunseră până la Botoșanĭ și prin apucăturĭ viclene prinseră pe câțĭ-va din boeriĭ domnescĭ și pe tóte ale séle le luară îndărătŭ. (4)

In anulŭ 7022 (=1514) venitŭ-aŭ o mulțime de Tătarĭ din Perecopŭ și aŭ năpăditŭ de odată și fără de veste asupra țĕriĭ Moldoveĭ și aŭ prădatŭ o nenumĕrată mulțime de dobitóce și mulțĭ ómenĭ aŭ luatŭ în robie; prădatŭ-aŭ dela Nistru până la Prutŭ, totŭ lungulŭ Prutuluĭ și Jijieĭ, dela Chighéciŭ până la Hotinŭ, și luatŭ-aŭ tóte vitele de câmpŭ și în pace s'aŭ întorsŭ, împlinindŭ în acestŭ chipŭ mânia Dumnedeéscă. (5)

In alŭ 10-lea anŭ alŭ domnieĭ séle se arătă fără de veste din țéra Munteinéscă și încă în vreme de iarnă, când totŭ ostașulŭ se odihnesce și rĕsboiulŭ încetéză, unŭ óre-care Trifăilă, ce se numea pe sine fiŭ de domnŭ, și năpădi asupra țĕriĭ Moldoveĭ, neliniștindŭ rĕŭ pe lăcuitoriĭ acesteĭ țĕrĭ, dar bătêndu-se cu oștile domnescĭ la podurĭ, din josŭ de Vasluiŭ, îșĭ perdu acolo sufletulŭ, perdêndŭ și pe mulțĭ alțiĭ împreună cu sine. (6)

In anulŭ 7025 (= 1517), luna luĭ Aprilie, l'aŭ ajunsŭ sfîrșitulŭ viețiĭ în Hușĭ. Lăsatŭ-aŭ domnia fiuluĭ sĕŭ *Ștefanŭ* voevodŭ *celŭ Tînĕrŭ*, carele atuncĭ era numaĭ de 9 anĭ. Binecuvîntarea miruluĭ o primi Ștefanŭ voevodŭ din mânile prea-o-sfințituluĭ mitropolitŭ kir Teoctistŭ în strălucita cetate a Suceveĭ. (7)

Intr'alŭ doilea anŭ alŭ domnieĭ acestuia, în luna luĭ Augustŭ, se porni Albŭ, sultanulŭ tătărescŭ din Perecopŭ, cu o grămadă de Tătarĭ spurcațĭ și trecură fără de veste apa Nistruluĭ și ajunseră până la Prutŭ și începură a jefui, după obiceiulŭ lorŭ, țéra de jurŭ împrejurŭ. Audindŭ despre eĭ Ștefanŭ voevodŭ, se sculă fără intârdiere cu óstea asupra lorŭ și-ĭ înfrînse în tóte părțile, făcêndŭ mare omorŭ între dînșiĭ. Mulțĭ s'aŭ înecatŭ în Prutŭ și în Ciuhru, iar pe câțĭ aŭ rĕmasŭ viĭ i-aŭ gonitŭ până la Nistru, și acolo se înecară în fuga cea órbă; alțiĭ aŭ fostŭ prinșĭ de viĭ, iar Albŭ Sultanulŭ abia aŭ scăpatŭ cu puținĭ de aĭ sĕĭ, rănitŭ și elŭ în capŭ. Rămășițele, ce aŭ pututŭ să fugă, o luară pe josŭ, goĭ și fără arme, și cu rușine ajunseră în locurile lorŭ. Mărire Domnuluĭ nostru Isusŭ Hristosŭ, celuĭ ce ne-aŭ rĕsbunatŭ astŭfelŭ asupra vrăjmașilorŭ noștriĭ. (8)

Socotitŭ-amŭ că nu e de prisosŭ a spune ceva și despre domniile străine pentru ceĭ ce dorescŭ să asculte.

Pe aceeașĭ vreme domnea asupra Turcilorŭ în Țarigradŭ Selimŭ, fiulŭ împĕratuluĭ Baiazitŭ. Acesta decĭ adună mulțime de Turcĭ și cu putere mare se porni din Țarigradŭ, trecu marea și se buluci împotriva Izmailtenilorŭ și a împĕrățieĭ Sofi, ce se află la rĕsăritŭ, și le dete luptă crâncenă, dar nimicŭ nu isprăvi, ci perdu o mulțime din ostașiĭ sĕĭ și se întórse îndărătŭ. Pregătindŭ-se din nou, merse împotriva Palestineĭ și o luă împreună cu Erusalimulŭ, iar de acolo merse împotriva Egipetuluĭ, numitŭ astădĭ de către Turcĭ Misirŭ, și luă cetatea Alexandrieĭ (*) și tăiă mulțime de Misirenĭ și de fruntașĭ de-aĭ lorŭ și se întórse apoĭ biruitorŭ în scaunulŭ sĕŭ din Țarigradŭ. (9)

In anulŭ 7030 (=1522) pornitŭ-aŭ împĕratulŭ Solimanŭ după mórtea tatăluĭ sĕŭ Selimŭ din Țarigradŭ și s'aŭ îndreptatŭ în susŭ pe apa Dunăreĭ și ajungêndŭ la hotarele țĕriĭ Unguresci începutŭ-aŭ a prăda și a arde țéra, iar ajungêndŭ la Belgradŭ aŭ începutŭ a-lŭ surpa și nu sciŭ de ce se înspăimîntară așa de rĕŭ Unguriĭ, că nu-ĭ deteră nicĭ unŭ ajutorŭ, nicĭ nu eșiră împotriva Turcilorŭ; în sfîrșitŭ se predară Belgrădeniĭ Turcilorŭ și luară Turciĭ Belgradulŭ și multe alte cetățĭ, iar după ce prădară țéra Sirmiuluĭ, se întórseră îndărătŭ, ducêndŭ cu sine la Constantinopolŭ móștele maiceĭ nóstre, prea sfinteĭ Paraschive din Belgradŭ. (10)

Intr'acelașĭ anŭ, luna luĭ Septemvrie, rĕposă în Domnulŭ Basaraba, voevodulŭ țĕriĭ Muntenescĭ, iar în loculŭ luĭ se aruncă unŭ Turcŭ cu numele Mahmetŭ, ce se trăgea din seminția luĭ. Dar ce minunatŭ amestecŭ alŭ lumineĭ cu întunereculŭ! Se lĕpădaŭ ómeniĭ de dînsulŭ și fugeaŭ ca de o năpârcă. Și mulțĭ alțiĭ, așa zișĭ pribegĭ, se încercară atuncĭ a pune mâna pe domnie — vre-o șése inșĭ, dintre cariĭ unora nu li se scie nicĭ numele —, dar toțĭ periră într'unŭ singurŭ anŭ. Intărindu-se în sfîrșitŭ în domnie unŭ óre-care Radulŭ, se luptă cu norocŭ schimbăciosŭ împotriva Turcilorŭ, când bătêndu-ĭ, când fiindŭ bătutŭ de dînșiĭ, trecu de patru orĭ munțiĭ în părțile unguresci ca să ia ajutorŭ

(*) Vedĭ nota de la pag. 151.

de acolo și nu se odihni până ce nu-ĭ goni cu totulŭ din țéra sa. (11)

Dar să ne întórcemŭ iarășĭ de unde amŭ pornitŭ, iar despre acestea să povestimŭ maĭ târḑiŭ.

Domnindŭ, cum s'a ḑisŭ maĭ susŭ, Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ și întocmindu-șĭ viața după sfatulŭ celorŭ înțelepțĭ, vechiulŭ dușmanŭ alŭ neamuluĭ omenescŭ nu suferi multă vreme rîvna cea bună, ci sădi în inima maĭ susŭ pomeniților sfetnicĭ marĭ (*) nesațiulŭ, isvorulŭ zavistieĭ, și vrăjmășie cruntă sĕmĕnă între dînșiĭ. Umblândŭ eĭ cu astŭ-felŭ de lucrurĭ, aŭ tăiatŭ Ștefanŭ voevodŭ capulŭ hatmanuluĭ sĕŭ, ce-lŭ crescuse și-ĭ fusese dascălŭ, în luna luĭ Aprilie 7031 (= 1523), în curțile domnescĭ de la Hărlăŭ. (12)

Intr'acelașĭ anŭ, luna luĭ Septemvrie, se sculară asupra luĭ Ștefanŭ voevodŭ toțĭ boeriĭ luĭ, ca să-lŭ scótă din domnie. Ștefanŭ voevodŭ, neavêndŭ de nicăirĭ ajutorŭ, îșĭ încredință luĭ Dumneḑeŭ nĕcazulŭ sĕŭ, iar acesta suflă asupra lorŭ mânia sa și-ĭ împrăștiă cum sciu elŭ în țĕrile și domniile de prin prejurŭ. Puținĭ dintre dînșiĭ îșĭ căpĕtară maĭ târḑiŭ îndărătŭ locurile lorŭ; maĭ toțĭ muriră în țĕrĭ străine, după voința Dumneḑeéscă. (13)

In anulŭ 7032 (= 1524) spulberă Ștefanŭ voevodŭ 4.000 de Turcĭ, ce se întorceaŭ din țéra Leșéscă, la Tărăsăuțĭ, de cea parte a Prutuluĭ. Puținĭ dintre dînșiĭ îșĭ maĭ vĕḑură țéra lorŭ. (14)

In anulŭ 7033 (= 1525) din noŭ năvăliră în țéra Ungurésca mulțimile turcescĭ împreună cu afurisitulŭ lorŭ stăpânitorŭ Solimanŭ și treĭ anĭ după ce cuceriseră Rodosulŭ rĕzbiră cu desăvîrșire pe însușĭ craiulŭ cu tótă óstea sa prin meșteșugŭ viclénŭ și jefuiră o mare parte din țéră și cuceriră cetatea crăiască Buda și în pace se întórseră la ale séle. Mare nestatornicie se născu atuncĭ în acea țéră, căcĭ se sculă de la méḑă-nópte unŭ craiŭ, de la apusŭ altulŭ; cu celŭ de la apusŭ țineaŭ Sașiĭ, fiindŭ-că era Némțŭ, anume Ferdinandŭ, pe celŭ de la méḑă-nópte, fiindŭ-că era Ungurŭ, anume Ianășŭ, îlŭ sprijinea neamulŭ sĕŭ; și după vremurĭ, când dintre Ungurĭ treceaŭ în partea celuĭ d'întâiŭ, când dintre Sașĭ în partea celuĭ din urmă; luptândŭ

(*) Aci avemŭ a face cu unŭ lapsus calami alŭ luĭ Macarie, căcĭ până aci nu se vorbesce nicăirĭ de sfetnicĭ marĭ.

astŭ-felŭ fără încetare unulŭ cu altulŭ, mare pagubă pricinuiră țĕriĭ. (15)
In anulŭ 7034 (=1526) s'aŭ sculatŭ Ștefanŭ voevodŭ cu tótă puterea sa împotriva luĭ Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, în vremea cășlegilorŭ, și aŭ ajunsŭ prădândŭ și ardĕndŭ până la Târgușorŭ. Radulŭ voevodŭ, necutezândŭ a-ĭ sta în potrivă, se rugă de pace, iar Ștefanŭ voevodŭ se întórse îndărătŭ. (16)

Dar în tómna aceluiașĭ anŭ întratŭ-aŭ Ștefanŭ voevodŭ din noŭ într'acea țéră, din pricină că nu păziseră pacea, și după ce aŭ trecutŭ pe unde ĭ-a plăcutŭ, s'aŭ întorsŭ îndărătŭ purtândŭ în trupulŭ sĕŭ o bólă, de care a și muritŭ la Hotinŭ în anulŭ 7035 (=1527), luna luĭ Ianuarie. (17)

Domnia luĭ Petru voevodŭ.

Intr'acelașĭ anŭ și lună, din voința Dumnedeéscă, fu înălțatŭ la domnie în Hârlăŭ domnulŭ Petru voevodŭ, feciorulŭ bĕtrânuluĭ Ștefanŭ voevodŭ — mulțĭ anĭ să-ĭ dea Dumnedeŭ — și fu miruitŭ de mâna preao-sfințituluĭ mitropolitŭ kir Teoctistŭ. (18)

După unŭ anŭ de dile, în 15 Fevruarie 7036 (=1528), aŭ adormitŭ în Domnulŭ la adâncĭ bĕtrânețe miruitorulŭ domnescŭ și dascălulŭ Moldoveĭ, mitropolitulŭ kir Teoctistŭ, căruia la mórtea sa cu dreptŭ îĭ puseră marele nume îngerescŭ Teodorŭ, fiindŭ-că de Dumnedeŭ fusese dăruitŭ turmeĭ séle. Era bărbatŭ sciutorŭ ca nimenea altulŭ, căcĭ învĕțase din dóscă în dóscă cele vechĭ și cele nouĕ, și multŭ bine făcuse în viéța luĭ. Călugărindu-se din tinerețe, toțĭ câțĭ l'aŭ cunoscutŭ maĭ de aprópe mărturisescŭ, că aŭ fostŭ unŭ omŭ făcĕtorŭ de bine. 17 anĭ fără ceva s'aŭ truditŭ în egumenia mânăstiriĭ dela Némțŭ, 8 anĭ deplinŭ aŭ fostŭ episcopŭ alŭ țĕreĭ de josŭ, iar în scaunulŭ de mitropolitŭ aŭ statŭ 19 anĭ și 8 lunĭ aprópe, cu totulŭ aŭ slujitŭ luĭ Hristosŭ 60 de anĭ și maĭ bine. Și aŭ pornitŭ părintele nostru pe calea cea lungă, ca să-șĭ priméscă dela dreptulŭ judecătorŭ drépta rĕsplată a faptelorŭ séle. Și nimenea să nu-mĭ bănuéscă pe dascălulŭ și părintele meŭ sufletescŭ, fiindŭ-că îlŭ laudŭ așa de multŭ. Orĭ-ce omŭ nepărtinitorŭ socotescŭ că totŭ așa l'ar judeca. Căcĭ dacă omulŭ ce povestesce despre

lucrurile lumescï nu e în primejdie de a fi bănuitŭ de minciună, cu câtŭ maï multŭ n'ar trebui să fie bănuitŭ celŭ s'aŭ îngrijitŭ de lucrurile cele maï înalte? (*) Unŭ omŭ ca acesta e vrednicŭ chiar de cunună. Dar maï alesŭ eŭ, carele cu cuvintele luï sufletescï m'amŭ hrănitŭ ca cu lapte și carele cu iubire părintéscă amŭ fostŭ crescutŭ de dînsulŭ, n'așï fi eŭ vrednicŭ de ocara robuluï celuï leneșŭ, care șï-a ascunsŭ talantulŭ în pămîntŭ, dacă n'așï arăta fructele străduințelorŭ séle, dacă n'așï scóte la lumină pe unŭ bărbatŭ atâtŭ de bunŭ, dacă n'așï da după putință cinstea cuvenită unuï părinte atâtŭ de iubitorŭ de fiiï sĕï? Și cu atâtŭ maï multŭ acum, după ce aŭ încetatŭ din viéță? Acestŭ între sfințï rĕposatŭ părinte aŭ fostŭ îngropatŭ cu sfințenie în mânăstirea dela Némțŭ, unde din tinerețe fusese închinatŭ luï Dumnedeŭ. Dumnedeŭ să ne ferésca de rele prin rugăciunile luï, amin. (19)

Unŭ anŭ după acésta, în vreme de iérnă, aŭ pornitŭ Petru voevodŭ cu rĕsboiŭ în potriva Sĕcuilorŭ, neamŭ unguresců și împărțindu-șï ostașiï în două pâlcurï, trecutŭ-aŭ pe cele douĕ căï de munte și aŭ ajunsŭ în țéra lorŭ, și bătêndu-se în maï multe locurï cu fruntașiï lorŭ, peste totŭ loculŭ i-aŭ biruitŭ pe Sĕcuï, iar cu puscile de rĕsboiŭ aŭ spartŭ una din cetățile lorŭ, iar pe ceï ce se aflaŭ într'însa pe toțï sub ascuțișulŭ săbieï i-aŭ trecutŭ. Deci după ce-ï supuse sie-șï, se întórse Petru voevodŭ la ale séle. (20)

Intr'acelașï anŭ, luna luï Iulie, la rugarea craiuluï Ianășŭ ca să-ï fie de ajutorŭ în potriva domnilorŭ aceleï țĕrï, ce nu voiaŭ să i se supună, după ce-ï făgădui cetatea Bistrițeï cu totŭ ținutulŭ dimprejurulŭ eï și cu tóte veniturile și alte multe făgăduindu-ï, dacă va pune mâna pe domnie, trimese domnulŭ Petru voevodŭ pe celŭ d'întâiŭ dintre boeriï sĕï, pe Grozavŭ marele vornicŭ; și dându-ï o parte din ómenï le porunci să iésă în fața Brașovuluï pe drumulŭ de josŭ, iar altora le porunci să mérgă totŭ acolo pe drumulŭ de susŭ alŭ Suceveï. Protivniciï Ungurï,

(*) Acestŭ pasagiŭ obscurŭ pare a avea înțelesulŭ, că dacă aŭ credĕmîntŭ ceï ce povestescŭ despre lucrurile *lumescï*, din afară (вънѣшнаа), cu atâtŭ maï multŭ credĕmîntŭ trebuescŭ să aibă ceï ce povestescŭ despre faptele *duhornicescï* (высочаншаа). Póte că Macarie s'a ganditŭ la împărțirea lucrurilorŭ în *exterióre* și *interióre* (ἐξωτέρα și ἐσωτέρα), de care va fi cetitŭ de bună sémă în traducerile bulgare ale filosofilorŭ bisericescï bizantinï, d. p. în Damaschinŭ.

dacă audiră de acestea, se gătiră bine în potriva amêndororŭ oştĭ, dar de ceĭ de susŭ nu se îngrijiră aşa de multŭ ca de ceĭ de josŭ, şi adunându-se nu puţinĭ din domniĭ Ardéluluĭ şi din episcopiĭ altorŭ ţinuturĭ, avêndŭ puscĭ grele cu dînşiĭ, se apropiară de ceĭ de josŭ, carĭ se aflaŭ din susŭ de Braşovŭ, şi începură a se sumuţa uniĭ pe alţiĭ la luptă. Protivniciĭ se arătaŭ a fi fórte tarĭ, căcĭ aveaŭ o mulţime de arme, ce le dicŭ puscĭ, şi altele maĭ micĭ asemenea acestora (*): pe unele le slobodiaŭ, iar pe altele le aveaŭ gata încărcate. Sĕcuiĭ, ce se prefăcuseră a fi supuşĭ, se uniseră şi eĭ cu protivniciĭ. Creştiniĭ începură bătaea chemândŭ ajutorulŭ luĭ Dumnedeŭ. Protivniciĭ dândŭ dosulŭ o luară dindată la fugă, lăsândŭ după sine tóte puscile de care am vorbitŭ maĭ susŭ, cu care şi cu călăreţĭ cu totŭ: ceĭ ce se pricepŭ la astŭ-felŭ de lucrurĭ sciŭ fórte bine de ce folosŭ ne-aŭ fostŭ ele (**) atuncĭ. Cădutŭ-aŭ fórte mulţĭ dintre dînşiĭ, străpunşĭ de suliţe şi măcelăriţĭ la apa Bârseĭ: şi eraŭ ca unŭ noroiŭ de lutŭ, cum dice psalmistulŭ despre Avimŭ celŭ vechiŭ şi de seminţie străină la apa Chisuluĭ. Întorcêndu se din rĕsboiŭ cu biruinţă creştiniĭ şi fruntaşiĭ lorŭ luară multă pradă dela duşmanĭ şi cu mare cinste o aduseră domnuluĭ Petru voevodŭ. Iar ceĭ de susŭ, despre carĭ amŭ pomenitŭ maĭ 'nainte, făcură nu maĭ puţină izbândă asupra duşmanilorŭ şi întorcêndu-se închinară şi eĭ partea lorŭ de pradă celuĭ ce i-aŭ trimesŭ.

Audindŭ craiulŭ Ianăşŭ despre acestea, se bucură şi pe lângă cetatea făgăduită adause încă una, anume Boluanăşŭ.

După aceste întocmelĭ trimisŭ-aŭ Petru voevodŭ în cetăţile dăruite pe boeriĭ sĕĭ; Bistriţeniĭ însă nu voiră să predea acestora cârma ce li se cuvenea, iar pilda lorŭ o urmară şi alte oraşe, anume Braşovulŭ şi cele din prejurulŭ luĭ, şi cu tótele se lĕpĕdară de craiulŭ Ianăşŭ. Atuncĭ vitézulŭ domnŭ Petru voevodŭ se repedi elŭ însuşĭ asupra lorŭ pentru a doua óră, în Septemvrie alŭ aceluiaşĭ anŭ, şi într'unŭ mersŭ minunatŭ prin ţéra lorŭ le dete dovedĭ de fapte voinicescĭ. Decĭ unele din cetăţile pomenite maĭ susŭ, silite fiindŭ de nevoe, se supuseră craiuluĭ Ianăşŭ,

---

(*) Armele, numite aci puscĭ, sunt tunurile de astădĭ (în vechime numite *puscĭ* după slavon. поушка, în limba veche germană *buhsă*), iar cele-lalte, asemenea lorŭ, sunt puscile de adĭ.

(**) Se înţelege puscile.

altele de frică, audindŭ că cele-lalte nu se putură împotrivi vitézuluĭ Petru vodă, se spăriară, începură a se clătina şi în sfîrşitŭ trecură şi ele în partea celorŭ supuse. După o strălucită biruinţă şi bune orînduelĭ se întórse Petru voevodŭ la ale séle, ducêndŭ cu sine o mulţime de talanţĭ de aurŭ şi alte multe lucrurĭ luate dela lăcuitoriĭ aceleĭ ţĕrĭ spre folosulŭ şi îndulcirea domnieĭ. Luândŭ lăcrurile unŭ astŭ-felŭ de sfîrşitŭ, s'aŭ sumeţitŭ aĭ noştriĭ. Dar să trecemŭ peste cele-lalte întêmplărĭ, fiindŭ prea lungĭ, şi să le lăsămŭ altora maĭ sciutorĭ decât noĭ spre povestire, iar noĭ să mergemŭ maĭ departe cu istorisirea. (*) (21)

In anulŭ 7039 (=1531), luna luĭ Augustŭ, îngrijindu-se domnulŭ Petru voevodŭ şi îndreptându-şĭ ochiĭ în tóte părţile la ale séle, trimesŭ-aŭ la craiulŭ Leşescŭ cu rugăminte, să-ĭ întórcă partea de moşie, cea ruptă de eĭ în domniile de maĭ 'nainte. Craiulŭ n'a voitŭ să scie nimicŭ despre acésta, iar domnulŭ Petru voevodŭ s'aŭ hotărîtŭ a o lua cu sabia. Dară vrăjmaşiĭ fură maĭ tarĭ decât noĭ — aşa aŭ voitŭ Dumnedeulŭ nostru celŭ iubitorŭ de ómenĭ —, îngâmfaţiĭ prinseră inimă şi rĕŭ îşĭ bătură jocŭ de ţéră. (22)

Ajungêndŭ însă aci cu povestirea trebue să amintescŭ că în cursulŭ aceluiaşĭ anŭ, rostogolindu-se róta bisericéscă de la uniĭ la alţiĭ, mĕ ajunse în suişulŭ eĭ şi pe mine smeritulŭ şi mĕ puse în scaunulŭ episcopescŭ alŭ ţĕriĭ de josŭ, Aprilie în 23. Acum să iaŭ iarăşĭ firulŭ povestireĭ. (23)

Vĕdêndŭ aşa dar cu jale Petru voevodŭ cum Leşiĭ strîmtoraŭ ţéra Moldoveĭ şi socotindŭ a nu fi vitejie, ci o slăbiciune neiertată pentru omulŭ vitézŭ, să nu-şĭ rĕsbune batjocura suferită, eşi la luptă aprinsŭ de mânie, şi ajungêndŭ în ţéra lorŭ, cădeaŭ trupurile Leşilorŭ dinaintea luĭ ca spicele, rĕzbia peste totŭ loculŭ pâlcurile lorŭ şi dobora la pămîntŭ pe căpeteniile lorŭ; astŭ-felŭ aŭ acoperitŭ totŭ câmpulŭ de prin prejurŭ cu trupurĭ, iar apele le-aŭ amestecatŭ cu sânge, cetăţile cele întărite le-aŭ luatŭ cu năvală şi pe Leşĭ i-aŭ silitŭ să se tragă în ţéra lorŭ. Mulţămindŭ luĭ Dumnedeŭ de biruinţă se întórse Petru voevodŭ

(*) Acestŭ pasagiŭ n'are nicĭ unŭ înţelesŭ aci; elŭ este o imitare a unuĭ pasagiŭ analogŭ din Manasses.

în anulŭ de la facerea lumeĭ 7047 (=1539), în vremea câşlegilorŭ. (24) Dar, precum mi se pare mie, nu este nimicŭ neschimbăciosŭ în acéstă viéţă, nicĭ puterea domnéscă, nicĭ bogăţia, şi nu este fericire în viéţă, care să nu fie turburată de întristărĭ şi vifore. Dar ce vreaŭ să ḑicŭ prin aceste cuvinte? Dumneḑeŭ voindŭ să ne mustre pentru greşélele nóstre, întocmaĭ ca pe încercatulŭ Iovŭ, şĭ-aŭ împlinitŭ pe căĭ ascunse gândulŭ sĕŭ şi de împlinitorĭ aŭ alesŭ pe boerĭ. Ce şi cum s'aŭ întêmplatŭ acésta, vino-mĭ în ajutorŭ, cuvîntule, şi povestesce celorŭ doritorĭ de a sci lucrurile vrednice de aducere aminte şi de istorisire.

Aşa dar într'acelaşĭ anŭ era unŭ óre-care Mihulŭ, boerŭ mare, Arbănaşŭ de neamŭ şi, cum se spune, omŭ fórte viclénŭ, care sumuţa şi rĕsvrătea pe toţĭ ceĭ-lalţĭ boerĭ; pe faţă elŭ se prefăcea că are iubire curată către Petru voevodŭ, în taină însă ţesea viclenii şi sfaturĭ pline de clevetirĭ şi îşĭ împrietenea pe toţĭ ceĭ doritorĭ de a pune mâna pe lucrurĭ străine, iar pe ale séle a şi-le întórce pe căĭ nedrepte. In curândŭ sĕmînţa necredinţeĭ începu a da róde şi boeriĭ trimeseră pe ascunsŭ scrisorĭ la marele împĕratŭ turcescŭ, cerêndŭ ridicarea luĭ Petru voevodŭ din scaunŭ. Impĕratulŭ nu perdu vreme, ci suflândŭ ca vêntulŭ năpraznicŭ de la apusŭ şi ca vijelia ce geme din greŭ, cu urletŭ de leŭ s'aŭ sculatŭ luândŭ cu sine mulţime de leghióne. Pe lângă Turcĭ se alipiră Tătariĭ ceĭ cu chipulŭ de fiară şi căpeteniile oştilorŭ Muntenescĭ, iar de la méḑă-nópte Leşiĭ ceĭ greoĭ la minte, scurţĭ la haine şi lungĭ la picióre (*), carĭ ca o apă turburată — căcĭ şi eĭ aveaŭ acelaşĭ gândŭ cu Turciĭ — cu vuetŭ se vĕrsară asupra ţĕriĭ şi ca o tigvă îngâmfată (sic) voiaŭ să înghiţă cetatea Hotinuluĭ cea cu zidurĭ şi turnurĭ întărite. Cu unŭ cuvîntŭ, tótă păgânătatea de prin prejurŭ aŭ pornitŭ-o Solimanŭ, prea îngâmfatulŭ stăpânitorŭ alŭ Turcilorŭ, întocmaĭ cum o pasĕre cu aripele marĭ alipesce pe lângă sine altele maĭ mĕrunte. In mijloculŭ lorŭ se trudea capulŭ oştilorŭ Moldovenescĭ. De ajutorŭ nu putea fi nicĭ vorbă. Iar ceĭ ce plănuiseră acestea, adunându-se uniĭ la alţiĭ, îşĭ dădeaŭ pe faţă îndrăsnéla, şi drăcésca lorŭ viclenie pe încetulŭ se descoperi. O, minţĭ de pămîntenĭ, rătăcite şi orbite

(*) Aceste atribute sunt luate din Manasses; cf. totuşĭ Urechiă (C. I², 218): «că cumu-şĭ sunt Leşiĭ de se gătează prea încetŭ.»

în fața celorŭ viitóre! Dar păzitorulŭ patuluĭ domnescŭ, ce se chema Hâra, aflândŭ de acestea, le descoperi pe tóte voevoduluĭ și-ĭ ḑise: vaĭ nouě, voevodule, boeriĭ se sfătuescŭ să te părăséscă. Auḑindŭ de acestea Petru voevodŭ, i-se cutremură și i-se umplu de spaimă inima, lacrămĭ îĭ curgeaŭ din ochĭ și oftărĭ neîntrerupte îĭ eșiaŭ din fundulŭ inimeĭ séle. Jalnică și vrednică de plânsŭ era înfățoșarea luĭ. Ce rěutățĭ n'aŭ făcutŭ atuncĭ boeriĭ, carĭ ca nisce cânĭ turbațĭ se repeḑiaŭ asupra luĭ? Petru voevodŭ, poruncindŭ să păzéscă bine pe ceĭ rěsvrătițĭ, cu inima rănită și cu fața udată de lacrămĭ șĭ-aŭ luatŭ copiiĭ și aŭ părăsitŭ pe rěsculațĭ, Septemvrie în 14. (25)

Nu oftezĭ aci, dreptate? (*). Ce vorbe potŭ descrie cele întâmplate atuncĭ? Se pare că le-aŭ mersŭ vestea de la marginele rěsărituluĭ până la ale apusuluĭ. Și cum mergea elŭ înspăimântatŭ și cu grabă, ocolindŭ pâlcurile de din dărătŭ ale Turcilorŭ și cu ochiĭ ațîntițĭ neîncetatŭ spre munțiĭ ceĭ cu vîrfurile ascuțite, ajunsŭ-aŭ spre séră la mânăstirea Bistrițeĭ, unde fiindŭ primitŭ fără pedecă, voia să se odihnéscă; dar mojiciĭ și rěutăcioșiĭ simțindŭ de acésta încunjurară mânăstirea și ca nisce capre sělbatice năvăliră asupra eĭ. Věḑêndŭ elŭ acestea și desprețuindŭ tóte, aŭ încălecatŭ pe unŭ calŭ iute și aŭ căutatŭ scăpare prin fugă, despoiatŭ de totŭ ce avuse, întocmaĭ ca unŭ robŭ fugariŭ. O, a totŭ věḑětorule sóre! Ce cuvinte potŭ spune cele întâmplate de aci 'nainte? Maĭ întâiŭ soțiĭ luĭ de fugă, înaintândŭ în munțiĭ nepětrunșĭ, se împrăștiară în tóte părțile, uniĭ fără voe, alțiĭ de bună voe, până ce nu rěmase nimenea cu dênsulŭ și fu, sěraculŭ de elŭ, maĭ golŭ decât văzduhulŭ. Fugea nesciindŭ încătrăŭ ca lucéfěrulŭ ce se ascunde sub pămîntŭ saŭ ca bětrânulŭ Ironŭ, luna luĭ Septemvrie în 18. Și dete de locurĭ prăpăstióse și muntóse și de văĭ pădurióse, peste care nu putea trece călare; îșĭ lăsă dar acolo iubitulŭ sěŭ calŭ, pe care nimenea altulŭ nu încălecase, și începu a merge pe căĭ nepětrunse de ómenĭ și lăcuite numaĭ de fiare sělbatice, pe piscurĭ înalte; golŭ, rănitŭ la mânĭ și desculțŭ mergea marele în vitejiĭ și furiosulŭ ca unŭ leŭ în lupte — mě biruesce mila și lacrămĭ îmĭ stórce din ochĭ, — iar munțiĭ din față îĭ aduceaŭ aminte

(*) Grecesce (ed. Bonn, v. 4222, p. 181): οὐ σὺ στενάζεις, δίκη;

nenorocituluĭ de perderea copiilorŭ și a putereĭ. Astŭ-felŭ aŭ umblatŭ rătăcindŭ 6 ḑile, mĕsurândŭ adâncimile sĕlbaticeĭ pustiĭ, flămândŭ și fără hrană, fără să vorbéscă o vorbă cu cine-va și fără să vadă faţă de omŭ, până ce la unŭ părăŭ ce curgea în spre ţéra Sĕcuilorŭ l'aŭ aflatŭ nisce pescarĭ din acele părţĭ — Dumneḑeŭ se îndurase de dînsulŭ — și dacă l'aŭ cunoscutŭ, l'aŭ dusŭ la căpeteniile lorŭ, carĭ cu cinste l'aŭ primitŭ și l'aŭ petrecutŭ până la întărita cetate a Ciceuluĭ, în 28 a aceleiașĭ lunĭ. (26)

Dar căpeteniile cetăţeĭ, pușĭ maĭ dinainte de elŭ, aveaŭ gândŭ rĕŭ asupra luĭ și voiaŭ să-lŭ pérdă cu orĭ-ce preţŭ. Voevodulŭ însă, ca omŭ cu minte, vĕḑêndŭ acestea îĭ scóse cu meșteșugŭ din cetate, iar cetatea o dete pe mâna Ungurilorŭ. Astŭ-felŭ scăpă de potopulŭ cotropitorŭ și ca unŭ alŭ doilea Noe îșĭ mântui neamulŭ sĕŭ în cetatea Ciceuluĭ, unde cu puţinŭ maĭ înainte îĭ trimesese. Ce se întêmplă apoĭ? Petru voevodŭ îșĭ întinse braţele séle și cu dragoste părintéscă îmbrăţoșindu-ĭ îșĭ sĕruta pe miciĭ sĕĭ copiĭ, întocmaĭ ca unŭ vulturŭ ce-șĭ acopere puișoriĭ fără de pene, și iarășĭ întinḑêndu-șĭ braţele séle îmbrăţișă pe înţelépta sa soţie, dómna Elena, care încleștându-se de gâtulŭ luĭ plângea cu jale și-lŭ sĕruta din tótă inima, nu ca ucigătórea Dalidă pe Samsonŭ, orĭ ca Tindarida pe bărbatulŭ sĕŭ, vitézulŭ eroŭ. In tóte părţile se auḑiaŭ numaĭ strigăte și suspine, în tóte părţile bătăĭ de pieptŭ; dar a le înșira pe tóte este cu neputinţă, căcĭ m'ar ajunge anulŭ, dacă așĭ vrea să le istorisescŭ. De altă parte însă nu se cade a le da pe tóte uităriĭ.

Ajunserămŭ cu povestea acolo unde trebue să arătămŭ pe corbulŭ maĭ negru decât negréţa. Ianășŭ craiulŭ, de care amŭ pomenitŭ maĭ 'nainte, omŭ viclénŭ și rĕutăciosŭ, ce linge cu limba și bate cu códa, dacă aŭ auḑitŭ de cele întêmplate, aŭ trimesŭ îndată părtașĭ de aĭ sĕĭ să păzéscă bine cetatea, să închiḑă porţile și să nu dea drumulŭ nicĭ într'unŭ chipŭ luĭ Petru vodă, avêndŭ de gândŭ orĭ să-lŭ arunce josŭ de pe zidŭ, orĭ surpândŭ zidulŭ să predea morţiĭ întregŭ neamulŭ luĭ, aţâţatŭ fiindŭ la acésta de lăcomia banilorŭ. Și fu astŭ-felŭ Petru voevodŭ ca unŭ alŭ doilea Inderihŭ cu femeea și copiiĭ sĕĭ, după ce pe Ianășŭ îlŭ încărcase cu prisosinţă de bine-facerĭ, precum amŭ apucatŭ a spune

14

maĭ susŭ. (*) O, aurule, vrăjmașule, tirane fără rușine, făptură a viclenieĭ, tu deschidĭ gura celuĭ fără de glasŭ și o închidĭ celuĭ vorbarețŭ, tu calcĭ legile și așeḑămintele și gonescĭ rușinea! (**) Decĭ frică mare îlŭ cuprinse pe voevodŭ, rĕsufla greŭ și se întrista și cu bătăĭ înădușite îșĭ otrăvea pieptulŭ sĕŭ, iar spre Dumneḑeŭ trimetea rugăciunĭ din fundulŭ sufletuluĭ sĕŭ.

Dar destulŭ amŭ bocitŭ despre acestea. S'aŭ înduratŭ în sfîrșitŭ Dumneḑeŭ de dînsulŭ și vĕḑêndŭ noriĭ de lacrămĭ i s'aŭ făcutŭ milă de celŭ ce cu atâta osârdie i se ruga și ĭ-aŭ luminatŭ ochiĭ, iar elŭ, deșteptându-se ca dintr'unŭ somnŭ, trimese îndată și pe ascunsŭ o scrisóre împĕratuluĭ turcescŭ, cerêndŭ ajutórulŭ luĭ prea puternicŭ. Auḑindŭ de acestea sumețulŭ împĕratŭ alŭ Turcilorŭ și vĕḑêndŭ cele întêmplate, i se făcu milă de Petru voevodŭ și porunci craiuluĭ Ianășŭ să-ĭ dea drumulŭ — Unguriĭ plăteaŭ atuncĭ haraciŭ mareluĭ împĕratŭ Solimanŭ —. Până și varvaruluĭ Turcŭ i se făcu milă de domnulŭ suferitorŭ și-lŭ chemă la sine să-lŭ facă din noŭ voevodŭ. Petru voevodŭ primi cu bucurie și lăsă pe dómna cu copiiĭ în Ciceŭ, iar elŭ în grabă se porni spre țéra turcéscă, scăpândŭ astŭ-felŭ de cursele rele ale Ungurilorŭ. Iar după ce aŭ întratŭ în prea frumosulŭ orașŭ împĕrătescŭ Constantinopolŭ și s'aŭ aflatŭ între zidurile luĭ întărite, se ivi fără zăbavă dinaintea mareluĭ împĕratŭ și pe neașteptate îmblânḑi sufletulŭ luĭ varvarŭ. Elŭ se uită cu dragoste omenéscă la voevodŭ și-lŭ învrednici de odihna cuvenită luĭ. In loculŭ valurilorŭ și neliniștеĭ îĭ zîmbi acum liniștea prin liniștea ta (***), stăpânitorule! (27)

(*) Petru Rareșŭ e comparatŭ aci cu Inderihŭ (Ἰνδέριχος), prințulŭ Vandalilorŭ, prinsŭ de Gelimerŭ (Γελίμερος) și închisŭ cu femee și copiĭ cu totŭ, cu scopulŭ ca să-ĭ ia domnia. Acéstă istorie o cunósce Macarie din Manasses, ed. Bonn, v. 3125 sq, iar isvorulŭ acestuia pare să fi fostŭ Procopius, de bello vandalico, I, 9 (Corpus scriptorum historiae byzantinae, p. II, vol. I, Bonnae 1833, p. 350 sq.). Inderihŭ e numitŭ aci Ἰλδέριχος.

(**) Fraseĭ din urmă îĭ corĕspunde în slavonesce и опашь гониши, ce se află și în cronica luĭ Manasses ca traducere a grecesculuĭ: καὶ τὴν αἰδῶ διώκεις. Noĭ amŭ tradusŭ aci după orig. grecescŭ, de óre-ce cuvîntulŭ bulgarŭ опашь este încă neexplicatŭ. Mikl. nu-lŭ are în lexiconulŭ sĕŭ.

(***) Amŭ tradusŭ pe slav. о тихости твоеѫ cu «prin liniștea ta», cu tóte că după originalulŭ grecescŭ ar trebui să avemŭ aci unŭ vocativŭ (βαβαὶ τῆς γαληνότητος καὶ τῆς χρηστότητός σου, αὐτοκρατόρων ἄριστε, ed. B., v. 3397—98, p. 146). Și în adevĕrŭ тихости e în vocativŭ, твоеѫ însă în instrumentalŭ.

Acestea se întêmplară în aniĭ din urmă. Dar pe când Petru voevodŭ se afla încă în cetatea Ciceuluĭ, rĕsboiŭ varvarŭ și crâncenŭ purtaŭ Turciĭ în Moldovlahia, jefueaŭ lăcuințele și se încărcaŭ de prădĭ. Atuncĭ și prea frumósa cetate a Suceveĭ se supuse Turcilorŭ și o batjocoriră ca pe róba cea din urmă și ca pe o curvă de pe drumurĭ. Iar după ce Turciĭ se umplură de nesecatele bogățiĭ domnescĭ, se întórse sumețulŭ lorŭ împĕratŭ biruitorŭ la Țarigradŭ, lăsândŭ dreptŭ locțiitorŭ alŭ împĕrățieĭ pe unŭ *Ștefanŭ* vodă, care nu multŭ după aceea lângă patulŭ domnescŭ aŭ bĕutŭ neînduratulŭ paharŭ alŭ morțiĭ (28) După acesta unŭ *Alexandru* vodă, poreclitŭ *Cornea,* numaĭ câtŭ își unse buzele cu mierea domnicĭ și pieri fără vreme. (29)

Dar să ne întórcemŭ iarăși la povestea nóstră, ca s'o isprăvimŭ.

Mărinimosulŭ Petru voevodŭ, cum petrecea în Țarigradŭ, își arăta din ḑi în ḑi maĭ multŭ puterea sa și în cursulŭ celorŭ 11 lunĭ elŭ era în gura tuturorŭ diregătorilorŭ Turcĭ. (*) (30) Și ce să maĭ lungescŭ vorba? Marele stăpânitorŭ i se arătă maĭ milostivŭ decât aĭ · sĕĭ și împreună cu marele sĕŭ comisŭ îlŭ trimese să-șĭ ia din noŭ domnia, ce o perduse în rĕstimpulŭ domniilorŭ luĭ Ștefanŭ și Alexandru voevoḑĭ; ridicându-lŭ din înjosire la înălțime, îlŭ făcu apĕrătorulŭ împărățieĭ séle. (**) Deci se repeḑi Petru voevodŭ ca fiara din cursă și ca vulturulŭ din capcană (***) și ajungêndŭ la Dunăre întră în Brăila Muntenilorŭ. Atuncĭ boeriĭ Moldovenescĭ, îndată ce aflară de acésta, se luară cu toțiĭ — atâtŭ ceĭ ce slujeaŭ la curte câtŭ și ceĭ ce se trăgeaŭ din neamurĭ de frunte și strălucite — și părăsiră pe nenorocitulŭ Cornea și ca într'unŭ sborŭ ajunseră la Brăila, unde cu brațele deschise primiră pe domnulŭ lorŭ și căḑêndŭ în genunchĭ fură iertațĭ pentru îndrăsnéla lorŭ. Dar pe ceĭ maĭ de căpetenie, pe maĭ susŭ pomenițiĭ Mihulŭ și Totrușanŭ marele logofĕtŭ, îĭ lăsară sub pază în Cetatea Nouă cea întărită. Nu multŭ după aceea și Cornea fu prinsŭ de nisce ómenĭ și adusŭ luĭ Petru voevodŭ. Elŭ fu jertfitŭ foculuĭ și săbieĭ în anulŭ 7049 (= 1541), luna luĭ Fevruarie.

(*) Va să ḑică: toțĭ vorbeaŭ și se ocupaŭ de dînsulŭ.

(**) Asupra acestuĭ pasagiŭ cf. explicarea dela p. 80.

(***) Grecesce (ed. B., v. 6609—10): ὡς θὴρ ἐκ γαλεάγρας, ὡς ἐκ βροχίδων ἀετός.

Din noŭ vĕḑu deci Petru voevodŭ ḑiua slobodă și din noŭ luă în mânile séle domnia și cinstea de maĭ 'nainte. Era atuncĭ alŭ treilea anŭ curgĕtorŭ de când o perduse. Nestându-ĭ nimenea în potrivă intră în cetatea domnéscă Sucéva, însoțitŭ de boeriĭ domnescĭ. Adunândŭ apoĭ pe ceĭ ce se rĕsvrătiseră, silitŭ de împrejurărĭ, se pune pe chingiuirĭ și pe ferecațiĭ maĭ susŭ numițĭ îĭ măcelăresce, le belesce fețele și le trimete mareluĭ împĕratŭ, iar pe prințulŭ turcescŭ îlŭ dăruesce cu darurĭ fórte bogate. Nu multŭ după acea își aduse din Cicéŭ pe iubita sa dómnă Elena și pe dorițiĭ sĕĭ fiĭ Iliașŭ și Ștefanŭ, odraslele séle alese. (31)

Astŭ-felŭ se sfîrșiră tóte aceste întêmplărĭ, iar noĭ le-amŭ povestitŭ după socotința nóstră, maĭ pe scurtŭ și maĭ lămuritŭ, fiindŭ cursulŭ anilorŭ 7050 (— 1542), în luna de primăvară (Martie). Iar domnulŭ Petru voevodŭ își hrănesce cinstitele bĕtrânețe cu băĭ și bĕuturĭ și mâncărĭ, întocmaĭ ca o lebedă cu penele aurite d'asupra uneĭ clădirĭ. (*) (32)

C

Cronica luĭ Eftimie.

Până aci s'aŭ scrisŭ cu ostenéla prea-o-sfințituluĭ părinte alŭ nostru Macarie, episcopulŭ de Romanŭ. Iar cele ce s'aŭ întêmplatŭ de aci înainte evlaviosulŭ Ión Alexandru voevodŭ mĭ-aŭ poruncitŭ mie, ieromonahuluĭ Eftimie, celuĭ din urmă între egumenĭ, a le scrie pe scurtŭ, ca nu cum-va cu trecerea vremilorŭ să se cufunde și acestea în adênculŭ uităriĭ. (1)

Decĭ nu multă vreme după acestea și într'acelașĭ anŭ, după așeḑarea într'a doua domnie a sa, s'aŭ sculatŭ Petru voevodŭ furiosŭ ca unŭ leŭ, și înarmându-se cu mânie, s'aŭ bulucitŭ cu tóte puterile séle asupra luĭ Mailatŭ, voevodulŭ ungurescŭ alŭ Ardéluluĭ, și aŭ îndem-

(*) Așa este originalulŭ slavonŭ în Macarie și Manasses (на зданіи, на зданіихъ); în orig. grecescŭ (ed. B., v. 6689, p. 284) adaosulŭ «d'asupra uneĭ clădirĭ» lipsesce. Póte să se fi aflatŭ în manuscriptulŭ traducĕtoruluĭ bulgarŭ, cu tóte că n'are locŭ în versŭ. Vedĭ acestŭ pasagiŭ reprodusŭ în Studiŭ, p. 81 82.

natŭ pe Radulŭ Călugărulŭ, voevodulŭ Ungrovlahieĭ, precum şi pe câţĭ-va din paşiĭ turcescĭ, să-ĭ fie soţĭ de rĕsboiŭ. Mailatŭ audindŭ de planulŭ duşmanilorŭ sĕĭ, fu cuprinsŭ de frică şi cutremurŭ şi trimese darurĭ marĭ şi multe luĭ Petru voevodŭ, rugându-lŭ de pace. Dar Petru voevodŭ nu voia să scie nimicŭ despre acestea, ci stătea neînduplecatŭ pe lângă hotărîrea sa, căcĭ voia să-şĭ rĕsbune de rĕutăţile, vicleşugulŭ, necredinţa şi cursele, ce avuse să îndure maĭ 'nainte de la Mailatŭ. Se puse decĭ pe lucru cu bărbăţie şi eşi de-adreptulŭ pe calea Braşovuluĭ, iar luĭ Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, îĭ porunci să-ĭ iésă înainte pe obicĭnuita lorŭ cale de munte şi să-lŭ ajungă în părţile unguresci. Indată ce audi şi vĕdu acestea Mailatŭ, îşĭ pierdu cumpĕtulŭ de témă şi de ruşine şi nu îndrăzni câtuşĭ de puţinŭ să stea împotriva lorŭ, ci în grabă aŭ fugitŭ şi s'aŭ închisŭ în cetatea întărită a Făgăraşuluĭ. Petru voevodŭ, simţindŭ de acésta, aŭ mersŭ cu tóte oştile séle împotriva cetăţiĭ Făgăraşŭ, şi fiindŭ în apropierea eĭ, aŭ chematŭ pe Mailatŭ la sine pe credinţă, trimiţêndŭ dreptŭ zălogŭ în cetatea Făgăraşuluĭ în loculŭ luĭ Mailatŭ pe marele logofĕtŭ Matiaşŭ. Mailatŭ veni din cetate la Petru voevodŭ, iar acesta fără întârdiere puse mâna pe elŭ, îlŭ legă bine în lanţurĭ de ferŭ şi-lŭ trimise mareluĭ împĕratŭ alŭ Turcilorŭ Solimanŭ. Astŭ-felŭ cădu Mailatŭ în cursa, din care n'a maĭ fostŭ cu putinţă să scape. Iar domnulŭ Petru voevodŭ se întórse biruitorŭ în ţéra sa. (2)

In tómna anuluĭ următorŭ, luna luĭ Octomvrie, s'aŭ gătitŭ Petru voevodŭ din noŭ împotriva Ungurilorŭ, aŭ intratŭ în ţéra lorŭ şi aŭ cutreeratŭ-o în vreme de iérnă, adunândŭ mulţime de talerĭ de aurŭ de la boeriĭ aceleĭ ţĕrĭ, şi s'aŭ întorsŭ apoĭ îndărătŭ pe calea Bistriţeĭ. Iar când aŭ ajunsŭ la Rodna, i s'aŭ îngloditŭ acolo puscile cele marĭ. Venindŭ apoĭ în scaunulŭ sĕŭ de la Suceva s'aŭ odihnitŭ de ostenelele séle (3) şi s'aŭ dusŭ după aceea la Hârlăŭ, unde aŭ tăiatŭ capetele luĭ Şeptilicĭ şi luĭ Avramŭ Rotămpanŭ, în luna luĭ Ianuarie. (4)

In anulŭ 7052 (— 1544), luna luĭ Maiŭ în 15, aŭ trimesŭ Petru voevodŭ pe fiulŭ sĕŭ celŭ maĭ mare Iliaşŭ la Ţarigradŭ, la marele împĕratŭ şi stăpânitorŭ, ce se chiamă şi Pórta împĕrătéscă, şi l'aŭ petrecutŭ însuşĭ Petru voevodŭ cu dómna sa Elena şi cu toţĭ boeriĭ ceĭ

marĭ și cu totŭ sfatulŭ boerescŭ și cu toțĭ arhiereiĭ și egumeniĭ moldovenescĭ până la apa Dunăreĭ. (5)

Domnia luĭ Iliașŭ Mahmetŭ.

In anulŭ 7054 (=1545), luna luĭ Septemvrie în 3, rĕposatŭ-aŭ Iónŭ Petru voevodŭ în cetatea Suceveĭ și s'aŭ îngropatŭ în mânăstirea Pobrata, zidită din temelie de dînsulŭ. Domnitŭ-aŭ cu totulŭ 19 anĭ și jumĕtate și lăsatŭ-aŭ domnia pămîntéscă fiuluĭ sĕŭ Iliașŭ voevodŭ. (6)

Acesta mergea bine la începutŭ, se arăta cuviosŭ și blândŭ către toțĭ, iubia pe boerĭ și pe toțĭ câțĭ îlŭ încunjuraŭ, dar în fundulŭ inimeĭ séle viclene încolțea bóla de maĭ apoĭ. Decĭ într'alŭ doilea anŭ alŭ domnieĭ séle, prin zavistia diavoluluĭ, vrăjmașulŭ neamuluĭ nostru, — căcĭ nu-ĭ venea luĭ la socotélă să sufere în lume pe ómeniĭ purtătorĭ de numele luĭ Hristosŭ — aŭ tăiatŭ Iiiașŭ voevodŭ capulŭ celuĭ maĭ de frunte sfetnicŭ alŭ sĕŭ, hatmanuluĭ Varticŭ. (7)

De aci aŭ luatŭ începutŭ sĕmînța necredințeĭ în Iliașŭ voevodŭ și aŭ începutŭ a se schimba și a se întórce dela adevĕrata și drépta înțelepciune și părăsindŭ sfatulŭ bĕtrânilorŭ și îndemnulŭ tovarășilorŭ sĕĭ de copilărie aŭ începutŭ a se lĕpĕda și de legea luĭ Hristosŭ. Și cu tóte că din copilărie fusese crescutŭ în tainele creștinescĭ, maĭ târḑiŭ îĭ plăcu legea turcéscă. Astŭ-felŭ lepĕdă drépta pentru réua credință, bine-facerea pentru vicleșugŭ și rĕutate, și începu cu osârdie a crede și a se ținea de legea turcéscă și de mincinósele eĭ învĕțăturĭ. S'aŭ împrietenitŭ și șĭ-aŭ făcutŭ sfetnicĭ și dascălĭ pe nisce afurisițĭ de Turcĭ, dintre carĭ celŭ maĭ viclénŭ și maĭ rĕutăciosŭ prin diavolésca luĭ învĕțătură și vrăjitorie era unulŭ cu numele Hădărŭ, stricatŭ la năravurĭ, dar maĭ stricatŭ la sufletŭ. Cu acesta îșĭ petrecea vremea Iliașŭ voevodŭ, lăcuindŭ chiar împreună cu elŭ și ascultândŭ învĕțăturile luĭ amare și perḑĕtóre. Și aŭ primitŭ Iliașŭ sĕmințele, pe care satana le-aŭ aratŭ și sĕmĕnatŭ în amêndouĕ sufletele lorŭ (*) și ca într'o undiță amăgitóre s'aŭ prinsŭ fără de mintele Iliașŭ; căcĭ diavolulŭ grămădise la unŭ locŭ tótă otrava rĕutățiĭ séle și amestecândŭ-o cu închipuirile

(*) Se 'nțelege alŭ luĭ și alŭ luĭ Hădărŭ.

cugetuluĭ sĕŭ aŭ scosŭ din ea o amestecătură veninósă pentru sufletulŭ luĭ și pe amăgitulŭ și de totŭ stricatulŭ Iliașŭ l'aŭ târîtŭ pentru totŭ-d'a-una în prăpastia perdăriĭ; o, nenorocitulŭ și nepriceputulŭ de elŭ! Ce este dar maĭ vătĕmătorŭ omuluĭ decât cuvîntulŭ și învĕțătura, ce nu pornesce dela a totŭ milostivulŭ Dumnedeŭ?(*) Căcĭ dacă vorbele rele potŭ strica bunele năravurĭ, cu câtŭ maĭ multŭ obiceiulŭ de a umbla și a vorbi cu ceĭ viclenĭ? Nu mĕ mirŭ dar că Iliașŭ s'aŭ făcutŭ și maĭ rĕŭ, că s'aŭ îngâmfatŭ peste mĕsură, iar inima i s'aŭ înăspritŭ ca arama; decĭ începutŭ-aŭ a face nedreptățĭ marĭ, și ca și cum ar fi fostŭ ajunsŭ în afundimea relelorŭ, umbla ca unŭ nebunŭ și, ațâțatŭ de diavolŭ, de tóte faptele necuviinciόse se apuca, în câtŭ ți se părea că printr'o întunecare fără de veste a mințiĭ aŭ fostŭ cufundatŭ și înecatŭ în păcate. Trimesŭ-aŭ dar să-ĭ aducă pentru multe miĭ de aspriĭ și galbenĭ de aurŭ curve spurcate din țéra turcéscă și începutŭ-aŭ, nerușinatulŭ, a nu mânca carne de porcŭ și a nu bea vinŭ. Și ce să maĭ îndrugŭ multe? Se împotrivea în tóte cuviόseĭ nόstre credințĭ ortodoxe, iar sfintele icόne, precum și chipulŭ luĭ Hristosŭ și alŭ prea sfinteĭ născătόre de Dumnedeŭ și alŭ tuturorŭ sfințilorŭ, le numea idolĭ, elŭ care se închina necuratuluĭ și era prietenŭ cu diavolulŭ; ura pe preoțĭ și pe diaconĭ, pe călugărĭ îĭ numia vrăjmașĭ și diavolĭ, elŭ care cu adevĕratŭ și dela începutŭ aŭ fostŭ fiulŭ și moștenitorulŭ diavoluluĭ celuĭ de όmenĭ ucigătorŭ. Și în multe alte chipurĭ hulea și batjocorea credința nόstră cea adevĕrată, pe care maĭ cu deamĕruntulŭ nu le-amŭ scrisŭ, ca să nu lungescŭ povestirea. Mercurea și Vinerea, precum și în postulŭ celŭ mare, ce se chémă păresimĭ, și în cele-lalte sfinte posturĭ mânca carne. Tóte aceste nelegiuirĭ ereticescĭ le făcea Iliașŭ în taină împreună cu afurisitulŭ dascălŭ și vrăjitorŭ alŭ sĕŭ Hădărŭ, iar lucrulŭ și îndeletnicirea luĭ era joculŭ cu pasĕrile.

După tóte acestea la îndemnulŭ mumeĭ séle, dόmneĭ Elena, se puse a munci și a căzni și a perde pe boerĭ: pe uniĭ îĭ lipsia de vedere, pe alțiĭ îĭ dădea morțiĭ în tóte chipurile, pe alțiĭ iarășĭ îĭ sugruma în temnițe și cu alte felurite muncĭ îĭ chinuia și-ĭ ucidea. Dacă vĕdură atâta

(*) După originalŭ cuvintŭ de cuvintŭ: ce nu sunt părtașe celuĭ prea fericitŭ.

rĕutate boeriĭ, îĭ cuprinse pe toţĭ frică mare şi începură a pribegi în ţéra Leşéscă. Decĭ Iliaşŭ, carele fu numitŭ şi Mahmetŭ, n'aŭ pututŭ răbda îndelungŭ să nu-şĭ verse totŭ veninulŭ ascunsŭ în lăuntrulŭ inimeĭ séle viclene şi aŭ pusŭ pe toţĭ boeriĭ marĭ şi micĭ şi pe totŭ sfatulŭ boerescŭ birŭ mare; aŭ maĭ poruncitŭ şi vătafilorŭ din tótă ţéra, de la celŭ maĭ micŭ până la celŭ maĭ mare, precum şi mitropolituluĭ, episcopilorŭ şi tuturorŭ mînăstirilorŭ din ţéra Moldoveĭ, în sfîrşitŭ popilorŭ şi diaconilorŭ, să dea toţĭ haraciŭ mare. Şi ce să maĭ vorbescŭ multe? Tóte treburile creştinescĭ şi bisericescĭ se aflaŭ în mare învălmăşélă! Iar necuratulŭ Iliaşŭ trimetea pe ascunsŭ scrisorĭ mareluĭ împĕratŭ alŭ Turcilorŭ cu făgăduinţe şi juruinţe straşnice, că elŭ mărturisesce şi doresce să îmbrăţişeze legea turcéscă. Impĕratulŭ îĭ porunci atuncĭ să vie în grabă la Ţarigradŭ, ca să priméscă legea musulmană dorită de dînsulŭ. Să vedeţĭ acum cu ce minciunĭ şi vicleşugurĭ aŭ cătatŭ să se acopere şi să se ascundă! Ce-aŭ iscoditŭ dar şi cum s'aŭ prefăcutŭ rĕutăciosulŭ? Se arăta blândŭ şi cu vorbe dulcĭ dicea: «eŭ iubescŭ legea creştinéscă şi mĕ ţinŭ de ea, mĕ ducŭ însă la împĕratulŭ, ca să uşurezŭ şi să micşorezŭ haraciulŭ ţĕriĭ şi alŭ sĕracilorŭ, iar nu, cum dicŭ ómeniĭ, ca să mĕ turcescŭ; iar ceĭ ce rĕspândescŭ astŭ-felŭ de vorbe asupra mea să scie că cu capetele lorŭ le vorŭ plăti». Apoĭ trimese în grabă slugile séle peste tótă ţéra, ca să adune întregŭ birulŭ amintitŭ maĭ susŭ, dicêndŭ «că-ĭ trebue pentru cheltuelele de drumŭ până la Ţarigradŭ». Astŭ-felŭ voia elŭ prin prefacere şi blândeţe să-şĭ ascundă crudimea: era lupŭ în piele de óie. Adunândŭ apoĭ pe toţĭ boeriĭ de curte şi de ţéră şi pe întregŭ sfatulŭ boerescŭ în grădina de la Iluşĭ, le vorbi multe cuvinte înşelătóre, când cu linguşirĭ şi laude, când cu ameninţărĭ şi înfricoşărĭ, «ca nu cum-va să se lase a fi ademeniţĭ în altă parte, de óre-ce eŭ, dise, mĕ ducŭ la marele împĕratŭ, dar în curêndŭ mĕ întorcŭ îndărătŭ». Şi s'aŭ juratŭ cu mânile pe crucea prea curată înaintea poporuluĭ întregŭ, că se ţine de legea creştinéscă şi că n'are de gândŭ să se turcéscă; dar în aceeaşĭ nópte aŭ sfărămatŭ crucea, pe care se jurase, şi aŭ aruncatŭ-o în parachilie (*). Şi pe prea-o-sfinţitulŭ şi prea

(*) = referadă; am întrebuinţatŭ cuvîntulŭ din textŭ, fiindŭ-că nu cunoscŭ corĕspundĕtorulŭ luĭ în limba veche românéscă. Cf. asupra luĭ параклз glossariulŭ de la p. 100.

curatulŭ arhiereŭ și dascălŭ alŭ Moldoveĭ, kir Macarie episcopulŭ de Romanŭ, pe nedreptŭ, fără judecată și fără soborŭ, l'aŭ alungatŭ din scaunŭ cu sfatulŭ și îndemnulŭ mumeĭ séle Elena și a luĭ Nuorŭ și Mitrofanŭ fostŭ episcopŭ. (8) După tóte acestea atâtea nerușinărĭ aŭ făcutŭ, încâtŭ țĭ se părea că e fermecatŭ și maĭ rĕŭ decât unŭ câne turbatŭ. Și dacă ĭ-ar fi fostŭ cu putință, ar fi sburatŭ prin vĕzduhŭ până la Țarigradŭ, negândindu-se nicĭ la domnia ce o perdea, nicĭ la mumă-sa, nicĭ la frațiĭ, nicĭ la boeriĭ, nicĭ la tovarășiĭ sĕĭ din copilărie. In sfîrșitŭ pornitŭ-aŭ luândŭ cu sine o grămadă de averĭ: talanțĭ de aurŭ și aspriĭ de argintŭ fără numĕrŭ, vase de aurŭ și de argintŭ, rĕmase dela domniĭ ceĭ bĕtrânĭ aĭ Moldoveĭ, și tóte comorile agonisite și păstrate de aceștia. Iar când s'aŭ pornitŭ la drumŭ, maĭ că n'aŭ luatŭ cu sine pe toțĭ boeriĭ și oștile, ce mergeaŭ după dînsulŭ cu multă întristare și scârbă, căcĭ se temeaŭ să nu-ĭ predea perḑăriĭ celeĭ de pe urmă. In sfîrșitŭ când se vĕḑu spurcatulŭ de Iliașŭ la hotarele țĕriĭ turcescĭ, se umplu de bucurie și ajungĕndŭ la Țarigradŭ se arătă mareluĭ împĕratŭ și-lŭ cinsti cu multe darurĭ. Turciĭ primiră cu mare bucurie pe amăgitulŭ Iliașŭ, îlŭ luară de-lŭ turciră după legea lorŭ și-ĭ puseră nume Mehmetŭ. Astŭ-felŭ se prinse Iliașŭ în capcană spre bucuria diavoluluĭ, lupuluĭ celuĭ sufletescŭ! Iar câtŭ după socotința mea, n'ar greși cine l'ar numi întâiulŭ născutŭ alŭ sataneĭ și fiulŭ perḑăriĭ, căcĭ șĭ-aŭ perdutŭ împreună cu domnia și sufletulŭ, care arde acum în foculŭ nestînsŭ al Geeneĭ. Boeriĭ și osteniĭ se întórseră la ale séle. (9)

Domnia luĭ Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ.

In anulŭ 7059 (— 1551), luna luĭ Iulie în 11, luă schiptrulŭ domnieĭ moldovenescĭ Ștefanŭ voevodŭ celŭ Tînĕrŭ, alŭ doilea feciorŭ alŭ luĭ Petru voevodŭ. (10) Și acesta la începutŭ se arăta a fi bunŭ și iubitorŭ de Dumneḑeŭ și îmblânḑia pe toțĭ și se îngrijia de biserică și se purta cu cuviință creștinéscă, iar pe arhiereĭ, pe preoțĭ și pe călugărĭ îĭ cinstea, cum se cuvine tuturorŭ domnilorŭ bunĭ să-ĭ cinstéscă. Dar nu multŭ după acésta se schimbă fără de veste și rĕutatea, ce pare a nu fi fostŭ îndestulată cu jertfele de maĭ 'nainte, umplutŭ-aŭ

din noŭ ţéra. Incepu Ştefanŭ voevodŭ a călca pe urmele fratelui sĕŭ cu gândulŭ şi cu fapta, ba în unele chiar a-lŭ întrece; adusŭ-aŭ şi elŭ curve turcoaice şi hogî turcescî, începutŭ-aŭ a vorbi aspru cu ómeniĭ şi a înfrunta pe toţĭ. Era turbatŭ de nebunŭ, şi fiindŭ-că din turbare se nasce pofta de lucrurĭ necuviinciόse, aŭ împlinitŭ cu vîrfŭ tóte soiurile de rĕutăţĭ, tóte nedreptăţile şi chingiuirile; ucigaşŭ fără de lege şi sugĕtorŭ de sânge, era plinŭ de mânia femeéscă şi bărbătéscă şi în tóte necuviinţele se spurca : în curvăsăriĭ şi în hoţiĭ, în omorurĭ şi mituirĭ şi în altele asemenea acestora. Ucigĕtorŭ crudŭ şi amarŭ, pe mulţĭ cu felurite şi nenumĕrate muncĭ îĭ omora. Din pricina acésta era oropsitŭ şi blĕstĕmatŭ de toţĭ; cu toţiĭ începură a se întórce dela dînsulŭ şi a fugi de elŭ ca de unŭ şérpe îngrozitorŭ. Pe mulţĭ îĭ lipsea de vedere, altora le tăea nasulŭ şi urechile, pe alţiĭ îĭ arunca în afundimile apelorŭ. După ce aŭ nesocotitŭ astŭ-felŭ judecăţile Dumnedeescĭ şi aŭ călcatŭ drepturile nepărtinitóreĭ judecăţĭ şi ale îndelungeĭ răbdărĭ, fu încercatŭ pe dreptŭ de mânia Dumnedeéscă cea neprefăcută şi neîndurată la podulŭ dela Ţuţora, lângă laculŭ Prutuluĭ, unde fu omorîtŭ de boerĭ şi despoiatŭ dintr'o dată de domnie şi de viéţă. Astŭ-felŭ şĭ-aŭ luatŭ după vrednicie rĕsplata rĕutăţilorŭ séle şi prin mórte rea şĭ-aŭ sfîrşitŭ spurcata luĭ viéţă, în anulŭ 7060 (=1551), luna luĭ Septemvrie în 30. Domnitŭ-aŭ 1 anŭ, 2 lunĭ şi 2 sĕptĕmânĭ.(11)

Domnia luĭ Alexandru voevodŭ celŭ Vitézŭ şi Noŭ.

Intr'acelaşĭ anŭ şi într'aceeaşĭ lună la însuflarea Dumnedeéscă fu alesŭ şi ridicatŭ în domnie vitézulŭ şi prea înţeleptulŭ ostaşŭ, minunatulŭ Alexandru, carele se afla atuncĭ în ţéra Leşéscă cu toţĭ pribegiĭ moldovenescĭ şi căpĕtase multŭ ajutorŭ dela craiulŭ leşescŭ şi dela boeriĭ ceĭ marĭ aĭ aceleĭ ţĕrĭ: călăreţĭ vitejĭ şi mulţĭ pedestriĭ, pe carĭ după obiceiulŭ lorŭ îĭ numescŭ drapĭ. Şi acesta este unulŭ din feciorиĭ în vecĭ pomenituluĭ Bogdanŭ voevodŭ, dar fusese ascunsŭ ca odinióră lumina sub obrocŭ, orĭ ca lucéfĕrulŭ sub pămîntŭ. Acum însă s'aŭ arătatŭ ca o stea strĕlucitóre dela médă-nópte şi şĭ-aŭ îndreptatŭ cursulŭ sĕŭ spre médă-dli, spre ţéra sa, ca să iea domnia Moldoveĭ. Dindată ce ajunse

la Nistru împreună cu toțĭ pribegiĭ și cu căpeteniile oștilorŭ leșescĭ, boeriĭ moldovenescĭ și lăcuitoriĭ țěreĭ audindŭ de acésta se îndreptară spre dînsulŭ și-lŭ primiră cu bucurie și i-se închinară; iar Alexandru voevodŭ cu privirea senină și cu fața prea frumósă se uita la toțĭ cu milă și înduioșare.

Dar Gavrilŭ marele vornicŭ și Sturza hatmanulŭ nu ținură de felŭ sémă de făgăduințele și jurămintele, ce le întăriseră maĭ 'nainte prin scrisorĭ și le trimiseră pribegilorŭ, ci împreună cu alțĭ câțĭ-va părtașĭ aĭ lorŭ îșĭ aleseră domnŭ pe ticălosulŭ *Joldea* la Șipote. Mărinimosulŭ Alexandru voevodŭ audindŭ de acestea s'aŭ umplutŭ de mânie și turbare și aŭ pusŭ pe Moțocŭ vorniculŭ în fruntea oștilorŭ și l'aŭ trimesŭ împreună cu ceĭ-lalțĭ pribegĭ și cu Leșiĭ, toțĭ bărbațĭ vitejĭ în lupte, și cu tóte cele-lalte oștĭ, ce ca unŭ singurŭ sufletŭ eraŭ pentru Alexandru vodă. Aceștia năpădiră nóptea la Șipote asupra lorŭ și-ĭ bătură, iar pe Joldea și pe toțĭ boeriĭ, carĭ se aflaŭ cu dînsulŭ, îĭ prinseră și-ĭ aduseră luĭ Alexandru voevodŭ; dar Alexandru voevodŭ, ca omŭ cu minte și prea înțeleptŭ și milostivŭ, pe toțĭ i-aŭ iertatŭ. După acea adunându-se totŭ poporulŭ și cădêndŭ în genunchĭ se închinară luĭ Alexandru voevodŭ cu multă bucurie și veselie. (12)

Voevodulŭ Alexandru celŭ Bunŭ și Noŭ aŭ poruncitŭ apoĭ să dea drumulŭ tuturorŭ celorŭ închișĭ în temnițe și aŭ iertatŭ pe toțĭ ceĭ alungațĭ din țéră. Iar după ce aŭ ajunsŭ la Botoșanĭ cu oștile amintite, i-aŭ cinstitŭ frumosŭ și i-aŭ dăruitŭ cu multe darurĭ pe boeriĭ leșescĭ, carĭ se întórseră apoĭ în țéra lorŭ. Iar de Dumnedeŭ alesulŭ Alexandru voevodŭ s'aŭ dusŭ la Hârlăŭ, unde cu sfatulŭ tuturorŭ și cu destoinicie fu ridicatŭ în scaunulŭ domnescŭ și miruitŭ. Decĭ veneaŭ din tóte părțile și din tóte locurile ómeniĭ, ca să se îndulcéscă de vederea fețeĭ luĭ, de bunătatea, de blândețea și de frumsețea luĭ, și se uitaŭ la chipulŭ voevoduluĭ ca la chipulŭ luĭ Hristosŭ, căcĭ li se părea a fi în visŭ, iar nu aevea, când îșĭ aduceaŭ aminte de foștiĭ domnĭ necurațĭ din neamulŭ luĭ Petru voevodŭ. Cu adevěratŭ creștinesculŭ Alexandru voevodŭ vorbia cu dulcéță și cu înduioșare tuturorŭ, avea cumpětare cuviinciósă în vorbă și blândețe și liniște și bună rânduélă, și toțĭ câțĭ se uitaŭ la dînsulŭ înălțaŭ laudă mulțămitóre Dumnedeuluĭ a totŭ țiitorŭ, fiindŭ-că era bunŭ și milostivŭ

cu toțî ómeniî. Boeriî șî-aŭ primitŭ cu toțiî boeriile și averile de maî 'nainte, iar celorŭ nedreptățițî și celorŭ ce în obezc amare și în temnițe pe nedreptŭ fuseseră osândițî, tuturorŭ le-aŭ arătatŭ mila sa.

Astŭ-felŭ fiindŭ, aŭ audịtŭ și marele stăpânitorŭ, împĕratulŭ turcescŭ Sulimanŭ, de bunătatea năravuluî și de înțelepciunea luî, și vĕḍêndŭ că are apucăturî domnescî: înțelepciune, vîrtute și tóte bunele însușirî, trimesŭ-aŭ pe unulŭ din boeriî sĕî turcescî la Alexandru voevodŭ, de î-aŭ întăritŭ domnia cu unŭ minunatŭ schiptru și cu mare cinste și de l'aŭ dăruitŭ cu darurî împĕrătescî și aŭ încheiatŭ pace adâncă cu elŭ. Voevodulŭ cinsti bine pe Turcŭ și încărcându-lŭ cu multe darurî îî dete drumulŭ și porunci să-lŭ petrécă până la Țarigradŭ.

Evlaviosulŭ și marele domnŭ Alexandru voevodŭ, după ce aŭ luatŭ în mânile séle tótă stăpânirea Moldoveî și șî-aŭ făcutŭ pace Dumneḍeéscă din tóte părțile, făcu multă cinste la bisericele și sfintele mânăstirî ale țĕriî Moldoveî. Și petrecea Alexandru voevodŭ în sĕrbătorî, veselŭ în sufletulŭ sĕŭ și mulțămindŭ luî Dumneḍeŭ pentru atâtea și atâtŭ de marî bunătățî, împreună cu prea iubita sa mamă Anastasia, evlaviósa dómnă, și cu toțî boeriî și ośteniî ce se aflaŭ în palatulŭ sĕŭ. Pe lângă acestea pace adâncă domnea în tóte părțile și auḍurile ómenilorŭ se înveseliaŭ ascultândŭ cum se propoveduia pretutindenea pacea. In tótă lumea se lăți vestea înaripată despre evlavia, osârdia și iubirea luî de Dumneḍeŭ și de sfintele bisericî, iar numele luî rĕsuna în tóte părțile și împĕrățiile de prin prejurŭ. (12)

In anulŭ 7061 (=1553) s'aŭ pornitŭ Alexandru voevodŭ din porunca marelui împĕratŭ turcescŭ maî întâiŭ cu rĕsboiŭ în potriva Muntenilorŭ; elŭ însușî aŭ mersŭ în țéra lorŭ, ca să gonéscă din scaunŭ pe unŭ órecare Radulŭ, ce se aruncase asupra aceleî domniî din țéra Unguréscă. Radulŭ voevodŭ, dacă simți de acésta, dete dosulŭ și fugi în țéra Unguréscă, iar domnia Ungrovlahieî o luă din noŭ Mircea voevodŭ cu ajutorulŭ luî Alexandru voevodŭ, nefiindŭ cine să li se împotrivéscă. Apoî se întórse Alexandru voevodŭ și ajunse cu bucurie în ale séle. (13)

După unŭ altŭ anŭ, în primăvară, aŭ trimesŭ domnulŭ Alexandru voevodŭ pe celŭ d'întâiŭ dintre boeriî sĕî, pe Nădăbaicu marele vornicŭ, cu o parte din ómenî, ca să scótă din domnie pe Mircea voevodŭ din

pricina năravurilorŭ luĭ celorŭ rele şi din pricina vicleşuguluĭ şi necredinţeĭ luĭ; Mircea voevodŭ avea gândŭ rĕŭ asupra domnuluĭ nostru Alexandru voevodŭ, dar vitézulŭ domnŭ Alexandru voevodŭ, audindŭ de gândulŭ luĭ, aŭ trimesŭ să dea domnia Muntenéscă luĭ Petraşcu voevodŭ în numele mareluĭ împĕratŭ turcescŭ Solimanŭ. Petraşcu luă domnia, iar Mircea voevodŭ fu chematŭ la Ţarigradŭ. (14)

Intr'alŭ doilea anŭ alŭ domnieĭ luĭ Alexandru voevodŭ, în luna luĭ Augustŭ, i s'aŭ născutŭ prea iubitulŭ sĕŭ fiŭ Bogdanŭ voevodŭ. (15)

In anulŭ 7062 (1553), Septemvrie în 3, Dumnedeesculŭ domnŭ Alexandru voevodŭ se aprinse de rîvna Dumnedeéscă şi de căldura iubireĭ de Dumnedeŭ şi hotărî a-şĭ zidi sieşĭ o sfîntă mânăstire şi unŭ prea frumosŭ hramŭ cu numele stăpâneĭ nóstre prea sfinteĭ născĕtóre de Dumnedeŭ şi deapururea fecióreĭ Maria precum şi a sfîntuluĭ eĭ acafistŭ; şi se porni din slăvitulŭ sĕŭ scaunŭ Sucéva şi se îndreptă spre Valea Sécă, să alégă locŭ de mânăstire şi să încépă a zidi. Dar diavoluluĭ — vechiulŭ şi rĕutăciosulŭ vrăjmaşŭ alŭ neamuluĭ omenescŭ, zavistniculŭ bineluĭ — nu-ĭ venea la socotélă să sufere acésta, ci precum unŭ nourŭ întunecatŭ acopere radele luminosuluĭ sóre, astŭ-felŭ şi elŭ se încercă să otrăvéscă cu scârbă şi întristare pe iubitorulŭ de Dumnedeŭ şi prea cinstitulŭ domnŭ Alexandru voevodŭ, ca să-lŭ întórcă şi să-lŭ împedece dela bună-voinţa şi osârdia luĭ. Şi să vedeţĭ ce aŭ iscoditŭ rĕutăciosulŭ diavolŭ! Mergêndŭ, cum amŭ spusŭ maĭ susŭ, Alexandru voevodŭ spre Slatina, când-se afla între satele Corlătescĭ şi Toderescĭ, pe la mijloculŭ apeĭ Moldoveĭ, i-se împedecă calulŭ şi cădu cu voevodŭ cu totŭ în apă; rîulŭ era umflatŭ pe atuncĭ. Domnulŭ Alexandru voevodŭ se aruncă atuncĭ pe unŭ altŭ calŭ şi merse maĭ departe spre loculŭ doritŭ, căcĭ ca unŭ omŭ cu minte ce era, înţelese că acésta era o faptă a diavoluluĭ şi n'o luă în sémă, ci cu privire veselă în ochĭ şi cu inimă slobodă merse maĭ departe şi ajunse la loculŭ hotărîtŭ şi de Dumnedeŭ alesŭ pentru a se zidi mânăstirea şi hramulŭ prea curateĭ născĕtóre de Dumnedeŭ. Şi vĕdu Alexandru voevodŭ loculŭ şi-lŭ îndrăgi fórte şi mulţămi luĭ Dumnedeŭ şi puse nume mânăstireĭ «Slatina» şi alese pe Iacobŭ, ce se chema şi Molodeţŭ, de întâiulŭ egumenŭ

și proistosŭ (*) alŭ eĭ și întări sfîntulŭ lăcașŭ cu sate și cu metóșe și cu alte rânduelĭ, ce sunt de trebuință lăcașuluĭ, și se întórse apoĭ mărindŭ pe Dumnedeŭ și pe adevĕrata născĕtóre de Dumnedeŭ, pe prea curata maică Maria, și veni iarășĭ în préa slăvita cetate a Suceveĭ. (16)

Scrisu-s'aŭ acéstă carte de Isaia din Slatina.

(*) Amŭ tradusŭ pe настоѧтель cu proistosŭ, grecesculŭ προεστώς, ce pe lângă altele însémnă și «the superior of a monastery», E. A. Sophokles, p. 929 (Greek Lexicon of the Roman and Byzantine periods, 1888).

CRONICA MOLDOPOLONA.

Cronica ţĕreĭ Moldoveĭ şi a Domnilorŭ eĭ, cum dintru'ntâiŭ aŭ venitŭ Moldoveniĭ în ţéra Moldovenéscă şi cine aŭ fostŭ întâiulŭ lorŭ domnŭ saŭ voevodŭ, în anulŭ dela facerea lumeĭ 6867, iar dela nascerea luĭ Hristosŭ 1359.

Iaşĭ 1566, Octomvrie 28.

Cu voia luĭ Dumnedeŭ întâiulŭ voevodŭ *Dragoşŭ* aŭ venitŭ ca vênătorŭ din ţéra Unguréscă, dela loculŭ şi apa Maramurĕşŭ, pe urma unuĭ zimbru, ce l'aŭ ucisŭ lângă apa Moldoveĭ, şi s'aŭ veselitŭ acolo cu boeriĭ sĕĭ şi ĭ-aŭ plăcutŭ ţéra şi aŭ rĕmasŭ într'însa şi aŭ descălecatŭ-o cu Moldovenĭ din ţéra Unguréscă şi le-aŭ fostŭ domnŭ 2 anĭ.

După elŭ aŭ domnitŭ fiulŭ sĕŭ; nu se scrie ce nume aŭ avutŭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Bogdanŭ* 4 anĭ; nu se scrie alŭ cuĭ fiŭ aŭ fostŭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Laţco*, fiulŭ luĭ Bogdanŭ, 8 anĭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Petru*, fiulŭ luĭ Muşatŭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Romanŭ*, fiulŭ luĭ Petru, 8 anĭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Ştefanŭ*, fratele luĭ Romanŭ, 7 anĭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Iuga* 2 anĭ; nu se scrie alŭ cuĭ fiŭ aŭ fostŭ.

In anulŭ 6907 (=1399) s'aŭ făcutŭ domnŭ *Alexandru* voevodŭ şi aŭ domnitŭ 32 de anĭ şi 8 lunĭ. Nicĭ despre acesta nu se scrie alŭ cuĭ fiŭ aŭ fostŭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Iliaşŭ* voevodŭ 2 anĭ şi 9 lunĭ singurŭ, iar împreună cu fratele sĕŭ *Ştefanŭ* domniră amêndoĭ 7 anĭ. Dar Şte-

fanŭ vicleni după aceea pe fratele sĕŭ Iliașŭ și-lŭ orbi, iar după orbirea fratelui sĕŭ domni 5 anĭ.

După elŭ aŭ urmatŭ *Romanŭ* voevodŭ și aŭ tăiatŭ pe Ștefanŭ; și aŭ domnitŭ acestŭ Romanŭ, fiulŭ luĭ Iliașŭ voevodŭ, 1 anŭ.

După elŭ aŭ domnitŭ *Petru*, fiulŭ luĭ Alexandru, 1 anŭ. Acesta dete Chilia craiuluĭ unguréscŭ, ca s'o apere împotriva Turcilorŭ; nu se scrie căruĭ craiŭ anume.

După elŭ aŭ domnitŭ *Ciubărŭ* voevodŭ 2 lunĭ.

După aceea aŭ domnitŭ fiulŭ luĭ Iliașŭ voevodŭ *Alexandru* 4 anĭ. In vremea acestuia începură vlădiciĭ și mitropoliţiĭ a se sfinţi de patriarhulŭ Nicodimŭ din ţéra Sêrbéscă, sub craiulŭ Gheorghe Despotŭ. Acestŭ Alexandru aŭ muritŭ în Cetatea Albă din Moldova.

In anulŭ 6962 (=1454) s'aŭ făcutŭ domnŭ *Bogdanŭ* voevodŭ, fiulŭ luĭ Alexandru voevodŭ. Domnitŭ-aŭ 2 anĭ și l'aŭ tăiatŭ *Petru* voevodŭ celŭ poreclitŭ *Aronŭ* la Răusenĭ (*). Acesta aŭ domnitŭ apoĭ 2 anĭ. In dilele acestuĭ voevodŭ începură Moldoveniĭ a plăti birŭ Turcilorŭ.

Apoĭ aŭ luatŭ domnia *Ștefanŭ* voevodŭ și aŭ tăiatŭ pe acestŭ Petru, după ce domnise 3 anĭ.

In anulŭ 6965 (=1457), Augustŭ în 12, în Joia mare, venitŭ-aŭ din ţéra Munteneéscă Ștefanŭ voevodŭ, fiulŭ luĭ Bogdanŭ voevodŭ.

In anulŭ 6969 (=1461), Iunie în 5, aŭ prădatŭ Ștefanŭ voevodŭ ţéra Săcuéscă.

In anulŭ 6970 (=1462), Iunie în 22, l'aŭ rănitŭ la piciorŭ pe Ștefanŭ voevodŭ Unguriĭ din Chilia.

In anulŭ 6971 (=1463), Iunie în 5, ĭ-aŭ adusŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ nevastă dela Chievŭ, pe sora ţaruluĭ Simeonŭ din Chievŭ.

In anulŭ 6973 (=1465), Ianuarie în 23, Joia, aŭ venitŭ acestŭ voevodŭ sub Chilia, aŭ încunjuratŭ-o tótă Vinerea, Sâmbăta aŭ luatŭ-o dela Ungurĭ și aŭ pusŭ într'însa pârcalabĭ pe Isaia și pe Buhtea, iar elŭ însușĭ s'aŭ întorsŭ îndărătŭ la Sucéva, mulţămindŭ Domnuluĭ Dumnedeŭ pentru izbândă.

(*) Vedĭ nota 15 asupra luĭ Harnazan.

In anulŭ 6974 (= 1466), Iulie în 20, ziditŭ-aŭ mânăstirea sfinteĭ născĕtóre de Dumnedeŭ dela Putna.

In anulŭ 6975 (= 1466), Noemvrie în 19, venitŭ-aŭ noulŭ craiŭ ungurescŭ Matiașŭ cu oștirea sa în țéra Moldoveĭ, maĭ întâiŭ până la Totrușŭ, apoĭ până la tĕrgulŭ Romanuluĭ și aŭ arsŭ tĕrgulŭ, după aceea aŭ venitŭ și la Baia din Moldova. Atuncĭ aŭ venitŭ asupra craiuluĭ Matiașŭ Ștefanŭ voevodŭ cu oștirea sa și l'aŭ bătutŭ cu desĕvĕrșire, însușĭ craiulŭ Matiașŭ fu rănitŭ de dînsulŭ și de-abia scăpă cu rușine, fugindŭ cu puținĭ ómenĭ și pe o altă cale spre țéra Unguréscă

Intr'acelașĭ anŭ aŭ muritŭ soția luĭ Ștefanŭ voevodŭ, Evdochia cea dela Chievŭ.

După aceea s'aŭ împăcatŭ Ștefanŭ voevodŭ cu craiulŭ Matiașŭ și ĭ-aŭ dăruitŭ craiulŭ Matiașŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ douĕ cetățĭ în țéra Unguréscă: Balta și Ciceulŭ cu ținuturile lorŭ cu totŭ în țéra Ardéluluĭ.

In anulŭ 6978 (= 1470), Augustŭ în 20, venitŭ-aŭ o mare óste tătăréscă în țéra Moldoveĭ și s'aŭ bătutŭ cu eĭ Ștefanŭ voevodŭ la dumbrava dela Lipnița pe Nistru și i-aŭ biruitŭ și le-aŭ luatŭ tótă prada. Tătariĭ se întorceaŭ atuncĭ din Podolia, unde le tăiaseră calea aĭ noștriĭ. După acésta aŭ sfințitŭ mânăstirea dela Putna, mulțămindŭ Domnuluĭ Dumnedeŭ pentru izbândă prin însușĭ mitropolitulŭ Teoctistŭ și episcopulŭ Tarasie.

Intr'acelașĭ anŭ, Fevruarie în 27, s'aŭ certatŭ cu Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, și ĭ-aŭ arsŭ Brăila și alte ținuturĭ.

In anulŭ 6979 (= 1471) aŭ tăiatŭ pe Isaia vorniculŭ, pe Negrilă paharniculŭ și pe Alexa stolniculŭ.

Și într'acelașĭ anŭ aŭ avutŭ rĕsboiŭ cu Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, la apa dela Socĭ în țéra Munténéscă și aŭ bătutŭ pe voevodulŭ Muntenescŭ și fórte mulțĭ ómenĭ ĭ-aŭ omorîtŭ și le-aŭ luatŭ steagurile — până și steagulŭ domnescŭ l'aŭ luatŭ — și mulțĭ prinșĭ aŭ făcutŭ și pe toțĭ i-aŭ tăiatŭ, afară de doĭ boerĭ marĭ, Stanŭ logofĕtulŭ și Mircea comisulŭ, pe cariĭ i-aŭ lăsatŭ în viață.

Intr'acelașĭ anŭ, 29 Augustŭ, aŭ fostŭ unŭ mare cutremurŭ de pămĕntŭ peste tótă lumea, pe vremea prânduluĭ.

In anulŭ 6980 (= 1471), Septemvrie în 14, șĭ-aŭ luatŭ Ștefanŭ

voevodŭ nevastă pe Maria din Mangopŭ, unde se afla o domnie creștină sub țarulŭ dela Perecopŭ.

In anulŭ 6981 (= 1472), Noemvrie în 8, mersŭ-aŭ Ștefanŭ voevodŭ în țéra Muntenéscă asupra luĭ Radulŭ voevodŭ, și s'aŭ întêlnitŭ amêndoĭ cu oștile lorŭ la Pârăulŭ Albŭ în țéra Muntenéscă; acolo s'aŭ bătutŭ 3 ḑile; după aceea fugi Radulŭ voevodŭ dinaintea luĭ în cetatea sa de pe Dâmbovița; Ștefanŭ merse după dînsulŭ cu óstea sa și-lŭ încunjură în Dâmbovița. Dar Radulŭ fugi și din cetate, iar Ștefanŭ voevodŭ cuprinse cetatea și puse mâna pe soția luĭ Radulŭ voevodŭ și pe fata luĭ și pe tóte comorile luĭ, câte le avea acolo; și aŭ petrecutŭ în cetatea aceea treĭ ḑile și s'aŭ întorsŭ apoĭ la Sucéva, iar pe Basarabŭ l'aŭ lăsatŭ să domnéscă acolo, în țéra Muntenéscă. Și aŭ domnitŭ Basarabŭ acolo 1 lună, iar Radulŭ voevodŭ aŭ fugitŭ la Turcĭ și aŭ luatŭ cu sine 15.000 de Turcĭ și aŭ năvălitŭ asupra luĭ Basarabŭ și ĭ-aŭ bătutŭ óstea și ĭ-aŭ luatŭ totŭ avutulŭ, iar Basarabŭ aŭ fugitŭ în țéra Moldoveĭ.

In anulŭ 6982 (= 1473), Octomvrie în 9, s'aŭ bătutŭ Unguriĭ cu Munteniĭ; peste Ungurĭ era Țepelușŭ, și aŭ fostŭ bătuțĭ Unguriĭ.

In anulŭ 6983 (= 1475), Ianuarie 1, fostŭ-aŭ rĕsboiŭ în țéra Moldoveĭ (*) între Moldovenĭ și Turcĭ, și cu ajutorulŭ luĭ Dumneḑeŭ i-aŭ bătutŭ Ștefanŭ voevodŭ și pe toțĭ i-aŭ omorîtŭ, afară de unŭ singurŭ Turcŭ, fiulŭ luĭ Sakbașa, fiindŭ-că tatălŭ sĕŭ fusese capŭ peste aceĭ Turcĭ, ce numĕraŭ 40 de steagurĭ. Cu Moldoveniĭ aŭ fostŭ și nisce Leșĭ.

In anulŭ 6984 (= 1476), Iulie în 26, venitŭ-aŭ împĕratulŭ turcescŭ Mahometŭ cu tóte puterile luĭ și cu Basarabŭ voevodŭ cu óstea luĭ asupra luĭ Ștefanŭ voevodŭ, carele s'aŭ bătutŭ cu Turciĭ la Valea Albă, în ținutulŭ Némțuluĭ din țéra Moldoveĭ, și l'aŭ bătutŭ împĕratulŭ turcescŭ și ĭ-aŭ prădatŭ tótă țéra și ĭ-aŭ arsŭ Sucéva.

In anulŭ 6987 (= 1478), Noemvrie în 8, rĕposă fiulŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ Bogdanŭ; apoĭ rĕposă și alŭ doilea fiŭ alŭ sĕŭ Petru.

In anulŭ 6989 (= 1481), Iulie în 8, aŭ fostŭ rĕsboiŭ cu Țepelușŭ pe apa Rîmniculuĭ, în țéra Muntenéscă, și l'aŭ bătutŭ Ștefanŭ voevodŭ. Intr'acelŭ rĕsboiŭ ĭ-aŭ omorîtŭ pe hatmanulŭ Șandrea.

(*) Cf. asupra *Moldoveĭ* în locŭ de *Vasluiŭ* p. 56.

In anulŭ 6992 (= 1484), Martie în 15, venitŭ-aŭ Sultanulŭ turcescŭ Baiazetŭ sub cetatea moldovenéscă Chilia. Atuncĭ aŭ luatŭ Chilia, iar în luna următóre Cetatea Albă; acestea s'aŭ întêmplatŭ în Iulie și Augustŭ. Totŭ atuncĭ aŭ pusŭ domnŭ în ţéra Muntenéscă pe Vladŭ.

In anulŭ 6993 (= 1485), Septemvrie 1, aŭ mersŭ Ștefanŭ voevodŭ de s'aŭ întâlnitŭ cu craiulŭ leșescŭ în Colomeia; pe vremea aceea aŭ venitŭ Turciĭ până la Sucéva, aducêndŭ pe Hromotŭ la domnie, și aŭ arsŭ Sucéva și aŭ prădatŭ rĕŭ maĭ tótă ţéra Moldoveĭ.

Totŭ pe atuncĭ, în 16 Noemvrie, aŭ bătutŭ Ștefanŭ voevodŭ pe Turcĭ la Cătlăbuga; acolo aŭ fostŭ și Leșĭ cu dînsulŭ.

In anulŭ 6994 (= 1486), Fevruarie în 15, aŭ bătutŭ Ștefanŭ voevodŭ pe Hromotŭ, care venise cu Turciĭ asupra luĭ; și aŭ cădutŭ de pe calŭ într'acea luptă, dar nu s'aŭ vătămatŭ de felŭ; pe Hromotŭ l'aŭ prinsŭ și l'aŭ datŭ să-lŭ tae.

In anulŭ 6998 (= 1490) aŭ rĕposatŭ Matiașŭ, craiulŭ ungurescŭ; într'acelașĭ anŭ aŭ rĕposatŭ feciorulŭ mareluĭ cnézŭ dela Moscva, Ivanŭ; după aceea rĕposă și Alexandru, fiulŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ.

In anulŭ 7005 (= 1497) aŭ venitŭ Albertŭ craiulŭ leșescŭ cu oștile séle asupra luĭ Ștefanŭ voevodŭ, carele se dusese împotriva Turcilorŭ, și aŭ trimesŭ Ștefanŭ voevodŭ la dînsulŭ pe soliĭ sĕĭ, pe Tăutŭ logofĕtulŭ și pe Isaiia visterniculŭ, cu marĭ darurĭ; craiulŭ aŭ luatŭ darurile, iar pe solĭ aŭ poruncitŭ să-ĭ pue în fiare și i-aŭ trimesŭ la Leovŭ; elŭ însușĭ aŭ venitŭ asupra Suceveĭ și aŭ încunjuratŭ-o și aŭ bătutŭ-o cincĭ sĕptĕmânĭ și n'aŭ pututŭ-o lua; iar Ștefanŭ voevodŭ șĭ-aŭ adunatŭ tóte oștile séle (*) în târgulŭ Romanuluĭ, afară de acésta fratele craiuluĭ leșescŭ, Vladislavŭ, trimesese voevoduluĭ Moldovenescŭ împotriva frateluĭ sĕŭ 12.000 de Ungurĭ în frunte cu voevodulŭ Ardéluluĭ Birtocŭ, cuscrulŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ; Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, îĭ trimesese și elŭ ómenĭ într'ajutorŭ; și aŭ începutŭ Birtocŭ a ruga pe Ștefanŭ voevodŭ să se împace cu craiulŭ leșescŭ, și s'aŭ înduplecatŭ spre pace Ștefanŭ voevodŭ și s'aŭ împăcatŭ cu craiulŭ leșescŭ, însă cu așa tocmélă, ca craiulŭ să se întórcă cu ómeniĭ sĕĭ pe calea pe unde aŭ venitŭ. Birtocŭ,

(*) Mot à mot: tótă ţéra sa.

după ce l'aŭ dăruitŭ Ştefanŭ voevodŭ cu multe darurĭ, s'aŭ întorsŭ în ţéra Unguréscă, iar craiulŭ aŭ plecatŭ cu oştile séle spre Hotinŭ pe calea pe unde veniseră, numaĭ câte-va districte de ţĕrenĭ neascultătorĭ aŭ apucatŭ spre Bucovina şi aŭ făcutŭ marĭ pagube, mergêndŭ fără grijă şi fără pază. Atuncĭ Ştefanŭ voevodŭ trimese după eĭ cu óste pe marele sĕŭ vornicŭ Boldurŭ, carele i-aŭ şi bătutŭ acolo, tăindŭ asupra lorŭ pădurea de la Cozminŭ. I-aŭ pedepsitŭ Dumneḑeŭ, fiindŭ-că eraŭ peste mĕsură nesupuşĭ în óste şi prea fără grijă, afară de asta făceaŭ stricăciunĭ şi nu ascultaŭ de hatmaniĭ lorŭ; li s'aŭ luatŭ atuncĭ nu puţine steagurĭ de districturĭ, ba şi multe tunurĭ, şi pe mulţĭ dintre dînşiĭ i-aŭ prinsŭ.

In anulŭ 7006 (=1498) prădatŭ-aŭ ţéra Leşéscă Malcociŭ Moldovénulŭ şi aŭ ajunsŭ cu óstea până aprópe de Leovŭ; după aceea s'aŭ dusŭ şi Ştefanŭ voevodŭ la ţéra Leşéscă, aŭ prădatŭ-o şi aŭ luatŭ douĕ cetăţĭ, Terebulŭ şi Podhaieţulŭ, şi le-aŭ arsŭ, şi mulţĭ ómenĭ aŭ dusŭ în ţéra sa.

In anulŭ 7012 (=1504), Iulie în 2, aŭ rĕposatŭ Ştefanŭ voevodŭ. Acestŭ Ştefanŭ era fiulŭ luĭ Bogdanŭ voevodŭ şi fu îngropatŭ în mănăstirea sa dela Putna. Fostŭ-aŭ domnŭ orĭ voevodŭ 47 de anĭ, 2 lunĭ şi 3 sĕptĕmânĭ; era bărbatŭ viteźŭ, norocosŭ şi cu frica luĭ Dumneḑeŭ.

In anulŭ 7015 (=1506), Octomvrie în 28, mersŭ-aŭ Bogdanŭ voevodŭ cu oştile séle asupra ţĕreĭ Muntenescĭ şi aŭ ajunsŭ la loculŭ ce se chiamă Retezaţiĭ, lângă movila Căiatiĭ, de amêndouĕ părţile Râmniculuĭ, şi acolo aŭ venitŭ la dînsulŭ cu solie dela Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, călugărulŭ Maximŭ, fiulŭ luĭ Despotŭ, şi s'aŭ rugatŭ de Bogdanŭ voevodŭ să se împace cu Radulŭ voevodŭ şi multe alte lucrurĭ aŭ vorbitŭ cu dînsulŭ; iar Bogdanŭ voevodŭ la dorinţa luĭ Radulŭ voevodŭ făcu pace pe voia luĭ şi trimese cu acelŭ Despotŭ pe unŭ solŭ alŭ sĕŭ la Radulŭ voevodŭ, iar acolo înaintea soluluĭ sĕŭ ĭ-aŭ juratŭ Radulŭ voevodŭ împreună cu boeriĭ sĕĭ pe sînta evanghelie, că va ţinea pace vecĭnică cu dînsulŭ, iar graniţele să rĕmână cum s'aŭ pomenitŭ din bĕtrânĭ; totŭ aşa aŭ făcutŭ şi Bogdanŭ voevodŭ şi s'aŭ întorsŭ apoĭ în ţéra sa. (1)

In anulŭ 7017 (=1508), 29 Iunie, Vinerea, aŭ trecutŭ Bogdanŭ

voevodŭ peste Nistru cu oștile séle, iar Sâmbăta aŭ venitŭ sub Camenița, iar Dumineca la 1 Iulie aŭ înaintatŭ cu oștile séle începêndŭ dela malulŭ Nistruluĭ până la granița Litveĭ și aŭ arsŭ și aŭ prădatŭ țéra Leșéscă și aŭ venitŭ sub Rohatinŭ și l'aŭ luatŭ și l'aŭ arsŭ și fórte multe odóre și ómenĭ și felŭ de felŭ de pradă aŭ dobânditŭ; fostŭ-aŭ atuncĭ și sub Leovŭ și datŭ-aŭ drumŭ oștilorŭ să jăfuéscă și multe cetățĭ și orașe aŭ arsŭ și mulțĭ ómenĭ aŭ dusŭ cu sine în țéra Moldoveĭ, întorcêndu-se la Sucéva. (2)

In anulŭ 7021 (= 1513), Augustŭ în 22, aŭ venitŭ Tătariĭ și aŭ arsŭ țéra Moldoveĭ până la Iașĭ și aŭ făcutŭ pârjolŭ Iașiĭ și multe daune aŭ făcutŭ în ómenĭ și în alte lucrurĭ, ce aŭ prădatŭ. (3)

In anulŭ 7022 (= 1514), Fevruarie în 27, venitŭ-aŭ Trifăilă, care voia să se facă domnŭ, până la Vasluĭ; dar Bogdanŭ l'aŭ prinsŭ și l'aŭ tăiatŭ. (4)

In anulŭ 7025 (= 1517), Augustŭ în 22, aŭ rĕposatŭ Bogdanŭ voevodŭ în orașulŭ Ilușĭ; domnitŭ-aŭ 12 anĭ și 9 lunĭ.

După elŭ aŭ fostŭ domnŭ saŭ voevodŭ fiulŭ sĕŭ *Ștefanŭ,* în ḑilele căruia țéra avea pace din tóte părțile. (5)

In anulŭ 7026 (= 1518), Augustŭ în 14, aŭ venitŭ Tătariĭ în țéra Moldoveĭ, maĭ întâiŭ la têrgușorulŭ Șerbanca de pe Prutŭ. Albŭ Soltanŭ, ce se afla în fruntea lorŭ, aŭ poruncitŭ să dea focŭ țĕriĭ, iar Ștefanŭ voevodŭ șĭ-aŭ adunatŭ óstea sa și aŭ plecatŭ elŭ însușĭ asupra luĭ pe Prutŭ în susŭ și aŭ maĭ trimesŭ pe Cărăbățŭ, marele vornicŭ alŭ țĕriĭ de josŭ, să tréca Prutulŭ cu tótă țéra de josŭ, și ĭ-aŭ poruncitŭ să se lovéscă cu Tătariĭ Lunĭ diminéța în ḑorĭ de ḑi, și i-aŭ lovitŭ acelŭ vornicŭ și i-aŭ înfrântŭ; mulțĭ din eĭ aŭ pieritŭ și fórte mulțĭ aŭ fostŭ prinșĭ, între aceștia doĭ mârzacĭ marĭ; pe alțiĭ i-aŭ gonitŭ peste câmpŭ până la Nistru bătêndu-ĭ și tăindu-ĭ, astŭ-felŭ că de-abia aŭ scăpatŭ cu fuga acelŭ Albŭ Soltanŭ și cu puținĭ ómenĭ; iar Ștefanŭ voevodŭ s'aŭ întorsŭ la Hârlăŭ, căcĭ și elŭ fusese într'acea luptă. (6)

In anulŭ 7032 (= 1523), Septemvrie în 7, l'aŭ viclenitŭ pe Ștefanŭ voevodŭ boeriĭ sĕĭ și aŭ voitŭ să-lŭ omóre, dar Domnulŭ Dumneḑeŭ l'aŭ ajutatŭ și i-aŭ risipitŭ Ștefanŭ voevodŭ; pe uniĭ, anume pe Costea pârcalabulŭ dela Némțŭ, pe Maximŭ visterniculŭ și pe Ivașcu logofĕ-

tulŭ, i-aŭ prinsŭ şi i-aŭ tăiatŭ în târgulŭ Romanuluĭ, alţiĭ aŭ fugitŭ în ţéra Unguréscă. (7)

In anulŭ 7034 (=1526), Fevruarie în 4, aŭ mersŭ Ştefanŭ voevodŭ împotriva luĭ Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, până la oraşulŭ Têrguşorŭ şi de aci, împăcându-se cu Radulŭ, s'aŭ întorsŭ în ţéra sa. (8)

In anulŭ 7035 (=1527) aŭ muritŭ Petru, fratele acestuĭ Ştefanŭ, Septemvrie în 20. (9) Intr'acelaşĭ anŭ, Ianuarie în 14, muri şi Ştefanŭ voevodŭ în Hotinŭ şi fu îngropatŭ la Putna. Domnitŭ-aŭ 6 anĭ. (10)

Intr'acelaşĭ anŭ, Ianuarie în 20, aŭ luatŭ domnia *Petru* voevodŭ; nu se scrie alŭ cuĭ fiŭ aŭ fostŭ, căcĭ şi-l'aŭ alesŭ domnŭ în Hârlăŭ. (11)

In anulŭ 7036 (=1528) aŭ mersŭ Petru voevodŭ asupra Sĕcuilorŭ la ţéra Unguréscă şi avea douĕ oştĭ, adecă douĕ pâlcurĭ, şi s'aŭ dusŭ pe douĕ căĭ la ţéra lorŭ, şi întâlnindŭ în tóte părţile pe boeriĭ lorŭ, i-aŭ bătutŭ şi i-aŭ împrăştiatŭ, şi luândŭ cu sine ómenĭ şi pradă peste sémă, s'aŭ întorsŭ în Moldova; adusŭ-aŭ cu sine fórte mulţĭ Sĕcuĭ şi Saşĭ. (12)

Intr'acelaşĭ anŭ, Iulie în 10, s'aŭ împăcatŭ Ianăşŭ craiulŭ unguroscŭ cu Petru voevodŭ şi ĭ-aŭ făgăduitŭ cetatea Bistriţeĭ şi totŭ districtulŭ Bistriţeĭ cu venitŭ cu totŭ; dar boeriĭ ungurescĭ nu s'aŭ învoitŭ la acésta; cu tóte astea Petru voevodŭ aduse de acolo în ţéra Moldoveĭ marĭ avuţiĭ, luate dela Sĕcuĭ şi Saşĭ. (13)

După aceea aŭ prădatŭ Petru voevodŭ de treĭ orĭ ţéra Leşéscă, aŭ arsŭ Pocuţia şi aŭ bătutŭ pe aĭ noştriĭ la Seretŭ, dar la Obertinŭ fu bătutŭ cu desăvêrşire de Leşĭ, aşa că de abia aŭ scăpatŭ cu fuga, lăsându-şĭ tóte odórele şi tunurile, ce le avea cu sine. (14)

Apoĭ în anulŭ, cum scriŭ eĭ, 7046 (=1538), trimesŭ-aŭ Zigmuntŭ, craiulŭ leşescŭ, óstea sa, în fruntea căreia se afla hatmanulŭ Jan Tarnowski, asupra Hotinuluĭ şi bătură Hotinulŭ douĕ sĕptĕmânĭ, până ce aŭ venitŭ Petru voevodŭ la dînsulŭ şi s'aŭ închinatŭ acolo hatmanuluĭ crăescŭ şi aŭ juratŭ credinţă craiuluĭ leşescŭ împreună cu toţĭ boeriĭ sĕĭ.

Pe aceeaşĭ vreme sultanulŭ Solimanŭ, împĕratulŭ turcescŭ, aŭ venitŭ însuşĭ cu óstea sa asupra ţĕriĭ Moldoveĭ şi aŭ trecutŭ Dunărea, dar maĭ departe n'aŭ cutezatŭ să mérgă. Atuncĭ s'aŭ rugatŭ Petru, voe-

vodulŭ Moldoveĭ, de hatmanulŭ crăescŭ să-ĭ dea ómenĭ pe banĭ în potriva Turcilorŭ, dar hatmanulŭ crăescŭ n'aŭ voitŭ să facă acésta, din pricină că craiulŭ avea pace cu împăratulŭ turcescŭ.

Intre acestea Petru voevodŭ înfrînse cu desĕvêrşire pe Tătarĭ la Ştefănescĭ, iar împĕratulŭ turcescŭ câtă vreme auḑia că ómeniĭ crăescĭ sunt sub Hotinŭ, nu s'aŭ mişcatŭ din locŭ; numaĭ după ce ómeniĭ crăescĭ aŭ plecatŭ de sub Hotinŭ, s'aŭ pornitŭ şi elŭ spre Sucéva cu oştile séle; iar Petru voevodŭ aŭ fugitŭ dinaintea luĭ la ţéra Ungurésca. (15)

Impĕratulŭ turcescŭ, sosindŭ la Sucéva, puse unŭ altŭ voevodŭ, pe *Lăcustă*. Boeriĭ părăsiră pe Petru voevodŭ, iar împĕratulŭ turcescŭ, după ce zăbovi puţină vreme în Sucéva, s'aŭ dusŭ îndărătŭ la ţéra turcéscă. Aŭ poruncitŭ să nu se facă nicĭ o stricăciune ţĕriĭ, cu tóte astea aŭ luatŭ sub stăpânirea sa o cetate moldovenéscă, anume Tighina. (16)

Lăcustă aŭ domnitŭ doĭ anĭ şi jumĕtate. In vremea domnieĭ luĭ datŭ-aŭ Moldoveniĭ jumĕtate din ţéră Turcilorŭ. După aceea l'aŭ omorîtŭ boeriĭ pe Lăcustă, iar pe Turciĭ, ce eraŭ pe lângă dînsulŭ, i-aŭ tăiatŭ şi le-aŭ luatŭ totŭ avutulŭ, iar pămênturile le luară înapoĭ. (17)

Auḑindŭ de acestea sultanulŭ Solimanŭ, împĕratulŭ turcescŭ, aŭ trimesŭ după *Petru* voevodŭ la ţéra Ungurésca şi l'aŭ pusŭ din noŭ în domnie, iar pe *Cornea*, pe care şi-l'aŭ fostŭ alesŭ eĭ, aŭ poruncitŭ să-lŭ triméţă la dînsulŭ; dar Petru voevodŭ nu l'aŭ ascultatŭ într'acésta, ci l'aŭ datŭ morţiĭ împreună cu mulţĭ alţĭ boerĭ, pe cariĭ i-aŭ tăiatŭ. Şi astŭ-felŭ aŭ domnitŭ până la mórtea sa. (18)

Lăsatŭ-aŭ domnia fiuluĭ sĕŭ nebunŭ *Ştefanŭ*, pe care apoĭ l'aŭ ucisŭ boeriĭ. Domnitŭ-aŭ douĭ anĭ, iar după elŭ aŭ pusŭ domnŭ pe *Joldea* şi ĭ-aŭ datŭ de nevastă pe fata luĭ Petru voevodŭ.

Inainte de acestŭ Ştefanŭ aŭ fostŭ domnitŭ 4 anĭ fratele sĕŭ *Iliaşŭ*, carele maĭ apoĭ s'aŭ turcitŭ şi s'aŭ dusŭ în ţéra Turcéscă. (19)

La anulŭ 1552 Zigmuntŭ Augustŭ, craiulŭ leşescŭ, aŭ pusŭ domnŭ în Moldova pe *Alexandru*, Moldovénŭ de neamŭ, iar pe Joldea, prinḑêndu-lŭ Moldoveniĭ, ĭ-aŭ tăiatŭ nasulŭ şi l'au trimesŭ la mânăstire. (20)

Acestŭ Alexandru, după ce se făcu domnŭ, aŭ poruncitŭ să sugrume

pe bĕtrâna vĕduvă a luĭ Petru voevodŭ (21), iar pe fiica eĭ, cea care fusese după Joldea, şĭ-a luatŭ-o de soţie.

Apoĭ în anulŭ 1561 aŭ venitŭ la ţéra Moldoveĭ Laski Léhulŭ cu *Despotŭ* şi aŭ alungatŭ pe Alexandru, iar pe Despotŭ l'aŭ pusŭ în domnie; Laski şĭ-a luatŭ pentru sine Hotinulŭ, dar maĭ târḑiŭ l'aŭ lăsatŭ luĭ Despotŭ. Acestŭ Despotŭ aŭ începutŭ a se purta rĕŭ cu Moldoveniĭ şi a le jefui bisericele (22); de aceea l'aŭ încunjuratŭ în Sucéva şi l'aŭ ţinutŭ multă vreme încunjuratŭ, iar la domnie aŭ chematŭ pe Dumitru Vişnovieţchi, pe care însă l'aŭ viclenitŭ maĭ apoĭ şi l'aŭ trimesŭ la Turcĭ cu nu puţinĭ Leşĭ şi Volînenĭ, iar pe alţiĭ, după ce le-aŭ tăiatŭ nasulŭ, i-aŭ lăsatŭ să se întórcă în ţéra Leşéscă. (23) Totŭ atuncĭ şĭ-aŭ alesŭ domnŭ pe unŭ óre-care *Tomşa* din districtulŭ Orheiuluĭ, care aŭ încunjuratŭ pe Despotŭ în Sucéva, dar n'aŭ pututŭ să-lŭ ia, până ce acesta nu ucise pentru bănuélă de viclenie, în odaia luĭ şi cu mâna luĭ, pe unŭ Ungurŭ, carele era maĭ mare peste Unguriĭ din cetate; atuncĭ aceĭ Ungurĭ eşiră de la elŭ din cetate, aşa că n'aŭ maĭ avutŭ cu cine să se apere. Decĭ încălecândŭ pe calŭ, aŭ eşitŭ din cetate şi s'aŭ dusŭ la Tomşa să-lŭ róge a nu-ĭ lua viéţa, dar n'aŭ pututŭ să-lŭ înduplece, căcĭ Tomşa a poruncitŭ numaĭ decât să-lŭ tae, şi elŭ însuşĭ l'aŭ lovitŭ celŭ d'întâiŭ cu buzduganulŭ. (24)

Impĕratulŭ turcescŭ, îndată ce-ĭ aduseră pe Vişnovieţchi, porunci să-lŭ spânḑure de cârligŭ împreună cu Piaseţchi (25), iar pe ceĭ-lalţĭ, atâtŭ pe Leşĭ câtŭ şi pe Volînenĭ, i-aŭ trimesŭ peste mare la galere, iar la domnie aŭ trimesŭ pe *Alexandru*, celŭ ce fusese pusŭ de craiulŭ leşescŭ. Acesta, când veni în ţéră, avea cu sine o mare óste tătăréscă, care pustii atuncĭ jumĕtate ţéra Moldoveĭ; iar Turciĭ aŭ rĕmasŭ pe lângă dînsulŭ, până ce ţéra întrégă i s'aŭ închinatŭ, iar Tomşa cu Moţocŭ şi cu Spanciocŭ aŭ fugitŭ în ţéra Leşéscă; pe aceştia craiulŭ leşescŭ Zigmuntŭ aŭ poruncitŭ să-ĭ tae în Leovŭ, din pricină că trimiseseră atâţia ómenĭ de-aĭ luĭ Turcilorŭ, iar altora le tăiaseră nasulŭ. (26)

Acelaşĭ Alexandru, când sosi la domnie, dete într'o singură ḑi Turcilorŭ 60 de boerĭ moldovenĭ să-ĭ omóre, poftindu-ĭ la ospĕţŭ, iar după acésta pe fórte mulţĭ dintre dînşiĭ i-aŭ stînsŭ. (27) Aceluiaşĭ Alexandru ĭ-aŭ poruncitŭ sultanulŭ Solimanŭ să dărâme cetatea Némţuluĭ în

ţéra Moldovei. (28) Şi totŭ în dilele luĭ prinţulŭ unguerscŭ Ianăşŭ aŭ luatŭ îndărătŭ pentru ţéra Ungurésca Balta şi Ciccculŭ, cetăţile ce le-aŭ fostŭ dăruitŭ Matiaşŭ craiulŭ luĭ Ştefanŭ voevodŭ. (29)

Ţinuturile din tótă ţéra Moldovei.

Ţinutulŭ Cetăţiĭ Albe, Tighinei, Chigeaciuluĭ, Lăpuşneĭ, Vasluiuluĭ, Orheiuluĭ, Sorociĭ, Hotinuluĭ, Cernăuţuluĭ, Suceveĭ, Hârlăuluĭ, Dorohoiuluĭ, Cărligătureĭ, Iaşilorŭ, Fălciuluĭ, Covurluiuluĭ, Tecuciuluĭ, Putneĭ, Agiuduluĭ, Tutoveĭ, Totruşuluĭ, Bacăuluĭ, Romanuluĭ, Némţuluĭ. (30) Numĕrulŭ tuturorŭ ţinuturilorŭ 24; totŭ atâtŭ de mulţĭ părcalabĭ şi vătafĭ, adecă staroştĭ şi stegarĭ. (31) Din tóte aceste ţinuturĭ se adună ostaşĭ şi grăniceri 8000, iar când sunt numaĭ nemeşiĭ 3000; acum însă e pustiŭ (32)

Diregătoriĭ voevoduluĭ moldovenescŭ.

Halmanulŭ vornicŭ; vorniculŭ ţĕreĭ de susŭ; vorniculŭ ţĕreĭ de josŭ, ce face pe lângă domnŭ şi slujba de mareşalŭ; logofeţĭ treĭ, ca la noĭ cancelariĭ; visterniciĭ treĭ, ca la noĭ «podskarbi»; stolnicĭ saŭ «krajczy» treĭ; paharnicĭ saŭ «podczaszy» treĭ; diacĭ maĭ marì, ce sunt peste scriitorĭ, treĭ; uşerĭ, ce sunt maĭ marĭ peste ceĭ-lalţĭ uşerĭ, treĭ, cam ca la noĭ «komornicy»; peste curtenĭ, carĭ sunt ca la noĭ «dworzane», sunt treĭ maĭ marĭ; comişĭ, adecă «koniuszy», treĭ; bucătarĭ saŭ «sokarzy» treĭ; peste armaşĭ, adecă călăĭ, sunt treĭ maĭ marĭ; aprodĭ pe lângă domnŭ, în odaia luĭ, treĭ; pitarĭ, carĭ îngrijescŭ de pâne, treĭ; pivnicerĭ treĭ; spătarĭ saŭ după noĭ «miecznicy» treĭ. (33)

Fie-care din aceştĭ diregătorĭ are sub mâna sa maĭ mulţĭ diregătorĭ micĭ, iar când vre unulŭ dintre eĭ greşesce, nu-lŭ pedepsescŭ cu vorba, ci cu ciomagulŭ; câtŭ pentru alte felurite lucrurĭ şi maĭ alesŭ pentru hicleniĭ, ce nu sunt rare acolo, le pedepsesce îndată cu mórte însuşĭ domnulŭ; elŭ singurŭ judecă.

Numĕrulŭ tuturorŭ domnilorŭ e 28, iar numĕrulŭ tuturorŭ anilorŭ de domnie alŭ acestorŭ domnĭ 214 anĭ şi 2 lunĭ şi jumĕtate.

CRONICA ANONIMĂ.

Povestire în scurtŭ despre Domniĭ Moldovenescĭ, de când s'aŭ începutŭ ţéra Moldovenéscă.

La anulŭ 6867 (= 1359) pornitŭ-aŭ din cetatea Veneţieĭ doĭ fraţĭ, Romanŭ şi Vlahata, ce eraŭ de legea creştinéscă şi fugeaŭ de góna ereticilorŭ în potriva creştinilorŭ, şi ajunsŭ-aŭ la loculŭ ce se chiamă Vechiulŭ Rîmŭ şi şĭ-aŭ ziditŭ sieşĭ cetate după numele lorŭ, Romanŭ, şi şĭ-aŭ trăitŭ traiulŭ, eĭ şi neamulŭ lorŭ, până ce aŭ trecutŭ Formosŭ papa dela pravoslavie la lătinie.

Şi după despărţirea legeĭ luĭ Hristosŭ şĭ-aŭ ziditŭ Lătiniĭ o nouă cetate şi ĭ-aŭ pusŭ numele Noulŭ Rîmŭ şi aŭ chematŭ pe Românenĭ la sine în lătinie, în Noulŭ Rîmŭ; dar Româneniĭ n'aŭ voitŭ, ci aŭ începutŭ luptă mare cu dînşiĭ şi nu s'aŭ despărţitŭ de legea creştinéscă. Şi de atuncĭ încóce aŭ fostŭ mereŭ în luptă uniĭ cu alţiĭ până la domnia luĭ Vladislavŭ, craiulŭ ungurescŭ. Iar Vladislavŭ craiulŭ era nepotŭ de frate luĭ Sava, arhiepiscopulŭ sĕrbescŭ, şi fusese botezatŭ de dînsulŭ şi se ţinea de legea creştinéscă în lăuntrulŭ inimeĭ séle, dar după vorbă şi după podóbele crăescĭ era lătinŭ.

Şi în vremile luĭ Vladislavŭ craiulŭ s'aŭ pornitŭ cu rĕsboiŭ în potriva Ungurilorŭ Tătariĭ cu cnézulŭ Neimetŭ din pustiile (1) lorŭ dela apa Prutuluĭ şi dela apa Moldoveĭ şi aŭ trecutŭ peste munţiĭ ceĭ înalţĭ din Ardélŭ şi dela ţéra Unguréscă şi aŭ ajunsŭ la apa Moreşuluĭ şi s'aŭ

(1) Cu «pustie» amŭ tradusŭ pe rusesculŭ кочевище=locŭ unde rătăcescŭ nomadiĭ; s'ar putea traduce şi prin «stepă». Terminulŭ «pustie» se găsesce cu acestŭ înţelesŭ în cronicarĭ.

oprită acolo. Audindŭ Vladislavŭ, craiulŭ ungurescŭ, de năvala Tătarilorŭ, trimese îndată la Rîmŭ, la împĕratulŭ şi la papa, să-ĭ vie în ajutorŭ; trimese şi la vechiĭ Rîmlenĭ şi la Romănenĭ (1). Atuncĭ s'aŭ unitŭ noiĭ Rîmlenĭ cu vechiĭ Rîmlenĭ şi aŭ venitŭ la ţéra Ungurécsă spre ajutorŭ craiuluĭ Vladislavŭ.

Dar noiĭ Rîmlenĭ aŭ trimesŭ în taină craiuluĭ Vladislavŭ scrisóre, în care scriea: «Mareluĭ craiŭ Ungurescŭ Vladislavŭ. Vechiĭ Rîmlenĭ sunt în luptă cu noĭ din pricina legeĭ, căcĭ n'aŭ voitŭ să trécă cu noĭ la legea nouă lătinéscă, ci trăescŭ în legea grecéscă în vechiulŭ Rîmŭ. Iar acum aŭ venitŭ cu toţiĭ împreună cu noĭ spre ajutorulŭ tĕŭ, lăsându-şĭ în vechiulŭ Rîmŭ numaĭ femeile şi copiiĭ ceĭ micĭ. Iar noĭ suntemŭ de aceeaşĭ lege cu tine, prietinilorŭ tĕĭ suntemŭ prietinĭ, duşmanilorŭ tĕĭ duşmanĭ; decĭ bine aĭ face, dacă i-aĭ trimete pe eĭ înaintea tuturorŭ celorŭ-lalţĭ ómenĭ în potriva Tătarilorŭ, că doară vorŭ cădea cu toţiĭ în luptă; iar dacă Dumnedeŭ îĭ va feri de Tătarĭ, să-ĭ laşĭ în ţéra ta, ca să nu se maĭ întórcă în vechiulŭ Rîmŭ, iar pe femeile şi copiiĭ lorŭ îĭ vomŭ lua în legea nóstră lătinéscă».

Şi nu după multă vreme s'aŭ datŭ luptă mare între Vladislavŭ craiulŭ ungurescŭ şi între Neimetŭ cnézulŭ tătărescŭ la apa Tiseĭ; şi maĭ întâiŭ de toţĭ aŭ întratŭ în luptă vechiĭ Rîmlenĭ, după eĭ Ungurĭ mulţĭ şi Rîmleniĭ ceĭ de legea lătinéscă, şi aŭ bătutŭ pe Tătarĭ maĭ întâiŭ vechiĭ Rîmlenĭ, apoĭ Unguriĭ şi Romăneniĭ (2), şi n'aŭ peritŭ mulţĭ dintre vechiĭ Rîmlenĭ.

Vladislavŭ, craiulŭ ungurescŭ, fórte s'aŭ bucuratŭ de acestŭ ajutorŭ dumnedeescŭ, iar pe vechiĭ Rîmlenĭ i-aŭ cinstitŭ şi i-aŭ miluitŭ fórte pentru vitejia lorŭ şi le-aŭ arĕtatŭ apoĭ scrisórea noilorŭ Rîmlenĭ, ce ĭ-aŭ fostŭ scrisŭ-o aceştia de eĭ şi de femeile lorŭ, şi i-aŭ chematŭ la sine în slujbă, ca să nu se maĭ întórcă în vechiulŭ Rîmŭ şi să péră de mâna noilorŭ Rîmlenĭ. Vĕdêndŭ eĭ scrisórea crăéscă n'aŭ credutŭ, ci s'aŭ rugatŭ de craiŭ să le îngădue a trimete ómenĭ, carĭ să caute

(1) Acesta e unŭ pleonasmŭ, pricinuitŭ probabilŭ prin greşéla unuĭ copistŭ, care a pusŭ în textulŭ rusescŭ «къ старымъ Римлиномъ и къ Романовцемъ» în locŭ de «къ новымъ —».

(2) Şi aci avemŭ a face cu o greşélă în textulŭ rusescŭ, care are Романовове în locŭ de новые Римляне.

și să vadă dacă maĭ trăescŭ orĭ nu în vechiulŭ Rîmŭ femeile și copiiĭ lorŭ. Și s'aŭ dusŭ solĭ și s'aŭ întorsŭ curîndŭ și le-aŭ spusŭ: cetatea nóstră, vechiulŭ Rîmŭ, e dĕrămată, iar pe femeile și copiiĭ noștriĭ i-aŭ luatŭ noiĭ Rîmlenĭ în legea lorŭ lătinéscă.

Atuncĭ s'aŭ rugatŭ de craiulŭ Vladislavŭ să nu-ĭ siléscă a trece la legea lătinéscă, ci să-ĭ lase a trăi în legea lorŭ creștinéscă, în legea grecéscă, și să le dea pămêntŭ de traiŭ. Iar Vladislavŭ craiulŭ cu mare bucurie i-aŭ primitŭ și le-aŭ datŭ pămêntŭ în Maramorĕșŭ, între apele Morĕșuluĭ și Tiseĭ, loculŭ ce se chiamă Crișŭ, și acolo s'aŭ adunatŭ și s'aŭ aședatŭ Rîmleniĭ, și trăindŭ acolo, aŭ începutŭ a-șĭ lua femeĭ Unguroaice de legea lătinéscă și a le întórce la legea lorŭ creștinéscă, și astŭ-felŭ trăescŭ până astădĭ.

Și era între eĭ unŭ bărbatŭ cu minte și vitézŭ cu numele *Dragoșŭ* și s'aŭ pornitŭ odată cu tovarășiĭ sĕĭ la vênatŭ de fiare sĕlbatice și aŭ datŭ pe sub munțiĭ ceĭ înalțĭ de urma unuĭ zimbru și s'aŭ dusŭ pe urma zimbruluĭ peste munțiĭ ceĭ înalțĭ și aŭ trecutŭ munțiĭ și aŭ ajunsŭ totŭ pe urma zimbruluĭ la nisce șesóse și prea frumóse locurĭ și aŭ ajunsŭ pe zimbrulŭ la țĕrmulŭ uneĭ ape, sub o răchită, și l'aŭ ucisŭ și s'aŭ ospĕtatŭ din vênatulŭ lorŭ.

Și le-aŭ venitŭ dela Dumnedeŭ gândŭ în inima lorŭ, să-șĭ caute locŭ de traiŭ și să se așede acolo, și s'aŭ unitŭ cu toțiĭ și aŭ hotărîtŭ să rĕmâe acolo, și s'aŭ întorsŭ îndărâtŭ și aŭ povestitŭ tuturorŭ celorŭ-lalțĭ de frumsețea țĕriĭ și de apele și de isvórele eĭ, ca să se așede și eĭ acolo; și le-aŭ plăcutŭ tovarășilorŭ lorŭ gândulŭ acesta, și aŭ hotărîtŭ să mérgă și eĭ unde fuseseră tovarășiĭ lorŭ, și aŭ căutatŭ să-șĭ alégă locŭ, căcĭ de jurŭ împrejurŭ era pustiŭ, iar pe la marginĭ Tătarĭ rătăcitorĭ cu turmele, și s'aŭ rugatŭ apoĭ de Vladislavŭ, craiulŭ unguréscŭ, să le dea drumulŭ, iar Vladislavŭ craiulŭ cu mare milostivire i-aŭ lăsatŭ să plece.

Și plecatŭ-aŭ din Maramorĕșŭ cu toțĭ tovarășiĭ lorŭ și cu femeile și cu copiiĭ lorŭ peste munțiĭ ceĭ înalțĭ, și tăindŭ pădurile și înlăturândŭ petrile, trecutŭ-aŭ munțiĭ cu ajutorulŭ luĭ Dumnedeŭ și venitŭ-aŭ la loculŭ, unde Dragoșŭ omorîse zimbrulŭ, și le-aŭ plăcutŭ loculŭ și s'aŭ aședatŭ acolo și șĭ-aŭ alesŭ dintre dînșiĭ pe unŭ omŭ înțeleptŭ, cu nu-

mele Dragoșŭ, și l'aŭ numitŭ sieșĭ domnŭ și voevodŭ. Și de atuncĭ s'aŭ începutŭ cu voia luĭ Dumnedeŭ țéra Moldovenéscă.

Iar Dragoșŭ voevodŭ aŭ descălecatŭ întâiulŭ locŭ pe apa Moldoveĭ, [anume Boureniĭ] (*), maĭ apoĭ aŭ descălecatŭ loculŭ Baia și alte locurĭ dealungulŭ apelorŭ și isvórelorŭ, și șĭ-aŭ făcutŭ pecete domnéscă pentru tótă țéra unŭ capŭ de zimbru. Și aŭ domnitŭ Dragoșŭ voevodŭ 2 anĭ.

Iar după elŭ aŭ domnitŭ fiulŭ sĕŭ *Sasŭ* voevodŭ 4 anĭ.

Iar după Sasŭ fiulŭ sĕŭ *Lațco* 8 anĭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Bogdanŭ* voevodŭ 6 anĭ.

După aceea aŭ domnitŭ *Petru* voevodŭ, fiulŭ luĭ Mușatŭ, 16 anĭ.

După aceea fiulŭ luĭ Petru *Romanŭ* 3 anĭ.

După elŭ aŭ domnitŭ fratele sĕŭ *Ștefanŭ* 7 anĭ.

După elŭ aŭ domnitŭ *Iuga* voevodŭ 2 anĭ.

In anulŭ 6915 (=1407) aŭ luatŭ domnia *Alexandru* voevodŭ și aŭ domnitŭ 32 de anĭ și 8 lunĭ.

După elŭ aŭ domnitŭ *Iliașŭ* voevodŭ, feciorulŭ celŭ maĭ mare alŭ luĭ, 2 anĭ și 9 lunĭ singurŭ, iar împreună cu fratele sĕŭ *Ștefanŭ* voevodŭ aŭ domnitŭ 7 anĭ. Luatŭ-aŭ apoĭ Ștefanŭ voevodŭ pe fratele sĕŭ Iliașŭ voevodŭ și l'aŭ orbitŭ; iar Ștefanŭ voevodŭ după orbirea frateluĭ sĕŭ aŭ domnitŭ 7 anĭ. Și ĭ-aŭ tăiatŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ capulŭ Romanŭ, fiulŭ frateluĭ sĕŭ Iliașŭ voevodŭ.

Și aŭ domnitŭ *Romanŭ* 1 anŭ.

Iar după elŭ aŭ domnitŭ *Petru*, fiulŭ luĭ Alexandru voevodŭ, 1 anŭ. Și aŭ datŭ Petru cetatea Chilieĭ Ungurilorŭ.

După elŭ aŭ domnitŭ *Ciubărŭ* voevodŭ 2 lunĭ.

După elŭ aŭ domnitŭ *Alexandru* voevodŭ, fiulŭ luĭ Iliașŭ voevodŭ, 4 anĭ.

După Alexandru voevodŭ aŭ domnitŭ *Bogdanŭ* voevodŭ, fiulŭ luĭ Alexandru voevodŭ și tatălŭ luĭ Ștefanŭ voevodŭ, 2 anĭ; și ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ Petru voevodŭ, numitŭ Aronŭ.

Iar *Petru* voevodŭ aŭ domnitŭ 2 anĭ. Sub elŭ aŭ începutŭ a se da

(*) Adăogatŭ de noĭ. Cf. p. 68.

birŭ Turcilorŭ. Dar după scurtă vreme ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ *Ştefanŭ* voevodŭ, fiulŭ luĭ Bogdanŭ voevodŭ.

In anulŭ 6973 (= 1465) Ştefanŭ voevodŭ, fiulŭ luĭ Bogdanŭ voevodŭ, aŭ luatŭ îndărătŭ dela Ungurĭ cetatea Chilieĭ.

In anulŭ 6992 (= 1484) venitŭ-aŭ împĕratulŭ turcescŭ Baiazitŭ şi aŭ luatŭ dela Ştefanŭ voevodŭ douĕ cetăţĭ: Chilia şi Cetatea Albă.

In anulŭ 7005 (=1497) venitŭ-aŭ craiulŭ leşescŭ Albertŭ împotriva luĭ Ştefanŭ voevodŭ şi s'aŭ împăcatŭ cu vicleşugŭ cu Ştefanŭ voevodŭ şi s'aŭ întorsŭ la ţéra luĭ prin locurĭ nevĕtămate, şi l'aŭ gonitŭ Ştefanŭ voevodŭ şi l'aŭ ajunsŭ la Bucovina şi l'aŭ bătutŭ.

In anulŭ 7012 (— 1504), Iulie în 2, s'aŭ sĕvêrşitŭ Ştefanŭ voevodŭ.

Ştefanŭ voevodŭ aŭ avutŭ 4 feciorĭ: Petru, Alexandru şi doĭ Bogdanĭ.

După elŭ aŭ începutŭ a domni fiulŭ sĕŭ *Bogdanŭ*.

NOTE

Note la cronica și analele putnene.

(1) Data, în care cronicele nóstre vechĭ punŭ începutulŭ țěriĭ Moldoveĭ, variază fórte multŭ la istoriciĭ noștriĭ vechĭ și noĭ. Ne vomŭ permite deci unŭ micŭ excursŭ asupra acesteĭ chestiunĭ.

Urechiă (C. I², 133) pune «începutulŭ domnilorŭ țěriĭ Moldoveĭ» la 6867=1359; acéstă dată a împrumutatŭ-o, fără niciĭ o îndoélă, din cronica putnénă. Că ea este data celeĭ maĭ vechĭ cronicĭ moldovenescĭ ne dovedesce afară de cronica putnénă a) cronica anonimă (c. 1504), ce-șĭ începe povestirea despre Romanŭ și Vlahata cu 6867, b) cronica luĭ Moxa (1620), în care se spune: «ei au fostŭ ani 6867, atunce s'au începutŭ a se descâleca țara Moldovcei». Hasdeŭ, Cuvente den Bĕtrânĭ I, 405.

Cu data 6867 nu se împacă următórele isvóre: a) Cronica moldo-polonă, cunoscută până acum din singura copie fórte rea a museuluĭ Czartoryski, care are 1342. Acéstă dată se apropie maĭ multŭ decât tóte cele-lalte de data probabilă a descălecăriĭ Moldoveĭ prin Dragoșŭ, n'o putemŭ însă admite pentru originalulŭ de care s'a servitŭ traducĕtorulŭ polonŭ dela 1566, de óre-ce în copia Czartoryski anuluĭ 1342 îĭ corĕspunde 8624 dela facerea lumeĭ. Probabilŭ că amêndouĕ datele sunt corupte. Cf. D. Onciul, Zur Geschichte der Bukowina, Czernowitz 1887, p. 28, A. Czołowski, Początki Mołdawii i wyprawa Kazimierza Wielkiego r. 1359, Lwów 1890, p. 25 și darea de sémă asupra acestuĭ studiŭ în Convorbirile literare, an. XXIV (1890), p. 542. Aci am admisŭ după Nicolae Costinŭ și Hasdeŭ (Archiva istorică III, p. 5 și 19) ca punctŭ de plecare alŭ croniceĭ putnene anulŭ 1352, o părere ce acum mi se pare greșită. b) Nicolae Costinŭ în Cartea pentru descălecatulŭ de 'ntâiŭ (C. I², 83) pune începutulŭ Moldoveĭ la 6860 = 1352 și observă «iară ce scrie Ureche vorniculŭ, că aŭ fostŭ velétulŭ 6807 la descălicarea țěriĭ cu Dragoșŭ vodă, nu se tocmesce». Elŭ a avutŭ deci în mânĭ o copie a croniceĭ luĭ Urechiă, care în locŭ de 6867 avea 6807, o greșélă fórte ușorŭ de înțelesŭ, dacă

ne gândimŭ că copistulŭ a scăpatŭ o literă la însemnarea dateĭ și a scrisŭ .҂ѕѡз. (6807) i. l. d. .҂ѕѡѯз. (6867). Nic. Costinŭ n'a împrumutatŭ 1352 din vre-o cronică anterióră luĭ; elŭ a ajunsŭ la acéstă dată printr'unŭ calculŭ cronologicŭ aproximativŭ; cf. l. c. c) E interesantŭ a constata că și manuscriptulŭ luĭ Mironŭ Costinŭ avea data 6807. In poemulŭ polonŭ elŭ ḑice într'unŭ locŭ că «durata Moldoveĭ are abia 380 de anĭ» (Arch. ist. I, 1, 167), iar într'altŭ locŭ numĕră patru secole dela Maramurĕșénulŭ Dragoșŭ și dela Olténulŭ Negrulŭ (ibid. 160). E sciutŭ că dedicația regeluĭ Sobiewski e făcută în an. 1684 (Operele complete ale luĭ Mironŭ Costinŭ, ed. V. A. Urechiă, Buc. 1888, p. 78); dacă admitemŭ însă că Costinŭ lucra la poemulŭ sĕŭ pe la 1679—ceea ce este fórte probabilŭ — căpĕtămŭ, scoțêndŭ 6807 = 1299 din 1679, tocmaĭ 380 de anĭ. Acestŭ calculŭ nu l'a pututŭ face Mironŭ Costinŭ decât pe la 1679, avêndŭ înaintea luĭ unŭ manuscriptŭ alŭ luĭ Urechiă cu data 6807 = 1299. Decĭ părerea că Mir. Costinŭ ar fi admisŭ data 1304 (Hasdeŭ, l. c. 167, Xenopolŭ, Istoria II, 38) este greșită. d) O greșélă de copistŭ trebue să admitemŭ și în manuscriptulŭ luĭ Dimitrie Cantemirŭ, după care (Chroniculŭ Români-Moldo-Vlahilorŭ II, 400) Urechiă ar avea data 6821=1313. Dacă amŭ putea admite în copia croniceĭ moldopolone 6824 i. l. d. 8624, s'ar apropia data acésta de a luĭ Cantemirŭ și s'ar putea presupune că într'o serie de copiĭ ale croniceĭ luĭ Urechiă se afla una saŭ alta din aceste douĕ date; hipotesa acésta n'ar avea însă nicĭ unŭ razămŭ.

Astŭ-felŭ observațiile făcute de d-lŭ Xenopolŭ în Istoria II, 38 trebuescŭ rectificate în acestŭ chipŭ: data croniceĭ luĭ Urechiă nu este 6807 (1299), ci 6867 (1359), iar cronica putnénă n'are 1342 (6850), ci 1359 (6867). E o altă chestiune, care din aceste date este maĭ aprópe de adevĕrulŭ istoricŭ; aci amŭ voitŭ numaĭ să stabilimŭ, care din ele s'a aflatŭ în cele maĭ vechĭ cronicĭ moldovenescĭ și în Urechiă.

(2) Urechiă (C. I[2]. 133) are: «și aŭ domnitŭ doĭ anĭ Dragoșŭ Vodă și s'aŭ sĕvêrșitŭ». Textulŭ completŭ alŭ croniceĭ putnene a trebuitŭ să fie așa dar: и господьствова .в. лѣта и оумрѣтъ; cuvintele и оумрѣтъ sunt lăsate afară în copia nóstră. Totŭ doĭ anĭ de domnie îĭ daŭ luĭ Dragoșŭ cronica anonimă și moldo-polonă.

(3) Urechiă (C. I[2], 133) traduce astŭ-felŭ acestŭ pasagiŭ: «După Dragoșŭ Vodă aŭ stătutŭ domnŭ fiulŭ-sĕŭ Sasŭ Vodă și aŭ domnitŭ 4 anĭ și s'aŭ sĕvêrșitŭ». Ceva maĭ pe scurtŭ e redactată cronica anonimă; cea moldo-polonă are «după aceea domni fiulŭ sĕŭ, nu scrie cum ĭ-aŭ fostŭ numele». Decĭ exemplarulŭ croniceĭ putnene, folositŭ de traducĕtorulŭ polonŭ, n'avea pe Sasŭ

pomenitŭ cu numele, niciĭ numĕrulŭ anilorŭ luĭ de domnie. «Nie pisze iako mu było imie» e adausulŭ traducĕtoruluĭ dela 1566.

(4) In tocmaĭ așa cronica moldo-polonă, cu adausulŭ: nu scrie alŭ cuĭ fiŭ a fostŭ. Originalulŭ acesteia era deci identicŭ cu copia nóstră. Cronica anonimă și a luĭ Urechiă se deosebescŭ aci de cronica putnénă. Amêndouă punŭ după Sasŭ pe Lațcu, căruia îĭ daŭ 8 anĭ de domnie și îlŭ numescŭ fiulŭ luĭ Sasŭ, iară după Lațcu punŭ pe Bogdanŭ, căruia îĭ daŭ 6 anĭ de domnie, nu sciŭ însă alŭ cuĭ fiŭ a fostŭ. Lațcu este deci după unele cronicĭ fiulŭ luĭ Bogdanŭ, după altele fiulŭ luĭ Sasŭ; despre Bogdanŭ nu scie niciĭ una alŭ cuĭ fiŭ a fostŭ.

Asupra luĭ Sasŭ și Bogdanŭ avemŭ prin urmare 2 versiunĭ în cronicele vechĭ moldovenescĭ: a) versiunea cron. putnene și moldo-polone, b) versiunea cronicecĭ anonime și a luĭ Urechiă. Originalulŭ acestuia, păstratŭ cu óre-carĭ prescurtărĭ în cronica anonimă, va fi fostŭ astŭ-felŭ:

И по немь (sc. Dragoșŭ) **господьствова сынь его Сась воевода .д. лѣта и оумрѣть.**

Сынь его Лацко воевода господьствова .н. лѣть и оумрѣть.

И по томь господьствова Богдань воевода .ѕ. лѣть и оумрѣть.

Versiunea a) este cea maĭ vechiă și singura în acordŭ cu faptele, versiunea b) s'a născutŭ prin greșéla vre-unuĭ copistŭ, care a pusŭ pe Lațcu după Sasŭ în locŭ să-lŭ pue după Bogdanŭ. Acéstă greșélă s'a strecuratŭ într'o copie a cronicecĭ putnene înainte de 1504 și s'a continuatŭ până în timpulŭ luĭ Urechiă. Pomelniculŭ dela Bistrița, f. 2 b., nu lasă niciĭ o îndoélă că Lațcu a fostŭ fiulŭ luĭ Bogdanŭ. Cf. Xenopolŭ, Istoria II, 133—134.

(5) Totŭ așa cronica anonimă și Urechiă (C. I², 134), care traduce și aci cronica putnénă. Cron. moldo-polonă nu conține numĕrulŭ anilorŭ de domnie.

(6) Totŭ așa cronica anonimă și Urechiă (C. I², 134). Cronica moldo-polonă are 8 anĭ în locŭ de 3.

(7) Despre acestŭ Ștefanŭ Vodă Urechiă (C. I², 134) spune următórele: «După Romanŭ Vodă aŭ stătutŭ la domnie Ștefanŭ Vodă, care aŭ avutŭ doĭ feciorĭ, și aŭ domnitŭ 7 anĭ». Cronica anonimă și moldo-polonă spunŭ că a fostŭ fratele luĭ Romanŭ și a domnitŭ 7 anĭ. Niciĭ una nu amintesce de lupta luĭ cu regele Sigismundŭ. Existența acesteĭ lupte o dovedesce însă, afară de cronica putnénă în copia nóstră, însușĭ regele Sigismundŭ, care în două diplome date locuitorilorŭ Brașovuluĭ și comiteluĭ sĕcuescŭ Ștefanŭ amintesce de ajutorulŭ ce i l'aŭ datŭ aceștia în potriva luĭ Ștefanŭ domnulŭ Moldoveĭ, «contra Ste-

phanum terrae Moldaviae vayvodam». Cf. diplomele din 18 Febr. 1395 (Fejér, X, II, 294) și 1401 (Fejér, X, IV, 53), citate de E. Picot, Chronique de Moldavie, 24. Lupta între Ștefanŭ și Sigismundŭ s'a întâmplatŭ pe la 1394 saŭ 1395, căcĭ în 6 Ianuarie 1395 (**оу день скатого богоявлѣнья на крсшченье господьне . . . а҃ т҃ ч҃ є҃**) Ștefanŭ împreună cu fratele sĕŭ Mihailŭ și cu boeriĭ înche în Sucóva unŭ tratatŭ de alianță cu Vladislavŭ Iaghello în contra *regeluĭ ungurescŭ* în primulŭ locŭ și în contra altorŭ dușmanĭ comunĭ (voevodulŭ Băsărăbescŭ, Turciĭ, Tătariĭ și Rușiĭ). Acestŭ tratatŭ fu încheiatŭ în urma lupteĭ dela Hindăŭ de téma uneĭ nouĭ invasiunĭ a regeluĭ ungurescŭ. Cf. Улянинцкій, Матеріалы для исторіи взаимныхъ отношеній Россіи, Польши, Молдавіи, Валахіи и Турціи въ XIV — XVI вв., Москва 1887, p. 8 — 9. *Hindăŭ* (**Хиндовъ**) pare a fi *Ghindăoaniĭ* din județulŭ Némțŭ, plasa de Susŭ, cătunŭ alŭ comuneĭ Grumăzescĭ; Ghindăoanĭ se numesce și o pădure din j. Némțŭ, plaiulŭ Pétra. Frunzescu, Dicționarŭ topograficŭ și statisticŭ alŭ Româniceĭ, Bucurescĭ 1872, p. 212.

Versiunea primitivă a croniceĭ putnene asupra acestuĭ Ștefanŭ trebue să fie cea păstrată în copia nóstră. In cronica anonimă și moldo-polonă s'aŭ lăsatŭ afară pasagiulŭ despre lupta cu Sigismundŭ. De asemenea în cronica putnénă a luĭ Urechiă. Acesta maĭ adaugă dela sine (*) «care aŭ avutŭ 2 feciorĭ», referindŭ la acestŭ Ștefanŭ spusele luĭ Długosz, Kromer, Bjelski ș. c. despre Petru și Ștefanŭ, fiiĭ unuĭ domnŭ Ștefanŭ pe la 1359. Cf. Urechiă c. 2 (C. I[2], 134—136) și Bjelski, Kronika, ed. Turowski I, 404 sq. Combinațiunea greșită a luĭ Urechiă a primitŭ-o A. D. Xenopolŭ, Istoria II, 145 — 147, unde întregŭ capitolulŭ despre Ștefanŭ I Mușatŭ și fiiĭ sĕĭ Ștefanŭ II și Petru II este greșitŭ; aceștĭ fiĭ aĭ luĭ Ștefanŭ Mușatŭ n'aŭ existatŭ; eĭ nu potŭ fi pușĭ la 1395 — 1399 pe temeiulŭ uneĭ narațiunĭ ce-ĭ arată la 1359. Cf. D. Onciulŭ, Convorbirĭ literare XVIII, No. 1 și XX, No. 3. Deci Ștefanŭ, fiulŭ luĭ Alexandru celŭ B., trebue numitŭ Ștefanŭ II, nu III, iar Petru, unŭ altŭ fiŭ alŭ luĭ Alexandru B., Petru alŭ II, nu III. Despre Ștefanŭ și Petru ceĭ dela 1359 vedĭ A. Czołowski, Początki Mołdawii i wyprawa Kazimierza Wielkiego r. 1359 și darea de sémă din Convorbirile literare XXIV, 538—551.

(8) Cf. Urechiă (C. I, 136): «și aŭ domnitŭ 2 anĭ». Totŭ așa cronica anonimă și moldo-polonă, care maĭ adaugă «nu se spune alŭ cuĭ fiŭ a fostŭ». Epitetulŭ **оулогыи**, ologulŭ, se găsesce numaĭ în redacția nóstră a croniceĭ putnene; redacția traducĕtoruluĭ polonŭ pare să nu-lŭ fi avutŭ. Amŭ putea deci numi pe acestŭ domnŭ *Iuga Ologulŭ* în locŭ de *Iuga II*, cum ilŭ nu-

(*) Cf. C. I[2], 134: Iară *letopisețulŭ nostru* de feciorii luĭ Ștefanŭ Vodă, ce pomenimŭ maĭ susŭ, nemică nu scrie.

mesce Xenopolŭ II, 148 pe temeiulŭ uneĭ hipotese fórte nesigure că Iuga, predecesorulŭ luĭ Alexandru celŭ B., n'ar fi identicŭ cu Iuga Coriatovicĭ de la 1374 — 1375. Argumentele d-luĭ Xenopolŭ, 149 — 150, nu sunt de felŭ convingătóre. Cf. Onciulŭ, Convorb. lit. XVIII, No. 1 şi XX, No. 3. Tóte cronicele vechĭ cunoscŭ unŭ singurŭ Iuga; totŭ aşa pomelniculŭ dela Bistriţa, care până la Alexandru B. numĕră următoriĭ domnĭ: Богдана, Лацка, Костѣ, Петра, Романа, Стефана, Юга, f. 2 b.—3 a.

(9) Cf. Urechiă (C. I², 137): «letopiseţulŭ nostru celŭ moldovenescŭ scrie că aŭ fostŭ cursulŭ anilorŭ 6907, când aŭ stătutŭ domnŭ Alexandru vodă celŭ Bunŭ», iar într'altŭ locŭ (C. I², 141): «într'acelaşĭ anŭ (1433) aŭ muritŭ Alexandru vodă, după ce aŭ domnitŭ 32 de anĭ şi 8 lunĭ». Cronica anonimă are 6915 i. l. d. 6907; dealtmintrelea ca presentă aceeaşĭ redacţie cu cronica putnénă, în câtŭ-va alterată prin compilatorulŭ rusŭ alŭ «voskresenskoj lêtopisi». 6915 n'a putută fi în redacţia primitivă. Cronica moldo-polonă nu este decât traducerea verbală a celeĭ putnene; 38 i. l. d. 32 este o greşélă de copistŭ. E de notatŭ că nicĭ una din cronicele vechĭ nu dă luĭ Alexandru epitetulŭ de *Bunŭ;* acesta se găsesce întâiaşĭ dată la Urechiă.

(10) Totŭ aşa cronica anonimă şi moldo-polonă, cu deosebirea că ambele daŭ luĭ Iliaşŭ în prima domnie 2 anĭ şi 9 lunĭ, iar cea din urmă dă luĭ Ştefanŭ singurŭ 7 i. l. d. 5 anĭ de domnie; modulŭ de redacţiune este însă acelaşĭ în tóte treĭ cronicele. Urechiă a împrumutatŭ din cea putnénă următórele: «s'aŭ împăcatŭ Stefanŭ vodă cu frate-sĕŭ Iliaşŭ vodă . . . şi aŭ domnitŭ împreună 7 anĭ» (C. I², 143). «Află vreme Stefanŭ vodă ca să se mântuéscă de frate-sĕŭ Iliaşŭ.., l'aŭ prinsŭ şi ĭ-aŭ scosŭ ochiĭ. După aceea aŭ domnitŭ Stefanŭ numaĭ 5 anĭ, iar împreună cu frate-sĕŭ aŭ domnitŭ 7 anĭ» (C. I², 145). Pentru istoria luĭ Iliaşŭ şi Ştefanŭ Urechiă a folositŭ afară de cronica putnénă *o altă cronică moldovenéscă,* în care se descrieaŭ cu detailurĭ precise cele 5 rĕsbóie dintre eĭ până la împăcarea lorŭ (C. I², 142—143). Caracterulŭ acestorŭ notiţe nu lasă nicĭ o îndoélă că Ureche le-a tradusŭ aprópe verbalŭ din cronica saŭ maĭ bine analele până acum nedescoperite. Cf. Studiulŭ, p. 127—129.

Pentru a precisa data morţiĭ luĭ Ştefanŭ II atragemŭ atenţiunea asupra uneĭ notiţe, păstrată pe nisce file dela 1443 (*) în biblioteca mst. dela Némţŭ şi comunicată de ep. Melchisedecŭ în Revista pentru Istorie, Archeologie şi

(*) In Notiţe istorice şi archeologice, Bucurescĭ 1885, p. 5 — 6, ep. Melchisedecŭ numesce manuscriptulŭ, în care se află acéstă notiţă, «mărgărintŭ slavonŭ» scrisŭ de monachulŭ Gavriilŭ în véculŭ 15-lea. E de regretatŭ că p. Melchisedecŭ n'a comunicatŭ-o în originalŭ.

Filologie, an. II, vol. I, fasc. I, p. 140. După acésta capulŭ luĭ Ștefanŭ s'a tăiatŭ de Romanŭ, fiulŭ luĭ Iliașŭ, în 13 Iulie 6955 (1447), iar trupulŭ i s'a înmormîntatŭ la 16 Iulie în mst. dela Némțŭ. D-luĭ Xenopolŭ II, 170 ĭ-a scăpatŭ din vedere acéstă notiță, singura ce conține o dată precisă pentru mórtea luĭ Ștefanŭ II.

(11) Cf. Urechiă (C. I², 145): «după ce aŭ domnitŭ Romanŭ vodă 1 anŭ». Totŭ așa cronica anonimă și moldo-polonă. Pomelniculŭ dela Bistrița îlŭ numesce: Романа воеводѫ Илїашевича, f. 3 a.

(12) In tocmaĭ așa cronica anonimă și moldo-polonă, cu deosebirea că acésta din urmă adaugă dela sine motivulŭ pentru care Petru ar fi cedatŭ Chilia Ungurilorŭ, anume «ca s'o apere de Turcĭ». (*) Urechiă împrumută din cronica putnénă următórele: «Iară Petru vodă, după ce aŭ datŭ Chilia Ungurilorŭ, aŭ domnitŭ 1 anŭ și aŭ muritŭ» (C. I², 146).

(13) In tocmaĭ așa cronica anonimă și moldo-polonă. Cf. Urechiă (C. I², 146): «letopisețulŭ celŭ moldovenescŭ . . . ḑice că după mórtea luĭ Petru vodă aŭ domnitŭ Ciubărŭ vodă două lunĭ». O copie a cronicei voskresenskaja, cod. Karamzin, are în locŭ de Чюбѫрь alŭ cron. putn., Чюберь alŭ cron. anon. și moldo-polone, forma Чюпель. Dacă amŭ întâlni acéstă formă și în alte copiĭ ale cronicelorŭ vechĭ moldovenescĭ, amŭ putea presupune că în redacția lorŭ primitivă a fostŭ Чюперь saŭ Чюпорь, ce ar fi identicŭ cu *Csupor*, celŭ care, după Engel, Geschichte der Moldau und Wallachei II, 128, a ajutatŭ luĭ Petru la ocuparea scaunuluĭ domnescŭ. Din Чюпорь alŭ cronicelorŭ s'a pututŭ nasce fórte ușorŭ printr'o etimologie poporană *Ciubărŭ*. Acéstă transformare ar trebui pusă înainte de 1504, decĭ în a doua jumĕtate a seculuuĭ alŭ 15-lea. Cf. Xenopolŭ, Istoria II, 172 și scrierile citate acolo în nota 24.

(14) Spusele cronicelorŭ asupra luĭ Alexandru, fiulŭ luĭ Iliașŭ, saŭ Alexandru II (**) se deosebescŭ multŭ una de alta și merită o discuțiune amĕnunțită. Cronica anonimă amintesce fórte pe scurtŭ de elŭ și-ĭ dă 4 anĭ de domnie. Nu așa cele-lalte două. Cronica putnénă amintesce de conciliulŭ de la Florența, ce s'ar fi ținutŭ în ḑilele luĭ, și de sfințirea mitropolituluĭ Teoc-

(*) In acestŭ sensŭ trebue decĭ rectificată Istoria d-luĭ Xenopolŭ, v. II, p. 170, nota 20.

(**) Spre deosebire de ceĭ-lalțĭ Alexandriĭ așĭ propune să se numéscă acestŭ Alexandru, conformŭ cu pomelniculŭ dela Bistrița f. 3 b., *Alexandru celŭ Tînĕrŭ*, Алеѯандра воеводѫ Младаго. [In pomelniculŭ dela Bistrița s'a strecuratŭ o greșélă, pomenindu-se acestŭ Alexandru după *Bogdanŭ*, tatălŭ luĭ Ștefanŭ celŭ Mare].

tistŭ de către patriarhulŭ sĕrbescŭ Nicodimŭ totŭ pe vremea acestuĭ domnŭ. Cronica moldo-polonă se deosebesce de cea putnénă prin aceea că a) n'are pasagiulŭ despre conciliulŭ florentinŭ, b) are scirea, ce lipsesce în cronica putnénă, despre mórtea luĭ Alexandru în Cetatea Albă, c) la pasagiulŭ despre sfințirea luĭ Teoctistŭ de către Nicodimŭ adaugă «în ḑilele craiuluĭ Gheorghe Despotulŭ»; afară de acésta în locŭ de Teoctistŭ are în genere «episcopiĭ și mitropolițiĭ (sc. moldovenĭ)». Avemŭ decĭ în fața nóstră *două redacțiĭ ale croniceĭ putnene*, amêndouĕ cunoscute luĭ Urechiă. Dintr'una elŭ șĭ-a luatŭ scirea, atâtŭ de multă comentată și cu tóte acestea neesplicată până acum, despre «soborulŭ ce s'aŭ adunatŭ în Florentina, unde maĭ apoĭ nemică bunŭ nu s'aŭ alesŭ», din alta a luatŭ scirea despre mórtea luĭ Alexandru în Cetatea Albă (C. I[2], 151). Soborulŭ din Florența l'a pusŭ însă, în urma uneĭ combinațiĭ greșite, în timpulŭ luĭ Alexandru celŭ Bunŭ (1432), sciindŭ, se vede, că în timpulŭ luĭ Alexandru II (1451—1455) n'a pututŭ avea locŭ. Și în adevĕrŭ, soborulŭ deschisŭ la 1437 este maĭ aprópe de Alexandru I, decât de Alexandru II; în realitate elŭ a avutŭ locŭ în timpulŭ domnieĭ comune a fraților Ilie și Ștefanŭ.

Urechiă șĭ-a luatŭ o parte din materialulŭ capitoluluĭ 5 alŭ croniceĭ séle (C. I[2], 139—140) din cronica putnénă; acésta resultă din douĕ fapte: a) din judecata nefavorabilă asupra resultatuluĭ soboruluĭ (cf. cu cuvintele «unde nemică bunŭ nu s'aŭ alesŭ» spusa croniceĭ putnene despre arhiereiĭ ortodocșĭ că «s'aŭ întorsŭ cu bărbile tunse»), b) din frasa «la care soborŭ însușĭ patriarhulŭ de Țarigradŭ și împĕratulŭ Iónŭ Paleologu și cu mulțĭ episcopĭ și mitropolițĭ aŭ fostŭ», ce pare a fi o traducere după «**съниде царь гръчьскыи и патріархъ цароградскыи и много множьство митрополить на съборь**». Restulŭ acestuĭ capitolŭ e luatŭ din tradiția istorică, păstrată în clasa boeréscă, asupra activitățiĭ luĭ Marcu din Efesŭ ca apĕrătorulŭ de căpetenie alŭ ortodoxieĭ în urma conciliuluĭ de Florența. Cf. pasagele: «*ḑicŭ* că începĕtorŭ ... acestuĭ lucru să fie fostŭ Marco» și «cum *ḑicŭ uniĭ*, pentru pizma grecéscă».

E curiosŭ că sfințirea luĭ Teoctistŭ de către Nicodimŭ, pusă de ambele versiunĭ vechĭ ale croniceĭ putnene sub domnia luĭ Alexandru II, se află la Urechiă sub domnia luĭ Iuga vodă. Cum se explică acestŭ lucru? Maĭ întâiŭ de tóte nu încape îndoélă că Urechiă șĭ-a luatŭ acéstă scire din cronica putnénă, care în tóte treĭ versiunile cunoscute până acum n'are la domnia luĭ Iuga nicĭ o scire de acestŭ felŭ. Părerea nóstră o confirmă adaosulŭ luĭ Eustratie Logofĕtulŭ la domnia luĭ Alexandru II: «Află-se scrisŭ la unŭ *letopisețŭ sĕrbescŭ* de Azarie călugărulŭ, precum în ḑilele acestuĭ domnŭ Alexandru vodă s'aŭ hirotonisitŭ prea-o-sfințitulŭ mitropolitŭ kir Teoctistŭ de Nicodimŭ den țéra sĕrbéscă prin ḑilele bunŭ credinciosuluĭ cnézuluĭ Gheorghe

Despota» (C. I[3], 147, nota 1). Acestŭ *letopisețŭ sĕrbescă* alŭ călugăruluĭ Azarie nu póte fi altulŭ decât însășĭ cronica putnénă în redacția păstrată prin cronica moldo-polonă. Atributulŭ *sĕrbescŭ* e întrebuințatŭ aci, ca și în alte locurĭ din Eustratie Logofĕtulŭ și ceĭ-lalțĭ cronicarĭ vechĭ, în înțelesŭ de *slovenescŭ* (i. e. *medio-bulgarŭ*), este deci vorba de unŭ letopisețŭ moldovenescŭ scrisŭ în limba slavonă. Vedĭ Studiulŭ p. 26—27.

Acéstă importantă scire a cronicelorŭ vechĭ moldovenescĭ este de acordŭ cu împrejurările istorice contimporane și se confirmă printr'o altă scire preţiósă, păstrată într'unŭ sbornicŭ din sec. 16 (1557) alŭ mânăstireĭ Némţuluĭ. Aci se spune: «In anulŭ 6961 (1453) aŭ fostŭ arhiepiscopŭ kir *Iosifŭ* dela mânăstirea Némţŭ sub evseviosulŭ domnŭ Alexandru, și după aceea în ḑilele fiuluĭ luĭ Alexandru, Iliașŭ voevodŭ, s'aŭ binecuvîntatŭ prea sfinţitulŭ mitropolitŭ kir *Teoctistŭ* celŭ Bĕtrânŭ de arhiepiscopulŭ sêrbescŭ kir Nicodimŭ». (Rev. Toc., an. II (1884), p. 137). Aci trebue să fie o greșélă, nu scimŭ: în originalulŭ slavonŭ, pe care regretămŭ că nu ni l'a comunicatŭ p. Melchisedecŭ, saŭ în traducerea românéscă a acestuia. Alexandru dela 1453 nu póte fi decât Alexandru II și deci în locŭ de «în ḑilele fiuluĭ luĭ Alexandru, Iliașŭ voevodŭ» trebue cetitŭ «în ḑilele luĭ Alexandru, fiulŭ luĭ Iliașŭ voevodŭ». Incolo notiţa corĕspunde aprópe cuvêntŭ de cuvêntŭ cronicel putnene, fără să fie extrasă din acésta din urmă. Din alte isvóre scimŭ că Teoctistŭ se citéză în acte ca mitropolitŭ începêndŭ cu anulŭ 1454 (Melchisedecŭ, Rev. Toc., anulŭ I, vol. I, fasc. II, 1883, p. 254) și că în Ohrida pe acea vreme era arhiepiscopŭ Nicodimŭ. (Grigorovičъ, Očerkъ putešestvija po evropejskoj Turcii, Kazanj 1848, 126 comunică o inscripţie dela .҂ѕцѯ. (6960 = 1452), în care se pomenesce Nicodimŭ; cf. Golubinskij, Kratkij očerkъ istorii pravoslavnychъ cerkvej, Moskva 1871, 123 sq.) (*) Deci trebue admisŭ ca unŭ faptŭ istoricŭ neîndoelnicŭ, că *în timpulŭ luĭ Alexandru II (1451 — 1455), probabilŭ în anulŭ 1453, Nicodimŭ, arhiepiscopulŭ din Ohrida, a sfinţitŭ pe Teoctistŭ de mitropolitŭ alŭ Moldoveĭ.* (**)

Cronica putnénă a pusŭ în legătură acéstă sfinţire cu conciliulŭ de Florenţa

---

(*) Acestŭ Nicodimŭ este predecesorulŭ luĭ *Doroteiŭ,* celŭ cunoscutŭ prin corespondenţa sa dela 1456 saŭ 1457 cu Ștefanŭ celŭ M. Elŭ e numitŭ patriarhŭ saŭ arhiepiscopŭ *sĕrbescŭ,* fiindŭ că arhiepiscopiĭ întregeĭ Bulgariĭ și aĭ primeĭ Justiniane (Ohrideĭ) se numeaŭ și arhiepiscopĭ sêrbescĭ. Ohrida a statŭ cam dela 1334 — 1555 sub stăpânirea și influenţa sêrbéscă. Cf. Golubinskij, l. c. și Jireček, Geschichte der Bulgaren, p. 467.

(**) C. Erbicénu, Istoria Mitropolieĭ Moldoveĭ și Suceveĭ, Bucurescĭ 1888, p. LVI, pune începutulŭ arhipăstorieĭ luĭ Teoctistŭ (pe care îlŭ numesce alŭ doilea) la 1454, îlŭ face «Bulgarŭ de neamŭ» și «Sêrbŭ de origine», precum și fostŭ arhidiaconŭ alŭ luĭ Marco din Efesŭ, care l'ar fi îndemnatŭ să ia sfinţenia dela Ohrida, fiindŭ-că patriarhulŭ din Constantinopolŭ iscălise hotărîrile conciliuluĭ din Florenţa.

în înţelesulŭ că acesta a fostŭ pricina care a înduplecatŭ pe domnulŭ moldovenescŭ să se îndrepte la Ohrida, după ce patriarhatulŭ Constantinopolitanŭ primise unia. Acésta este idea fundamentală şi în naraţiunea luĭ Mironŭ Costinŭ despre solia imaginară a luĭ Ţamblicŭ în timpulŭ luĭ Alexandru celŭ Bunŭ la Constantinopolŭ, solie ce a avutŭ de resultatŭ aducerea în Moldova de *preoţĭ şi cărţĭ sêrbescĭ dela Ohrida* (C. I[2], 140, nota 1.) Se pare că şi acĭ Alexandru celŭ Bunŭ e confundatŭ cu Alexandru II.

Data precisă a sfinţireĭ luĭ Teoctistŭ nu e stabilită încă. Ep. Melchisedecŭ în Cronica Romanuluĭ I, 57 şi 110, crede că ea s'a făcutŭ la 1451, explică însă rolulŭ patriarhuluĭ sêrbescŭ Nicodimŭ într'unŭ chipŭ fórte confusŭ. Sfinţia sa crede că acesta trebuea să resideze în Ipecŭ şi admite o rivalitate între Ipecŭ şi Ohrida, precum şi o preponderanţă a celuĭ d'întâiŭ asupra celeĭ din urmă; totŭ acolo însă admite că catedra de Ohrida putea să fie pe atuncĭ (1451) vacantă. Tóte aceste presupunerĭ sunt zadarnice, odată ce scimŭ că Nicodimŭ era arhiepiscopŭ alŭ Ohrideĭ. Picot, Chronique de Moldavie, p. 93 observă că sfinţirea luĭ Teoctistŭ s'a pututŭ face numaĭ la 1457, după mórtea luĭ Visarionŭ, anunţată de Ştefanŭ celŭ Mare patriarhuluĭ sêrbescŭ Doroteiŭ prin scrisórea dela Aprilŭ 6964, indictionulŭ 4 (1456, iar după Picot, l. c., p. 90, 1457 din pricina indictionuluĭ 4); totŭ acolo, p. 109, crede Picot că Teoctistŭ numaĭ la 1457 urmă luĭ Visarionŭ şi că la 13 Iunie 1456 (6964) elŭ era episcopŭ de Romanŭ. Cf. Cronica Romanuluĭ I, 114. Aceste părerĭ sunt cu totulŭ greşite. Ep. Melchisedecŭ admite cu maĭ multă probabilitate că Visarion a fostŭ mitropolitŭ de Romanŭ şi că Ştefanŭ celŭ Mare prin scrisórea de la 6964 (1456) cere dela arhiepiscopulŭ din Ohrida sfinţirea unuĭ mitropolitŭ la Romanŭ, nu la Sucéva. (Visarionŭ este pusŭ între episcopiĭ Calistŭ şi Tarasie de Romanŭ). Acéstă părere e confirmată de faptulŭ neîndoelnicŭ că la 1456 găsimŭ în documente pe Teoctistŭ ca mitropolitŭ de Sucéva. Elŭ figuréză în 13 Iunie alŭ acestuĭ anŭ în fruntea martorilorŭ din documentulŭ de închinare alŭ luĭ Petru Aronŭ către Turcĭ. Uljanickij, Materialy, 86—87. In acelaşĭ anŭ şi în aceeaşĭ ḑi figuréză ca martorŭ într'o donaţie făcută de Petru Aronŭ mânăstireĭ Moldoviţa. Cronica Romanuluĭ, 114 (†). La 1455 este pomenitŭ de asemenea într'unŭ actŭ de donaţie alŭ luĭ Petru voevodŭ (2 Iulie 6963): **в'кра митрополита нашего кирж Өеоктиста.** Uljanickij, l. c., 84. Greşesce decĭ Picot, l. c. 109, credêndŭ că Teoctistŭ figuréză în acte ca mitropolitŭ numaĭ de la 1463 încóce; este greşită şi citaţia din Archiva istorică I, 1, 115, căcĭ în documentulŭ publicatŭ acĭ (15 Augustŭ 6979=1471) nu e vorba de mitropolitulŭ Teoctistŭ, ci de unŭ egumenŭ Teoctistŭ dela mânăstirea Pobrata. In fine greşesce Picot, l.

(†) P. Melchisedecŭ a cetitŭ greşitŭ 1455 i. l. d. 1456 pentru 6964.

c. 156, admiţêndŭ pentru mórtea luĭ Teoctistŭ data 20 Ianuarie 1478 (trebuia cetitŭ 1477, căcĭ Ianuarie 6985 corĕspunde anuluĭ 1477); Teoctistŭ a muritŭ, după epitafulŭ de la Putna, la 18 Noemvrie 1477 (6986), iar după Urechiă la 8 Noemvrie 1476 (6985).

Amŭ relevatŭ aceste greşelĭ ale luĭ Picot şi p. Melchisedecŭ parte pentru a atrage atenţiunea şi a împedeca propagarea lorŭ, parte pentru a da unŭ exemplu de încurcătura în care se află istoria veche a bisericeĭ nóstre. E de regretatŭ că documentele nóstre interne zacŭ încă nepublicate prin mănăstirĭ şi archive; fără de ele vomŭ dibui încă multă vreme prin întunerecŭ. Astŭfelŭ pe Teoctistŭ nu-lŭ putemŭ urmări în documentele publicate până la mórtea luĭ. Il putemŭ cita încă în doc. dela 1468 (28 Iulie 6976) şi 1470 (10 Aug. 6978). Uljanickij, 107, 108. Teoctistŭ celŭ din documentulŭ de la 1490 (Oct. 6999), Uljanickij 118, este unŭ altulŭ, care ar trebui numitŭ *alŭ doilea,* iar Teoctistŭ celŭ de la 1509 saŭ 1508 până la 1528 *alŭ treilea.* Cf. nota 19 la cronica luĭ Macarie.

(15) Intocmaĭ aşa cronica anonimă, ѹ Рѫѹсѣнь este omisŭ din greşélă. Cronica moldopolonă se deosebesce de cea putnénă prin următórele: a) ea pune începutulŭ domnieĭ luĭ Bogdanŭ II la 26 Augustŭ 6962 (1454), o dată greşită, căcĭ Bogdanŭ domni între 1449—1451, b) dă luĭ Petru Aronŭ 2 anĭ de domnie şi spune că în timpulŭ acesta a începutŭ Moldova a plăti tributŭ Turcilorŭ (*) c) îlŭ numesce pe Petru *Harnazan* («Petr wojewoda, *którego zwano* Aron Harnazan» şi «Petra Harnazana»), unŭ nume ce nu se găsesce decât aci şi a rĕmasŭ până acum neesplicatŭ. In redacţia avută de Urechiă *Harnazan* nu se afla; dacă s'ar fi aflatŭ, de bună sémă l'ar fi primitŭ Urechiă aşa cum a primitŭ şi porecla Aronŭ, cf. «luĭ Petru Vodă, celuĭ poreclitŭ Aronŭ» (C. I², 149). Este probabilŭ dar că şi aci avemŭ a face cu una din nenumĕratele corupţiunĭ ale copieĭ Naruszewicz; noĭ amŭ explica pe *Harnazan* ca o corupţie din u Rausań (cf. Multań din Мѹнтѣне) saŭ u Rauseń, mdblg. ѹ Рѫѹсѣнь, cu atâtŭ maĭ multŭ că şi loculŭ luĭ Harnazan din traducerea polonă corĕspunde luĭ Рѫѹсѣнь din originalŭ. Cuvîntulŭ *Harnazan* a fostŭ privitŭ de unulŭ din copiştiĭ ulteriorĭ ca nume propriŭ şi în acestŭ sensŭ l'a întrebuinţatŭ maĭ josŭ în pasagiulŭ: «daĭ sciąć tego *Petra Harnazana*».

Imprumuturile luĭ Urechiă din cronica putnénă sunt următórele: «Pre Bogdanŭ Vodă îlŭ scriŭ (sc. *unele letopiseţe*) feciorŭ luĭ Alexandru Vodă şi cum să hie rĕmasŭ pre urma luĭ la domnie» (C. I², 149); «după 2 anĭ a domnieĭ luĭ Bogdanŭ Vodă, *scrie letop'seţulŭ moldovenescŭ,* că aŭ venitŭ fără veste Pe-

(*) Aceste două notiţe le are şi cronica anonimă la domnia luĭ Petru Aronŭ.

tru Vodă Aronŭ şi aŭ aflatŭ pe Bogdanŭ Vodă la satŭ la Răusenĭ . . . şi acolo ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ» (ibid.); «iar Petru Vodă aŭ domnitŭ 2 anĭ» (C. I^2, 151) şi «Acestŭ Petru Vodă Aronŭ aŭ începutŭ şi aŭ izvoditŭ a da birŭ Turcilorŭ» (ibid.). Comparândŭ aceste pasage ale luĭ Urechiă cu cronicele anterióre, vedemŭ că redacţia cronicĕĭ putnene avută de dînsulŭ era în partea despre Bogdanŭ şi Petru Aronŭ identică cu cea păstrată în cronica moldopolonă şi deosebită cu totulŭ de redacţia păstrată în copia nóstră. Acésta se confirmă şi prin data lupteĭ între Alexandru II şi Bogdanŭ II, care la Urechiă e 22, în cronica moldopol. 26 Augustŭ 6962 (1454). Redacţia luĭ Urechiă se maĭ deosebea de a nóstră prin aceea că avea o dată precisă pentru mórtea luĭ Bogdanŭ II, 16 Octomvrie 6963, dată de altmintrelea greşită. Afară de cronica putnénă, ce pare s'o fi avutŭ în maĭ multe redacţiĭ, Urechiă se folosesce şi de *tradiţia* păstrată în clasa boeréscă asupra luĭ Bogdanŭ; cf. «însă *mulţĭ ḑicŭ*, că n'aŭ fostŭ Bogdanŭ Vodă feciorŭ cu cununie, ce copilŭ luĭ Alexandru Vodă» (C. I^2, 147). Sub Alexandru este de înţelesŭ Alexandru I celŭ Bunŭ, nu Alexandru II. Veḑĭ Xenopolŭ, Istoria II, 173.

(16) Intrégа povestire a luĭ Urechiă (C. I^2, 151) despre venirea luĭ Ştefanŭ celŭ Mare din ţéra Muntenéscă şi luptele luĭ cu Petru Aronŭ este împrumutată din analele putnene. Elŭ adaugă însă — *după o altă redacţie* a analelorŭ putnene (*) — că Ştefanŭ după lupta de la Orbicŭ aŭ tăiatŭ capulŭ luĭ Petru Aronŭ, o notiţă, precum scimŭ, falşă. Acéstă notiţă s'a păstratŭ în cronica anonimă şi moldopolonă, a cărorŭ redacţie e fórte scurtă şi deosebită de a nóstră. Cronica anonimă şi moldopolonă nu presentă redacţia primitivă a analelorŭ putnene. Cf. Studiulŭ, p. 46—47.

Ярбикъ în copia nóstră pare a fi o greşélă în locŭ de **Орбикъ**, Ur. *Orbicŭ*. Douĕ sate cu acéstă numire se află în judeţulŭ Némţŭ, plaiulŭ Bistriţa. Frunzescu, Dicţionarŭ topograficŭ, 334. Din potrivă *Joldescĭ* din ediţia luĭ Cogălniceanu este o greşélă; trebue înlocuitŭ cu *Doljescĭ*, **Должещи**, ce se găsesce chiar în unele manuscripte ale luĭ Urechiă, d. p. în alŭ luĭ Şincaĭ. Doljescĭ este unŭ satŭ în judeţulŭ Romanŭ, plasa Siretulŭ de susŭ. Frunzescu, 166. Unŭ **попъ отъ Должещь** se află în pomelniculŭ dela Bistriţa f. 19 b., póte

(*) Cf. Ureciă (C. I^2, 176) *„letopiseţulŭ moldovenescŭ* scrie, că dacă aŭ venitŭ Ştefanŭ vodă cu óste muntenéscă s'aŭ lovitŭ cu Petru vodă pre Siretŭ la Doljescĭ şi alŭ doilea rândŭ la Orbicŭ, unde totŭ aŭ izbânditŭ Ştefanŭ vodă şi *aŭ prinsŭ pe Petru vodă şi ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ.“* Mironŭ Costinŭ observă la acestea (C. I^2, 151, nota 2): «Măcarŭ că scriŭ *unele letopiseţe moldovenesci* că aŭ prinsŭ pre Petru vodă Aronŭ şi l'aŭ omorîtŭ Ştefanŭ vodă, ci nu-ĭ adevĕratŭ». Sub «unele letopiseţe moldovenescĭ» M. Costinŭ nu înţelege numaĭ pe Urechiă ci şi alte letopiseţe, între care probabilŭ şi o *cronică putnénă* în redacţia cronicĕĭ anonime saŭ moldopolone.

popă alŭ uneĭ bisericĭ ridicată acolo de Ștefanŭ celŭ Mare în urma biruințeĭ sélc. In acéstă biserică pare a fi fostŭ îngropatŭ hatmanulŭ Șendrea. In Urechiă (C. I², 162) ar trebui cetitŭ atuncĭ «biserica din Doljescĭ» i. l. d. Dolhescĭ. Doljescĭ — Orbicŭ corĕspundŭ direcțiuneĭ ce a luatŭ Ștefanŭ în cuccrirea Moldoveĭ, iar Petru Aronŭ în fuga spre Ungaria. In acestŭ sensŭ trebuescŭ îndreptate expunerile domnilorŭ Xenopolŭ, Istoria Românilorŭ II, 263 și Tocilescu, Manualŭ de istoria română, 1886, 140. Asupra luĭ Doljescĭ cf. și Tocilescu, Studiĭ critice asupra cronicelorŭ române, Revista pentru Istorie etc., 1884, p. 263. *Doljescĭ Latinea*, *Latin* sunt nisce corupțiunĭ din *„Doljeștĭ la Tină“* (C. I², 151), slav. **оу Должєщи, на тинѫ** (copia nóstră **на тинѫ оу Должєщи**), tradusŭ rĕŭ de Urechiă și neînțelesŭ de copiatoriĭ sĕĭ. **тина** trebue tradusŭ aci cu *vadŭ*, o însemnare ce se găsesce, deși fórte rarŭ, în limba veche slovenéscă. Cf. Miklosich, Lex. palaeosl., s. v. *Tina* ca nume de localitate (unŭ satŭ) se află o singură dată în județulŭ Vâlcea. Frunzescu, 484.

12 Augustŭ i. l. d. 12 Aprilŭ (6965) în cronica moldopolonă este o greșélă. Cf. Xenopol II, 264, nota 2.

(17) Narațiunea luĭ Urechiă (C. I², 152) despre ridicarea luĭ Ștefanŭ M. în scaunŭ este o traducere a analelorŭ putnene, înfrumsețată, în scopŭ retoricŭ, cu o «oratio directa» între Ștefanŭ și poporŭ. Cf. «și cu voia tuturorŭ (**вьсѣ землѣ**) l'aŭ ridicatŭ domnŭ și l'aŭ pomăzuitŭ la domnie Teoctistŭ mitropolitulŭ (**съ... митрополитомь кѵрь Θеоктистомь.. и помаза єго на господство**) și de acolo aŭ luatŭ Stefanŭ vodă schiptrulŭ țĕriĭ Moldoveĭ (**и приѧть скиптри Молдавскыѧ землѣ**)». Despre *Dereptate*, loculŭ în care Ștefanŭ a fostŭ proclamatŭ domnŭ, d-nulŭ Papadopolŭ Callimachŭ crede că este în legătură cu familia unuĭ Luca Dereptate, pomenitŭ în nisce documente dela Mircescĭ. Analele Academieĭ Române, tom. X (1889), 22. Intrégă acéstă narațiune lipsesce în cronica moldopolonă și anonimă.

(18) Urechiă (C, I². 152) traduce cuvîntŭ de cuvîntŭ analele putnene, adăogîndŭ dela sine «în alŭ 6-lea anŭ a domnieĭ luĭ Stefanŭ vodă.» Cronica moldopolonă spune că *Unguriĭ* l'aŭ lovitŭ pe Ștefanŭ cu pușca.

Copia nóstră a analelorŭ putnene are înainte de anulŭ 1462 o lacună, ce se póte întregi prin cronica moldopolonă și a luĭ Urechiă. E vorba de expediția dela 1461 în țéra Sĕcuilorŭ, asupra căreia avemŭ notița fórte pe scurtŭ din acéstă din urmă cronică. După textulŭ luĭ Urechiă amŭ putea restitui cronica putnénă cam în modulŭ următorŭ: «In anulŭ 6969 s'aŭ ridicatŭ Stefanŭ vodă cu tótă puterea sa și s'aŭ dusŭ la Ardélŭ de aŭ prădatŭ țéra sĕcuéscă, și niciĭ aŭ avutŭ cine să-ĭ iésă în potrivă, ce după multă pradă ce aŭ făcutŭ s'aŭ întorsŭ cu pace înapoĭ fără de nice o smintélă.» Urechiă amintesce de

douĕ orĭ că acéstă notiţă a luatŭ-o din «*letopiseţulŭ moldovenescŭ*» saŭ «*letopiseţulŭ nostru*», care «măcar că scrie maĭ pe scurtŭ, însă le însemnéză tóte» (C. I², 152).

(19) Tradusă verbalŭ de Urechiă (C. I², 152) cu adaosulŭ «în alŭ 7-lea anŭ alŭ domnieĭ séle» şi 5 Iulie i. l. d. 5 Iunie, de bună sémă o greşélă, de óre-ce şi cronica moldo-polonă are 5 Iunie.

(20) Intocmaĭ aşa cronica moldo-polonă, cu deosebirea că spune dela cine aŭ luatŭ Ştefanŭ Chilia (dela *Ungurĭ*). Aceeaşĭ versiune, însă fórte prescurtată, o are cronica anonimă. Urechiă parafraséză în genere textulŭ analelorŭ putnene, face însă greşéla că pune în acelaşĭ timpŭ şi cucerirea Cetăţiĭ Albe, care la 1465 era încă în mânile Moldovenilorŭ. Cf. Hasdeŭ, Istoria critică, Bucurescĭ 1875, I, p. 9, notele 6 şi 7. Elŭ maĭ numesce pe Isaia şi Buhtea părcalabĭ aĭ ambelorŭ cetăţĭ, pe când eĭ aŭ fostŭ numaĭ părcalabiĭ Chilieĭ.

După Urechiă Ştefanŭ a cuceritŭ Chilia dela *păgânĭ*. Sub păgânĭ pare să fi înţelesŭ elŭ pe Turcĭ, carĭ în adevĕrŭ dĕduseră Chilia luĭ Radu, fratele luĭ Vladŭ Ţepeşŭ, după prinderea acestuia de către Mateiŭ Corvinŭ (1462). Chilia fiindŭ a Muntenilorŭ, iar aceştia sub suzeranitatea turcă, Urechiă putea ḑice că Ştefanŭ a luatŭ-o de la păgânĭ. (*)

Nepotrivirea luĭ Urechiă cu cronica moldopolonă provine de acolo că *redacţia primitivă* a analelorŭ putnene nu amintea cu numele pe stăpânitoriĭ Chilieĭ: astŭ-felŭ uniĭ şĭ-aŭ închipuitŭ pe *Ungurĭ*, alţiĭ pe *Turcĭ*. In ce privesce cronica moldo-polonă nu putemŭ sci dacă adausulŭ «dela Ungurĭ» e pusŭ de traducĕtorulŭ polonŭ din 1566, saŭ dacă s'a aflatŭ în modelulŭ mediobulgarŭ ce a servitŭ acestuia la traducere. (**)

(*) Cf. Picot, Chronique de Moldavie, p. 97, Xenopolŭ, Istoria II, 294, Tocilescu, Manualŭ 142. D-lŭ Xenopolŭ greşesce credêndŭ că «*cronica putnénă* spune că în 1465 Ştefanŭ a luatŭ Chilia *dela păgânĭ*.» Acésta o spune numaĭ Urechiă; cron. putn. are lămuritŭ: Dobył go z pod Węgry.

(**) Presupunerea d'întâiŭ mi se pare maĭ probabilă. Traducĕtorulŭ, care cetise sub domnia luĭ Petru vodă că acesta a datŭ Chilia *Ungurilorŭ*, cetindŭ sub aniĭ 1462 şi 1465 că Ştefanŭ s'a încercatŭ maĭ întâiŭ s'o iea îndărăt şi că a doua óră a izbutitŭ chiar în întreprinderea sa, era fórte naturalŭ să-şĭ închipuéscă, că elŭ n'a pututŭ-o lua decât totŭ dela *Ungurĭ*. Despre ocuparea Chilieĭ de către *Vladŭ Ţepeşŭ* traducĕtorulŭ polonŭ nu putea sci nimica, de óre-ce analele putnene nu amintescŭ despre acésta. Astŭ-felŭ conjectura d-luĭ Hasdeŭ, Istoria critică, p. 9, că în locŭ de *Ungurĭ* trebue cetitŭ în cronica moldopolonă *Ungrovlahĭ*, adecă Muntenĭ, mi se pare neîntemeiată. Dacă originalulŭ analelorŭ putnene ar fi avutŭ în adevĕrŭ în pasagele de sub 1462 şi 1465 cuvîntulŭ «Оугрովлахъ», ar fi trebuitŭ să avemŭ în traducerea polonă corĕspunḑĕtorulŭ sĕŭ «*Multa*ń», ca sub an. 1484, unde «Владь

(21) Urechiă (C. I[2], 153) are *10 Iulie* i. l. d. *4 Iunie* şi adaosulŭ «în alŭ 10-lea anŭ a domnieĭ séle.» Cronica moldo-polonă are *20 Iulie*. Care din aceste date este exactă nu putemŭ spune.

(22) Totŭ aşa cronica moldo-polonă cu fórte neînsemnate prescurtărĭ. Urechiă (C. I[2], 153) completéză naraţiunea analelorŭ putnene cu scirile istoricilorŭ polonĭ, adaugă o introducere asupra pretenţiilorŭ luĭ Matiaşŭ şi la sfîrşitŭ o exclamaţie filosofică asupra nestatorniciei noroculuĭ celorŭ îngâmfaţĭ. Veḑĭ despre acestea Studiulŭ, p. 110 sq.

(23) Totŭ aşa cronica moldo-polonă şi Urechiă, cu deosebirea că acestŭ din urmă adaugă «în 25 a luĭ Noemvrie.» In copia nóstră acéstă dată trebue să fi fostŭ omisă de copiştĭ; Urechiă n'a luatŭ-o din altă parte.

(24) Intocmaĭ aşa cronica moldo-polonă. Urechiă (C. I[2], 154—156) amplifică versiunea analelorŭ putnene citândŭ ca pricina împăcăriĭ primejdia comună din partea Turcilorŭ. Cf. cu textulŭ analelorŭ următórele cuvinte ale luĭ: «Nu peste multă vreme... Matiaşŭ craiu şi cu Stefanŭ vodă s'aŭ împăcatŭ şi s'aŭ aşeḑatŭ şi... aŭ dăruitŭ Matiaşŭ craiŭ pre Stefanŭ vodă cu două cetăţĭ marĭ la Ardélŭ, anume Balta şi Ciceulŭ» (C. I[2], 155).

Inaintea capitoluluĭ despre împăcarea luĭ Ştefanŭ cu Matiaşŭ Urechiă are unŭ altulŭ «despre prădarea Sĕcuilorŭ», ce lipsesce în redacţia nóstră precum şi în cea moldo-polonă. Nu încape îndoélă că în redacţia completă a analelorŭ putnene elŭ se afla, de óre-ce Urechiă l'a luatŭ din «*letopiseţulŭ moldovenescŭ*». Judecândŭ după textulŭ luĭ Urechiă, acestŭ pasagiŭ asupra prădăriĭ de la 1466 trebue să fi avutŭ în analele putnene o redacţie aprópe identică cu pasagiulŭ de sub an. 1461. Cf. nota 18.

(25) Intocmaĭ aşa cronica moldo-polonă, cu adaosulŭ «i wszystek plon im odbił», ce se găsesce şi în Urechiă: «şi le luă totŭ plénulŭ». Urechiă a împrumutatŭ acestŭ adaosŭ şi întréga naraţiune (C. I[2], 156) din analele putnene.

Traducĕtorulŭ cronicei moldo-polone a adăugatŭ de la sine «Tătariĭ veneaŭ atuncĭ din Podolia, unde aĭ noştriĭ le tăiaseră calea». Veḑĭ asupra acesteĭ notiţe autoriĭ polonĭ citaţĭ de Picot, l. c. 109.

(26) Cronica moldo-polonă presentă aceeaşĭ redacţie, în câtŭ-va prescurtată de traducĕtorŭ. Urechiă (C. I[2], 157) reproduce în totulŭ analele putnene.

воеводꙋ оугровлахїискыи» e tradusŭ cu «Wlada do *Multan*». Afară de acésta analele putnene întrebuinţéză adj. оугровлахїискыи numaĭ în *titlulŭ* domnilorŭ (ca sub 1484), când însă e vorba de ţéra Muntenéscă, de Muntenĭ, ele întrebuinţéză cuvîntulŭ Моунтѣни. Cf. aniĭ 1467, 1471, 1472.

(27) Cronica moldo-polonă are o altă redacţie, care pare s'o fi avutŭ şi Urechiă (C. I², 157); într'însa urma după prădarea Brăileĭ o scire sub an. 6979 (1471) despre tăierea capetelorŭ câtorŭ-va boerĭ în Vasluĭ.

(28) Cronica moldo-polonă şi Urechiă (C. I², 158) daŭ o descriere cu multŭ maĭ detailată a lupteĭ de la *Socĭ*. Ambele aŭ avutŭ prin urmare dreptŭ isvorŭ *o altă redacţie* a analelorŭ putnene. Asupra acesteia cf. Studiulŭ, p. 113—114.

(29) In textulŭ nostru s'a omisŭ къ полоудьнию, ce se găsesce în cronica moldo-polonă (w południe) şi în Urechiă («în vrémea ce aŭ şedutŭ domnulŭ la masă de prândŭ» (C. I², 158).

(30) In textulŭ nostru s'a omisŭ *14 Septemvrie* (.ді. Септемврїа), ce se află în cronica moldo-polonă şi la Urechiă (C. I², 158). Cea d'întâiŭ are afară de acésta o glossă asupra Mangopuluĭ, care spune că «acolo se afla o împĕrăţie creştină sub hanulŭ de Crimŭ». (†) Noĭ credemŭ că acéstă glossă este intercalată de trăducĕtorulŭ polonŭ; analistulŭ din Putna scia fórte bine că familia domnitóre de la Mangopŭ, cu care se înrudise Ştefanŭ, era creştină. Vedĭ pomelniculŭ de la Bistriţa, unde la f. 5 a. se pomenescŭ rudele luĭ Ştefanŭ celŭ Mare: Radulŭ, voevodulŭ Muntenescŭ, şi soţia luĭ Maria (la marginea fileĭ: мѹнтѣне), apoĭ maĭ mulţĭ membriĭ aĭ familieĭ princiare din Mangopŭ: Manoilŭ şi soţia luĭ Ana, Avraamŭ, Ana, Isaacŭ, Iacovŭ, Melchisedecŭ şi Davidŭ (la margine: [ѿ] мангопа).

(31) Cronica moldo-polonă se deosebesce de analele putnene într'atâta că nu amintesce de împărţirea steagurilorŭ la Milcovŭ, nu însémnă data lupteĭ dela CursulŭApeĭ (18 Noemvrie) şi traduce greşitŭ pe Потокь Бодна (††) cu «Biały Potok» (Rîulŭ Albŭ). Urechiă (C. I², 159—160) după o frumósă reflexiune asupra motivelorŭ ce l'ar fi îndemnatŭ pe Ştefanŭ să întreprindă alŭ doilea rĕsboiŭ în potriva luĭ Radulŭ, povestesce acestŭ rĕsboiŭ întocmaĭ ca analele putnene, cu tóte detailele lorŭ, adăogândŭ însă şi unele din istoriciĭ polonĭ. Asupra acestorŭ din urmă vedĭ Picot, l. c. 121, nota. Compară cu analele putnene următórele din Urechiă: «létopiseţulŭ nostru scrie, că dacă aŭ so-

(†) Aşa traduce d-lŭ Hasdeŭ frasa «czarstwo tam było z Przekopskim czarem krzescianscy», înlocuindŭ pe *z* cu *pod* şi pe *krzescianscy* cu *krzescianskie*. De óre-ce însă prin «carstwo chrzescianscy» traducătorulŭ polonŭ a voitŭ să dică că familia domnitóre de la Mangopŭ era *creştină*, s'ar putea înţelege acéstă expresie ca państwo Drohojewscy, państwo Witkowscy etc.

(††) Потокь Бодна (Бодна este o greşélă de concordanţă în locŭ de Бодьнъ) este traducerea verbală a numeluĭ «Cursulŭ Apeĭ», locŭ în jud. Rîmniculŭ-Săratŭ. Frunzescu, 152.

sitŭ Stefanŭ Vodă la margine, Noemvrie în 8, aŭ împărţitŭ steagurile oştiĭ sale pre Milcovŭ şi de aciĭ s'aŭ împreunatŭ (cron. putn. сжнемише сѧ) cu Radulŭ Vodă, Noemvrie în 18, Gioĭ, la loculŭ ce se dice Cursulŭ Apeĭ şi. . . s'aŭ bătutŭ acolo până în sară, aşijderea şi Vinerĭ şi Sâmbătă până în sară. Iară nóptea spre Duminecă. . . aŭ fugitŭ (Radulŭ) cu tótă óstea la scaunulŭ sĕŭ la Dâmboviţa. Iar Stefanŭ Vodă s'aŭ pornitŭ după dînsulŭ cu tótă óstea şi. . . în 23 (†) aŭ încunjuratŭ cetatea Dâmboviţa şi într'aceea nópte aŭ fugitŭ Radulŭ Vodă din cetate. . . Iar Stefanŭ Vodă în 24 acesteĭ lunĭ aŭ dobânditŭ cetatea Dâmboviţa. . . şi aŭ luatŭ pre dómna Raduluĭ Vodă şi pre fiică-sa Voichiţa o aŭ luatŭ şie dómnă (††) şi tótă averea luĭ . . . şi acolo s'aŭ veselitŭ 3 dile şi de aciĭ s'aŭ întorsŭ la Sucévă. . . Iar pe Basarabŭ Laiotŭ l'aŭ lăsatŭ domnŭ în ţara Munténéscă şi aŭ domnitŭ o lună. Iar Radulŭ Vodă aŭ năzuitŭ la Turcĭ. . . dacă aŭ luatŭ agiutorŭ dela Turcĭ aŭ întratŭ în ţara Românéscă cu 15 miĭ de Turcĭ. . . şi aŭ datŭ războiŭ luĭ Băsărabŭ Vodă Gioĭ în 23 Dechemvrie (†††) şi l'aŭ răzbitŭ. . . carele (Radulŭ) aŭ năzuitŭ iarăşĭ la Moldova.»

După lupta de la Cursulŭ Apeĭ, 1472, cronica moldo-polonă are o notiţă, ce lipsesce în redacţia nóstră a analelorŭ putnene, asupra uneĭ lupte din an. 6982 (1473), Octomvrie 9, între Muntenĭ şi Ungurĭ sub comanda luĭ Ţăpăluşŭ. Aceştĭ din urmă ar fi fostŭ bătuţĭ. Sub acelaşĭ anŭ (6982) are Urechiă (C. 1[2], 160) următórele treĭ notiţe, ce parŭ a fi traduse verbalŭ din analele putnene: «In anulŭ 6982 (1473), Octomvrie 1, aŭ luatŭ Stefanŭ Vodă cetatea Teleajneĭ.» «Intr'acéstaşĭ lună, în 5 dile, aŭ fostŭ războiŭ în ţara Munténéscă şi. . . aŭ izbânditŭ Stefanŭ Vodă şi aŭ bătutŭ pre Ungurĭ şi pre Ţăpăluşŭ cu războiŭ.» «Intr'aceeaşĭ lună, în 20, aŭ răzbitŭ şi pre Băsărabŭ.»

Tóte aceste scirĭ aŭ rĕmasŭ până acum neexplicate. Ce rĕsboiŭ a pututŭ fi între Muntenĭ şi Ungurĭ la 1473, cine este Ţăpăluşŭ, cine este Băsărabŭ şi dela cine a luatŭ Ştefanŭ Teleajna?

D-lŭ Xenopolŭ, Istoria II, 421, crede că Ţăpăluşŭ din Urechiă şi cronica moldopolonă este *Vladŭ Ţepeşŭ*, care pe la 1474 (recte 1473, căcĭ 6982 *Octomvrie* corĕspunde acestuĭ anŭ) ar fi eşitŭ din închisórea, în care îlŭ ţinuse Mateiŭ Corvinŭ dela 1462 încóce, şi ar fi încercatŭ cu ajutorŭ ungurescŭ (††††) a ocupa tronulŭ ţĕriĭ Muntenescĭ. Fiindŭ bătutŭ de Laiotŭ Basarabŭ, Ţepeşŭ se întórse în Ungaria, unde aşteptă până ce la 1476 i se oferi ocazia să pue

(†) Anal. putn. 20.

(††) Anal. putn. aŭ *Maria* i. l. d. *Voichiţa* şi nu spunŭ că Ştefanŭ şĭ-a luatŭ-o de soţie, ci că pe lângă cele-lalte Ştefanŭ a luatŭ şi pe «fiica luĭ (adecă a luĭ Radulŭ), domniţa Maria». Urechiă traduce aci pe госпожда cu obicĭnuitulŭ «dómnă» i. l. d. «domniţă.»

(†††) Anal. putn. n'aŭ acéstă dată.

(††††) Acestŭ ajutorŭ e motivatŭ prin aceea că «Unguriĭ doriaŭ să scape câtŭ maĭ curândŭ de costisitórea luĭ găzduire.»

mâna din noŭ pe domnie. Luarea Teleajneĭ şi bătălia luĭ Ştefanŭ cu unŭ Băsărabŭ, puse de cronică în aceiaşĭ lună cu întîmplarea antecedentă, d-lŭ Xenopolŭ nu le póte explica, ibid. nota 5. La acestea e de observatŭ că întreprinderea luĭ Ţepeşŭ din Ungaria la 1473 nu este dovedită prin nicĭ unŭ altŭ isvorŭ; afară de acésta amŭ aştepta ca elŭ să fie numitŭ Vladŭ, Vadŭ Draculŭ saŭ Dracula, nu «Czapalusi» (Ţăpăluşŭ), o poreclă dată exclusivŭ luĭ Basarabŭ celŭ Tînĕrŭ. (†)

Picot, l. c. 124, crede că Băsărabŭ celŭ bătutŭ de Ştefanŭ la 20 Oct. 1473 nu póte fi decât Basarabŭ celŭ Tînĕrŭ, fiulŭ luĭ Radu, că elŭ a urmatŭ acestuia în domnie la 1472, anulŭ morţiĭ luĭ Radu după analele sêrbescĭ (††), şi că a fostŭ poreclitŭ Ţepeluşŭ. Pe acesta Ştefanŭ voia să-lŭ scótă din domnie, ca să pună în locu-ĭ pe unŭ favoritŭ alŭ sĕŭ, ibid. 116. Picot maĭ admite împreună cu d-lŭ Hasdeŭ că în cuvîntulŭ «Unguriĭ», de care e vorba în Urechiă, avemŭ a face cu o greşélă de traducere a acestuia, care pe slav. **Оугровлахы** l'a tradusŭ cu Ungurĭ i. l. d. Muntenĭ. Dacă acéstă presupunere este adevĕrată, atuncĭ tóte treĭ notiţele din Urechiă îşĭ găsescŭ explicarea lorŭ naturală, admiţêndŭ că în ele e vorba de *unŭ răsboiŭ alŭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare cu Basarabŭ celŭ Tînĕrŭ, poreclitŭ Ţepeluşŭ, în luna luĭ Octomvrie 1473, în care răsboiŭ Ştefanŭ l'a bătutŭ de 2 orĭ pe Ţepeluşŭ şi ĭ-a luatŭ Teleajna.* (*) Despre resultatulŭ acestuĭ răsboiŭ cronica nu spune nimicŭ; e de presupusŭ însă că după lupta dela 20 Oct. 1473 Ştefanŭ *a pusŭ din noŭ în domnie pe Laiotŭ Basarabŭ,* celŭ alungatŭ de Radu cu unŭ anŭ maĭ 'nainte. Acésta nu împedecă pe Laiotŭ la 1476 să lupte împreună cu Turciĭ împotriva protectoruluĭ sĕŭ. (**)

(†) De altmintrelea d-lŭ Xenopolŭ se contraḑice însuşĭ prin următórea notă dela p. 423: «că nu póte fi vorba de a identifica pe Ţepeluşŭ cu Vladŭ Ţepeşŭ se vede, în afară de doveḑile aduse că Ţepeluşŭ era Laiotŭ Basarabŭ, şi din aceea că nicĭ odată isvórele timpuluĭ nu numescŭ pe Ţepeşŭ decât Vladŭ Dracula». Pentru ce dar «Czapalusi» din cronica moldopolonă este identificatŭ cu Vladŭ Ţepeşŭ?

(††) Cf. Picot, l. c. 116.

(*) Teleajna trebue căutată în jud. Prahova, nu în Vasluiŭ, cum face Picot, l. c. 122. Ea a fostŭ probabilŭ o fortăréţă pe apa Teleajenuluĭ. D-lŭ Tocilescu, Manualŭ, 147, o pune lângă Ploescĭ.

(**) Scirea cronniceĭ moldopolone de sub 9 Oct. 1473 rĕmâne obscură. Aci este imposibilŭ a admite o greşélă de traducere (W ę g r o w i e pentru Оугровлаcи), de óre-ce amŭ vĕḑutŭ la nota 20 că traducĕtorulŭ polonŭ sciea să deosebéscă aceştĭ doĭ termenĭ. Afară de acésta, dacă amŭ admite în tóte treĭ locurile Оугровлаcи i. l. d. W ę g r o w i e, amŭ avea în frasa d'intâiŭ contradicţia: Ungrovlahiĭ s'aŭ bătutŭ cu Munteniĭ (bili się Węgrowie z Multany). Nu putemŭ admite nicĭ confusia între M u l t a ń şi W o ł o s z a, ce se întâlnesce fórte desŭ până şi astăḑĭ în scriitoriĭ polonĭ (cf. raportulŭ luĭ Jabłonowski în Memoriulŭ congresuluĭ istoricilorŭ polonĭ din Lemberg, 1890), de óre-ce traducĕtorulŭ de la 1566 nu face acéstă confusie. Se pare că întregŭ acestŭ pasagiŭ a fostŭ coruptŭ şi în originalulŭ traducĕtoruluĭ polonŭ şi în a luĭ Urechiă. O lămurire a luĭ este de aşteptatŭ numaĭ prin descoperirea unorŭ copiĭ nouĕ ale analelorŭ putnene

Ţăpăluşŭ din Urechiă nu póte fi identicŭ cu Laiotŭ Basarabŭ, cum presupune d-lŭ Xenopolŭ, l. c. 423, credêndŭ că Laiotŭ a căpĕtatŭ acéstă poreclă în a doua domnie a luĭ (1476—1481 după d-sa); acésta ne-o dovedesce şi *usulŭ cronicei putnene*, care numesce pe Laiotŭ saŭ **Басѫрабѫ**, **Бѫсѫрабѫ**, **Бѫсѫраба**, saŭ **Басарабѫ Лаютѫ** (sub aniĭ 1472, 1476), nicĭ-odată altŭ-felŭ. **Цѫпѫлоушь** **Цапалоушь** sub an. 1481 este Basarabŭ celŭ Tînĕrŭ.

Asupra identităţiĭ luĭ *Ţepeluşŭ* cu *Basarabŭ celŭ Tînĕrŭ* nu póte încăpea nicĭ o îndoélă; cine a fostŭ însă acestŭ Basarabŭ celŭ Tînĕrŭ e greŭ de hotărîtŭ. Picot, l. c. 116—117, îlŭ socóte, cum amŭ vĕdutŭ, fiulŭ luĭ Radu şi crede că s'a numitŭ şi Radu; Xenopolŭ îlŭ identifică cu Laiotŭ Basarabŭ, credêndŭ că acesta s'a numitŭ în timpulŭ tinereţiĭ séle celŭ Tînĕrŭ şi că maĭ apoĭ a fostŭ poreclitŭ Ţepelusŭ (*); Tocilescu, Manualŭ, 95 şi 159, îlŭ face fiulŭ luĭ Laiotŭ Basarabŭ. Hipotesa d-luĭ Picot mi se pare cea maĭ aprópe de adevĕrŭ, fiindŭ în acordŭ cu întâmplările de la 1472—1473; ea e lipsită însă, ca şi cele-lalte, de dovedĭ convingĕtóre.

(32) Bătălia dela Vasluiŭ este descrisă în cronica moldopolonă întocmaĭ ca la analele putnene. Asupra deosebirilorŭ întroduse de traducĕtorŭ vedĭ Studiulŭ, p. 56. Urechiă (C. I², 160—161) reproduce tóte cele conţinute în analele putnene: data, loculŭ, prinderea fiuluĭ luĭ Isan-paşa (Ur. Isacŭ-paşa), stégurile răpite (Ur. 100 i. l. d. 40), le completéză însă cu scirile istoricilorŭ polonĭ. Cf. adaosulŭ luĭ Nic. Costinŭ în C. I², 161, notă. E de admiratŭ concordanţa luĭ Urechiă cu descrierea trimisă regeluĭ Mateiŭ Corvinŭ de unŭ anonimŭ 11 dile după bătălie; cf. Picot, l. c. 128.

(33) Cronica moldopolonă presentă o traducere aprópe verbală a analelorŭ putnene, cu deosebirea că are *26 Iulie* i. l. d. *26 Iunie* şi conţine după Valea Albă unŭ adaosŭ alŭ traducĕtoruluĭ polonŭ «în ţinutulŭ Némţŭ, în ţéra Moldoveĭ». Urechiă (C. I², 164—165) completéză naraţiunea cam scurtă a analelorŭ cu istoriciĭ polonĭ; aprópe tóte expresiunile analelorŭ se regăsescŭ în textulŭ luĭ. Data se potrivesce cu a cron. moldopol.

(34) In tocmaĭ aşa Urechiă (C. I², 165—166). Cronica moldo-polonă n'are acéstă notiţă. Data morţiĭ din inscripţia pusă de Ştefanŭ celŭ M. pe mormîntulŭ luĭ Teoctistŭ dela mânăstirea Putna nu e de acordŭ cu anal. putn. Aci cetimŭ: 6986 (1477), Noemvrie 18, dincolo 6985 (1476), Noemvrie 8. Revista luĭ Tocilescu, 1883 (an. I. vol. I, fasc. II), p. 253 şi fig. 5 din tăbliţa

(*) Istoria II, 420. Nu se dă însă nicĭ o dovadă pentru acéstă identificare.

11. (†) Intr'o notiţă dintr'unŭ sbornicŭ din sec. 16 alŭ mânăstireĭ Némţuluĭ se spune: «în anulŭ 6985 aŭ rĕposatŭ prea-o-sfinţitulŭ mitropolitŭ kir Teoctistŭ celŭ Bĕtrânŭ», Rev. Toc., an. II, p. 137. E de presupusŭ că data adevĕrată este cea de pe mormîntŭ şi că în analele putnene avemŭ a face cu o greşélă de copistŭ.

(35) Urechiă (C. I², 166) are 7 în locŭ de 19 Dechemvrie. Totŭ aşa inscripţia de pe pétra mormîntală din mst. Putna. Rev. Toc. 1883, p. 257 şi 260, tăbliţa 13, fig. 2.

(36) Datele analelorŭ putnene corĕspundŭ în totulŭ cu inscripţia de pe mormîntulŭ comunŭ alŭ luĭ Bogdanŭ şi Petru dela Putna, cu singura deosebire că acésta are pentru mórtea luĭ Bogdanŭ *26 Iulie* i. l. d. *16 Iunie*. Rev. Toc. 1883, p. 257, tabl. 13, fig. 3. Urechiă (C. I², 166) are în locŭ de 6987, 26 Iulie — 6986, 25 Iulie, iar în locŭ de 6988, 21 Noemvrie — 6987, 15 Noemvrie; aceste abaterĭ trebuescŭ puse pe socotéla copiştilorŭ. Cronica moldopolonă are şi ea o dată greşită pentru mórtea luĭ Bogdanŭ: 6987, 8 Noemvrie.

(37) Cronica moldopolonă prescurtéză în câtŭ-va naraţiunea analelorŭ putnene şi omite scirea despre Vladŭ Călugărulŭ. Urechiă (C. I², 166) reproduce analele putnene, le încurcă însă combinându-le cu scirea luĭ Długosz asupra răsboiuluĭ dela 1476, cf. Picot, l. c. 161. «Fostŭ-aŭ războiŭ în ţara Munteněscă de s'aŭ bătutŭ Stefanŭ Vodă cu Ţăpăluşŭ Vodă la Rîmnicŭ şi cu mila luĭ Dumnedeŭ.. şi cu ruga mareluĭ mucenicŭ Procopie aŭ biruitŭ Stefanŭ Vodă şi mulţĭ Muntenĭ aŭ pieritŭ... şi pre Ţăpăluşŭ încă l'aŭ prinsŭ viŭ şi ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ (an. putn. изъ земля прогна—ĭlŭ goni din ţéră). Dela Stefanŭ Vodă încă aŭ pieritŭ ómenĭ de frunte, boerĭ (an. putn. Шандрѣ). Şi aŭ pusŭ Stefanŭ Vodă domnŭ ţéreĭ Muntenescĭ pre Vladŭ Vodă Călugărulŭ... cu mare laudă s'aŭ întorsŭ la scaunulŭ sĕŭ la Sucéva».

Urechiă a înlocuitŭ aci într'adinsŭ pe Шандрѣ alŭ analelorŭ putnene cu «ómenĭ de frunte, boierĭ», fiindŭ-că mórtea luĭ Şandrea o pusese cu multŭ înainte, într'o luptă totŭ de lângă Râmnicŭ, ce ar fi avutŭ-o o parte din óstea luĭ Ştefanŭ sub comanda cumnatuluĭ sĕŭ Şandrea hatmanulŭ cu Radulŭ după lupta de la Podulŭ Inaltŭ, 1475. «Şi acolo aŭ peritŭ şi Şendrea hatmanulŭ, maĭ giosŭ de Râmnicŭ, unde multŭ s'aŭ pomenitŭ movila Şendriĭ» (C. I², 162). Pe aceiaşĭ vreme (1475) cuceri Ştefanŭ, după Urechiă, ţinutulŭ Putneĭ, o greşélă

(†) In Archiva luĭ Cogălnicénu II, 312 acéstă dată este cetită greşitŭ: 6965, 20 Ianuarie. Picot, l c. 156, greşesce şi dînsulŭ transcriindŭ-o cu 1478, 20 Ianuarie, i. l. d. 1477, 20 Ian.

ce 'şĭ are originea, ca şi cea precedentă, în mutarea faptelorŭ de la 1481—1482 la 1475. Cf. nota următóre.

(38) Cronica moldopolonă n'are acestŭ pasagiŭ. Elŭ este fórte preţiosŭ, căcĭ lămuresce chestia atâtŭ de încurcată a ocupăriĭ ţinutuluĭ Putneĭ de Ştefanŭ M. Analele putnene spunŭ lămuritŭ că în *10 Martie 6990 (1482)* Ştefanŭ M. a luatŭ *cetatea Crăciun ι*. Urechiă (C. I[2], 162) pune acestŭ evenimentŭ la 1475: «Şi aŭ luatŭ Stefanŭ Vodă (după lupta dela Rîmnicŭ, 13 Ghenarie) *cetatea Crăciuna cu ţinutŭ cu totŭ, ce se chiamă ţinutulŭ Putneĭ*, şi l'aŭ lipitŭ de Moldova şi aŭ pusŭ părcalabiĭ sĕĭ pre Vâlcea şi pre Ivanŭ». (†)

Acestŭ pasagiŭ a luĭ Urechiă a datŭ multŭ de lucru comentaţorilorŭ luĭ. Picot, l. c. 135, îlŭ explică astŭ-felŭ: d-sa crede că Ştefanŭ a cuceritŭ Vrancea întâiaşĭ dată la 1471 după lupta de la *Socĭ*, iar a doua óră la 1475 după lupta dela Podulŭ Inaltŭ, şi acésta pe motivulŭ că la 1473 se găsesce unŭ Fĕtu părcalabŭ de *Cetatea Nouă*, care n'ar fi alta decât Crăciuna, numită astŭ-felŭ fiindŭ-că era de curîndŭ cucerită de Ştefanŭ. Pe Picot l'a indusŭ în eróre unŭ *Vâlcea*, pomenitŭ ca părcalabŭ de Cetatea Nouă (Новограда) la 22 Maiŭ 1476. Pe acestŭ Vâlcea l'a credutŭ identicŭ cu celŭ din Urechiă.

Hipotesa d-luĭ Picot se rĕstórnă prin faptulŭ că unŭ părcalabŭ de Cetatea Nouă şi anume acelaşĭ Fĕtu de la 1473 e pomenitŭ la 1470, decĭ înainte de lupta de la Socĭ: **Фете, пар҄калаба отъ нова града**, în doc. dela 6978, 10 Augustŭ, şi **Фете, пар҄калабъ новоградскїи**, doc. de la 6979, 10 Septemvrie. Uljanickij, Materialy, 108. Afară de acésta Cetatea Nouă nu póte fi identificată cu Crăciuna.

Epp. Melchisedecŭ, Cronica Romanuluĭ I, 12, crede că Cetatea Nouă, ce se amintesce, după sf. sa, în maĭ multe chrisóve vechĭ începêndŭ de la 1495, este cetatea, ale căreĭ ruine pe timpulŭ luĭ Dimitrie Cantemirŭ se numiaŭ *Smirodova* saŭ *Smerodova*. Despre acéstă cetate aflămŭ la Urechiă următórea scire: «In anulŭ 6991 (1483) Stefanŭ Vodă aŭ începutŭ a zidire cetatea de la târgulŭ Romanuluĭ, ce se chiamă Smeredova» (C. I[2], 167). Existenţa acestĕĭ cetăţĭ o dovedesce şi adnotaţia luĭ Nicolae Costinŭ la cronica luĭ Urechiă, ce dice: «care aŭ cădutŭ şi s'aŭ rĕsipitŭ de apa Moldoveĭ (††) cu vreme» (C. I[2],167, nota 1). Notiţa luĭ Urechiă asupra Smeredoveĭ este luată fără îndoélă din analele putnene, faptulŭ relatatŭ de dînsa póte fi decĭ privitŭ ca unŭ faptŭ istoricŭ. Identificarea Smeredoveĭ însă cu Cetatea Nouă nu este aşa de sigură.

(†) *Crăciuna* se afla, după Mironŭ Costinŭ (C. I[2], 24) «pe Milcovŭ, maĭ susŭ de Focşanĭ, deasupra Odobescilorŭ»; ea este una din cetăţile, cărora pe vremea luĭ Mironŭ Costinŭ «le staŭ năruiturile».

(††) Ep. Melchisedecŭ, l. c., observă că aci trebue cetitŭ apa *Siretuluĭ*.

Din documentele citate maĭ josŭ resultă din potrivă că *Romanulŭ* a purtatŭ câtŭ va timpŭ acéstă din urmă numire.

La 1470 Smeredova nu exista și cu tóte acestea avemŭ, cum amŭ vĕḍutŭ maĭ susŭ, unŭ părcalabŭ alŭ Cetățeĭ Nouă în acestŭ anŭ. Afară de cele douĕ documente, unde părcalabulŭ de Cetatea Nouă este amintitŭ împreună cu părcalabiĭ (saŭ staroștiĭ) de Hotinŭ, Cetatea Albă, Chilia, Némțŭ și Orheiŭ, cf. următórele documente: *6982 (1474), 26 Aug.*: **Фєтє, п. Новградꙋ** (doc. din colecția Lukaševičъ, publicatŭ necompletŭ la Uljanickij, Nr. 97 c., p. 109); *6996 (1488), 17 Aug.*: **Сєкара, пръкалаба новградскаго**, (Uljanickij, Nr. 100 a., p. 117); *6998 (1489), 26 Noemvrie:* **Іѡ Сєкаръ, паркалаба новградского** (Lukaševičъ, necompletŭ la Uljan., Nr. 100 c., p. 118); pe lângă Secară sunt amintițĭ părcalabiĭ de Hotinŭ, Némțŭ și Orheiŭ; *7007 (1499), 12 Iulie :* **Шандрꙋ, пръкалабъ новградскїи**, pe lângă care se amintescŭ părcalabiĭ de Hotinŭ, Némțŭ, Sucéva, Cernăuțĭ, Orheiŭ, Soroca și patru fără indicarea orașelorŭ, unulŭ din aceștia probabilŭ celŭ de Hărlăŭ, unde s'a scrisŭ actulŭ (Uljan., p. 176); *7011 (1503), 2 Februarie :* acelașĭ Șandru, pomenitŭ împreună cu părcalabiĭ de Hotinŭ și Némțŭ (col. Lukaševičъ); *7023 (1514), 21 Dechemvrie*: **Пєтрики, паркалаба новградскога**, pe lângă dînsulŭ ceĭ de Hotinŭ și Némțŭ (col. Lukaševičъ), ș. a. m. d. Tóte aceste documente dintre 1470—1514, în care se pomenescŭ părcalabiĭ de Cetatea Nouă, dar maĭ cu sémă doc. dela 1470, 10 Augustŭ, datŭ în Romanŭ (**оу долнємъ тръгꙋ**), ne permitŭ a deduce că sub părcalabŭ de Cetatea Nouă este înțelesŭ părcalabulŭ de Romanŭ, de óre-ce în casulŭ contrarŭ toțĭ ceĭ-alțĭ părcalabĭ de frunte aĭ țĕreĭ Moldoveĭ ar fi pomenițĭ, numaĭ celŭ de Romanŭ nu. Este naturalŭ deci a presupune că acesta nu vine sub numirea **романскїи** (precum se găsesce **романскїи тръгъ** saŭ **романовъ тръгъ**), ci sub cea de **новградскїи**. Romanŭ a putută fi numitŭ **новыи градъ** dela o cetate zidită de Ștefanŭ înainte de 1470, póte chiar dela Smeredova, ale căreĭ fundamente nu sunt puse la 1483 (6991), ci cu multŭ maĭ 'nainte. Insemnătatea strategică a Romanuluĭ (consideră d. e. rolulŭ ce a avutŭ acestŭ orașŭ în campania dela 1497) va fi îndemnatŭ pe Ștefanŭ celŭ Mare din primiĭ anĭ aĭ domnieĭ séle să se gândéscă la întărirea luĭ (*).

Revenindŭ asupra anexăreĭ județuluĭ Putna, notămŭ că o parte din istoricĭ o punŭ după Urechiă la 1475 (Hasdeu, Istoria Critică, ed. I, p. 54., ed. II, p. 10, Xenopolŭ, Istoria II, p. 331), alțiĭ (Tocilescu, Manualŭ, p. 159) la 1481.

(*) Cf. și «*Cetatea nouă Romanulŭ*, ce i s'aŭ surpatŭ pămîntulŭ și aŭ căḍutŭ» în C. I², 379 [Eustratie logofĕtulŭ și ceĭ-alțĭ compilatorĭ aĭ luĭ Urechiă]. In C. I², 201 cetimŭ la cuvîntulŭ «*Cetatea nouă*» din textulŭ luĭ Urechiă glossa luĭ Simeonŭ dascălulŭ «*la Romanŭ*». D-lŭ Hasdeŭ, Arch. istorică I, 1, 76 traduce și d-sa pe **пръкалаба новградского** cu «părcalabŭ de Romanŭ (Cetatea Nouă)».

In urma textuluĭ nostru alŭ analelorŭ putnene nu maĭ încape îndoélă că acéstă din urmă dată este singura exactă. Ce l'a îndemnatŭ pe Urechiă să pue acestŭ evenimentŭ la *13 Ianuarie 1475* nu putemŭ sci. Avemŭ a face probabilŭ cu o combinaţie de a luĭ, care póte să fi fostŭ provocată de o scire a analelorŭ putnene (nepăstrată în copia nóstră) asupra uneĭ lupte dela 13 Ianuarie 1482, ce a premersŭ ocupăriĭ şi anexăriĭ definitive a Crăciuneĭ cu judeţulŭ Putna în 10 Martie alŭ aceluiaşĭ anŭ.

(39) Acéstă notiţă nu se află niciĭ la Urechiă, nicĭ în cronica moldo-polonă.

(40) Cronica moldo-polonă pune venirea luĭ Baiazidŭ sub Chilia la *15 Martie 6992 (1484)*, iar cucerirea eĭ şi a Cetăţiĭ Albe în Iulie şi Augustŭ. Urechiă (C. I², 167) pune luarea Chilieĭ în *14 Iulie*, iar a Cetăţiĭ Albe în *5 Augustŭ*. *14 Iunie* în copia nóstră a analelorŭ putnene pare a fi o greşélă de copistŭ. De altmintrelea asupra acestorŭ date istoriciĭ nu sunt de acordŭ. Cf. Picot, l. c. 165, nota. Cronica anonimă, care dela 1465 până la 1484 nu înregistréză nicĭ unŭ faptŭ din domnia luĭ Ştefanŭ M., amintesce pe scurtŭ de luarea acestorŭ două cetăţĭ sub 6992, fără date precise. In urma acestorŭ şi altorŭ notiţe (cf. Picot, l. c.) data 6991 a cronicei neogrecescĭ publicată de C. de Boor, Nicephori Archiepiscopi Constantinopolitani opuscula historica, Lipsiae 1880, p. 224, este greşită: ἔτους ς͡ʹ ͵ϛπθ΄.... καὶ μετὰ δύο ἔτη (6991) ἐστράτευσε κατὰ Κελίου καὶ Ἀσπροκάστρου.

Asupra pasagiuluĭ din Urechiă şi traducereĭ polone cf. Studiulŭ, p. 118.

(41) Cronica moldopolonă şi Urechiă (C. I², 168) aŭ în tocmaĭ aceeaşĭ redacţie, cu deosebirea că cea d'întâiŭ numesce pe **Хрометъ** alŭ analelorŭ putnene «*Chromot*» (*Chromoisem* este o greşélă i. l. d. Chromotem, cf. sub 1486 Chromota şi Chromotha), iar Urechiă *Hroet* şi *Hroiot*. Urechiă are şi data ardereĭ Suceveĭ: «19 Septemvrie, Lunĭ şi Marţĭ», omisă în copia nóstră.

Presupunerea luĭ Picot, l. c. 168—169, că *Hromot* ar fi unŭ nume propriŭ slavonŭ şi că sub elŭ ar trebui înţelesŭ unŭ căpitanŭ cehŭ ce, după mărturia luĭ Miechowski, ar fi atacatŭ pe Ştefanŭ lângă Colomeia, nu este de admisŭ. Cf. Xenopolŭ, Istoria II, 370—371.

(42) Judecândŭ după Urechiă (C. I², 168) în copia nóstră este omisă data «*Octomvrie 19*». Cronica moldopolonă n'are acéstă notiţă.

(43) In tocmaĭ aşa Urechiă (C. I², 168) şi cronica moldopolonă. Acésta are unŭ adausŭ alŭ traducĕtoruluĭ: «acolo (la Cătlăbuga) aŭ fostŭ (Moldoveniĭ) cu Poloniĭ la unŭ locŭ».

Ediţia d-luĭ Hasdeŭ, Archiva istorică III, 8, are în locŭ de «*na Katlabudzie*» — «*na Rakowcu*», ceea ce Picot, 171 şi Tocilescu, 162 traducŭ prin Rahova (Racova). Cum s'a întrodusŭ acéstă lectură în ed. d-luĭ Hasdeŭ nu scimŭ; ea este de bună sémă greşită.

(44) Cf. Urechiă (C. I², 168) «Pusŭ-aŭ alŭ doile arhimandritŭ în mânăstirea Putneĭ», fără dată precisă. Urechiă a omisŭ aci numele arhimandrituluĭ Paisie. Instalarea luĭ Paisie, s'a făcutŭ la 1486, şi dacă admitemŭ că în cronica moldopolonă «15 Februarii» se referă la acéstă instalare, nu la lupta cu Hronetŭ, avemŭ data eĭ precisă. Veḑĭ Studiulŭ, p. 58. Paisie e amintitŭ într'o evanghelie a mânăstireĭ dela Putna la 6997 (1489), Rev. Toc. 1883, p. 265, şi în pomelniculŭ dela Bistriţa, f. 5: **архιмандрита Паисїа** (la marginea fileĭ e scrisŭ cu roşu **Пѹтна**).

(45) Cronica moldopolonă nu traduce «**ѹ Блъгарехь на Сиретѣ**». Urechiă (C. I², 169) are: «In anulŭ 6994 (1486) venitŭ-aŭ Hroiotŭ cu óste de la *Ungurĭ* asupra luĭ Stefanŭ Vodă, căruia ĭ-aŭ eşitŭ Stefanŭ Vodă cu óste înainte la *Schéie pre Siretŭ* şi dândŭ rĕsboiŭ... *Martie în 6*, aŭ perdutŭ Hroiotŭ rĕsboiulŭ şi óstea, maĭ apoĭ şi capulŭ, însă cu mare primejdie luĭ Stefanŭ Vodă, că i s'aŭ pornitŭ calulŭ de aŭ căḑutŭ giosŭ, câtŭ puţinŭ aŭ fostŭ să încapă în mânile vrăjmaşilorŭ sĕĭ». Pentru ce Urechiă a schimbatŭ pe Turcĭ în Ungurĭ nu scimŭ; în originalulŭ analelorŭ putnene aŭ fostŭ de bună sémă: **бысть разбои съ Хронетомь и съ Тѹркы** (cf. cron. moldopol.: *Chromota.... z Turki* şi Urechiă, C. I², 168: *Hroetŭ cu Turciĭ*); în copia nóstră «**и съ Тѹркы**» s'a lăsatŭ afară. Urechiă ne-a păstratŭ însă data lupteĭ de la Şcheia, 6 Martie, omisă şi în copia nóstră şi în cron. moldopol. Acéstă împrejurare confirmă părerea nóstră de maĭ susŭ, că 15 Februarie alŭ aceluiaşĭ anŭ se rapórtă la instalarea luĭ Paisie în mânăstirea de la Putna.

Anal. putn. ne daŭ o interesantă dovadă despre faptulŭ că Bulgariĭ şi coloniile bulgărescĭ din ţĕrile nóstre se numéŭ în vechime *Şcheĭ*, *Şcheia*. **Ѹ Блъгарехь** traduce Urechiă cu *la Şchéie*, decĭ **Блъгаринь** cu *Şchéŭ*. Aceeaşĭ localitate la 1569, 2 Aprilie, o găsimŭ sub numirea «**Шкеѧ на Сирета**». Cronica Romanuluĭ, p. 199.

(46) Totŭ aşa cronica moldopolonă şi Urechiă (C. I², 169).

(47) Cronica moldopolonă omite data (Mercurea Mare), iar Urechiă (C. I², 169) pe lângă acésta maĭ are şi adaosulŭ «nepotulŭ luĭ Stefanŭ Vodă». Elŭ figuréză şi în pomelnicul de la Bistriţa, f. 4 b.: **Иванъ Царевичь**.

(48) Urechiă (C. I², 169) traduce întocmaĭ analele putnene, are însă *25 Iulie* i. l. d. 26 Iunie. Care din aceste două date este adevĕrată, nu putemŭ hotărî. Alexandru, de care e vorba aci, este fiulŭ celŭ maĭ mare alŭ luĭ Ştefanŭ, născutŭ din Măruşca. Cf. pomelniculŭ de la Bistriţa, f. 3 b.: **Мѫрѹшка, мати Алеѯандровы**. Intre fiiĭ luĭ Ştefanŭ M. Alexandru e pomenitŭ celŭ d'întâiŭ în pomelnicŭ. Veḑĭ Xenopolŭ, Istoria II, 399.

(49) Versiunea analelorŭ putnene asupra lupteĭ din codrulŭ Cozminuluĭ este discutată în Studiŭ, p. 115—118. Asupra lacunelorŭ ce presentă copia nóstră între aniĭ 1497—1504 veḑĭ totŭ acolo, p. 35—36.

(50) Urechiă (C. I², 178) şi cronica moldopolonă presentă o altă redacţie asupra morţiĭ luĭ Ştefanŭ M. Cf. cu textulŭ polonŭ: «In anulŭ 7012 (1504)... Stefanŭ Vodă,.. cu mare jale aŭ rĕposatŭ, Marţĭ, Iulie în 2». «Ingropatŭ-aŭ pe Stefanŭ Vodă în mânăstirea Putna». «Domnitŭ-aŭ Stefanŭ Vodă 47 de anĭ, 2 lunĭ şi 3 sĕptĕmânĭ». Nu putemŭ sci dacă frumósa caracteristică, ce se află la sfîrşitulŭ notiţeĭ despre mórtea luĭ Ştefanŭ M. în cronica moldopolonă (człowiek był waleczny, fortunny i nabożny), s'a aflatŭ saŭ nu în originalulŭ analelorŭ putnene. Este maĭ probabilŭ că nu s'a aflatŭ, de-óre-ce astŭ-felŭ de caracteristice nu se întâlnescŭ în ele, iar dacă s'ar întâlni, ar fi în contraḑicere cu modulŭ de expunere alŭ acestorŭ anale. Avemŭ decĭ unŭ adaosŭ alŭ traducĕtoruluĭ polonŭ, care şĭ-a resumatŭ pe scurtŭ şi într'unŭ modŭ fórte dibaciŭ judecata sa despre Ştefanŭ. Traducĕtorulŭ a avutŭ acelaşĭ gândŭ cu Urechiă, a căruĭ măéstră caracteristică (C. I², 178) este îndestulŭ de cunoscută.

(51) După Urechiă (C. I², 179 şi 186) Bogdanŭ Vodă celŭ Orbŭ şi Grozavŭ îşĭ începe domnia totŭ la Iulie 7012 (1504), domnesce însă numaĭ «11 anĭ şi 9 lunĭ şi 3 sĕptĕmânĭ». Mórtea luĭ o pune «în anulŭ 7025 (1517), Aprilŭ în 18»; calcularea anilorŭ de domnie este decĭ greşită (dacă nu cum-va 11 este o greşélă de copistŭ, pentru 12). Dela 2 Iulie 7012 până la *18 Aprilie* 7025 avemŭ 12 anĭ, 9 lunĭ şi aprópe 3 sĕptĕmânĭ. Analele putnene în copia nóstră aŭ 12 anĭ şi 10 lunĭ. In cronica moldopolonă lipsesce scirea despre suirea luĭ pe tronŭ, iar mórtea luĭ e pusă la *22 Augustŭ* 7025; se maĭ spune că a domnitŭ 12 anĭ şi 9 lunĭ şi că a muritŭ la *Huşĭ*. Cf. Urechiă (C. I², 186): «în târgŭ în Huşĭ» şi Macarie: «**оу Хоусохь . . . априлѣ мѣсаца**». Adevĕrata dată a morţiĭ luĭ Bogdanŭ o aflămŭ în inscripţia de pe mormîntulŭ dela Putna: *20 Aprilie* 7025, singura dată ce corĕspunde exactŭ cu aniĭ de domnie 12, lunĭ 9, sĕptĕmânĭ 3. Rev. Toc. 1883, p. 254 şi fig. 1, tăbliţa 12.

(52) Cronica moldopolonă n'are o dată precisă; Urechiă (C. I², 186) omite ḑiua (22 Aprilie).

(53) Asupra acestei notițe, ce se găsesce sub o altă formă și maĭ amplificată în cronica luĭ Macarie, veḑĭ nota 8 dela acéstă cronică.

(54) Nu se află nicĭ în cronica moldopolonă, nicĭ la Urechiă. Asupra faptuluĭ cf. notița analelorŭ sêrbescĭ de sub an. 7028 saŭ 7029 (1520 saŭ 1521): **Вь лѣто ҂зкѳ. прими царь Соулеиманъ градь словоущии Белиградь и иніє окрьстніє гради**: In anulŭ 7029 luatŭ-aŭ împĕratulŭ Suleimanŭ strălucita cetate a Belgraduluĭ și alte cetățĭ de prin prejurŭ. Stojanović, Spomenik III, 147. Cf. ibid. 142, 153, 157. (Srpska Kraljevska Akademija, u Beogradu, 1890).

(55) Nu se află nicĭ în cronica moldopolonă, nicĭ la Urechiă. Cf. analele sêrbescĭ sub an. 7034 (1526): **Вь лѣто ҂ злд. вьзеть царь Соулеиманъ Варадинь на Доунакоу и отиде на Оугрѣ на Лаоуша кралꙗ и оуби га на Моухачоу и пріими Боудимь, столніи градь его, и вьсоу землю оугарскоу расипа**: In anulŭ 7034 luatŭ-aŭ împĕratulŭ Suleimanŭ Varadinulŭ de pe Dunăre și s'aŭ dusŭ împotriva Ungurilorŭ și a craiuluĭ Laușŭ și l'aŭ bătutŭ la Muhaciŭ și aŭ luatŭ Budimulŭ (Buda), scaunulŭ sĕŭ, și tótă țéra Ungurescă aŭ risipitŭ o Stojanović, Spomenik III, 147. Cf. ibid. 142, 153, 157.

(56) Cf. Urechiă (C. I², 189): «Intr'acéstașĭ vreme, Septemvrie 20, în anulŭ 7035 (1526), prestăvitu-s'aŭ Petru Vodă, feciorulŭ luĭ Bogdanŭ Vodă, fratele luĭ Stefanŭ Vodă celuĭ Tînĕrŭ». Care din aceste date e adevĕrată: *20 Sept. 7035* saŭ *25 Sept. 7034*? Cronica moldopolonă are pe cea d'întâiŭ. In pomelniculŭ dela Bistrița, f. 4 a., *Petru* este alŭ 3-lea fiŭ alŭ luĭ Bogdanŭ (celŭ d'întâiŭ e *Ioanŭ Stefanŭ*, alŭ doilea *Pĕtrașcu*).

Note la cronica luĭ Macarie.

(1) Asupra luĭ Macarie și Teodorŭ vedĭ Studiulŭ, c. V.

(2) Acecașĭ dată aŭ analele putnene. Cf. notele 50 și 51.

(3) Macarie face o greșélă spunêndŭ că Maximŭ după împăcarea luĭ Radu cu Bogdanŭ (1507) a fostŭ ridicatŭ în scaunulŭ de mitropolitŭ «de câtre arhiereiĭ *moldovenescĭ*» și că până la mórtea sa a împodobitŭ «scaunulŭ de *Cetatea Albă* (прѣстоль бѣлоградскыи)». Din tóte cele-lalte isvóre e cunoscutŭ că Maximŭ a fostŭ mitropolitŭ în *Muntenia* și că a muritŭ în mânăstirea întemeiată de dînsulŭ în *Cruședolŭ* (Sirmiu) la 18 Ianuarie 1516 (†). In cele-lalte are dreptate, spunêndŭ că începĕtorulŭ dușmăniilorŭ a fostŭ Radulŭ; acecașĭ pricină o dă și biografulŭ luĭ Maximŭ. Cf. cuvintele acestuia: дïаволь возьсеѧ вь сердце воеводи Радоулꙋ злобꙋ . . . . враждовати на воевода Богдана (Glasnik, vol. XXI, 181) cu vorbele luĭ Macarie: стрѣчень бывь оть Радоула. Acésta o confirmă și Urechiă, care după unŭ isvorŭ încă necunoscutŭ spune că Radu aŭ mersŭ în Moldova împreună cu unŭ Romanŭ Pribégulŭ, decĭ cu unŭ pretendentŭ la tronŭ (C. I², 181).

Despre Maximŭ Călugărulŭ [numitŭ de Urechiă (C. I², 181) și Tocilescu (Manualŭ, 99) Maximianŭ] se crede în deobște că a negoțiatŭ pacea între Radu și Bogdanŭ ca simplu călugărŭ și că îndată după acésta, 1507 saŭ 1508, a fostŭ ridicatŭ la rangulŭ de mitropolitŭ. Cf. Picot, l. c. 232, Tocilescu, l. c.; Xe-

---

(†) Cf. analele sêrbescĭ sub an. 1516: Вь лѣто .҂зкд. прѣстави се Маѯимь, владикоу Іаноу Деспотоу брать, а сынь Стефана Деспота, иже вь Кроушедолоу, гіеноуаріа .ні. Spomenik III, 142; vedĭ ibid., p. 122, 127, 147 și viéța luĭ în Archiva istorică II, 68. Acéstă biografie are pentru istoria luĭ Maximŭ și a relațiunilorŭ luĭ cu Muntenia unŭ prețŭ deosebitŭ, de óre-ce e scrisă de unŭ *contimporanŭ*. Cf. frasa: spunŭ toțĭ cațĭ aŭ fostŭ de față la mórtea luĭ (повѣствꙋють же вьси прѣдстоещеи на исходѣ дꙋше егѡ).

nopolŭ II, 469 îlŭ pune mitropolitŭ după Nifonŭ fără să preciseze data. S'ar părea însă, după biografia intercalată în: Родословїе сербскїи цареи, Glasnik XXI, 1867, p. 272—273, că Maximŭ a fostŭ sfinţitŭ episcopŭ înainte de 1507 (*). Fiindŭ că acéstă biografie are câte-va date ce lipsescŭ celeĭ-lalte (reprodusă în originalŭ şi cu o traducere de Hasdeŭ, Arch. Ist. II, 65--68) şi fiindŭ că ea pare a fi rĕmasŭ necunoscută istoricilorŭ noştriĭ, traducŭ aci dintr'însa părţile privitóre la istoria Munteniei.

După ce povestesce despre mórtea părinţilorŭ şi a frateluĭ sĕŭ, biografia spune că Maximŭ a luatŭ cu sine móştele tatăluĭ sĕŭ, ca să mérgă cu ele în Muntenia, şi continuă apoĭ astŭ-felŭ: «Şi după aceea plecă Maximŭ ieromonahulŭ la Radulŭ, voevodulŭ ţĕriĭ Muntenescĭ, fiulŭ luĭ *Iónŭ Călugărulŭ* (Іωанна Монаха) (**), ce fusese maĭ 'nainte voevodŭ alŭ ţĕriĭ Muntenescĭ. Radulŭ voevodŭ primi cu bunătate şi cuviinţă pe Maximŭ ieromonahulŭ, iar maĭ apoĭ îlŭ făcu pe Maximŭ ieromonahulŭ *episcopŭ*. Şi nu după multă vreme îlŭ făcu *arhiepiscopŭ alŭ ţĕriĭ Muntenescĭ*. Scurtă vreme după acésta diavolulŭ, sĕmĕnătorulŭ răutăţiĭ şi pagubeĭ sufletuluĭ omenescŭ, semĕnă în sufletulŭ luĭ Radulŭ voevodŭ rĕutate şi îngâmfare şi duşmănie în potriva luĭ Bogdanŭ, voevodulŭ moldovenescŭ. După acestea Maximŭ arhiepiscopulŭ îĭ înduplecă şi-ĭ împăcă şi-ĭ aduse la dragoste şi încredinţare pacĭnică, că nu vorŭ maĭ purta răsboiŭ unulŭ în potriva altuia niciĭ o dată. După acésta în scurtă vreme Radulŭ voevodŭ cade la bólă şi de acéstă bólă mórе, iar după elŭ se pune domnŭ *Mihailŭ celŭ Rĕutăciosŭ* (Михаиль воевода злоумни(. (***) Acesta deci trimete pe Maximŭ mitropolitulŭ la regele ungurescŭ Vladislavŭ pentru pace, să curme rĕutatea dintre eĭ. Şi veni Maximŭ arhiepiscopulŭ la regele ungurescŭ şi rugă pe rege şi-lŭ înduplecă spre dragoste şi pace între elŭ şi Mihailŭ voevodŭ». Se povestesce apoĭ cum Maximŭ s'a întorsŭ la aĭ săĭ în Sirmiu şi a fundatŭ mânăstirea *Cruşedolŭ*, apoĭ se continuă: «Şi după aceea fu rĕsturnatŭ Mihailŭ voevodulŭ ţĕriĭ Muntenescĭ şi alŭ Ardéluluĭ (Михаиль воевода запладиниски, караблашки, ердельски) (†) şi în loculŭ luĭ se puse Neagoe voevodŭ (Нагое воевода). (††) Acestŭ voevodŭ cu multe soliĭ şi ru-

(*) Elŭ se călugărise la 1495, iar Sirmiulŭ îlŭ părăsise după mórtea frateluĭ sĕŭ, la 1502. Are dreptate deci Ruvarac, Glasnik XLVII, 182, punĕndŭ sfinţirea luĭ între 1503 — 1508.

(**) Aci e vorba de *Vladŭ Călugărulŭ;* în textŭ este o greşélă i. l. d. Іωанна Влада Монаха.

(***) E vorba de *Mihnea celŭ Rĕŭ*, 1508 — 1510.

(†) караблашки însémnă aci *românescĭ*, deci: voevodulŭ ţĕriĭ Românescĭ şi *Muntenescĭ*. Cf. влахозапладиниская земля în aceeaşĭ cronică.

(††) 1512. Intre 1510 — 1512 domnesce *Vlăduţă*.

gărĭ chiamă pe Maximŭ arhiepiscopulŭ să vie în arhiepiscopia sa, numită a țěriĭ Muntenescĭ. După atâta rugare Maximŭ mitropolitulŭ se duse acolo. La sosirea luĭ fu cinstitŭ fórte de voevodŭ și de boerĭ. Apoĭ Maximŭ arhiepiscopulŭ îĭ închină pe nepóta sa luĭ Neagoe voevodŭ dreptŭ soție. (*) După aceea se rugă Maximŭ mitropolitulŭ de Neagoe voevodŭ să-ĭ îngădue a se întórce în țéra sa, în Sirmiu, și ĭ-aŭ datŭ drumulŭ ginerele sěŭ Neagoe voevodŭ cu multă avere și multe darurĭ».

Cronica din care extragemŭ acestea este o așa numită «Genealogie (Родословие) a domnilorŭ sêrbescĭ», continuată până la 1716. Tóte cele privitóre la Maximŭ aŭ fostŭ luate dintr'o biografie cu multŭ maĭ veche a acestuia. Vremea în care s'a scrisŭ acéstă biografie și raportulŭ eĭ cu cea publicată în vol. XI din Glasnik (1859) nu le putemŭ precisa, de óre-ce cronica este editată de Panta Srećković fără nicĭ o critică. Ea nu póte fi însă maĭ târzie decât jumětatea sec. 17. Redacția cronicei publicată în Glasnik este de la 1764, când a fostŭ scrisă de unŭ proigumenŭ Ștefanŭ în mânăstirea Vrdnik din Fruška Gora, în părțile unde se află și Krušedol-ulŭ.

(4) Asupra expedițieĭ luĭ Bogdanŭ în Polonia și incursiuneĭ Polonilorŭ în Moldova la 1508 veḑĭ nota 2 la cronica moldopolonă. Macarie scie prea puținŭ despre aceste evenimente. In prima expediție elŭ pomenesce numaĭ de Leovŭ, în a doua numaĭ de Botoșanĭ, iar narațiunea se mișcă în termenĭ generalĭ: o dovadă că elŭ n'a cunoscutŭ originalulŭ cronicei moldopolone.

(5) Acestŭ pasagiŭ pare să fi servitŭ de isvorŭ luĭ Urechiă, care în capitolulŭ «Când aŭ prădatŭ Tătariĭ în maĭ multe rândurĭ țara Moldoveĭ» (C. I², 183—185) descrie a doua incursiune a Tătarilorŭ din an. 7021 (1513), 25 Augustŭ, astŭ-felŭ: «aŭ prădatŭ țara până la *Iașĭ* și aŭ arsŭ târgulŭ și ținutulŭ Cârligătureĭ și aŭ agiunsŭ și până la Dorohoiŭ și până la Ștefănescĭ, iar alțiĭ aŭ prădatŭ în giosŭ la Lăpușna și la *Chighecíŭ* și... multe suflete în *Nistru* aŭ înecatŭ» (C. I², 184). Cf. Macarie: «отъ Нистра и до Проута, Проуть весь и Жежиа отъ Кигача до Хотина» și cronica moldopolonă: «palili ziemię wołoską aż do *Jassy*».

Este aprópe cu neputință a restabili după Urechiă textulŭ originalŭ alŭ cronicei moldopolone asupra invasiunilorŭ tătărescĭ, de óre-ce Urechiă a combinatŭ scirile eĭ cu ale luĭ Wapowski și a încurcatŭ cronologia. Cf. Picot,

---

(*) Soția luĭ Neagoe a fostŭ decĭ nepótă luĭ Maximŭ (сиповицꙋ свою, анеѱїю). E vorba de *Despina*, despre care Ruvarac, Glasnik XLVII, 184, crede că nu póte fi fiica ultimuluĭ despotŭ sêrbescŭ *Lazar*, cum aŭ creḑutŭ cronicarulŭ sêrbescŭ Branković, istoriculŭ Raić și Xenopolŭ II, 482. Ea a fostŭ însă fără îndoélă din familia despoțilorŭ sêrbescĭ.

l. c. 244—245, note. Data 25 Aug. 7021 (1513) a împrumutatŭ-o Urechiă din cron. moldopolonă (22 Aug. 7021); Macarie are 7022 (1514).

(6) Urechiă (C. I², 185) traduce apróре cuvîntŭ de cuvîntŭ acéstă notiţă, adăogândŭ dela sine că Trifăilă a venitŭ «cu óste din *ţéra Unguréscă*». E probabilŭ că în copia luï Urechiă se strecurase în locŭ de «изь загорскыѧ землѣ» printr'o greşélă de copistŭ «изь оугорскыѧ землѧ», de aci *ţéra unguréscă* i. l. d. *ţéra muntenéscă*. Afară de acésta elŭ completéză data cu cronica moldopolonă. Cf. «In anulŭ 7022 (1514), Fevruarie 27, în alŭ 10-lea anŭ a domnieï luï Bogdanŭ Vodă» şi «Anno 7022, 27 Februarii, вь десатое же лѣто царства его».

Picot, l. c. 255, şi Xenopolŭ, l. c. 517, credŭ că Trifăilă a fostŭ unŭ agentŭ alŭ luï Petru Rareşŭ, o părere ce nu se radimă pe nimicŭ.

(7) Cf. Urechiă (C. I², 186): «După mórtea luï Bogdanŭ Vodă aŭ rĕmasŭ la domnie fiulŭ sĕŭ Stefanŭ Vodă, ce-ï dicŭ celŭ Tînĕrŭ, şi l'aŭ miruitŭ Teoctistŭ mitropolitulŭ în têrgulŭ Suceveï». Epitetulŭ *Tînĕrŭ* îlŭ are Urechiă din Macarie (юныи, младыи); acesta spune că Ştefanŭ era de 9 anï la mórtea tată-sĕŭ. Picot, l. c. 257, şi Xenopolŭ, l. c. 517, credŭ că era de 11 anï. Cum vomŭ vedea din o notă ulterióră, se înşélă Picot, p. 259, credêndŭ că Ştefanŭ n'a fostŭ sfinţitŭ de Teoctistŭ mitropolitulŭ şi că Urechiă a pusŭ la 1517 pe Teoctistŭ celŭ mortŭ la 1478.

(8) Asupra acestora vedĭ Studiulŭ, capitolulŭ VII c.

(9) Acéstă notiţă se rapórtă la expediţiunile sultanuluï *Selimŭ* în potriva şahuluï *Ismailŭ*, fiulŭ şeiculuï Haiderŭ, care domni în Persia între aniï 1500—1524. Ismailŭ fu învinsŭ în lupta definitivă dela Cialdiran (23—24 Aug. 1514), Egipetulŭ, unde stăpânea sultanulŭ Mamelucilorŭ Kansu Gawri, fu cuceritŭ la 1516 în urma lupteï dela Haleb, Ierusalimulŭ şi Alexandria după acestea. Cf. Hammer, Geschichte des osm. Reichs I, 716 sq., 753 sq., 773, 789 sq.

Numirea curiósă de царство софїнское pentru imperiulŭ luï Ismailŭ se explică printr'o analogie falşă cu adj. софїнскъ din Софїа. Din numele dinastieï persiene *Safi*, întrebuinţatŭ desŭ şi sub forma *Sofi*, trebuea să se facă adj. софальскъ saŭ софьскъ, nu софїнскъ.

Citezŭ pasagele corĕspundĕtóre din analele sêrbescĭ, pentru a se vedea că Macarie nu s'a folositŭ de ele: Вь лѣто .҂ЗКВ. (saŭ .҂ЗКД.), мѣсеца маиа .И. (saŭ авгоуста .ЕІ.) иде Селимь царь прѣзь море на Казиль башь и прими Египьть и дивьныи и вьсехвалныи и прѣсветыи градь Иероусалимь, оу-

вьіи грѣхь ради нашихь, а иньіе гради тамо. Вь лѣто ,зке. царь Селимь шахь прими градь Мисрь, си рѣчь Єгупьть, и Ялександрию. (In anulŭ 7022 [saŭ 7024], luna luĭ Maĭ 8 [saŭ Augustŭ 15] trecu împĕratulŭ Sclimŭ marea în potriva luĭ Cazilŭ-başŭ şi luă Egipetulŭ şi minunatulŭ şi prca lăudatulŭ şi prca sfîntulŭ oraşŭ Ierusalimŭ, vaĭ! din pricina pĕcatelorŭ nóstre, şi alte cetăţĭ de pe acolo. In anulŭ 7025 împĕratulŭ Selimŭ şahŭ luă oraşulŭ Misirŭ, va să ḑică Eghipetulŭ, şi Alexandria). Stojanović, Rodosliov i Letopisi, u Beogradu 1883, 106 — 107. Cf. de acelaşĭ autorŭ, Spomenik III, 142.

(10) Analele sêrbescĭ aŭ sub an. 7029 saŭ 7030 (1521 saŭ 1522) următórea notiţă: Вь лѣто ,зл. прими царь Соулимань Бѣльградь и иньіє градоке срѣмьске и плѣнише Срѣмь и светоу Петькоу одьнѣше и светоу Теофаноу и Бѣльградьце прѣгьнаше оу Цариградь. (In anulŭ 7030 luă împĕratulŭ Sulimanŭ Belgradulŭ şi alte cetăţĭ din Sirmiŭ şi pustiiră Sirmiulŭ şi răpiră pe sf. Petca şi pe sf. Teofana şi pe Belgrădenĭ iĭ duseră în robie la Ţarigradŭ). Stojanović, Rodoslovi i Letopisi, 107 — 108. Cf. Spomenik III, 142. Notiţa luĭ Macarie asupra acestorŭ întîmplărĭ este independentă de analele sêrbescĭ.

(11) Urechiă redă acestea în capitolulŭ «de mórtea luĭ Băsărabŭ Vodă» (C. I², 187), traducêndŭ însă greşitŭ pe Радоуль нѣкто cu Radulŭ Vodă Călugărulŭ, de óre-ce aci este vorba de Radulŭ de la Afumaţĭ. Macarie însuşĭ greşesce spuindŭ că Radulŭ a trecutŭ de 4 orĭ munţiĭ pentru a lua ajutorŭ de la Ungurĭ; elŭ s'a retrasŭ în Ardélŭ numaĭ de 2 orĭ. Cf. Tocilescu, Manualŭ, 104—108; Xenopolŭ II, 485—489, nu amintesce de acésta. Radu de la Afumaţĭ în inscripţia pusă de elŭ la mânăstirea de Argeşŭ se exprimă aprópe totŭ aşa asupra luptelorŭ séle cu Mehmedŭ şi Turciĭ: овогда гоними, овогда же гонѣще, Macarie: овогда бия, овогда же побиваемь. Biserica episcopală a mânăstireĭ Curţeĭ de Argeşŭ, Bucurescĭ 1886, p. 44.

(12) Cf. Urechiă (C. I², 187): «Intr'acestaşĭ anŭ, în luna luĭ Aprilŭ, în cetatea Hârlăuluĭ, aŭ tăiatŭ Stefanŭ Vodă pe Arbure hatmanulŭ, pe care ḑicŭ să-lŭ fie aflatŭ în viclenie». Câte-va expresiunĭ din textulŭ luĭ Urechiă (cf. «ca acela ce crescuse Stefanŭ Vodă pe palmele luĭ» cu «коупно же и прѣвоказателѣ нарицаемаго», «norocululŭ fie unde are zavistie» cu «зависти матере») dovedescŭ că elŭ s'a folositŭ de Macarie; a judecatŭ însă cu totulŭ altŭ-felŭ fapta luĭ Ştefanŭ Vodă. Macarie învinovăţesce pe boerĭ de viclenie, iar Urechiă caută să apere pe Arbure, care, după părerea luĭ, ar fi căḑutŭ jertfă invidieĭ altorŭ boerĭ. «*Ḑicŭ*» din «ḑicŭ să-lŭ fie aflatŭ în viclenie» se raportă la cronica luĭ Macarie. La aceeaşĭ cronică parŭ a se raporta şi cuvintele luĭ Nicolae Cos-

tinŭ despre Arbure hatmanulŭ: «scrie *letopisețulŭ țěriĭ*, cum să-ĭ fi aflatŭ Stefanŭ Vodă în viclenie» (C. I², 187, nota 3). Letopisețulŭ țěriĭ póte fi Urechiă, póte fi însă și cronica putnénă cu continuarea luĭ Macarie la unŭ locŭ.

(13) Asupra rĕscóleĭ boerilorŭ în potriva luĭ Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ vedĭ nota 7 la cronica moldopolonă.

(14) Urechiă (C. I², 188) traduce acestŭ pasagiŭ astŭ-felŭ: «Intr'acestașĭ anŭ (7032) întorcêndu-se o sémă de óste turcéscă din țéra Leșéscă,... le-aŭ eșitŭ Stefanŭ Vodă înainte pre apa Prutuluĭ la Tărăsăuțŭ și din 4 miĭ de ómenĭ puținĭ aŭ hăläduitŭ la țéra lorŭ». *Tărăsăucŭ* i. l. d. Tărăsăuțŭ din ediția luĭ Cogălnicénu trebue să fie o greșélă de copistŭ, dacă nu cum-va o greșélă de tiparŭ.

(15) Notița asupra lupteĭ de la Mohaciŭ, pe care Macarie o pune la 7033 (1525) i. l. d. 7034 (1526), nu se află în textulŭ luĭ Urechiă; în manuscriptulŭ luĭ Mironŭ Costinŭ ea se află sub o altă formă tocmaĭ la loculŭ, unde o are Macarie, adecă înainte de lupta luĭ Ștefanŭ celŭ Tînĕrŭ cu Radulŭ. Mironŭ Costinŭ povestesce pe scurtŭ a) lupta de la Mohaciŭ, b) rivalitatea luĭ Iónŭ Zapolia cu Ferdinand. (C. I², 189, nota 1). Din comparația cu analele putnene resultă că notița luĭ Macarie este independentă de acestea; cf. nota 55.

(16) Urechiă (C. I², 189) traduce astŭ-felŭ pe Macarie: «In anulŭ 7034 (1526), Fevruarie în 5, (M. **въ мѣсопоустныхъ неделеи**) Stefanŭ Vodă... cu mare urgie aŭ întratŭ în țéra Muntenéscă asupra Raduluĭ Vodă și aŭ prădatŭ țéra până la Târgușorŭ, și nime n'aŭ cutezatŭ să-ĭ stea în potrivă, ce cu pace aŭ nevoitŭ Radulŭ Vodă de ĭ-aŭ potolitŭ sumeția». Cronica moldopolonă are 4 Februarie. De aci se vede că Urechiă a utilisatŭ pe amêndouĕ: dintr'una și-a luatŭ narațiunea, din a doua data.

(17) Urechiă (C. I², 189) și cronica moldopolonă nu sciŭ nimicŭ de acéstă a doua expediție a luĭ Ștefanŭ în Muntenia. Despre mórtea luĭ cf. nota 10 la cron. moldopol.

(18) Macarie numesce pe Rareșŭ «fiulŭ bĕtrânuluĭ Ștefanŭ Voevodŭ». Originalulŭ cronicеĭ moldopolone n'avea acéstă scire, căcĭ traducĕtorulŭ de la 1566 notéză despre Rareșŭ «nu se scrie alŭ cuĭ fiŭ aŭ fostŭ». Urechiă (C. I², 190) și-a luatŭ data suireĭ luĭ Rareșŭ în scaunŭ (20 Ianuarie) (*) din cronica

(*) N'avemŭ de ce îndrepta acéstă dată în 20 Februarie, cum face Picot, p. 279, nota.

moldopolonă, iar scirea că e născutŭ de femeia unuï târgovĕţŭ Rareşŭ de la Hârlăŭ o are din *tradiţie* saŭ dintr'o *cronică*. Elŭ se provócă şi la autoritatea mitropolituluï «ce s'aŭ săvîrşitŭ maï înainte de Stefanŭ Vodă». Pe ce mitropolitŭ a înţelesŭ Urechiă nu scimŭ; Teoctistŭ a muritŭ după Ştefanŭ Vodă. Cf. şi adnotaţia luï Mironŭ Costinŭ la cron. luï Urechiă (C. I², 190, nota 1).

(19) Presupunêndŭ că la mórtea sa Teoctistŭ va fi avutŭ c. 80 de anï (cf. **оуспе въ старости длъѕѣ**) căpĕtămŭ următórele date aproximative asupra vieţiï luï: s'a născutŭ c. 1448, s'a călugăritŭ c. 1468, a fostŭ făcutŭ egumenŭ la Némţŭ c. 1483, episcopŭ la Romanŭ 1500, mitropolitŭ de Sucéva 1508 şi a muritŭ la 1528, 15 Februarie. Elŭ a miruitŭ prin urmare pe Ştefanŭ celŭ Tînĕrŭ la 1517 şi pe Petru Rareşŭ la 1527. Judecândŭ după notiţa păstrată la Urechiă (C. I², 182) că «la anulŭ 7017 (1509), Aprilie 1, s'aŭ prestăvitŭ Davidŭ mitropolitulŭ», Teoctistŭ trebue socotitŭ de următorulŭ acestuia. Deosebirea între datele luï Macarie şi Urechiă e neînsemnată; probabilŭ că cea din urmă este maï exactă şi că Teoctistŭ a fostŭ alesŭ mitropolitŭ la 1509, nu la 1508. Aceeaşĭ dată o are Erbicénu, Istoria Mitropolieĭ Moldavieĭ, 1888, p. LVI, numindu-lŭ Teoctistŭ III.

Datele precedente sunt de acordŭ cu următórea notiţă dintr'o evanghelie de la 1512: «Scrisu-s'aŭ acéstă sf. evanghelie cu darea şi porunca mitropolituluï Teoctistŭ de la Sucéva, carele aŭ fostŭ superiorŭ sf. locaşuluï acestuia de la Némţŭ în vremea aceea, când se zidea acéstă sf. biserică cu darea şi porunca iubitoruluï de Christosŭ domnŭ alŭ ţĕriï Moldoveï Iónŭ Stefanŭ Voevodŭ. In aceiaşĭ vreme veni şi Albertŭ, craiulŭ leşescŭ, cu multă putere şi multŭ a săpatŭ la cetatea Suceveï şi nu putu lua cetatea şi s'a întorsŭ fără ispravă. Iară Stefanŭ Voevodŭ a mersŭ asupra luï tare cu oştile sale şi l'a doborîtŭ la Cosminŭ, anulŭ 7005 (1496), iar alŭ domnieï sale anulŭ 40-lea curgĕtorŭ, Octomvrie 16, Joï în ḑiua sf. Dimitrie». Rev. Toc. 1884, p. 140. (*) De aci resultă că Teoctistŭ, carele era mitropolitŭ la 1512, fusese egumenŭ la Némţŭ pe la 1496. Din alte date se póte deduce că între 1500 — 1508 a fostŭ episcopŭ la Romanŭ. In cronica acesteï episcopiï de p. Melchisedecŭ intervalulŭ dintre 1500 — 1508 nu e ocupatŭ de nimenea. La aniï 1487 (nu 1488, cum citesce p. Melchisedecŭ, l. c. 141, de óre-ce avemŭ 6996, 15 *Octomvrie*) şi 1488 se pomenesce unŭ episcopŭ *Vasilie*, l. c. 135, 141; acesta

(*) Acéstă notiţă e scrisă de unŭ gramaticŭ Dimitrie la 1512 (въ лѣто .,зк. текѫщее), textulŭ evangelieï însă e scrisŭ de Teoctistŭ (и списа же сїи тетроеvаггелъ прѣдреченныи митрополитъ Ѳеоктисть). Cf pe lângă scrierea citată a p. Melchisedecŭ şi Notiţele istorice şi archeologice adunate de pe la 48 de mânăstirï şi biserici antice din Moldova, Bucuresci 1885, p. 2—3.

este probabilŭ urmaşulŭ luĭ *Tarasie*, pomenitŭ pe la 1471, ibid. 133 După Vasilie a urmatŭ *Teoctistŭ* cam pe la 1500. Intre aniĭ 1488 — 1513 cronica Romanuluĭ de p. Melchisedecŭ nu amintesce de niciĭ unŭ episcopŭ.

(20) Descrierea primeĭ expediţiunĭ a luĭ Petru Rareşŭ în contra Sĕcuilorŭ este făcută aprópe în aceiaşĭ terminĭ la Macarie, Urechiă şi cronica moldo-polonă. Acésta din urmă este independentă de cele-lalte două, iar Urechiă şĭ-a împrumutatŭ naraţiunea din Macarie. Cf. «şi pre toţĭ i-aŭ supusŭ şi i-aŭ plecatŭ şie» cu «подрѫчникы оустроивь ихь», ce lipsesce în cron. moldo-pol. Niciĭ acésta însă, niciĭ Urechiă nu amintescŭ de cetatea ce, după Macarie, ar fi luatŭ-o Rareşŭ cu asaltŭ. Compară următórele pasage din cele 3 isvóre:

In anulŭ 7036, în alŭ doilea anŭ alŭ domnieĭ séle, Petru Vodă aŭ ridicatŭ óste mare asupra Sĕcuilorŭ la ţéra Ungurésca şi şĭ-aŭ împărţitŭ óstea în două pâlcurĭ şi pre două poticĭ... (C. I², 190).	По лѣтѣ же дрꙋгомь .. подвиже Петръ воевода .. рать на Сакоули, оугръстѣмь ѧзыцѣ, и раздѣли воѧ своѧ на два плъкы, и прѣшедше горскыма дѣлма пѫтема ...	Anno 7036 tenże Piotr wojewoda ciągnął do czakielskiey ziemie do Węgier i miał dwie woyszcze, ono na dwa pułki, i szedł dwiema drogami do ich ziemie...

(21) Intréga istorisire a luĭ Macarie asupra incursiuneĭ a doua a luĭ Petru Rareşŭ în Transilvania, asupra lupteĭ din susŭ de Braşovŭ, asupra dăruireĭ Bistriţeĭ şi Balványos-uluĭ, asupra nesupunereĭ acestorŭ cetăţĭ şi a Braşovuluĭ şi în sfîrşitŭ asupra incursiuneĭ a treia şi a supuneriĭ lorŭ aŭ împrumutatŭ-o Urechiă cu tóte detailurile şi aŭ tradusŭ-o în unele locurĭ cuvîntŭ de cuvîntŭ în capitolele «Alŭ doilea rĕsboiŭ ce-aŭ făcutŭ Petru Vodă cu Sĕcuiĭ den susŭ de Braşăŭ» (C. I², 190) şi «Petru Vodă alŭ triile rândŭ aŭ prădatŭ ţéra Ungurésca» (C. I², 192). Deosebirile sunt următórele: Urechiă pune dreptŭ capŭ alŭ armateĭ moldovenesciĭ pe lângă «Grozea vorniculŭ» (M. Грозавь) şi pe «Barnovschi hatmanulŭ»; cetatea Balványos (M. Болоуаншь) n'o amintesce cu numele, ci spune în genere că «şi alte oraşe aŭ maĭ datŭ luĭ Petru Vodă»; amêndouĕ expediţiile le pune Urechiă la 7036 (1528), pe când Macarie pe cea d'întâĭ o pune la 7036, Iunie, iar pe a doua la 7036, Septemvrie. (†)

(22) Rĕsboiulŭ cu Poloniĭ din pricina Pocuţieĭ îlŭ istorisesce Macarie fórte pe scurtŭ; se vede că n'a voitŭ să aducă aminte domnuluĭ sĕŭ de perderea suferită la Obertinŭ, despre care ḑice numaĭ că duşmaniĭ aŭ fostŭ maĭ puterniciĭ. Urechiă (C. I², 192) împrumută din Macarie numaĭ pasagiulŭ despre solia

(†) In realitate acésta a avutŭ locŭ la *Octomvrie* 1529, cf. Picot, l. c. 288. Cronica moldopolonă are *10 Iulie* pentru donaţiunea Bistriţeĭ.

luĭ Rareşŭ la regele Poloniei pentru a cere Pocuţia şi hotărîrea luĭ de a o lua cu sabia în urma refusuluĭ. (*) Rĕsboiulŭ e descrisŭ pe largŭ după Wapowski; cf. Picot, l. c., notele de la p. 292—298. Data 7037 este o greşélă de copiştĭ i. I. d. 7039. Urechiă schimbă în câtŭ-va motivarea pretenţiuneĭ luĭ Rareşŭ, spunêndŭ că Pocuţia fusese *cumpĕrată* de domniĭ Moldoveĭ, pe când Macarie spune că ea fusese *răpită* de regiĭ Poloniei de la Moldovenĭ. Petru Rareşŭ s'a gânditŭ de bună sémă la împrumutulŭ luĭ Vladislavŭ Iaghello dela Petru Muşatŭ şi la amanetarea Pocuţieĭ. Cf. Xenopolŭ II, 540—541.

(23) Vedĭ biografia luĭ Macarie în Studiŭ, c. V.

(24) Macarie e aci fórte obscurŭ. Data 7047 (1539) este greşită, de óre-ce la 1539 domnea în Moldova Ştefanŭ Lăcustă.

(25) După Urechiă (C. I², 194) causa de căpetenie, pentru care sultanulŭ a hotărîtŭ alungarea luĭ Rareşŭ, aŭ fostŭ plângerile Leşilorŭ asupra luĭ. Elŭ adaugă însă «*dicŭ* că şi din ţéră aŭ mersŭ pre taină jalobă la împĕrăţie». Acestŭ «dicŭ» se raportă la cronica luĭ Macarie, de óre-ce după Macarie jaloba boerilorŭ a fostŭ pricina expediţieĭ turcescĭ. De altmintrelea şi Urechiă admite că boeriĭ se sfătuiră a părăsi pe Rareşŭ, îndată ce audiră de intrarea luĭ Solimanŭ în ţéră. Mihulŭ, urzitorulŭ jaloben, a fostŭ după Macarie «mare în diregătorie şi Albanezŭ de némŭ», după Urechiă (C. I², 200) hatmanŭ. Data este aceeaşĭ în ambele isvóre: 7047 (1539). Cf. şi pasagele relative la sfătuirile boerilorŭ între sine şi descoperirea acestora de către *Hîrea chelarulŭ* (M. царскааго чрътога хранитель Хъ р р а).

(26) Fuga luĭ Rareşŭ e istorisită la Urechiă în trăsurile eĭ generale întocmaĭ ca la Macarie, elŭ are însă nisce detailc, ce acestuia îĭ lipsescŭ. Astŭ-felŭ după pornirea din Sucéva (14 Sept. M.) amîndoĭ ilŭ facŭ să se odihnéscă în mânăstirea Bistriţa, de unde trebue să fugă (la 18 Sept. M. U.) prin munţĭ, călare şi pe josŭ. După 6 dile (M. U.) ajunge la o apă unde dete de nisce pescarĭ (M. Sĕcuĭ), carĭ cunoscêndu-lŭ ilŭ petrecură până la Ciceŭ, unde ajunse la 28 Sept. (M. U.). Urechiă adaugă că Rareşŭ a datŭ 80 de galbenĭ pescarilorŭ, că aceştia l'aŭ dusŭ întâiŭ la casa unuĭ boerŭ ungurescŭ, cunoscutŭ alŭ luĭ, unde a fostŭ primitŭ cu bucurie de jupânésa acestuia şi de

(*) Compară cu textulŭ luĭ Macarie următórele din Urechiă: «In anulŭ 7037, Avgustŭ.... trimisŭ-aŭ soliĭ de pofti ca să-ĭ întórcă moş a sa Pocuţia, care o aŭ fostŭ vîndutŭ domnilorŭ moşilorŭ sĕĭ. Ce Leşiĭ nu socotea că cére cu cale.... ce s'aŭ întorsŭ soliĭ fără ispravă. Déce Petru Vodă... gândi cu sabia să o ia».

unŭ fostŭ aprodŭ alŭ sĕŭ; de aci însoţitŭ de 12 voinicĭ s'a dusŭ la unŭ altŭ prietenŭ alŭ sĕŭ, iar dela acesta într'unŭ carŭ cu 6 caĭ a plecatŭ la Ciceŭ (C. I², 196). Macarie conţine o alusie la aceste visite pe la boeriĭ ungurĭ în cuvintele: **къ старѣишинамь своимь его отведоше и достоинѣ отъ нихь почьтень бысть и къ.. Чичевоу ими провожден ь.**

(27) Petrecerea luĭ Petru Rareşŭ în Ciceŭ şi plecarea luĭ la Constantinopolŭ se povestescŭ de Urechiă cu óre-carĭ detailurĭ, ce nu le are Macarie. Amêndoĭ spunŭ că ómeniĭ puşĭ de Rareşŭ să administreze cetatea aŭ voitŭ să-lŭ dea în mânile luĭ Ştefanŭ Vodă Lăcustă şi că Petru a datŭ atuncĭ cetatea Ungurilorŭ. Urechiă numesce pe trădătorĭ cu numele: «Simeonŭ părcalabulŭ, carele era pusŭ de Petru Vodă socotitorŭ şi tocmitorŭ de maĭ 'nainte vreme cetăţiĭ aceia» şi «vlădica Anastasie» (C. I², 198); cf. **пръвохранителїе же града, (ихьже) самь прѣдпочьть.** Cf. şi «Petru Vodă.. sciindŭ că vorŭ să-lŭ omóre, silitŭ-aŭ cu meşterşugŭ de i-aŭ scosŭ din cetate.. şi aŭ datŭ cetatea Ungurilorŭ» (C. I², 198) cu «**воевода же ꙗко ꙋмовить .... хытростїѫ тѣхь изведе, градь же прѣдавь Оугромь**». Despre scrisórea, pe care dómna Elena ar fi scrisŭ-o în limba sêrbéscă către sultanulŭ, despre Sêrbulŭ, care a fostŭ însărcinatŭ să o presente acestuia, şi despre tratările diplomatice între sultanulŭ şi Zapolia pentru eliberarea luĭ Rareşŭ (C. I², 199) Macarie nu scie nimicŭ. De altă parte Urechiă nu povestesce nimicŭ despre intenţia luĭ Zapolia de a omorî pe Rareşŭ, ca să-ĭ ia averile; elŭ spune numaĭ că a avutŭ a suferi multŭ dela Uguriĭ ce l'aŭ despoiatŭ de averĭ, şi maĭ alesŭ dela Mailatŭ. Urechiă conţine şi data precisă a plecăriĭ luĭ Rareşŭ din Ciceŭ (Ianuarie într'o Duminecă) şi calculéză totŭ timpulŭ câtŭ a statŭ elŭ acolo la 1 anŭ şi 6 lunĭ. Veḑĭ şi Studiulŭ, p. 130—131.

(28) Cf. Urechiă «domnia luĭ Ştefanŭ Vodă, poreclitŭ Lăcustă» (C. I², 197) şi «pentru mórtea luĭ Ştefanŭ Vodă Lăcustă» (C. I², 200). Elŭ întregesce după *unŭ altŭ isvorŭ* naraţiunea de totŭ scurtă a luĭ Macarie. Totŭ ce se află la dînsulŭ despre alegerea luĭ Ştefanŭ Vodă Lăcustă, fiulŭ luĭ Alexandru Vodă şi nepotulŭ luĭ Ştefanŭ Vodă celŭ Mare, despre sfatulŭ boerilorŭ la Bădeuţĭ, despre solia lorŭ la sultanulŭ prin Trifanŭ Ciolpanŭ şi despre petrecerea sultanuluĭ până la Dunăre, e scosŭ *dintr'o cronică moldovenéscă contimporană*, rĕmasă până acum necunoscută. Amĕnuntele cu care se descrie mórtea luĭ Ştefanŭ Vodă Lăcustă nu lasă nicĭ o îndoială despre acésta. Ele sunt de acordŭ cu spusa luĭ Macarie: **при царстѣмь ложи . . . чашѫ испи съмръты**, Ur. «într'unŭ foişorŭ... unde odihnea... l'aŭ omorîtŭ». Din aceiaşĭ cronică şĭ-a luatŭ Urechiă scirea că «acestŭ Stefanŭ Vodă aŭ domnitŭ 2 anĭ şi 3 lunĭ» (cf. cron.

moldopol. pułtrzecia lata), póte și epitetulŭ de *Lăcustă*, pe care l'a putută sci însă și din tradiție.

(29) Vedĭ nota 31.

(30) Cf. cu acestea cele ce se află la Paulus Jovius asupra petrecereĭ luĭ Rareșŭ în Constantinopolŭ și asupra legăturilorŭ luĭ cu funcționariĭ turcĭ, cu negustoriĭ străinĭ, etc. Picot, l. c. 328, Xenopolŭ II, 565.

(31) Instalarea luĭ Petru Rareșŭ în a doua domnie o descrie Urechiă parte după Macarie, parte după unŭ altŭ isvorŭ, ce trebue să fi fostŭ *o cronică moldovenéscă contimporană*. Compară cu textulŭ luĭ Macarie următórele din Urechiă: «și aŭ trimisŭ (sc. sultanulŭ) pe credinciosulŭ sĕŭ Imbrea Aga... ca să ducă pre Petru Vodă la scaunulŭ țĕreĭ Moldoveĭ (**и на прїѧтїе посилаеть его съ своимь великымь комисомь**) . . . și dacă aŭ trecutŭ Dunărea, aŭ sositŭ la Brăila (**постиѕаеть Истрь и въ Браилѣ . . бывь**) . . . iată și boeriĭ țĕriĭ Moldoveĭ... aŭ sositŭ în Brăila . . . cu toțiĭ aŭ părăsitŭ pre Alexandru Vodă (**вьсе множьство молдавскыхь властель . . окааннаго Корнѣ оставиша и . . Браилѫ постигоша**) și l'aŭ lăsatŭ în Cetatea Nouă împreună cu Mihulŭ hatmanulŭ și cu Trotușanŭ logofĕtulŭ (**Михоулк и Тотроушаноуль великыи логофетъ оставиша въ . . . новѣмь градѣ**), . . . iară alțiĭ toțĭ s'aŭ dusŭ de s'aŭ închinatŭ la domnulŭ sĕŭ . . . și s'aŭ rugatŭ să-ĭ erte de greșéla lorŭ (**падше о дрьзнѫтї ихь простина вьспрїѧша**)». Luĭ Cornea (M. U.) i se tăiă capulŭ în Fevruarie 7049 (1541). Mihulŭ și Totrușanulŭ, iară după Urechiă (C. I², 202) și Crasneșŭ și Cosma și Petrașco, fură tăiațĭ. Aceste treĭ nume parŭ a fi împrumutate împreună cu următórele amĕnunte dintr'o cronică încă necunoscută: a) petrecerea luĭ Rareșŭ în *Bêrladŭ* la credinciosulŭ sĕŭ boerŭ (†) Hârea vornicul, care nu este altulŭ decât Hârea chelarulŭ de la 1539, b) *lupta de la Galațĭ* între Alexandru Cornea și Rareșŭ, c) data precisă a intrăreĭ acestuia în Sucéva («Fevruarie în 19, Lunĭ după sfîntulŭ Teodorŭ, în a doua sĕptĕmână de postulŭ celŭ mare») (††), d) numĕrulŭ ḑilelorŭ de domnie a luĭ Cornea («2 lunĭ și 3 sĕptĕmânĭ»), e) numirea luĭ Petrea, feciorulŭ luĭ Varticŭ, în postulŭ de hatmanŭ și părcalabŭ de Sucéva. Sosirea dómneĭ Elena cu fiiĭ seĭ Iliașŭ și Ștefanŭ (Urechiă adaugă: și cu fiica sa Ruxanda) în Sucéva este cam

---

(†) Vedĭ Hasdeŭ, Archiva istorică III, 28, unde din epitetulŭ «credinciosŭ și cinstitŭ boiarinulŭ sĕŭ» (sc. Hârea) se deduce contimporanitatea isvoruluĭ, din care a scosŭ Urechiă aceste expresiunĭ. Intr'unŭ doc. de la 1552, Aprilie 25, (Cronica Romanuluĭ, 187—189) se amintesce unŭ *Iónŭ Hâră*, părcalabŭ de Hotinŭ; póte să fie aceeașĭ persónă.

(††) Asupra dateĭ cf. Picot, 337.

în acciașĭ termenĭ povestită la amêndoĭ cronicariĭ; Urechiă are și data precisă, 25 Maiŭ (C. I², 203).

(32) Aprópe cu aceleașĭ cuvinte îșĭ termină și Urechiă narațiunea despre instalarea în a doua domnie a luĭ Rareșŭ: «Petru Vodă, dacă s'aŭ așețatŭ în domnie, de nemică altă nu grijea, ce numaĭ cu tótă casa sa petrecea în ospețe și în desmerdăciune». Cu aceste cuvinte a crețutŭ d-lŭ Hasdeŭ (Arch. ist. III, 28) că se termina *memoriulŭ* care, după presupunerea d-sale, a servitŭ de isvorŭ principalŭ luĭ Urechiă în capitolele despre Petru Rareșŭ. Presupunerea acésta șĭ-a aflatŭ o frapantă adeverire în cronica luĭ Macarie, cu tóte că ea nu este *singurulŭ* isvorŭ alŭ luĭ Urechiă. D-lŭ Hasdeŭ a crețutŭ că memoriulŭ trebue să fi fostŭ scrisŭ *între Februarie și Iunie 1541*, o dată fórte aprópe de *Martie 1542*, când Macarie șĭ-a terminatŭ cronica sa.

Note la cronica luĭ Eftimie.

(1) Despre Eftimie vedĭ biografia luĭ în c. VI din Studiŭ.

(2) Urechiă (C. I², 203—204) se deosebesce în câtŭ-va de Eftimie. Elŭ spune că Mailatŭ fu prinsŭ într'o luptă la 20 Iunie 1541, iar despre vicleşugulŭ de la Eftimie nu pomenesce de felŭ. Versiunea acestuia este maĭ aprópe de adevĕrŭ, căcĭ ea se confirmă prin istoricii Istvánfi şi Verancsics, carĭ atribuescŭ prinderea luĭ Mailatŭ vicleşuguluĭ din partea luĭ Rareşŭ şi a Turcilorŭ. Cf. Picot, citatele dela p. 345—347. Este fórte probabilŭ că Petru Rareşŭ a datŭ ideea trădăriĭ şi că între ostateciĭ trimeşĭ de Turcĭ în Făgăraşŭ s'a aflatŭ şi marele logofĕtŭ alŭ luĭ Petru, Matiaşŭ. Cf. Xenopolŭ II, 576. Cu tótă neconcordanţa acésta, nu încape îndoélă că Urechiă şĭ-a împrumutatŭ naraţiunea sa dintr'o *cronică moldovenéscă contimporană*, pe care o citéză însuşĭ prin următórele cuvinte: «iar *letopiseţulŭ moldovenescŭ* arată adevĕratŭ că aŭ mersŭ Petru Vodă la Ungurĭ, cum scrie maĭ susŭ, de aŭ prădatŭ şi aŭ arsŭ şi cu nimene unŭ rĕsboiŭ n'aŭ avutŭ» (C. I², 205). Cuvintele acestea se raportă maĭ multŭ la a doua expediţie în ţéra Ungurécă (1542) (*), este însă de admisŭ că Urechiă şĭ-a împrumutatŭ din acelaşĭ isvorŭ descrierea ambelorŭ expediţiunĭ.

(3) Urechiă (C. I², 204) are câte-va detailurĭ ce lipsescŭ în Eftimie; după dînsulŭ, Petru a ajunsŭ până la cetatea de Baltă, unde a statŭ 6 ḑile, de aci a plecatŭ pe drumulŭ Bistriţeĭ şi trecêndŭ prin Câmpulŭ Lungŭ şi Baia aŭ ajunsŭ în Sucéva. Despre îngroparea puscilorŭ la Rodna elŭ nu scie nimicŭ. Versiunea luĭ Urechiă, luată din *letopiseţulŭ moldovenescŭ*, este în acordŭ cu

---

(*) Eftimie pune acéstă expediţie în *Octomvrie* 1542; Urechiă (C. I², 204) spune că porunca de a pleca în Ardélŭ a primitŭ-o Petru la 12 *Septemvrie* 1542.

scopulŭ acesteĭ expedițiĭ: Petru a voitŭ să-șĭ afirme dreptulŭ de posesiune asupra Cetățiĭ de Baltă și Ciceuluĭ. Cf. Xenopolŭ II, 577. Necunoscutulŭ letopisețŭ moldovenescŭ completéză narațiunea luĭ Eftimie, pe care Urechiă n'a cunoscutŭ-o.

(4) Acéstă notiță lipsesce în Urechiă.

(5) Urechiă (C. I², 205) are: «In anulŭ 7052 (1544), în 15 Maĭ, purcesŭ-aŭ Iliașŭ Vodă, feciorulŭ luĭ Petru Vodă, la Țarigradŭ».

(6) Cf. Urechiă (C. I², 205—206): «Petru Vodă... s'aŭ săvîrșitŭ la anulŭ 7055 (1546), Septemvrie în 4, Vinerĭ la méḑă-nópte, și cu cinste l'aŭ îngropatŭ în mânăstirea Pobrata, ce este zidită de dînsulŭ.... după ce aŭ plinitŭ domnieĭ séle ceĭ de 'ntâiŭ și ceĭ de a doua 38 de anĭ». (In locŭ de 38 trebue cetitŭ 18). Petru Rareșŭ a domnitŭ 19 anĭ și 8 lunĭ, dacă socotimŭ și intervalulŭ între cele două domniĭ ale luĭ: întâia dela Ianuarie 1527 — Septemvrie 1538, a doua dela Februarie 1541 — Septemvrie 1546; prima domnie a fostŭ așa dar de 10 anĭ și 8 lunĭ, a doua de 4 anĭ și 7 lunĭ, intervalulŭ de 3 anĭ și 5 lunĭ. Cf. la Macarie: «**третоє тогда женѣше лѣто особствоуѫ**» și: «**вꙿ царствоуѫщимь градѣ вꙿ вꙿсѣхь єдинынадесѧтихь мѣсѧцєхь**», iar Urechiă: «petrecêndŭ Petru Vodă în cetatea Ciceuluĭ 1 anŭ și 6 lunĭ». După aceste date intervalulŭ între cele două domniĭ ar fi numaĭ de 2 anĭ și 5 lunĭ. Eftimie a fostŭ prin urmare maĭ bine informatŭ decât ceĭ-lalțĭ.

(7) Cf. Urechiă (C. I², 206): «Iar la alŭ doilea anŭ a domnieĭ séle, Aprilŭ 7, în anulŭ 7056, Sâmbătă după Pascĭ, Iliașŭ Vodă aŭ tăiatŭ capulŭ luĭ Varticŭ hatmanulŭ în târgŭ în Hușĭ și l'aŭ dusŭ de l'aŭ îngropatŭ în mânăstirea Pobrata».

(8) Veḑĭ biografia luĭ Macarie în Studiŭ, c. V. Notezŭ în trécătŭ că mama luĭ Iliașŭ, adecă soția luĭ Petru Rareșŭ, care e numită aci și la Macarie *Elena* (Eft. are de 2 orĭ **госпожда Єлєна**, Mac. de 2 orĭ **царица Єлєна**), în pomelniculŭ de la Bistrița este numită *Maria*: **п. г. Іѡ Пєтра воєвода и матєрє єго Марїѧ и госпождѫ єго Марїѫ**, f. 4 b.

(9) Urechiă (C. I², 206) este cu multŭ maĭ scurtŭ asupra luĭ Iliașŭ Vodă; narațiunea luĭ are de bază unŭ altŭ isvorŭ. Iliașŭ a plecatŭ din țéră, după Urechiă, la 1 Maiŭ 7059 (1551) și a domnitŭ 4 anĭ și 8 lunĭ (C. I², 207). De la 5 Sept. 1546 până la 1 Maiŭ 1551 avemŭ într'adevĕrŭ 4 anĭ și 8 lunĭ. Nu

încape îndoélă că Urechiă şĭ-a împrumutatŭ aceste date precise, precum şi totŭ ce spune despre Iliaşŭ, dintr'o *cronică moldovenéscă contimporană*.

(10) După Urechiă (C. I², 207) Ştefanŭ fu ridicatŭ la domnie în 15 Iunie 1551.

(11) Urechiă (C. I², 208) pune mórtea luĭ Ştefanŭ la Sept. 7060 (1551) şi-dă 2 anĭ şi 4 lunĭ de domnie. (In locŭ de 2 anĭ trebue cetitŭ 1). In realitate Ştefanŭ a domnitŭ 1 anŭ şi aprópe 3 lunĭ (după Eftimie 1 anŭ, 2 lunĭ şi 2 sĕptĕmânĭ). Data morţiĭ luĭ nu este Sept. 7060 (1551), ci Sept. 7061 (1552). E curiosŭ că aceeaşĭ dată se află şi pe epitafulŭ de la mânăstirea Seculŭ: 1 Sept. 7060. Cf. asupra acestora Picot, l. c. 375.

(12) Instalarea în domnie a luĭ Alexandru Lăpuşnénulŭ e povestită în trăsurile eĭ generale la Urechiă (C. I², 209) întocmaĭ ca la Eftimie, cu deosebire că Urechiă nu amintesce de rolulŭ luĭ Gavrilŭ marele vornicŭ şi Sturza hatmanulŭ (*), nicĭ de solulŭ împĕrătescŭ ce întări pe Alexandru în scaunŭ, iar Eftimie nu scie nimicŭ de nunta intenţionată a luĭ Joldea cu Ruxanda, nicĭ nu amintesce cu numele pe Siniawski, hatmanulŭ polonŭ. După ambele isvóre însă ridicarea în scaunŭ se făcu la Hârlăŭ şi pace adâncă domnea în vremurile d'întâiŭ ale domnieĭ; cf. «прочєє оубо мирь глѫбокь вьсѫдоу бысть» cu Urechiă: «nu grijea de altă, ce numaĭ de pace în tóte părţile». E de notatŭ că Eftimie numesce pe Alexandru Lăpuşnénulŭ *fiulŭ luĭ Bogdanŭ Vodă*; documentele luĭ Alexandru Lăpuşnénulŭ nu lasă nicĭ o îndoélă asupra acestuĭ faptŭ, rĕmasŭ luĭ Urechiă necunoscutŭ. Cf. Picot, l. c. 379, Xenopolŭ III, 57—58.

(13) Aci e vorba de *Radulŭ Vodă Iliaşŭ*, carele, după alte isvóre, veni din Transilvania cu ajutorulŭ luĭ Castaldo în potriva luĭ *Mircea Ciobanulŭ*, îlŭ alungă pe acesta din scaunŭ şi domni câte-va lunĭ la 1552. Data 7061 din Eftimie póte fi cetită 1552 saŭ 1553, cea d'întâiŭ este maĭ exactă.

Cine să fi fostŭ acestŭ Radu Vodă Iliaşŭ nu se scie sigurŭ. D-lŭ Xenopolŭ greşesce socotindu-lŭ identicŭ cu Radu Paisie. Dacă ar fi aşa, atuncĭ cronica muntenéscă l'ar fi numitŭ Radulŭ Paisie saŭ Radulŭ Călugărulŭ. Argumentele aduse în Istoria III, p. 6, nu sunt seriόse; părerea expusă în vol. II, p. 494, şi revocată în vol. III, p. 1, că Radulŭ Paisie a muritŭ cam în aceeaşĭ vreme cu Petru Rareşŭ, este cu multŭ maĭ îndreptăţită. Radu Paisie a muritŭ exilatŭ în orientŭ, nu scimŭ la ce anŭ. Cf. Tocilescu, Manualŭ, 112—113.

(*) După Orichowius aceştĭ boerĭ se numeaŭ «Sturdza, magnus procurator» şi «Mogila, magister equitum». Picot, l. c. 381.

Urechiă şi cronica moldopolonă nu sciŭ nimicŭ de ajutorulŭ datŭ de Alexandru Lupuşnénulŭ luï Mircea Ciobanulŭ.

(14) Aci e vorba de *Mircea Ciobanulŭ* în a doua domnie a luï (1552—1554) şi de *Pĕtraşcu celŭ Bunŭ* (1554—1557). Urechiă şi cronica moldopolonă n'aŭ acéstă notiţă.

(15) Cf. Urechiă (C. I², 210): «Iară cu dómna sa Ruxanda aŭ avutŭ doï feciorï: pre *Bogdanŭ* şi pre *Petru*».

(16) Cf. Urechiă (C. I², 210): «Domnindŭ Alexandru Vodă ţéră, întru lauda luï Dumneḑeŭ aŭ ziditŭ mânăstirea Slatina... şi o aŭ sfinţitŭ Grigorie mitropolitulŭ, iar la sfinţenie ḑicŭ să hi fostŭ preoţï cu diaconï 117, în anulŭ 7066 (1557), Octomvrie în 14».

Iacovŭ Molodeţŭ, pe care Lăpuşnénulŭ l'a pusŭ întâiulŭ egumenŭ la Slatina, fu îngropatŭ de viŭ de către Iónŭ Arménulŭ (Urechiă, C. I², 225); elŭ e amintitŭ în pomelniculŭ dela Bistriţa, f. 14 b.: монаха Iакwвь, cu adaosulŭ la margine : Молодець.

Dintre localităţile amintite de Eftimie se póte identifica Соуха Рѣка cu *Valea Sécă*, o vale ce duce printre munţï dinspre rîulŭ Moldova la Slatina, prin care a trebuitŭ deci să trécă şi Alexandru, ca să ajungă dela Sucéva la Slatina; o apă ce curge în apropierea acesteï văï se numesce astăḑï *Suha mică*; ea se varsă în Moldova. Корлѣтещи póte să fie *Corlata*, ce se află tocmaï pe calea dintre Sucéva la Slatina, spre nordŭ de apa Moldoveï; *Toderescii* de aḑï sunt unŭ satŭ spre nordŭ-vestŭ de Sucéva, aprópe de apa Suceveï, nu potŭ fi deci identificaţï cu Тодерещи din cronica nóstră. Spusa luï Eftimie că Lăpuşnénulŭ ar fi căḑutŭ de pe calŭ *între aceste douĕ sate* în apa Moldoveï este prin urmare neexactă. Veḑï charta Bucovineï de K. K. Militär-geographisches Institut, 0. 7. Czernowitz, saŭ charta anexată la scrierea d-luï P. S. Aurelianŭ Bucovina, 1876.

Note la cronica moldopolonă.

(1) Expediţia luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ în Muntenia e povestită de Urechiă (C. I^2, 181) aprópe cu aceleaşĭ cuvinte. Cf. cu textulŭ cronicei moldopolone de la începutŭ până la «z Radulem woiewodą» următórele din Urechiă: «In anulŭ 7015 (1507).... aŭ intratŭ în ţéra Munténéscă până la Rătezaţĭ, la movila Căiatiĭ, de ceca parte de Rîmnicŭ, 28 Octomvrie, şi... acolo de la Radulŭ Vodă l'aŭ întâmpinatŭ solŭ unŭ călugărŭ, anume Maximianŭ, feciorulŭ luĭ Despotŭ, domnulŭ sêrbescŭ, şi s'aŭ rugatŭ luĭ Bogdanŭ Vodă să facă pace cu Radulŭ Vodă». Cf. de asemenea de la «a tam mu przysięgał» până la «i granice po staremu» cu Urechiă: «Şi atuncĭ Radulŭ Vodă cu boeriĭ săĭ aŭ giuratŭ pe sfânta evanghelie ca să fie pace neclintită şi hotarulŭ celŭ bĕtrânŭ pe unde aŭ fostŭ aŭ lăsatŭ». Traducĕtorulŭ polonŭ de la 1566 şi Urechiă aŭ tradusŭ prin urmare aprópe verbalŭ *originalulŭ mediobulgarŭ* alŭ analelorŭ putnene. Urechiă spune însuşĭ acésta ḑicêndŭ că «cronicele cele leşescĭ de aceste două poveştĭ (adecă de expediţia luĭ Radulŭ cu Romanŭ Pribégulŭ în Moldova şi de a luĭ Bogdanŭ celŭ Orbŭ în Muntenia) nemică nu însémnă», ceea-ce va să ḑică că elŭ le-a luatŭ din *letopiseţulŭ moldovenescŭ*. In acestŭ letopiseţŭ a trebuitŭ să se afle şi amintirea despre Romanŭ Pribégulŭ, ce lipsesce în cronica moldopolonă şi în Macarie. Expresiunile stereotipe «s'aŭ sculatŭ cu tótă puterea sa», «s'aŭ întorsŭ fără nice o smintélă» şi altele asemenea acestora în capitolulŭ «Rĕsboiulŭ luĭ Radulŭ Vodă cu Bogdanŭ Vodă» sunt împrumutate de Urechiă din analele putnene; ele se repetă fórte desŭ în textulŭ mediobulgarŭ alŭ acestora, lipsescŭ însă aprópe cu totulŭ în acele părţĭ ale cronicei luĭ Urechiă, ce sunt independente de textulŭ analelorŭ.

(2) Cf. cu acestea Urechiă sub an. 7017 (C. I^2, 182): «Bogdanŭ Vodă... aŭ trecutŭ apa Nistruluĭ Vinerĭ, Iunie 29, şi... Sâmbătă aŭ sositŭ la Cameniţă... Decĭ arḑêndŭ şi prădândŭ ţéra s'aŭ trasŭ la Liovŭ şi aŭ bătutŭ târgulŭ... şi

aŭ arsŭ Rohatinulŭ orașulŭ și multă avere aŭ luatŭ... și mulțĭ țĕranĭ și boerĭ aŭ robitŭ... și robilorŭ... le-aŭ împărțitŭ hotarŭ în țéra sa». Acestea și cronica moldopolonă ne daŭ versiunea analelorŭ putnene asupra expedițieĭ luĭ Bogdanŭ în Polonia la 1508. Macarie, care n'a cunoscutŭ continuarea analelorŭ putnene păstrată în cronica moldopolonă, n'are detailurile acestea.

Incursiunea armateĭ polone în Moldova și pustiirile făcute de ea în țéra de susŭ nu se află în cronica moldopolonă și pare că nu s'aŭ aflatŭ nicĭ în redacția avută de Urechiă, de óre-ce elŭ le istorisesce după Wapowski. Cf. Picot, l. c., 238—241. Macarie în notița fórte scurtă asupra acesteĭ incursiunĭ polone amintesce între orașele pustiite numaĭ Botoșaniĭ, iar pe boeriĭ luațĭ în prinsóre de Polonĭ și înșirațĭ de Urechiă după Wapowski (C. I², 183) nu-ĭ amintesce cu numele (**ѧша нѣкыихъ отъ царскыихъ сатрапь**).

(3) Veḑĭ nota 5 la cronica luĭ Macarie.

(4) Veḑĭ nota 6 la cronica luĭ Macarie.

(5) Veḑĭ nota 51 la analele putnene.

(6) Asupra moduluĭ cum a utilisatŭ Urechiă acestŭ pasagiŭ combinându-lŭ cu Macarie s'a vorbitŭ în Studiŭ la p. 123—124. In locŭ de 14 Augustŭ alŭ cronicei moldopolone, Urechiă are 18, iar Macarie numaĭ «în luna luĭ Augustŭ». Anulŭ este în tóte treĭ isvórele acelașĭ: 7026 (1518).

(7) Urechiă (C. I², 188) povestesce astŭ-felŭ acéstă întîmplare: «In anulŭ 7032, Septemvrie 7, vĕḑêndŭ boeriĭ Moldoveĭ . . . mórtea luĭ Arbure hatmanulŭ . . . cu toțiĭ s'aŭ ridicatŭ asupră-ĭ, ce nemică n'aŭ isprăvitŭ . . . și vĕḑêndŭ că luĭ Stefanŭ Vodă ĭ-aŭ venitŭ țéra într'ajutorŭ s'aŭ risipitŭ printr'alte țĕrĭ, lăsându-șĭ ocinele și casele. Iară pre Coste pârcalabulŭ și pre Ivașco logofĕtulŭ și pre Sima visterniculŭ . . . i-aŭ prinsŭ viĭ și le-aŭ tăiatŭ capetele în târgŭ în Romanŭ». *Sima* visterniculŭ pare a fi o greșélă în locŭ de *Maximŭ* visterniculŭ, provocată prin o corupție a originaluluĭ mediobulgarŭ, ce pare să fi avutŭ **Сима** i. l. d. **Максима**, cron. moldopol. *Maxima*. Urechiă împrumută, cum vedemŭ, fapta din analele putnene, o apreciéză însă altŭfelŭ. Analele și Macarie spunŭ că Dumneḑeŭ a apĕratŭ pe Ștefanŭ de boerĭ («i Pan Bog mu pomogł», «**Стефанъ же . . . възвръже на бога печаль своѭ, иже . . . раздѣла ихъ**»); Urechiă nu primesce acéstă explicare, ci ḑice că boeriĭ «n'aŭ isprăvitŭ nemică» din pricină că «celuĭ fricosŭ și spăimântatŭ . . . nicĭ unŭ locŭ de odihnă nu-ĭ, nicĭ inima de rĕsboiŭ». Elŭ maĭ adaugă, nu scimŭ din ce isvorŭ, că luĭ Ștefanŭ «ĭ-aŭ venitŭ țéra în ajutorŭ», cu tóte că maĭ

susŭ spusese, că nu numaĭ boeriĭ, ci şi «lăcuitoriĭ ţĕriĭ» se întristaseră de mórtea luĭ Arbure hatmanulŭ.

(8) Vedĭ nota 16 la cronica luĭ Macarie.

(9) Vedĭ nota 56 la analele putnene.

(10) Urechiă traduce astŭ-felŭ acéstă notiţă (C. I², 189): «Intr'acestaşĭ anŭ 7035, Ghenarie 14 (*), rĕposatŭ-aŭ Stefanŭ Vodă celŭ Tînĕrŭ . . . în cetatea Hotinuluĭ şi cu cinste l'aŭ îngropatŭ în mânăstirea Putna . . . şi aŭ domnitŭ 9 anĭ şi 9 lunĭ». (**) Fórte interesantŭ este adausulŭ luĭ Urechiă: «scrie la *unŭ letopiseţŭ moldovenescŭ* de ḑice că pre acestŭ Stefanŭ Vodă l'aŭ otrăvitŭ dómna sa». Acestŭ letopiseţŭ este încă necunoscutŭ; elŭ póte să fi fostŭ unŭ letopiseţŭ independentŭ de analele putnene, póte să fi fostŭ însă o redacţie a acestora, deosebită de a nóstră.

(11) Vedĭ nota 18 la cronica luĭ Macarie.

(12) Vedĭ nota 20 la cronica luĭ Macarie.

(13) Vedĭ nota 21 la cronica luĭ Macarie In comparaţie cu Macarie cronica moldopolonă este fórte laconică asupra aceşteĭ însemnate expediţiĭ a luĭ Petru Rareşŭ în Ardélŭ.

(14) Acéstă scurtă notiţă asupra invasiunilorŭ luĭ Petru Rareşŭ în Polonia şi asupra lupteĭ dela Obertinŭ pare a fi unŭ resumatŭ făcutŭ de traducĕtorulŭ polonŭ din analele moldovenescĭ. Cu ea începe partea a doua a cronicеĭ moldopolone, în care traducĕtorulŭ polonŭ a prelucratŭ cu maĭ multă libertate isvorulŭ sĕŭ moldovenescŭ, îmbogăţindu-lŭ chiar cu unele notiţe, ce într'însulŭ nu se aflaŭ.

(15) Povestirea întîmplărilorŭ ce aŭ precedatŭ fuga luĭ Petru Rareşŭ se deosebesce în multe de Macarie şi Urechiă. Cronica moldopolonă conţine următórele fapte ce lipsescŭ celorŭ-lalte: a) mergerea luĭ Petru Rareşŭ cu boeriĭ

(*) Epitafulŭ dela mânăstirea Putna nu conţine ḑiua morţiĭ, de óre-ce loculŭ ce fusese lăsatŭ golŭ pe pétră nu a fostŭ împlutŭ. Vedĭ Revista luĭ Tocilescu, l. c. 255 şi tăbliţa 12, fig. 4: в лѣто .҂злє. мѣсаца . . .

(**) Cronica moldopolonă are din greşélă «s z e ś ć l a t» în locŭ de «dziewięć lat i dziewięć miesięcy»; dela 20 Aprilie 1517 până la 14 Ianuarie 1527 sunt în adevĕrŭ 9 anĭ şi 9 lunĭ fără câte-va ḑile.

la Hotinŭ, spre a se închina hatmanuluĭ regescŭ, b) cererea unuĭ ajutorŭ în ómenĭ pentru a se opune invasiuneĭ turcescĭ, c) înfrângerea Tătarilor de Petru Rareşŭ la Ştefănescĭ. Aceste treĭ fapte nu sunt cunoscute din alte isvóre şi este fórte probabilŭ că ele s'aŭ aflatŭ numaĭ în *cronica moldovenéscă*, ce a slujitŭ de originalŭ traducĕtoruluĭ polonŭ. Acésta se confirmă şi prin expresia «anno, jak oni piszą, 7046», care dovedesce că data 7046 a cetitŭ-o traducĕtorulŭ polonŭ în originalulŭ mediobulgarŭ, prin urmare totŭ de aci şĭ-a luatŭ şi întîmplările istorisite sub acéstă dată. *Cronica acésta moldovenéscă* a rĕmasŭ necunoscută luĭ Urechiă, căcĭ dacă ar fi cunoscutŭ-o, ar fi primitŭ de bună sémă în narațiunea sa atâtŭ de detailată şi cele treĭ fapte amintite maĭ susŭ. Este probabilŭ că ea nu conținea nimicŭ asupra fugeĭ luĭ Petru Rareşŭ prin munțĭ şi prin Ardélŭ, căcĭ nicĭ cronica moldopolonă nu scie nimicŭ despre acésta.

(16) Scirea despre luarea *Tighineĭ* de Turcĭ lipsesce la Macarie şi la Urechiă. Asupra faptuluĭ cf. Hasdeŭ, Archiva istorică III, 32.

(17) Scirea că în vremea luĭ Ştefanŭ Lăcustă Turciĭ ar fi apucatŭ în mânile lorŭ *jumĕtate din țéra Moldoveĭ* nu se află la Urechiă şi Macarie; ea nu mĭ-e cunoscută nicĭ din alte isvóre ale nóstre, se confirmă însă prin istoriciĭ turcĭ Pečevi, Aali, Dželalsadé şi Ferdi, carĭ punŭ formarea sangiaculuĭ de Basarabia, prin alipirea de teritoriulŭ Akermanuluĭ a teritoriuluĭ dintre marea Négră, Prutŭ şi Nistru, sub Ştefanŭ Lăcustă, care după eĭ a fostŭ fratele luĭ Petru Rareşŭ. Cf. Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches, vol. II², 152. Xenopolŭ, Istoria Românilorŭ II, 561 — 566, nu ia notiță despre acésta; Tocilescu, Manualŭ, 184 admite părerea luĭ Hammer. Asupra luĭ Lăcustă vedĭ nota 28 la cronica luĭ Macarie.

(18) Asupra luĭ Cornea şi instalăriĭ în a doua domnie a luĭ Rareşŭ vedĭ nota 31 la cronica luĭ Macarie.

(19) Aceste douĕ pasage şi întregŭ restulŭ croniceĭ moldopolone sunt opera traducĕtoruluĭ polonŭ.

(20) Tăierea nasuluĭ luĭ Joldea se adeveresce şi prin Urechiă (C. I², 209). Eftimie nu amintesce într'adinsŭ de acésta, ci spune că Alexandru Lăpuşnénulŭ l'a iertatŭ împreună cu ceĭ-l-alțĭ boerĭ.

(21) Urechiă n'are acéstă notiță, iar la Eftimie nu ne putemŭ aştepta a o găsi. Ea pare însă a fi adevĕrată, dacă ne aducemŭ aminte de cele ce poves-

tesce Eftimie despre acéstă femee și despre partea avută de dînsa la crudimile luĭ Iliașŭ și Ștefanŭ și la destituirea episcopuluĭ Macarie de Romanŭ.

(22) Cf. Urechiă (C. I², 212): «Bisericile desbrăca, argintăriile lua și făcea banĭ și alte multe lucrurĭ fără de cale făcea».

(23) Cf. Urechiă (C. I², 216) asupra urmărilorŭ lupteĭ dela Vercicanĭ între Vișnovețchi și Tomșa: «Unora le-aŭ tăiatŭ urechile și i-aŭ slobedĭtŭ, pe alțiĭ împreună cu Vișnovețchi, stăpânulŭ lorŭ, i-aŭ trimesŭ la împĕrăție».

(24) Alegerea luĭ Tomșa și omorulŭ luĭ Despotŭ sunt istorisite de Urechiă (C. I², 217—218) cu maĭ multe detailurĭ, luate parte din istoriciĭ polonĭ, parte din o *cronică moldovenéscă contimporană*. Urechiă numesce pe căpitanulŭ pedestrimeĭ unguresceĭ omorîtŭ de Despotŭ *Dervicĭ Petru* (†), nu scie însă nimicŭ de originea luĭ Tomșa din districtulŭ *Orheiuluĭ*. (††) Despre Despotŭ spune întocmaĭ ca cronica moldopolonă că Tomșa «l'aŭ lovitŭ cu buzduganulŭ».

(25) Cf. Urechiă (C. I², 217) : «Dece împĕratulŭ aŭ poroncitŭ de aŭ pusŭ în cârlige despre Galata pre Vișnovețchi și pre Pisacenschi».

(26) Cf. cu acestea următórele din Urechiă (C. I², 219—220) : «Și aŭ trimesŭ (Alexandru Lăpușnénulŭ) hochimurile împĕratuluĭ la Tătarĭ, carĭ îndată s'aŭ pornitŭ, de aŭ acoperitŭ țéra ca unŭ roiŭ până în Prutŭ, prădândŭ și ardĕndŭ. De altă parte elŭ aŭ intratŭ cu Turciĭ . . . Deci Tomșa Vodă . . . aŭ trecutŭ la țéra Leșéscă cu . . . Moțocŭ vorniculŭ și cu Spanciocŭ spătarulŭ și cu Veveriță postelniculŭ și s'aŭ așeḍatŭ în Liovŭ». «Și pentru sluția a mulțĭ ce făcuse Tomșa Vodă aŭ trimisŭ craiulŭ . . . . de ĭ-aŭ tăiatŭ capulŭ Tomșiĭ, a luĭ Moțocŭ vorniculŭ și a luĭ Veveriță postelniculŭ și a luĭ Spanciocŭ spătarulŭ». Cronica luĭ Urechiă are așa de mare asemĕnare cu cronica moldopolonă, în câtŭ amŭ putea fi înduplecațĭ a crede că amîndouĕ s'aŭ folositŭ de *acelașĭ isvorŭ;*

(†) *Dervicĭ* (coresŭ de Nic. Costinŭ în *Vevericĭ*) este o greșélă în locŭ de *Dévai*. Cf. Picot, l. c. 443.

(††) Faptulŭ acesta nu este sigurŭ. D-lŭ Hasdeŭ, Arch. ist. III, 30—31, admite pe temeiulŭ unuĭ documentŭ de la Petru Rareșŭ (1535), datŭ unuĭ Tomșa, pĕrcalabŭ dela Ciubărcĭu (Томша, пркалабъ отъ Чокрꙑчїоу), că acestŭ Tomșa Băsărăbénulŭ este tatălŭ luĭ Tomșa celŭ care a omoritŭ pe Despotŭ. Este de notatŭ însă că în doc. dela 1535 Tomșa este unŭ nume de botezŭ și afară de acésta Tomșa pârcalabulŭ putea să fie din o familiă străină luĭ Tomșa domnulŭ. Acésta cu atâtŭ maĭ multŭ că despre fiulŭ luĭ Tomșa, Ștefanŭ Tomșa, Mironŭ Costinŭ spune că se trăgea «din ținutulŭ Putneĭ». In lipsă de alte dovedĭ scirea croniceĭ moldopolone trebue deci primită cu reservă.

este însă maĭ probabilŭ că traducĕtorulŭ polonŭ, care şĭ-a scrisŭ cronica într'o vreme fórte apropiată de evenimentele acestea, le povestesce dela sine. Urechiă s'a folositŭ însă fără îndoială de *o cronică moldovenéscă*, precum se vede din unele detaile, ce lipsescŭ cronicei moldopolone. Acéstă cronică, pe care de altmintrelea o citéză elŭ însuşĭ, a rĕmasŭ necunoscută traducĕtoruluĭ polonŭ.

(27) Urechiă (C. I², 220) are 47 de boierĭ.

(28) Urechiă (C. I², 221) spune că Alexandru Lăpuşnénulŭ a risipitŭ tóte cetăţile din Moldova afară de Hotinŭ şi că la acésta se obligase în Constantinopolŭ, când a primitŭ domnia.

(29) Urechiă n'are acéstă notiţă; cf. Hasdeŭ, Arch. ist. III, 30.

(30) Numirile ţinuturilorŭ Moldoveĭ în copia museuluĭ Czartoryski sunt, precum se póte vedea din ediţia nóstră, cu totulŭ schimonosite. E meritulŭ d-luĭ Hasdeŭ de a le fi îndreptatŭ pe tóte. In ediţia nóstră n'amŭ adoptatŭ tóte lecturile d-luĭ Hasdeŭ, de óre-ce unele din ele schimbă textulŭ copieĭ Czartoryski şi unde nu trebue. Astŭ-fel formele Łopusiński, Walsiński, Dorosiński, Putyński [ed. Hasdeŭ: Łopuszinski (maĭ exactŭ ar fi Łopuszynski), Waslujski, Dorohinski, Putnenski] potŭ fi admise ca exacte din punctulŭ de vedere alŭ traducĕtoruluĭ polonŭ, ba e probabilŭ că ele s'aŭ aflatŭ chiar în originalulŭ acestuia. Horiowski l'amŭ înlocuitŭ cu Orchyowski (N. Horyowsky şi Hoynowski), cele-lalte le-amŭ lăsatŭ cu ortografia originaluluĭ, adecă a copieĭ Czartoryski, deci Soroczki, Niemieczki, etc.; schimbările admise se justifică prin originalele puse în parentese.

(31) In redacţia originară pare să fi fostŭ aci: «starost *i* chorążych», deórece starosta corĕspunde moldovenesculuĭ пркалабъ, iar chorąży moldovenesculuĭ ватахъ, douĕ funcţiunĭ cu totulŭ deosebite una de alta: cea d'întâiŭ administrativă, a doua militară. E sciutŭ că pârcalabulŭ de Hotinŭ purta şi numele de staroste. (†) Veḑĭ de pildă documentele din timpulŭ luĭ Ştefanŭ celŭ Mare, citate în nota 38 dela analele putnene.

(32) D-lŭ Hasdeŭ a tradusŭ fórte bine acestŭ cuvîntŭ cu «nemeşiĭ», adecă «nobiliĭ». Cuvîntulŭ *nemeşŭ*, din ung. *némes*, trebue să-lŭ fi auḑitŭ traducĕtorulŭ polonŭ în Moldova, căcĭ în limba polonă nu e întrebuinţatŭ. In Moldova era fórte bine cunoscutŭ. Cf. C. I², 144, nota 2: «şi mulţĭ nemeşĭ aŭ

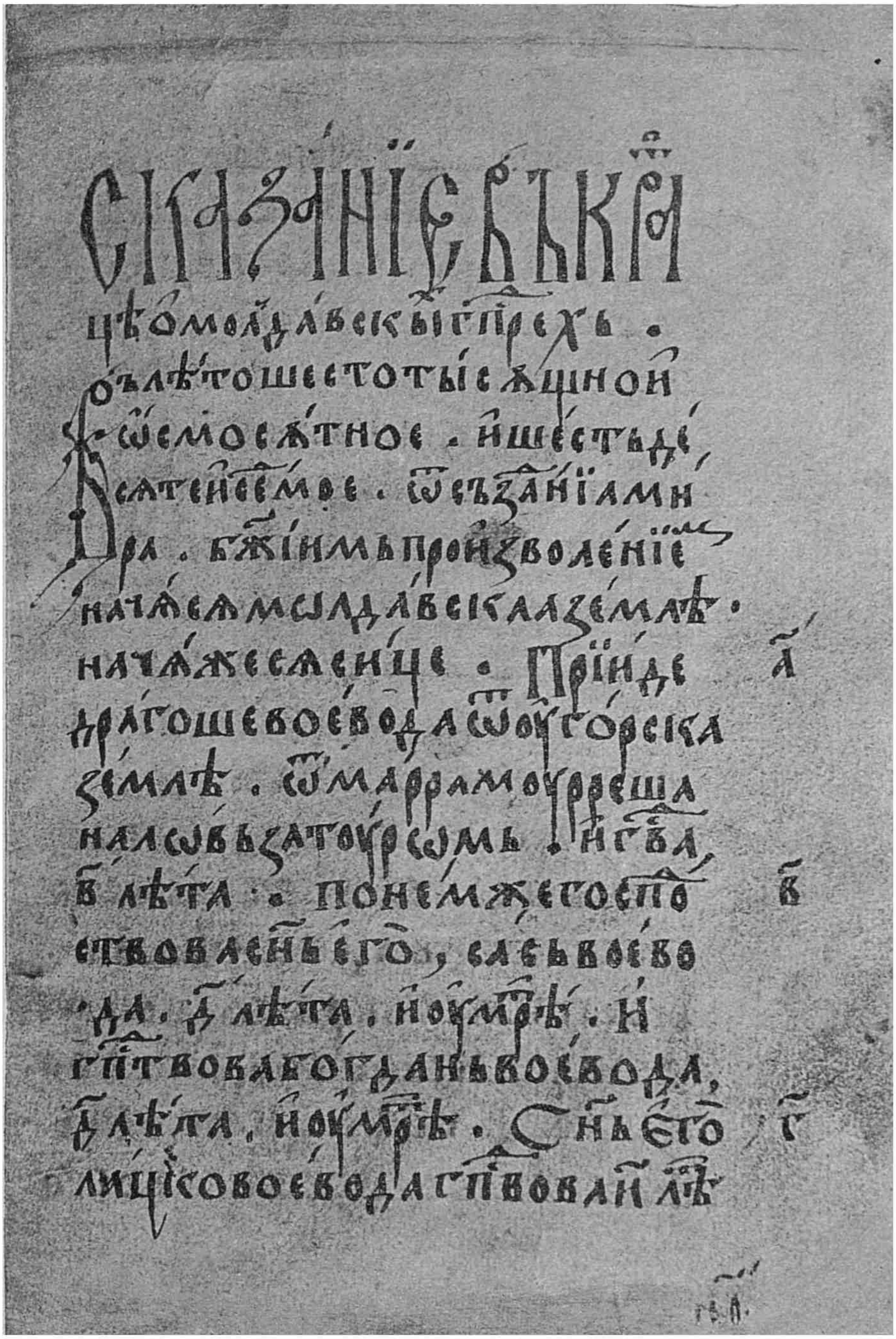
(†) Cf. Urechiă (C. I², 161): «*starostiĭ de Crăciuna*, ce-ĭ ḑicŭ acmu Putna».

perită», ibid, 163, nota 1: «rădicatŭ-aŭ Stefanŭ Vodă atunce pre mulţĭ *din prostime la statulŭ de nemeşĭ*», ibid. 164: «pre nemeşĭ . . ., iară pre prostime».

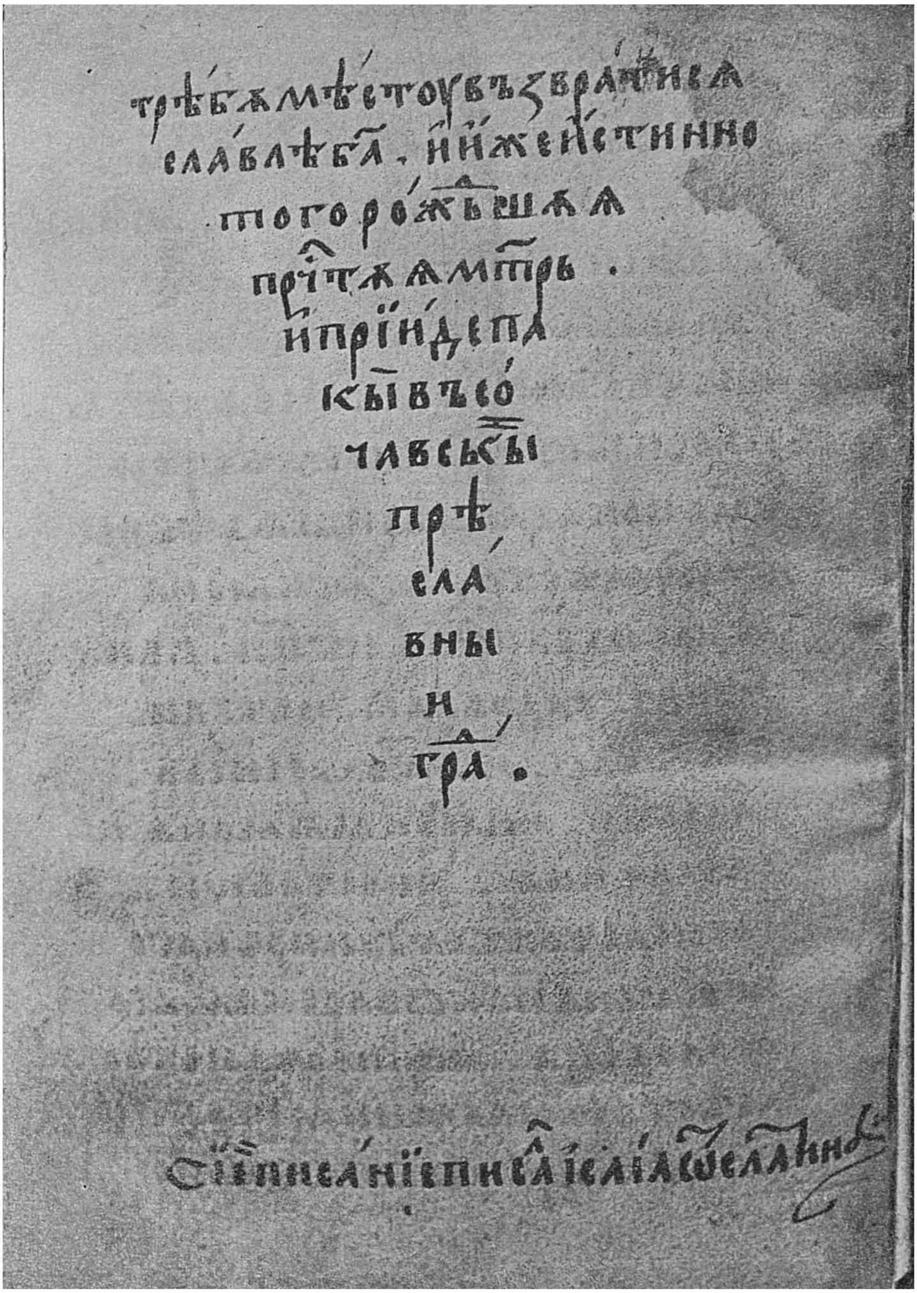
(33) Numirile dignitarilorŭ moldovenescĭ sunt în copia luĭ Naruszewicz totŭ aşa de schimonisite ca ale ţinuturilorŭ. D-lŭ Hasdeŭ le-a îndreptatŭ pe tóte în ediţia sa. Noĭ amŭ admisŭ în locŭ de «komisów albo koniuchów»—«koniuszych albo komisów», păstrândŭ ordinea originaluluĭ, ce pune totŭ d'a-una numirea polonă după cea moldovenéscă şi înlocuindŭ pe «koniuchów», ce este o formă greşită, cu «koniuszych». Copia luĭ Naruszewicz are aci: «ukonuszych albo komisow».

INDREPTARI

Amŭ notatŭ în decursulŭ tipărireĭ următórele greşelĭ de tiparŭ (cifra ântâia însémnă pagina, a doua şirulŭ): $9_{,27}$ в҃лгочьстйвы^х : в҃лгочьстйвы^х ; $81_{,27}$ пр҄ѣтрѫколивъ: пр҄ѣтрѫколивь; $102_{,1}$ оумовитъ: оумовить; $111_{,2}$.ді. : .ді.; $112_{,16}$ стънѣ: стъни; $124_{,2}$ (сѧ) trebue ştersŭ; $143_{,22}$ сынь: сынь; $145_{,23}$ ръзви: разви; $151_{,31}$ нхь: ихь; $151_{,32}$ 19 : 9; $168_{,29}$ прнвѣгн: принвѣгн; $265_{,1}$ Katlabudzie: Katlabudze. Acestea şi altele, ce póte să 'mĭ fi scăpatŭ din vedere, sunt fórte uşorŭ de recunoscutŭ.

Sbornicululŭ dela Chievŭ, fila 450 a.
(Povestirea în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ, pagina întâia).

трѣбамѣ єтоу възвратни са
славлѣ ба. иже єстинно
то горожьша а
прїтъжа мтрь.
и прїидє па
кы въ со
чавськы
прѣ
сла
вны
и
гра.

сїє писанїє писа Ісаїа ...

Sbornicul dela Chievŭ, fila 499 b.
(Povestirea în scurtŭ despre domniĭ moldovenescĭ, pagina din urmă).